Seria de autor

Isabel Allende

O lungă petală de mare

roman

book
HUMANITAS fiction

Isabel Allende

O lungă petală de mare

Traducere din spaniolă de
CORNELIA RĂDULESCU

Colecţie coordonată de DENISA COMĂNESCU

Isabel Allende
LARGO PÉTALO DE MAR
Copyright © Isabel Allende, 2019
All rights reserved.
Drepturile de reproducere a citatelor aparţinând lui Pablo Neruda au fost obţinute prin amabilitatea Fundației Pablo Neruda: „Regreso“, *Navegaciones y regresos*, © Pablo Neruda, 1959 şi Fundația Pablo Neruda; „Sangrienta fue toda tierra del hombre“, *El mar y las campanas*, © Fundația Pablo Neruda, 1973; „Tierras ofendidas“, „España en el corazón“, *Tercera residencia*, © Pablo Neruda, 1947 şi Fundația Pablo Neruda; „Artigas“, *Canto general*, © Pablo Neruda, 1950 şi Fundația Pablo Neruda; „Suburbios“, *El corazón amarillo*, © Fundația Pablo Neruda, 1974; „José Miguel Carrera (1810)“, *Canto general*, © Pablo Neruda, 1950 şi Fundația Pablo Neruda; *Las uvas y el viento*, © Pablo Neruda, 1954 şi Fundația Pablo Neruda; Pablo Neruda, „El *Winnipeg* y otros poemas“, Reflexiones desde Isla Negra, revista *Ercilla* nr. 1788, 24/9 1969, (poeme mai târziu incluse în culegerea publicată sub titlul *Para nacer he nacido*, © Fundația Pablo Neruda, 1978); „Chile os acoge“, © Pablo Neruda,1939 şi Fundația Pablo Neruda; „Sí, camarada, es hora de jardín“, *El mar y las campanas*, © Fundația Pablo Neruda, 1973; „La noche en la isla“, *Los versos del capitán*, © Pablo Neruda, 1952 şi Fundația Pablo Neruda; „Si tú me olvidas“ *Los versos del capitán*, © Pablo Neruda, 1952 şi Fundația Pablo Neruda; „Oda al pan“, *Odas elementales*, © Pablo Neruda, 1954 şi Fundația Pablo Neruda; „La patria en tinieblas“, *Confieso que he vivido*, © Fundația Pablo Neruda, 1974, 2017; *Geografía de Pablo Neruda*, © Fundația Pablo Neruda, 1973; „Insomnio“, *Memorial de Isla Negra*, © Pablo Neruda, 1964 şi Fundația Pablo Neruda; „La carta en el camino“, *Los versos del capitán*, © Pablo Neruda, 1952 şi Fundația Pablo Neruda; „País“, *Geografía infructuosa*, © Pablo Neruda, 1972 şi Fundația Pablo Neruda; „Carta para que me manden madera“, *Estravagario*, © Pablo Neruda, 1958 şi Fundația Pablo Neruda; „Oda al caldillo de congrio“, *Odas elementales*, © Pablo Neruda, 1954 şi Fundația zPablo Neruda.

© HUMANITAS FICTION, 2020, pentru prezenta versiune românească (ediția digitală)

ISBN: 978-606-779-664-3 (epub)

EDITURA HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Fratelui meu Juan Allende,
lui Víctor Pey Casado
şi altor navigatori ai speranţei

…străinilor, aceasta este,
aceasta este patria mea,
aici m-am născut şi aici trăiesc visurile mele.

PABLO NERUDA,
„Întoarcere“,
Călătorii pe mare şi întoarceri

PARTEA ÎNTÂI
Război şi exod

I
1938

Pregătiți-vă, băieți,
să ucideți iar, să mai muriți o dată
şi să acoperiți sângele cu flori.
PABLO NERUDA,
„Însângerat a fost tot pământul omului“
Marea şi clopotele

Soldățelul făcea parte din Contingentul Biberonului, adică băiețandrii recrutați când nu mai rămăseseră bărbați – nici tineri, nici bătrâni – pentru război. Víctor Dalmau l-a primit împreună cu alți răniți scoşi din vagonul de marfă de-a valma, că era grabă mare, aşezați precum lemnele pe nişte rogojini pe cimentul Gării de Nord, de unde alte vehicule urmau să-i transporte la spitalele Armatei de Răsărit. Zăcea nemişcat, cu expresia calmă a cuiva care a văzut îngerii şi nu se mai teme de nimic. Cine ştie de câte zile era mutat de pe o targă pe alta, de la o tabără de campanie la alta, dintr-o ambulanță într-alta până ajunsese cu trenul în Catalonia. În gară, o mână de medici, sanitari şi infirmiere primeau soldații, pe cei mai grav răniți îi trimiteau imediat la spital, iar pe ceilalți îi clasificau după locul rănii – A, brațe, B, picioare, C, cap şi tot aşa în ordine alfabetică – şi îi îndreptau unde trebuia cu un carton de gât. Răniții soseau cu sutele, şi pentru diagnostic şi decizie nu avea nimeni mai mult de câteva minute, totuşi zăpăceala şi confuzia erau doar aparente. Nici unul nu era trecut cu vederea, nici unul nu rămânea necercetat. Cei care trebuiau operați ajungeau la vechiul spital Sant Andreu din Manresa, cei care aveau nevoie de tratament erau trimişi la alte centre, pe alții nu aveai decât să-i laşi pe loc, căci nu mai puteau fi salvați. Voluntarele le umezeau buzele, le vorbeau blând şi îi legănau ca pe copiii lor, ştiind că undeva, departe, altă femeie făcea acelaşi lucru pentru alt fiu sau frate. Mai târziu, brancardierii aveau

să-i ducă la morgă. Soldățelul avea o gaură în piept şi medicul, după ce l-a examinat sumar şi nu i-a găsit pulsul, a decis că nu mai putea fi ajutat, nu avea nevoie nici de morfină, nici de mângâiere sufletească. Pe front rana îi fusese acoperită cu o cârpă şi protejată cu o farfurie de tablă aşezată cu fundul în sus, torsul îi fusese bandajat, dar de-atunci trecuseră ore sau zile sau trenuri, cine ştie.

Dalmau se afla acolo pentru a-i ajuta pe medici; ordinul era să lase băiatul şi să se ocupe de următorul, dar şi-a zis că, dacă acest copil supravieţuise rănii şi hemoragiei fiind dus de colo-colo şi ajunsese pe acest peron de gară, trebuie că avea în el multă sete de viaţă şi era mare păcat să se predea astfel în ultima clipă. A desfăcut atent cârpele şi a constatat cu uimire că rana era deschisă şi atât de curată, ca şi cum i-ar fi fost pictată pe piept. Nu şi-a explicat cum de în urma impactului coastele şi sternul fuseseră pulverizate, dar inima scăpase. În cei trei ani de practică în timpul Războiului Civil, mai întâi pe fronturile din Madrid şi Teruel, apoi la spitalul de evacuare de la Manresa, credea că le văzuse pe toate şi ajunsese imun la orice suferinţă omenească, însă niciodată nu văzuse o inimă vie. Fascinat, a privit ultimele bătăi, tot mai lente şi neregulate, până au încetat de tot şi soldățelul a încremenit fără să scoată un suspin. Preţ de o clipă, Dalmau s-a uitat la gaura roşie în care nu mai bătea nimic. Dintre toate amintirile de război, aceasta avea să fie cea mai tenace şi insistentă – copilul de cincisprezece sau şaisprezece ani, încă imberb, murdar de luptă şi de sânge uscat, întins pe jos cu inima la vedere. Nu şi-a explicat nicicând de ce a introdus trei degete de la mâna dreaptă în rană, a prins inima şi a început să apese ritmic, calm şi firesc, un timp imposibil de determinat, poate treizeci de secunde, poate o eternitate. A simţit că inima prindea viaţă, mai întâi cu un tremur imperceptibil, apoi cu bătăi viguroase şi regulate.

— Tinere, dacă n-aş fi văzut cu ochii mei n-aş fi crezut în ruptul capului! a zis pe un ton solemn un doctor care se apropiase fără ca Dalmau să prindă de veste.

A strigat imediat după brancardieri şi le-a spus să transporte urgent rănitul, era un caz special.

— Unde ai învăţat asta? l-a întrebat după ce-a fost luat soldățelul, tot cenuşiu la faţă, dar cu puls.

Víctor Dalmau, care era zgârcit la vorbă, i-a spus în două vorbe că apucase să facă trei ani de medicină la Barcelona înainte de a pleca pe front ca sanitar.

— Unde ai învățat asta? a repetat medicul.

— Nicăieri, dar mi-am zis că n-are ce să strice…

— Văd că şchiopătezi.

— Femurul stâng. La Teruel. Se vindecă.

— Bun. De-acum lucrezi cu mine, aici îți pierzi vremea. Cum te cheamă?

— Víctor Dalmau, tovarăşe.

— Pe mine nu mă iei cu tovarăşe! Îmi spui „domnule doctor“ şi să nu-ți treacă prin cap să mă tutuieşti. Ne-am înțeles?

— Ne-am înțeles. Şi să fie reciproc. Mie puteți să-mi spuneți „domnule Dalmau“, deşi cred că n-o să le placă tovarăşilor.

Medicul a zâmbit mânzeşte. În ziua următoare Dalmau a început să se pregătească pentru meseria care avea să-i hotărască destinul.

A aflat, aşa cum a aflat întreg personalul de la Sant Andreu şi de la alte spitale, că echipa de chirurgi petrecuse şaisprezece ore resuscitând un mort şi că l-au scos viu din sala de operație. Miracol, au spus mulți. Progresele științei şi constituția de cal a puştiului, au spus cei care se lepădaseră de Dumnezeu şi de sfinți. Víctor şi-a propus să-l viziteze, dar în urgia acelor vremuri i-a fost imposibil să țină socoteala întâlnirilor şi a neîntâlnirilor, a viilor şi a morților. O vreme s-ar fi zis că dăduse uitării inima pe care o ținuse în mână, pentru că viața i s-a complicat şi au venit altele pe capul lui, dar după mulți ani, de partea cealaltă a lumii, a văzut-o în coşmarurile lui şi de-atunci băiatul îl vizita din când în când, palid şi trist, cu inima inertă pe o tavă. Dalmau îi uitase numele – sau nu-l ştiuse niciodată – şi i-a spus Lazăr din motive evidente, însă soldățelul n-a uitat numele salvatorului său. De cum a fost în stare să stea în capul oaselor şi să bea singur apă, i s-a povestit isprava acelui infirmier de la Gara de Nord, un anume Víctor Dalmau, care îl întorsese de pe tărâmul morții. A fost bombardat cu întrebări, voiau toți să ştie dacă raiul şi iadul chiar există de-adevăratelea sau sunt invenții ale popilor ca să înfricoşeze lumea. Băiatul s-a vindecat înainte de sfârşitul războiului şi, doi ani mai târziu, la Marsilia, şi-a tatuat numele lui Víctor Dalmau pe piept, sub cicatrice.

O tânără miliţiană, cu chipiul pus pe o sprânceană ca să compenseze cât de cât urâţenia uniformei, îl aştepta pe Víctor Dalmau la uşa sălii de operaţie, iar când acesta a ieşit, cu o barbă de trei zile şi halatul plin de sânge, i-a întins o hârtie îndoită cu un mesaj din partea telefonistelor. Dalmau stătea de multe ore în picioare, avea dureri şi, după zgomotul ca de cavernă din stomac, şi-a amintit că nu mâncase nimic din zori. Munca era ucigătoare, dar el era recunoscător fiindcă putea învăţa sub aura magnifică a celor mai buni chirurgi din Spania. În alte condiţii, un student ca el nici nu s-ar fi putut apropia de ei, dar în acest stadiu al războiului studiile şi titlurile erau mai puţin importante decât experienţa, ceea ce el avea din belşug, după cum decretase directorul spitalului când îi permisese să-l asiste la operaţii. Dalmau era în stare să lucreze patruzeci de ore în şir, doar cu tutun şi cafea de cicoare şi fără să ia în seamă piciorul beteag. Picior care îl scăpase de front – putea face războiul în ariergardă. Intrase în Armata Republicană în 1936, ca majoritatea tinerilor de vârsta sa, şi plecase cu regimentul să apere Madridul, parţial ocupat de naţionali, cum se autointitulau trupele răsculate împotriva guvernului, unde treaba lui era strângerea răniţilor – având în vedere studiile lui de medicină, era mai de folos aşa decât cu o puşcă în tranşee. Pe urmă a fost trimis pe alte fronturi.

În decembrie 1937, în timpul bătăliei de la Teruel, pe un ger fioros, Víctor Dalmau se afla într-o ambulanţă care dădea cu eroism primul ajutor răniţilor, în timp ce şoferul, Aitor Ibarra, un basc nemuritor care fredona întruna şi râdea tare ca să batjocorească moartea, conducea pe drumurile prăpădite. Dalmau avea încredere în norocul basculului, care scăpase viu din mii de peripeţii, şi spera să funcţioneze şi pentru el. Pentru a evita bombardamentele se deplasau îndeobşte pe timp de noapte; dacă nu era lună, cineva mergea înainte cu o lanternă ca să-i arate drumul – asta dacă exista unul – lui Aitor, în timp ce în interiorul vehiculului, la lumina altei lanterne, Víctor ajuta răniţii cu puţinele resurse de care dispunea. Sfidau terenul presărat cu obstacole şi temperatura cu multe grade sub zero, înaintau pe gheaţă cu o încetineală de gândaci, se afundau în zăpadă, împingeau ambulanţa pe coaste în sus sau ca s-o scoată din craterele lăsate de explozii, ocoleau fiare răsucite şi leşuri pietrificate de catâri, sub focul naţionalilor şi bombele Legiunii Condor care trecea în zbor razant. Nimic

nu-l distrăgea pe Víctor Dalmau, concentrat să țină în viață bărbații care se goleau de sânge şi molipsit de stoicismul dement al lui Aitor Ibarra, care conducea imperturbabil şi avea mereu pregătită o glumă.

De pe ambulanță, Dalmau a trecut în spitalul de campanie instalat în nişte peşteri din Teruel, la adăpost de bombe; medicii lucrau la lumina unor opaițe cu ulei de motor şi a unor lămpi cu kerosen. Se luptau cu frigul aprinzând braserouri chiar sub mesele de operație, dar instrumentele înghețate tot li se lipeau de mâini. Operau la iuțeală pacienți care erau apoi trimişi la alte spitale, ştiind că mulți aveau să moară pe drum. Ceilalți, pentru care nu mai era nimic de făcut, îşi aşteptau sfârşitul cu morfină – dacă exista, şi oricum era raționalizată, ca şi eterul. Dacă n-avea ce le da oamenilor care urlau de durere, Víctor le administra câte o aspirină şi le spunea că era vorba de un leac americănesc formidabil. Feşele se spălau cu gheață şi cu zăpadă topită ca să poată fi refolosite. Cel mai sinistru era să scapi de mormanele de picioare şi brațe amputate; Víctor n-a reuşit niciodată să se obişnuiască cu duhoarea de carne arsă.

Acolo, la Teruel, a reîntâlnit-o pe Elisabeth Eidenbenz, pe care o cunoscuse pe frontul de la Madrid, unde venise ca voluntară a Asociației de Ajutorare a Copiilor Războiului. Era o infirmieră elvețiană de douăzeci şi patru de ani, cu chip de fecioară renascentistă şi curaj de luptător hârşit, de care fusese cam îndrăgostit la Madrid şi s-ar fi îndrăgostit de-a binelea dacă i-ar fi dat cea mai mică şansă, numai că nimic n-o abătea de la misiunea sa: alinarea suferințelor copiilor în acele vremuri cumplite. De când nu o mai văzuse, tânăra îşi pierduse inocența cu care venise în Spania; firea i se înăsprise având de-a face cu birocrația militară şi cu prostia oamenilor; dulceața şi compasiunea şi le păstra pentru femeile şi copiii de care avea grijă. S-au întâlnit între două atacuri în dreptul unui camion cu alimente. „Ce faci, băiete, mă mai ții minte?“ l-a salutat Elisabeth în spaniola agrementată cu sunete guturale germane. Cum să n-o țină minte, numai că amuțise doar văzând-o. I s-a părut mai înaltă şi mai frumoasă ca înainte. S-au aşezat pe o bucată de beton, el să fumeze, ea să soarbă dintr-un bidon cu ceai.

— Ce mai face prietenul tău Aitor?

— Bine, sub gloanțe şi fără o zgârietură.

— De nimic nu se teme omul ăsta! Transmite-i salutări.

— Ce ai de gând să faci după ce se termină războiul ăsta? a vrut să ştie Víctor.

— Să caut altul. Război e tot timpul pe undeva. Tu?

— Dacă eşti de acord, putem să ne căsătorim, a sugerat el, înecându-se de timiditate.

Ea a râs şi, pentru o clipă, a redevenit domniţa renascentistă de altădată.

— Nici gând, băiete, nu mă mărit cu nimeni. N-am timp pentru amor.

— Poate te răzgândeşti… Crezi c-o să ne revedem?

— Precis, dacă scăpăm cu viaţă. Contează pe mine, Víctor, dacă pot să te ajut cu ceva…

— Păi da. Îmi dai voie să te sărut?

— Nu!

În acele peşteri din Teruel lui Víctor i s-au călit nervii şi a dobândit cunoştinţe medicale pe care nu le-ar fi deprins la nici o universitate. A mai învăţat că omul se obişnuieşte cu aproape orice, cu sângele – cât sânge! –, cu chirurgia fără anestezie, cu duhoarea cangrenei, cu jegul, cu puhoiul nesfârşit de soldaţi răniţi, uneori chiar şi femei şi copii, cu epuizarea care înfrânge voinţa şi, chiar mai rău, cu bănuiala insidioasă că toate sacrificiile puteau fi în zadar. Şi tot acolo, în timp ce scotea morţii şi răniţii din ruinele bombardate, o prăbuşire întârziată i-a rupt piciorul stâng. S-a ocupat de el un medic englez din Brigăzile Internaţionale. Altul ar fi făcut o amputare rapidă, însă englezul tocmai intrase în tură şi apucase să se odihnească câteva ore. I-a bălmăjit infirmierei un ordin şi s-a apucat să pună oasele la loc. „Norocul tău, băiete, ieri au venit materialele de la Crucea Roşie şi o să te adormim“, i-a comunicat infirmiera în timp ce-i punea masca pe faţă.

Víctor a pus accidentul pe seama faptului că Aitor Ibarrra nu era lângă el ca să-l apere, cu steaua lui norocoasă. Bascul l-a condus la trenul care l-a dus la Valencia alături de zeci de alţi răniţi. Piciorul îi era imobilizat în atele legate cu sfoară – din cauza rănilor nu avuseseră cum să i-l pună în ghips –, iar el zăcea acoperit cu pături, dârdâind de frig şi de febră, chinuit de zdruncinături, dar mulţumit, pentru că era în condiţii mult mai bune decât ceilalţi care zăceau pe duşumeaua vagonului. Aitor îi dăduse ultimele ţigări şi o doză de morfină pentru extremă necesitate.

La spitalul din Valencia a primit felicitări pentru treaba bună făcută de medicul englez; i s-a spus că, dacă nu apăreau complicații, piciorul avea să fie ca nou, doar ceva mai scurt decât celălalt. După ce rănile au început să se cicatrizeze şi s-a putut deplasa sprijinit într-o cârjă, i-au pus piciorul în ghips şi l-au trimis la Barcelona. Acasă la ai săi a jucat partide interminabile de şah cu bătrânul până a fost în stare să meargă singur; atunci s-a dus să lucreze la un spital din oraş care se ocupa de populația civilă. A fost un fel de vacanță: față de ce trăise pe front, acolo era un paradis de igienă şi eficiență. A stat până în primăvară, când a fost trimis la Sant Andreu din Manresa. Şi-a luat la revedere de la părinți şi de la Roser Bruguera, studenta la muzică pe care soții Dalmau o primiseră în gazdă şi de care prinsese drag ca de o soră în perioada de convalescență. Tânăra modestă şi amabilă, care exersa cu orele la pian, era exact compania de care aveau nevoie Marcel Lluís şi Carme după ce fiii lor plecaseră de acasă.

Víctor Dalmau a despăturit biletul şi a citit mesajul de la mama sa, Carme. N-o mai văzuse de şapte săptămâni, deşi spitalul se afla la doar şaizeci şi cinci de kilometri de Barcelona, pentru că nu avusese nici măcar o zi liberă ca să ia autobuzul. O dată pe săptămână, duminica, la aceeaşi oră, ea îl suna şi îi trimitea ceva bun – o ciocolată primită de la membrii brigăzilor internaționale, un salam sau un săpun procurate de pe piața neagră, câteodată chiar şi țigări, care pentru ea reprezentau o adevărată comoară, căci era dependentă de nicotină. Tutunul era la mare preț, avioanele inamice obişnuiau să arunce țigări şi codri de pâine din cer ca să-şi râdă de foamea republicanilor şi să facă paradă de belşugul de care se bucurau naționaliştii. Un mesaj de la maică-sa într-o zi de joi nu putea însemna decât o urgență: „Voi fi la Telefoane. Sună-mă“. A calculat că aştepta de aproape două ore, cât fusese el ocupat în sala de operație până să primească mesajul. A coborât imediat la subsol şi a cerut să i se facă legătura cu Telefoanele de la Barcelona.

Carme Dalmau i-a poruncit fiului ei cel mare, printre accese de tuse, să vină de urgență acasă, pentru că tatăl lui nu mai avea mult de trăit.

— Dar ce s-a întâmplat? Că doar era bine-sănătos?

— Inima îi face figuri. Anunță-l pe fratele tău să vină şi el să-şi ia rămas-bun, că ne poate lăsa în orice clipă.

I-a luat treizeci de ore să-l localizeze pe Guillem pe frontul de la Madrid. Când în sfârşit au putut comunica prin radio, într-o cacofonie de zgomote statice şi scrâşnete siderale, fratele său i-a spus, cu un glas extrem de obosit, că îi era cu neputinţă să plece la Barcelona:

— E nevoie de oricine poate ţine o puşcă în mână, Víctor, ştii bine. Fasciştii ne depăşesc ca trupe şi armament, dar nu vor trece! a repetat Guillem lozinca popularizată de Dolores Ibárruri[1], supranumită La Pasionaria pentru capacitatea sa de a aprinde entuziasmul fanatic al republicanilor.

1. Dolores Ibárruri (1895–1989), eroină a Războiului Civil şi lider comunist spaniol; lozinca folosită de ea într-o transmisiune radio în timpul luptei pentru oraşul Madrid, în noiembrie 1936, *¡No pasarán!*, – „Nu vor trece!“ –, a devenit un laitmotiv al cauzei republicane. (N. red.)

Militarii rebeli ocupaseră cea mai mare parte din Spania, dar nu şi Madridul, a cărui disperată apărare stradă cu stradă, casă cu casă, devenise simbolul războiului. Se bucurau de sprijinul trupelor coloniale din Maroc, temuţii „mauri“, şi de ajutorul substanţial al lui Mussolini şi al lui Hitler, însă rezistenţa republicanilor îi oprise în capitala divizată. La începutul războiului, Guillem Dalmau luptase la Madrid în Coloana Durruti; cele două armate se confruntau în Oraşul Universitar atât de aproape una de alta, încât îi despărţea doar un lat de stradă: îşi puteau zări chipurile şi se puteau înjura fără să ridice prea mult vocea. Guillem povestea că obuzele spărseseră zidurile Facultăţii de Litere şi Filozofie, ale Facultăţii de Medicină şi ale Casei lui Velázquez; adăpostit într-o clădire, îşi zisese că trei tomuri groase de filozofie puteau opri gloanţele. Fusese de faţă la moartea legendarului anarhist Buenaventura Durruti, care venise la Madrid cu o parte din coloana sa după ce propovăduise şi consolidase revoluţia pe pământurile Aragonului; a murit de un glonţ tras de aproape în circumstanţe neclare. Coloana a fost decimată, au pierit mai bine de o mie de oameni, Guillem a scăpat nevătămat. Doi ani mai târziu, după ce luptase pe alte fronturi, a fost din nou trimis la Madrid.

— Tata va înţelege că nu poţi veni, Guillem.Te aşteptăm să vii când poţi. Chiar dacă nu-l mai prinzi în viaţă, pentru mama prezenţa ta va fi o mare mângâiere.

— Presupun că Roser e cu ei…

— Este.

— Transmite-i salutări. Spune-i că scrisorile ei mă încălzesc şi să mă ierte că nu-i pot răspunde imediat.

— Te aşteptăm, Guillem. Ai grijă de tine…

Víctor a rămas pe gânduri cu un nod în stomac, rugându-se ca tatăl lor să mai trăiască, ca fratele lui să vină sănătos, ca războiul să se termine odată şi Republica să reziste.

Tatăl băieților, profesorul Marcel Lluís Dalmau, îşi petrecuse cincizeci de ani predând muzica, formase şi condusese plin de pasiune orchestra simfonică de tineret din Barcelona şi compusese o duzină de concerte pentru pian, pe care nu le mai cânta nimeni de când începuse războiul, cât şi nişte cântece care deveniseră preferatele milițienilor. O cunoscuse pe Carme pe când era o adolescentă de cincisprezece ani îmbrăcată în uniforma severă de şcoală, iar el un june profesor de muzică, cu doisprezece ani mai mare decât ea. Carme era fiica unui hamal din port şi elevă la călugărițe, care o pregătiseră pentru noviciat încă din copilărie şi n-aveau să-i ierte nicicând că părăsise mănăstirea pentru a trăi în păcat cu un pierde-vară ateu, anarhist şi probabil mason, care-şi râdea de sfântul legământ al căsătoriei. Marcel Lluís şi Carme au trăit în păcat câțiva ani, până la iminenta apariție a lui Víctor, primul urmaş, când s-au căsătorit pentru a-l scăpa pe copil de stigmatul de bastard, pe atunci o condiție care limita serios viitorul. „Dacă am fi făcut acum copiii, n-ar fi trebuit să ne căsătorim, nimeni nu e bastard în Republică“, a declarat Marcel Lluís Dalmau într-un moment de inspirație la începutul războiului. „Şi eu aş fi fost o babă borțoasă, iar copiii tăi ar umbla şi acum în scutece“, i-a dat Carme replica.

Víctor şi Guillem Dalmau au învățat la o şcoală laică şi au crescut într-o căsuță din Raval, într-un cămin catalan de nivel mediu cam chinuit, unde muzica tatălui şi cărțile mamei au ținut loc de religie. Părinții nu militau în nici un partid politic, dar neîncrederea ambilor în autoritate şi în orice formă de guvernare îi apropia de anarhism. În afară de muzică, Marcel Lluís le-a inculcat băieților curiozitatea pentru ştiință şi pasiunea pentru dreptatea socială. Prima l-a făcut pe Víctor să studieze medicina, cea de-a doua a devenit idealul absolut al lui Guillem, care încă de mic era supărat pe lume şi trăsnea şi bufnea împotriva latifundiarilor, negustorilor, industriaşilor,

aristocraţilor şi popilor, nu atât cu argumente, cât cu fervoare mesianică. Era un băiat vesel, gălăgios, solid şi curajos, fetele erau moarte după el, dar nu reuşeau să-l farmece, pentru că pe el nu-l interesau decât sportul, cârciumile şi gaşca lui de prieteni. Fără acordul părinţilor, la nouăsprezece ani s-a înrolat în primele miliţii muncitoreşti organizate pentru a apăra guvernul republican de fasciştii rebeli. Avea vocaţie de soldat, era născut să ţină o armă în mână şi să-i comande pe alţii mai puţin hotărâţi decât el. În schimb, fratele său, Víctor, parcă era poet – lungan şi cu plete, mereu cu vreo carte în mână. Fireşte, la şcoală avea de suferit – „Poate te faci popă, fătălăule“, îi spuneau colegii – şi atunci intervenea Guillem, mai mic cu trei ani, dar viguros şi mereu gata să se bată pentru un scop nobil. Guillem a îmbrăţişat revoluţia ca pe o iubită: găsise cauza pentru care merita să mori.

Conservatorii şi Biserica Catolică, după ce investiseră bani, propagandă şi predici apocaliptice de la amvon, au fost învinşi la alegerile generale din 1936 de Frontul Popular, o coaliţie a partidelor de stânga. Spania, convulsionantă după triumful republican petrecut cu cinci ani în urmă, s-a divizat ca tăiată în două de o lovitură de topor. Sub pretextul de a aduce ordinea într-o situaţie considerată haotică – de fapt nu era nici pe departe aşa –, dreapta a început să conspire cu militarii pentru a dărâma guvernul legitim, format din liberali, socialişti, comunişti, sindicalişti şi sprijinit euforic de muncitori, ţărani şi majoritatea studenţilor şi a intelectualilor. Guillem terminase cu chiu, cu vai şcoala şi, după spusele tatălui său, avea un fizic de atlet, curajul unui taur şi mintea unui mucos de opt ani. Mediul politic era ideal pentru Guillem, care profita de orice ocazie ca să se ia la pumni cu adversarii, deşi îi era cam greu să articuleze motive ideologice şi avea să-i fie greu până când a intrat în miliţie, unde îndoctrinarea politică era la fel de importantă precum mânuirea armelor. Oraşul era divizat, extremele se adunau doar ca să se bată. Stânga avea cârciumile, balurile, serbările şi sporturile ei, dreapta aşijderea. Guillem se lua la trântă încă înainte de a intra în miliţie. După o ciocnire cu domnişori mai îndrăzneţi, venea acasă plin de vânătăi, dar fericit. Părinţii habar nu aveau că fiul lor se ocupa cu incendierea hambarelor şi furtul animalelor din fermele moşierilor, printre alte blestemăţii, până când s-a întors acasă cu un sfeşnic de argint. Maică-sa i l-a smuls din mână şi i-a pocnit una cu el; dacă ar fi

fost mai înaltă, i-ar fi spart capul, aşa l-a nimerit în spinare. L-a silit să mărturisească ceea ce ştiau toţi, dar ea refuzase să creadă: că fiu-său profana biserici şi ataca fascişti, preoţi şi călugăriţe, adică făcea exact ceea ce susţinea propaganda naţionaliştilor. „Am crescut un şarpe la sân! O să mă faci să mor de ruşine, Guillem! Te duci chiar acum şi-l duci înapoi, ai înţeles?“ Cu capul plecat, băiatul a ieşit din casă cu sfeşnicul împachetat în hârtie de ziar.

În iulie 1936 militarii s-au ridicat împotriva guvernului democratic, şi după puţin timp revolta avea să fie condusă de generalul Francisco Franco, a cărui înfăţişare absolut banală ascundea un om rece, răzbunător şi brutal. Ambiţia sa era să redea Spaniei gloria imperială din trecut, scopul imediat era să pună capăt dezordinii democraţiei şi să guverneze cu mână de fier împreună cu Forţele Armate şi Biserica Catolică. Răsculaţii se aşteptau să ocupe ţara într-o săptămână, dar s-au izbit de rezistenţa neaşteptată a muncitorilor organizaţi în miliţii şi hotărâţi să apere drepturile câştigate de Republică. A început atunci vremea urii dezlănţuite, a răzbunării şi a terorii, care avea să coste Spania un milion de victime. Strategia celor conduşi de Franco era să verse cât mai mult sânge şi să semene groaza, singura modalitate de a distruge orice formă de rezistenţă în sânul populaţiei învinse. De-acum Guillem Dalmau era gata să participe din plin la Războiul Civil. Nu mai era vorba de şterpelit sfeşnice, ci de a pune mâna pe puşcă.

Dacă până atunci găsise pretexte pentru a comite fapte rele, în război nu mai avea nevoie de aşa ceva. S-a ferit de atrocităţi – principiile inculcate acasă reprezentau un obstacol –, dar nici nu a apărat victimele, adesea nevinovate, de represaliile camarazilor săi. Au avut loc mii de asasinate, au fost ucişi mai ales preoţi şi călugăriţe, drept care mulţi oameni de dreapta s-au refugiat în Franţa ca să scape de „hoardele roşii“, cum erau numite în presă. Curând, partidele politice ale Republicii au ordonat stoparea oricăror acte de violenţă, contrare idealului revoluţionar, dar ele au continuat. Printre soldaţii lui Franco ordinul era exact pe dos: să domine şi să treacă totul prin foc şi sabie.

Între timp, absorbit de studiile sale, Víctor împlinea douăzeci şi trei de ani; a stat cu părinţii până a fost recrutat în armata republicană. Se trezea în zori şi, înainte de a pleca la universitate, pregătea micul dejun, singura sa

contribuţie la treburile casnice; se întorcea târziu, mânca ce-i lăsa mama lui în bucătărie – pâine, sardine, roşii, cafea – şi învăţa mai departe. Se ţinea deoparte de patima politică a părinţilor şi de fanatismul fratelui. „Noi facem istoria, vom scoate Spania din feudalismul secular, suntem exemplul Europei, răspunsul la fascismul lui Hitler şi Mussolini“, le predica Marcel Lluís Dalmau fiilor săi şi camarazilor de la Rocinante, o crâşmă întunecoasă, dar plină de spirit înalt, unde se adunau zilnic aceiaşi clienţi să joace domino şi să bea o poşircă letală. „Vom pune capăt privilegiilor oligarhiei, Bisericii, latifundiarilor şi celorlalţi exploatatori ai poporului. Trebuie să apărăm democraţia, prieteni, dar nu uitaţi că nu totul trebuie să fie politică: fără ştiinţă, industrie şi tehnologie nu există progres, iar fără muzică şi artă nu există suflet“ perora el. În principiu, Víctor era de acord, dar evita să asiste la aceste prelegeri, mereu aceleaşi, cu mici variaţiuni. Nici cu mama sa nu vorbea despre asta, se limitau amândoi să alfabetizeze miliţieni în subsolul unei berării. Carme fusese învăţătoare mulţi ani şi credea că educaţia e la fel de importantă ca pâinea zilnică, iar cine ştie să scrie şi să citească e musai să-i înveţe şi pe ceilalţi. Pentru ea lecţiile astea erau rutină, dar pentru Víctor erau un adevărat supliciu: „Sunt nişte idioţi, mamă!“ protesta el după ce pierduse două ore cu litera A. „Ba deloc, nu uita că băieţii ăştia n-au văzut în viaţa lor un abecedar. Crezi că tu te-ai descurca mai bine la coarnele plugului?“ era răspunsul mamei sale.

Împins de la spate de ea, care se temea să nu-l vadă trăind ca un pustnic şi îi repeta că era necesar să conviețuiască cu ceilalţi, Víctor s-a apucat să cânte la chitară cântecele la modă. Avea un glas mângâietor de tenor, deloc potrivit cu aspectul său neglijent şi cu expresia sa posacă. În spatele chitarei îşi ascundea timiditatea, evita conversaţiile banale care-l enervau şi dădea impresia că participă la viaţa grupului. Fetele îl ignorau până îl auzeau cântând, atunci se apropiau şi fredonau laolaltă cu el. După care, în şoaptă, trăgeau concluzia că băiatul mai mare al familiei Dalmau era un tip destul de bine, deşi, fireşte, nu se putea compara cu Guillem.

Cea mai bună pianistă dintre elevii profesorului Dalmau era Roser Bruguera, o fată din satul Santa Fe, care fără generoasa intervenţie a lui Santiago Guzmán ar fi continuat să pască mai departe caprele. Guzmán făcea parte dintr-o familie ilustră, dar scăpătată prin acţiunea conjugată a

mai multor generaţii de domnişori indolenţi care pierduseră pământuri şi averi. Îşi petrecea ultimii ani retras în casa sa situată printre dealuri şi stânci, dar doldora de amintiri. Deşi bătrân, era încă activ, căci fusese profesor de istorie la Universitatea Complutense din Madrid încă de pe vremea regelui Alfonso XII. Ieşea zilnic să se plimbe câteva ore, fie arşiță, fie ger, sprijinit în bastonul său de pelerin, cu vechea pălărie din piele pe cap şi însoţit de câinele de vânătoare. Soţia sa rătăcea prin labirintul demenţei şi îşi petrecea zilele în casă, sub pază, şi desenând monstruozităţi. În sat i se spunea Nebuna Blândă, şi chiar aşa şi era: nu crea probleme, exceptând tendinţa de a o lua la sănătoasa unde vedea cu ochii şi de a picta pereţii casei cu excremente de producţie proprie. Roser să fi avut în jur de şapte ani (nimeni nu-i ţinea minte data naşterii) când, în timp ce se plimba, *don* Santiago a zărit-o păzind nişte capre costelive şi a fost de-ajuns să schimbe câteva cuvinte ca să-şi dea seama că fata avea o minte deschisă şi plină de curiozitate. Profesorul şi păstoriţa au legat o prietenie rară, bazată pe lecţiile de cultură pe care el i le ţinea şi pe dorinţa ei de a învăţa.

Într-o zi de iarnă ploioasă a găsit-o dârdâind într-un şanţ cu cele trei capre, udă leoarcă şi arzând de febră; *don* Santiago a legat caprele şi a luat fata în spinare ca pe un sac, recunoscător pentru faptul că era atât de plăpândă şi de uşoară. Oricum, efortul a făcut să-i bată inima într-un mod îngrijorător, drept care a lăsat-o jos şi şi-a chemat un peon, care a dus-o în casă. A poruncit bucătăresei să-i dea să mănânce, slujnicelor să-i pregătească o baie şi grăjdarului să aducă doctorul de la Santa Fe şi apoi să caute caprele, ca să nu fie furate.

Doctorul a decretat că fata avea gripă şi era grav subnutrită. Mai avea şi râie, şi păduchi. Cum nimeni n-a venit de la proprietatea Guzmán să întrebe de fată în acea zi şi nici în următoarele, şi-au zis că era orfană; abia când au întrebat-o, au aflat că avea o familie dincolo de deal. Deşi slabă ca un pui de vrabie, fata şi-a revenit rapid, căci era mai puternică decât părea. S-a lăsat rasă în cap ca să scape de păduchi şi a suportat tratamentul cu sulf împotriva râiei fără să crâcnească, a mâncat cu poftă şi a dat dovadă de o fire incredibil de plăcută, în ciuda tristelor împrejurări. În săptămânile petrecute acolo i-a cucerit pe toţi, de la stăpâna dusă cu pluta până la ultimul servitor. N-avuseseră nicicând o fetiţă în căsoaia sumbră de piatră

prin care rătăceau pisici sălbăticite şi fantome din alte vremuri. Cel mai încântat era profesorul, care avea din nou prilejul să toarne învăţătură într-o minte deschisă. Numai că şederea ei nu se putea prelungi la infinit. După ce s-a vindecat şi a pus ceva carne pe oase, *don* Santiago s-a hotărât să se deplaseze dincolo de deal şi să le tragă un perdaf părinţilor neglijenţi. Neluând în seamă rugăminţile doamnei sale, a urcat fata bine încotoşmănată în trăsură şi a pornit.

Au ajuns la o casă scundă din chirpici de la marginea satului, la fel de mizeră ca toate celelalte. Ţăranii vieţuiau la limita foametei, muncind pământul pentru proprietarii de moşii sau pentru Biserică. Profesorul a strigat, au ieşit nişte ţânci speriaţi, urmaţi de o zgripţuroaică în negru, care nu era străbunica, ci chiar mama lui Roser. Nu văzuseră în viaţa lor o berlină trasă de bidivii lucioşi şi au rămas cu gura căscată când din trăsură a descins Roser alături de un domn distins. „Am venit să vorbim despre această fată“, a rostit *don* Santiago pe tonul autoritar care la universitate îi făcea pe studenţi să tremure; n-a mai apucat să adauge altceva, că femeia a apucat-o de păr pe fată şi a întrebat-o de capre cărându-i palme şi urlând. Atunci a înţeles el că era absurd să-i reproşeze ceva mamei epuizate şi pe dată a formulat planul care avea să-i schimbe fetei viaţa.

În anii care au urmat Roser a locuit la conacul Guzmán, oficial în calitate de slujnică a doamnei, dar şi de elevă a domnului. Le ajuta pe servitoare şi însenina zilele Nebunei Blânde, în schimb se bucura de găzduire şi educaţie. Profesorul de istorie a pus-o să citească multe cărţi din bibliotecă, a învăţat-o mai mult decât ar fi putut învăţa în orice şcoală şi i-a pus la dispoziţie pianul cu coadă al soţiei lui, care nici nu mai ştia la ce naiba slujea matahala aia neagră. Roser, care-şi petrecuse primii şapte ani de viaţă neascultând altă muzică decât acordeonul beţivanilor în noaptea de Sânziene, a dovedit că avea o ureche muzicală ieşită din comun. În casă exista un fonograf cu cilindru, dar constatând că protejata sa putea cânta la pian melodiile ascultate o singură dată, *don* Santiago a comandat la Madrid un gramofon modern şi o colecţie de discuri. În scurt timp, Roser Bruguera, care abia ajungea cu picioarele la pedale, cânta cu ochii închişi toate piesele. Entuziasmat, i-a făcut rost de o profesoară de pian la Santa Fe, unde se ducea de trei ori pe săptămână şi avea grijă să-şi facă exerciţiile. Roser,

capabilă să cânte orice din memorie, nu vedea ce sens are să citeşti notele şi să repeți cu orele aceleaşi game, dar se supunea din respect pentru mentorul său.

La paisprezece ani îşi depăşise deja profesoara de pian, la cincisprezece, *don* Santiago a instalat-o într-o pensiune pentru domnişoare catolice din Barcelona ca să studieze muzica. Ar fi dorit s-o țină mai departe acasă, dar sentimentul patern a fost depăşit de datoria de educator. Şi-a zis că fata primise de la Domnul un talent deosebit şi datoria lui era să o ajute să-l dezvolte. Nebuna Blândă se stingea încet-încet şi până la urmă a murit la fel de blând. Singur în casa cea mare, Santiago Guzmán începea şi el să simtă povara anilor; a renunțat la plimbările cu bastonul de pelerin, stătea în fața şemineului şi citea. I-a murit şi câinele de vânătoare; nu şi-a luat altul, ca să nu moară înaintea lui şi să-l lase singur.

În 1931, când s-a instaurat a Doua Republică, bătrânul a suferit şi s-a acrit. De cum s-au aflat rezultatele alegerilor în favoarea stângii, regele Alfonso XIII a plecat în exil în Franța, iar *don* Santiago, monarhist, ultraconservator şi catolic, a asistat la prăbuşirea lumii sale. N-avea să-i tolereze nicicând pe roşiii atât de vulgari, nesăbuiții ăia erau slugile sovieticilor, dădeau foc bisericilor şi împuşcau preoți. Iar povestea aia cum că suntem cu toții egali mergea poate ca lozincă teoretică, dar practic era o aberație: înaintea lui Dumnezeu nu suntem deloc egali, chiar El a impus clasele sociale şi celelalte deosebiri între oameni. Reforma agrară i-a expropriat pământurile – nu de mare valoare, însă fuseseră dintotdeauna ale familiei. De pe o zi pe alta, țăranii îi vorbeau fără să-şi scoată pălăria de pe cap şi fără să-şi plece privirile. Şi asta îl durea mai mult decât pământul pierdut, căci era un afront direct la demnitatea şi poziția pe care le avusese mereu. Şi-a concediat servitorii, care trăiseră decenii sub acoperişul său, a pus să i se împacheteze biblioteca, operele de artă, colecțiile şi amintirile şi a închis conacul cu zăvorul. S-au umplut trei camioane, totuşi, mobilele cele mai grele şi pianul n-au putut fi luate, căci nu încăpeau în apartamentul de la Madrid. După câteva luni, primarul republican din Santa Fe a confiscat conacul şi a instalat acolo un orfelinat.

Printre marile supărări şi motive de furie din acei ani se număra şi transformarea protejatei sale. Sub proasta influență a revoltaților de la

universitate, mai ales a unui anume profesor Marcel Lluís Dalmau, un comunist, socialist sau anarhist, în fine, tot aia era, un bolşevic pervers, Roser a lui se transforma într-una de-a roşiilor. Plecase de la pensionul domnişoarelor cuviincioase şi se mutase cu nişte golance care se îmbrăcau soldăţeşte şi practicau amorul liber – aşa se numeau acum promiscuitatea şi indecenţa. Ce-i drept, recunoştea că, în ceea ce-l privea, Roser îi arătase întotdeauna respect, dar, pentru că i se năzărise să-i ignore recomandările, i-a tăiat fondurile. Într-o scrisoare, fata i-a mulţumit din suflet pentru tot ce făcuse pentru ea, i-a promis că va încerca să urmeze drumul drept şi l-a informat că noaptea muncea la o brutărie, iar ziua continua să studieze muzica.

Instalat în luxosul său apartament din Madrid, în care abia aveai loc să te mişti printre mobilă şi obiecte, despărţit de zgomotul şi vulgaritatea străzii de draperiile groase de pluş de culoarea sângelui de taur, izolat de societate prin surzenie şi prin orgoliul său nemăsurat, *don* Santiago Guzmán nu a prins de veste cum creştea cel mai mare conflict din ţara sa, o ranchiună care de secole se plămădea din sărăcia unora şi prepotenţa altora. A murit singur şi furios în apartamentul de pe Gran Vía, cu patru luni înainte de ridicarea la luptă a trupelor lui Franco. A rămas lucid până în ultima clipă şi atât de împăcat cu ideea de moarte, încât şi-a scris propriul *faire-part*, căci nu voia ca vreun ignorant să publice despre el lucruri false. Nu şi-a luat rămas-bun de la nimeni, asta poate şi pentru că nu-i mai rămăsese nimeni apropiat pe lumea asta, dar şi-a adus aminte de Roser Bruguera şi, într-un nobil gest de împăcare, i-a lăsat prin testament pianul cu coadă, care zăcea împachetat într-un depozit al noului orfelinat de la Santa Fe.

Profesorul Marcel Lluís Dalmau a remarcat-o repede pe Roser printre ceilalţi studenţi. Mânat de elanul de a le preda tinerilor tot ce ştia despre muzică şi viaţă, le transmitea şi idei politice şi filozofice, care aveau să-i marcheze mai târziu chiar mai mult decât îşi imagina. Din proprie experienţă, Dalmau nu se lăsa impresionat de talentul muzical nativ, obişnuia să repete că în cariera sa încă nu dăduse peste nici un Mozart. Mai văzuse el cazuri ca Roser, tineri cu ureche bună, în stare să cânte la orice instrument, dar care se leneveau, convinşi că asta era suficient şi nu aveau nevoie de studiu şi disciplină. Câţi nu ajunseseră să-şi câştige pâinea

cântând în orchestre populare, la petreceri, în hoteluri şi restaurante, devenind „lăutari de nunți“, cum le spunea el. Astfel că şi-a propus să o salveze pe Roser Bruguera de posibilitatea unei asemenea calamități şi a luat-o sub aripa sa. Aflând că era singură la Barcelona, i-a deschis uşa casei, apoi, când fata i-a spus că moştenise un pian şi n-avea unde să-l pună, a eliberat o cameră şi a lăsat-o să exerseze în fiecare zi după ore. Carme, nevastă-sa, i-a oferit lui Roser patul lui Guillem, care era plecat la război, unde fata se putea odihni înainte de a pleca la trei noaptea pentru a pune la copt pâinea pentru dimineață, astfel că tot dormind pe perna mezinului Dalmau şi inspirând urma mirosului de bărbat tânăr, Roser s-a îndrăgostit de acesta în ciuda distanței, a timpului şi a războiului.

A ajuns să facă parte din familie de parcă ar fi fost rude de sânge; a devenit fiica pe care soții Dalmau şi-ar fi dorit-o. Trăiau într-o casă modestă, un pic lugubră şi cam deteriorată după lunga perioadă în care nu făcuseră nici o reparație, dar spațioasă. După ce ambii fii au plecat la război, Marcel Lluís i-a propus să locuiască la ei, astfel cheltuia mai puțin, muncea mai puțin, exersa când voia şi o mai ajuta şi pe nevastă-sa la treburile casei. Deşi era mult mai tânără decât soțul ei, Carme se simțea mai bătrână, respira greu şi gâfâia, în vreme ce el era plin de vitalitate. „Mai am putere doar să-i alfabetizez pe milițieni, când o să se termine am să mor“, ofta femeia. Încă din primul său an la medicină, Víctor a decretat că plămânii ei erau precum o conopidă. „Ce naiba, Carme, o să mori din cauza fumatului“, o certa bărbatu-său când o auzea tuşind, trecând cu vederea că şi el era fumător şi neimaginându-şi că avea să moară primul.

Şi astfel, Roser Bruguera, atât de apropiată de familia Dalmau, s-a aflat alături de profesor în zilele în care a făcut infarct. Nu s-a mai dus la cursuri, doar la brutărie, şi făcea cu schimbul cu Carme ca să aibă grijă de profesor. În timpul liber, îi cânta la pian, sunetele făceau să răsune casa şi linişteau muribundul. Era acolo când profesorul i-a spus ultimele cuvinte fiului cel mare:

— Când n-am să mai fiu, tu, Víctor, va trebui să ai grijă de mama ta şi de Roser, pentru că Guillem va muri în luptă. Războiul e pierdut, fiule, a rostit anevoie, respirând cu efort.

— Nu spune asta, tată!

— Am ştiut asta în martie, când Barcelona a fost bombardată. Erau avioane italiene şi germane. Dreptatea e de partea noastră, dar asta nu ne va scăpa de înfrângere. Suntem singuri, Víctor.

— Totul se poate schimba dacă intervin Franța, Anglia şi Statele Unite.

— Uită de Statele Unite, n-o să ne ajute deloc. Mi-a spus cineva că Eleanor Roosevelt a încercat să-şi convingă soțul să intervină, dar se împotriveşte opinia publică.

— Nu în totalitate, tată, vezi şi tu câți băieți din Brigada Lincoln au venit hotărâți să moară alături de noi.

— Ăştia sunt idealiştii, Víctor, în lume sunt puțini. Multe bombe care ne-au căzut în cap în martie erau americane.

— Dar, tată, fascismul lui Hitler şi Mussolini se va extinde prin Europa dacă nu-l zăgăzuim aici, în Spania. Nu putem pierde războiul, asta ar însemna să pierdem tot ce a obținut poporul şi să ne întoarcem în trecut, la mizeria feudală în care am trăit secole la rând.

— N-o să ne ajute nimeni, crede-mă, fiule, până şi Uniunea Sovietică ne-a abandonat. Pe Stalin nu-l mai interesează Spania. Iar când Republica va cădea, represaliile vor fi cumplite. Franco a decis „curățenia“, adică teroarea maximă, ura totală, revanşa cea mai sângeroasă, nu negociază şi nu iartă. Trupele lui comit atrocități inimaginabile…

— Şi ale noastre, l-a întrerupt Víctor, care văzuse multe.

— Cum îndrăzneşti să faci comparație! În Catalonia va fi o baie de sânge. N-am să trăiesc ca să văd, dar vreau să mor liniştit. Promite-mi că le duci pe maică-ta şi pe Roser în străinătate. Fasciştii se vor răzbuna pe Carme pentru că i-a alfabetizat pe soldați; împuşcă omul pentru mult mai puțin. Pe tine se vor răzbuna pentru că lucrezi într-un spital al armatei, pe Roser pentru că e o fată tânără. Ştii ce le fac fetelor, nu? Le dau maurilor. Am planificat totul. Plecați în Franța până se calmează situația şi apoi puteți să vă întoarceți. Ai să găseşti la mine în birou o hartă şi ceva bani. Promite-mi c-ai să faci ce ți-am zis.

— Promit, tată, a răspuns Víctor, deşi nu asta era adevărata sa intenție.

— Înțelege, nu e vorba de laşitate, ci de supraviețuire.

Marcel Lluís nu era singurul care avea îndoieli în ceea ce privea viitorul Republicii, numai că nimeni nu avea curaj să le dea glas, căci a răspândi

descurajarea sau panica în sânul unei populaţii extenuate, care suferise prea mult, ar fi însemnat cea mai adâncă trădare.

A doua zi, profesorul Marcel Lluís Dalmau a fost înmormântat. Îşi doreau o ceremonie discretă, nu erau vremuri potrivite pentru altceva, dar s-a prins de veste şi la cimitirul de la Montjuïc au venit amicii de la cârciuma Rocinante, colegi de la universitate şi foşti elevi de o anumită vârstă, pentru că cei mai tineri erau pe front sau în pământ. Carme Dalmau, în doliu riguros, de la văl până la ciorapii negri, în ciuda zăpuşelii de iunie, a păşit în urma sicriului bărbatului vieţii sale, sprijinită de Víctor şi Roser. Nu au fost rugăciuni, nici discursuri, nici lacrimi. Un cvartet de coarde al foştilor elevi a interpretat fuga de Bach preferată a profesorului, după care s-a cântat unul din cântecele compuse de el pentru miliţiile populare.

II
1938

Nimic, nici măcar victoria
nu va şterge cumplitele şleauri lăsate
de sânge…

PABLO NERUDA,
„Pământuri jignite“, „Spania în inimă“
A treia rezidență

Roser Bruguera şi-a trăit prima dragoste în casa profesorului Dalmau, când, pretextând că avea s-o ajute la studiile muzicale, i-a propus să locuiască la ei; totuşi, ambii erau conştienți că era vorba mai mult de un gest caritabil decât didactic. Profesorul bănuia că eleva sa favorită nu mânca destul şi că avea nevoie de o familie, mai ales de cineva precum Carme, a cărei mămoşenie avea un succes limitat la Víctor şi nici unul la Guillem. Era în anul în care Roser, sătulă de regimul de garnizoană ce domnea la pensiunea domnişoarelor respectabile, s-a mutat la Barceloneta, în cartierul portului, împreună cu trei fete din milițiile populare. Avea nouăsprezece ani, celelalte erau cu patru sau cinci mai mari, însă în materie de experiență de viață şi mentalitate o depăşeau cu vreo douăzeci. Miliționele, care trăiau într-o lume foarte diferită de cea a lui Roser, o porecliseră „novicea“ şi în general o ignorau. Împărțeau o cameră cu patru paturi suprapuse (Roser dormea într-unul de sus), două scaune, un lavoar, o carafă şi o oală de noapte, o maşină de gătit cu kerosen, cuie bătute în pereți în care-şi atârnau hainele şi o baie comună pentru mai bine de treizeci de chiriaşi. Femeile erau vesele şi îndrăznețe, se bucurau din plin de libertatea acelor vremuri furtunoase; îşi puneau uniforma, bocancii şi chipiul reglementare, dar se rujau şi îşi ondulau părul cu ajutorul unui fier încins la un brasero în care ardeau cărbuni. Se antrenau cu bețe sau cu puşti împrumutate şi visau să meargă pe front unde să dea piept cu duşmanul, nu

să ajute în domeniile transportului, alimentării sau la infirmerie, cum li se cerea, pentru că armele sovietice şi mexicane abia le ajungeau bărbaţilor. Câteva luni mai târziu, când trupele naționaliste ocupaseră de-acum două treimi din Spania şi continuau să înainteze, fetele şi-au văzut visul de a ajunge în avangardă împlinit. Două aveau să fie violate şi căsăpite într-un asalt al trupelor marocane, a treia a supraviețuit celor trei ani de război civil, apoi celor şase ai celui de-al Doilea Război Mondial, rătăcind ascunsă prin toată Europa, iar pe urmă a reuşit să emigreze în Statele Unite în 1950. A ajuns la New York şi s-a măritat cu un intelectual evreu care luptase în Brigada Lincoln, dar asta e altă poveste.

Guillem Dalmau era cu un an mai mare decât Roser Bruguera. Dacă ea se conforma poreclei milițienelor cu rochiile demodate şi seriozitatea sa, el era o fire sfidătoare şi zeflemitoare, de genul „stăpânul lumii“. Numai că Roser a descoperit, după ce l-a văzut doar de două-trei ori, că sub aparenta lui insolență se ascundea o inimă de copil debusolat şi romantic. De fiecare dată, Guillem venea la Barcelona şi mai maturizat, din copilandrul zăpăcit care fura sfeşnice nu mai rămăsese nimic, era un adult încruntat, cu o uriaşă cantitate de violență stăpânită, dar care putea izbucni la orice provocare. Dormea la garnizoană, dar făcea în aşa fel încât să poată veni vreo două nopți şi acasă, în primul rând ca s-o poată vedea pe Roser. Nu se legase sentimental de nici o femeie – şi se felicita pentru asta, căci vedea cât sufereau soldații despărțiți de iubită sau de familie. Războiul îl absorbea pe de-a-ntregul, nu îşi permitea distracții, însă eleva tatălui său nu reprezenta un pericol pentru independența lui, era o paranteză inocentă. Roser putea fi atrăgătoare – în funcție de unghiul din care era privită şi de cum cădea lumina –, dar nu se străduia să pară astfel, iar simplitatea ei atingea o coardă misterioasă din inima lui Guillem. Era obişnuit cu efectul pe care-l producea asupra femeilor şi nu-i scăpase faptul că nici Roser nu rămăsese indiferentă, deşi era incapabilă de orice cochetărie. „Ca să vezi, fata s-a amorezat de mine, păi cum nu, că în afară de pian şi brutărie nu are altă viață, dar o să-i treacă“, îşi spunea el. „Atenție, Guillem, fata asta e sfântă, dacă te prind că nu o respecți…“, îl avertizase tatăl său. „Cum îți trece aşa ceva prin minte, tată! Roser e ca soră-mea!“ Dar, din fericire, nu era. Judecând după cât de tare o îngrijeau şi o apărau părinții lui, Roser trebuie

să fi fost virgină, printre ultimele rămase în Spania republicană. Nu, nici gând de ceva rău, doar un pic de tandrețe, o atingere a genunchilor pe sub masă, o invitație la cinema ca s-o poată atinge pe întuneric în timp ce ea plângea impresionată de film şi tremura de timiditate şi dorință. Pentru atingeri mai îndrăznețe conta pe camaradele sale, milițienele libere şi experimentate.

Odată terminată permisia la Barcelona, Guillen se întorcea pe front ferm decis să se gândească doar la propria supraviețuire şi la victorie, dar nu putea uita chipul neliniştit şi privirea limpede a lui Roser Bruguera. N-ar fi recunoscut în ruptul capului cât de dependent era de scrisorile ei, de pachetele cu dulciuri, de ciorapii şi fularele pe care i le tricota. În portofel avea o singură poză, a ei. În picioare, înaintea pianului, poate în timpul unui concert, într-o rochie închisă la culoare şi modestă, mai lungă decât de obicei, cu mâneci scurte şi guler de dantelă, o rochie absurdă de liceancă ce-i ascundea formele. În poza alb şi negru Roser părea înceţoşată şi depărtată, o femeie lipsită de grație, vârstă şi expresie; trebuia să ghiceşti contrastul între ochii de culoarea ambrei şi părul negru, nasul drept de statuie, sprâncenele expresive, urechile puțin ieşite în afară, degetele lungi, mirosul ei de săpun… amănunte care îl asaltau dureros şi îl urmăreau şi în somn. Amănunte care îl puteau distrage şi costa viața.

La nouă zile după înmormântarea tatălui său, într-o după-amiază de duminică, Guillem a ajuns acasă cu un vehicul militar hărtănit. Roser a deschis uşa, ştergându-şi mâinile cu o cârpă şi nerecunoscându-l din prima pe bărbatul extrem de slab sprijinit de două milițiene care îl țineau de brațe. Nu-l mai văzuse de patru luni, patru luni în care sentimentele ei se hrăniseră cu puținele fraze pe care i le trimitea sporadic, vorbind de luptele de la Madrid, fără un cuvânt tandru – aceste mesaje erau un fel de rapoarte scrise pe foi smulse dintr-un caiet, cu caligrafie şcolărească. „Aici lucrurile stau la fel, vei fi aflat cum apărăm noi oraşul, zidurile sunt găurite de mortiere ca o strecurătoare, vezi ruine peste tot, fasciştii au parte de muniție italienească şi germană, sunt atât de aproape, că uneori le mirosim țigările pe care le fumează, nenorociții; îi auzim cum vorbesc între ei, strigă la noi ca să ne provoace, dar sunt morți de frică, cu excepția maurilor care sunt nişte hiene, nu se tem de nimic şi preferă cuțitul, lupta corp la corp şi mirosul de sânge;

primesc zilnic întăriri, dar nu înaintează nici un metru; ne lipsesc apa şi electricitatea, mâncarea e pe sponci, dar ne descurcăm; eu sunt bine. Jumătate dintre clădiri sunt la pământ, morţii abia pot fi adunaţi, rămân unde au căzut până a doua zi, când trec cei de la morgă; nu toţi copiii au putut fi evacuaţi, dacă ai vedea ce încăpăţânate sunt unele mame, nu ascultă, nu vor să se despartă de plozi, cine să le înţeleagă? Cum merge cu pianul? Ce fac ai mei? Spune-i mamei să nu-şi facă griji pentru mine.“

— Isuse! Ce-ai păţit, Guillem, pentru Dumnezeu? a exclamat Roser din prag, revenind într-o clipă la educaţia ei catolică.

Guillem nu a răspuns, capul îi atârna, picioarele nu-l ţineau.

Exact atunci a ieşit şi Carme din bucătărie şi a tras un ţipăt ce s-a transformat într-un acces de tuse care a doborât-o.

— Staţi liniştite, tovarăşe, nu e rănit, e doar bolnav, a rostit apăsat una din femei.

— Veniţi, le-a condus Roser în fosta cameră a lui Guillem şi care acum era a ei. Femeile l-au întins pe pat, apoi i-au adus şi raniţa, pătura şi puşca. S-au despărţit cu un *adios* scurt şi cu o urare de noroc. În timp ce Carme tuşea de zor, Roser i-a tras bolnavului cizmele găurite şi şosetele împuţite, luptându-se să nu verse din cauza duhorii. Nici gând să-l ducă la vreun spital, acestea erau adevărate cuiburi de infecţii, sau să cheme vreun medic – toţi erau ocupaţi cu răniţii din război.

— Trebuie spălat, Carme, e de jale. Fă-l să bea apă. Eu fug la Telefoane să-l sun pe Víctor, a spus fata, care nu voia să-l vadă pe Guillem gol şi îngălat în urină şi excremente.

La telefon, i-a descris lui Víctor simptomele: febră mare, respiraţie anevoioasă, diaree.

— Geme când îl atingem. Cred că are dureri foarte mari, parcă mai mult la burtă, dar şi în restul corpului. Ştii cum e fratele tău, nu se vaită.

— E tifos, Roser. Printre soldaţi e epidemie, se transmite prin păduchi, purici, apă contaminată şi murdărie. Aş veni să-l văd, dar nu-mi pot părăsi postul, spitalul e ticsit, zilnic ne vin zeci de răniţi. Deocamdată esenţial e să-l hidrataţi şi să-i scadă febra. Înfăşoară-l în cearşafuri înmuiate în apă rece şi dă-i să bea apă fiartă cu un pic de zahăr şi sare.

Guillem a fost îngrijit timp de două săptămâni de mamă şi de Roser şi

urmărit de la Manresa de fratele său, care vorbea zilnic cu ele la telefon ca să le învețe cum să nu se molipsească. Cel mai bine era să ardă hainele infestate cu păduchi, totul trebuia spălat cu leşie, Guillem trebuia să aibă tacâmurile şi vasele lui, după ce-l atingeau era obligatoriu să se spele pe mâini. Primele trei zile au fost critice. Febra a sărit la 40 de grade, Guillem delira, avea dureri cumplite de cap şi grețuri, era chinuit de o tuse seacă, iar excrementele erau o zeamă verzuie ca supa de mazăre. În a patra zi febra a scăzut, dar nu-l puteau trezi din somn. Víctor le-a spus să-l zgâlțâie până îl trezesc şi să-i dea să bea apă, apoi să-l lase să doarmă ca să-şi revină.

Greul a căzut pe Roser, căci Carme era mai vulnerabilă la contagiune, fiind bătrână şi slabă de plămâni. Roser stătea acasă, citea sau tricota lângă patul lui Guillem, în timp ce Carme se ducea să alfabetizeze soldații şi să stea la coadă la alimente. Pentru că era plătită cu pâine, Roser a continuat să muncească noaptea la brutărie. Rația de linte scăzuse la o jumătate de ceaşcă pe cap de om, pisicile fuseseră făcute tocană, dispăruseră şi porumbeii, în supă, pâinea pe care o cocea Roser era un fel de cărămidă de culoare închisă, densă şi cu gust de rumeguş, untdelemnul devenise un lux, era amestecat cu ulei de motor ca să fie lungit. Oamenii cultivau zarzavaturi în cada de baie sau pe balcoane. Bijuteriile de familie se vindeau pe cartofi şi orez.

Cu toate că Roser nu-şi mai vedea familia, păstrase legătura cu câțiva țărani din zonă şi astfel procura legume, câte o bucată de brânză de capră sau un cârnat în rarele ocazii când se tăia un porc. Bugetul lui Carme era insuficient pentru piața neagră, însă era ultima resursă pentru țigări şi săpun. Pentru că Guillem, care ajunsese de-a dreptul scheletic, trebuia înzdrăvenit, Carme a atacat economiile lăsate de bărbatu-său şi a trimis-o pe Roser la Santa Fe să cumpere cele necesare pentru o supă. Ştia că Marcel Lluís strânsese banii pentru a-şi trimite familia departe de Spania, numai că nimeni nu lua în serios ideea de a emigra. Ce să facă în Franța sau oriunde altundeva? Cum să-şi lase casa, cartierul, limba, rudele şi prietenii? Posibilitatea de a câştiga războiul era tot mai îndepărtată, în mod tacit se resemnaseră cu ipoteza unei păci negociate şi cu represiunea fasciştilor, preferabile exilului. Oricât ar fi fost Franco de nesăbuit, nu putea executa populația catalană în totalitate…

Roser a investit banii în două găini bătrâne şi vii, le-a pus într-o sacoşă pe care şi-a legat-o sub haine, ca să nu-i fie furate de vreun disperat sau confiscate de soldaţi. Părând însărcinată, i s-a cedat un loc în autobuz, unde s-a aşezat acoperindu-şi burta şi rugându-se ca păsările să nu se mişte. Carme a pus ziare pe duşumeaua unei camere şi a instalat acolo găinile. Hrănite cu pâine şi resturi procurate de la cârciuma Rocinante, plus ceva orz şi ovăz şterpelit de Roser de la brutărie, păsările şi-au revenit şi Guillem se bucura de un ou sau chiar două la micul dejun.

După primele zile de convalescenţă, bolnavul s-a crezut în stare să revină la o viaţă normală, numai că abia avea putere să stea pe marginea patului şi s-o asculte pe Roser, care cânta la pian în salon sau îi citea cu glas tare romane cu detectivi. Nu fusese niciodată un bun cititor, abia trecea clasa cu ajutorul mamei lui sau al lui Víctor, care îi făcea temele. Pe frontul de la Madrid, unde se plictisea tot aşteptând să se întâmple ceva, ar fi fost nemaipomenit s-o aibă pe Roser care să-i citească. Cărţi se găseau din belşug, numai că lui i se învălmăşeau literele în faţa ochilor. În pauzele de lectură îi povestea despre viaţa de soldat, despre voluntarii sosiţi din peste cincizeci de ţări ca să lupte şi să moară într-un război care nu era al lor, despre americanii din Brigada Lincoln, mereu în linia întâi şi primii care cădeau. „Se zice că ar fi mai bine de treizeci şi cinci de mii de bărbaţi şi câteva sute de femei cei care au venit să lupte în Spania împotriva fascismului, vezi şi tu, Roser, cât de important e acest război.“ Îi povestea că n-aveau apă, curent electric, nici latrine, îi descria coridoarele pline de moloz, gunoaie, praf şi geamuri sparte. „În orele libere învăţăm şi predăm. Mama ar fi fericită să-i înveţe carte pe băieţii analfabeţi, mulţi nici n-au trecut pe la şcoală.“ Dar nu-i spunea nimic despre şobolani şi purici, despre sânge şi urină, despre răniţii care se goleau ore în şir de sânge aşteptând să vină brancardierii, despre foame şi blidele cu fasole nefiartă şi cafeaua rece, despre curajul irațional al celor care se expuneau gloanţelor şi de spaima altora, mai ales a celor mai tineri, nou-veniţii, băieţandrii din Batalionul Biberonului, cu care, din fericire, nu avusese de-a face, că i s-ar fi frânt inima de milă. Şi mai ales nu recunoştea în faţa lui Roser execuţiile în masă comise de propriii camarazi, care legau doi câte doi prizonierii inamici, îi încărcau în camioane, îi împuşcau şi îi aruncau în gropi comune. Peste două

mii doar la Madrid.

A venit vara, se întuneca târziu, zilele erau calde şi îndemnau la leneveală. Guillem şi Roser petreceau atâta timp împreună că ajunseseră să se cunoască bine. Tăceri prelungi apăreau uneori între ei, o senzaţie dulce de intimitate. După cină, Roser se ducea să se culce în patul pe care acum îl împărţea cu Carme, şi dormea până la trei dimineaţa, când pleca la brutărie să coacă pâinea care, în zori, se distribuia raţionalizată.

Ştirile de la radio, din ziare şi cele auzite la difuzoarele de pe străzi erau optimiste. Văzduhul vibra de cântecele miliţiilor populare şi de discursurile înfierbântate ale Pasionariei – „Mai bine să mori în picioare decât să trăieşti în genunchi“. Nu se spunea că inamicul înaintează, asta se numea „retragere strategică“. Nu se pomenea nici de raţionalizări şi de lipsuri, de la mâncare la medicamente. Víctor le prezenta o versiune mai realistă decât cea de la difuzor. Pricepea situaţia după numărul trenurilor cu răniţi şi cel al morţilor, care sporea în mod tragic la spitalul său. „Trebuie să mă întorc pe front“, spunea Guillem, dar numai efortul de a-şi încălţa cizmele îl făcea să se prăbuşească epuizat în pat.

Ritualul zilnic al îngrijirii lui Guillem cu toate mizeriile tifosului, care însemna a-l spăla cu buretele, a-i goli oala de noapte, a-i da să mănânce cu linguriţa un terci ca pentru sugari, a-i păzi somnul, şi din nou aceeaşi rutină spălat-curăţat-hrănit, o rutină fără pauză bazată pe grijă şi afecţiune a convins-o pe Roser că acesta era singurul bărbat pe care îl putea iubi vreodată. Nu avea să fie altul, era sigură. În a noua zi de convalescenţă, văzându-l destul de întremat, şi-a dat seama că mult nu avea să-l mai poată ţine legat de pat, doar pentru ea: în curând Guillem urma să se întoarcă pe front. Fuseseră atâtea pierderi în ultimul an, că Armata Republicană recruta adolescenţi, bătrâni şi deţinuţi fioroşi, cărora li se dădea de ales între a putrezi în carceră şi a lupta pe front. Drept care Roser i-a spus lui Guillem că era momentul să se ridice din pat, iar primul pas avea să fie o baie ca lumea. A încălzit apă în cea mai mare oală din bucătărie, l-a vârât în albia de rufe, l-a săpunit din cap până-n picioare, l-a clătit, l-a şters şi l-a frecat până a rămas roşu şi strălucitor. Îl cunoştea atât de bine, că nuditatea lui n-o mai impresiona. La rândul său, Guillem îşi pierduse de mult pudoarea: în mâinile ei redevenea copil. „După ce se termină războiul am să mă însor cu

ea“, şi-a zis profund recunoscător. Până atunci nici nu-i trecuse prin minte posibilitatea de a se aşeza la casa lui şi de a se căsători, războiul nu-i lăsase timp pentru aşa ceva; „Nu sunt făcut pentru pace, mai bine soldat decât lucrător la fabrică, ce altceva aş putea face cu firea asta a mea şi fără studii?“ Numai că Roser, cu prospețimea şi inocența ei, cu bunătatea ei fără fisură, îi intrase pe sub piele; imaginea ei îl însoțea în tranşee, cu cât se gândea mai mult la ea, cu atât i se părea mai drăguță. Farmecul ei era discret, discreția era trăsătura ei principală. În cele mai rele zile ale tifosului, când se sufoca într-un iad de durere şi spaimă, se agăța disperat de Roser ca să reziste, singura lui busolă era chipul ei atent aplecat asupra lui, singura ancoră erau ochii ei serioşi, care dintr-odată deveneau blânzi şi zâmbitori.

După boala cea grea, baia în albia de rufe l-a readus în lumea celor vii. A înviat după clăbucirea generală, după gălețile cu apă caldă, după mâinile lui Roser pe trupul său, mâini de pianistă, puternice, uşoare, precise. S-a predat cu totul, recunoscător. Roser l-a şters, i-a pus o pijama a tatălui său, l-a bărbierit, l-a tuns, i-a tăiat unghiile care crescuseră ca nişte gheare. Era şi acum supt la față şi cu ochii roşii, dar nu mai era sperietoarea care ajunsese acasă târâtă de cele două femei din milițiile populare. Roser a încălzit cafeaua rămasă de la micul dejun în care a turnat puțin coniac, ca să-şi facă curaj.

— Parcă sunt gata să plecăm la petrecere, a zâmbit Guillem privindu-se în oglindă.

— Eşti gata să te întorci în pat, i-a întins ea ceaşca. Cu mine.

— Ce-ai spus?

— Ce ai auzit.

— Doar nu te gândeşti la…

— La ce-ar trebui să te gândeşti şi tu, a zis ea şi şi-a tras rochia peste cap.

— Ce faci, mama poate veni în orice clipă!

— E duminică, acum Carme dansează o *sardana* în piață, după care se duce să stea la coadă la Telefoane ca să vorbească cu Víctor.

— Să nu te molipsesc…

— Dacă nu m-am îmbolnăvit până acum, puțin probabil să se mai întâmple. Lasă scuzele şi fă-mi loc.

Şi-a scos brasiera şi chiloţii şi l-a împins în pat.

Era prima dată când se afla goală în faţa unui bărbat, dar îşi pierduse timiditatea tot trăind pe sponci, într-o stare de alertă permanentă, suspectându-şi vecinii şi prietenii, simţind tot timpul aproape îngerul morţii. Virginitatea, atât de apreciată la colegiul călugăriţelor, o apăsa la cei douăzeci de ani ai ei ca un defect. Nimic nu era sigur, viitorul nu exista, nu aveau de savurat decât această clipă înainte ca războiul să le-o răpească.

Înfrângerea s-a decis în bătălia de pe fluviul Ebru, care a început în iulie 1938, avea să dureze patru luni şi să facă treizeci de mii de morţi; printre ei şi Guillem Dalmau, care a căzut cu puţin înainte de exodul masiv al celor învinşi. Situaţia republicanilor era disperată; unica speranţă era ca Franţa şi Marea Britanie să intervină de partea lor, dar zilele treceau fără semne că aşa ceva ar fi posibil. Ca să câştige timp, şi-au concentrat eforturile şi grosul trupelor la traversarea fluviului Ebru, pentru a pătrunde pe teritoriul inamicului, a-i ocupa poziţiile şi a dovedi lumii că războiul nu era pierdut şi, cu ajutorul necesar, Spania putea învinge fascismul. Optzeci de mii de oameni au fost duşi pe furiş pe timp de noapte pe malul estic al râului cu misiunea de a-l traversa şi a se înfrunta cu trupele inamice, superioare numeric şi ca dotare. Guillem era cu brigăzile mixte, alături de voluntari englezi, americani şi canadieni, cei din prima linie, forţa de şoc – ei se autointitulau „carne de tun“. Luptau pe un teren abrupt, într-o vară nemilos de fierbinte, cu duşmanul în faţă, râul în spate şi avioanele germane şi italiene deasupra.

Atacul-surpriză le-a adus republicanilor oarece avantaje. Combatanţii treceau fluviul cu ambarcaţiuni improvizate, trăgând după ei catârii speriaţi care duceau poverile. Inginerii construiau poduri plutitoare care ziua erau bombardate, dar le refăceau la adăpostul întunericului. În avangardă, Guillem avea să sufere zile în şir de lipsă de hrană şi apă, săptămâni fără să se spele, dormind pe pietre, bolnav de insolaţie şi diaree, expus în permanenţă gloanţelor, ţânţarilor şi şobolanilor, care devorau tot şi atacau morţii. Iar peste foame, sete, crampe şi epuizare mai era şi dogoarea verii. Era atât de deshidratat, că nici nu transpira, pielea îi era arsă, crăpată, înnegrită ca pielea de şopârlă. Uneori stătea ore întregi ghemuit cu mâinile încleştate pe puşcă şi dinţii strânşi, cu fiecare fibră în tensiune şi aşteptând

moartea, iar apoi picioarele înțepenite nu îl ascultau. Şi-a zis că era slăbit de tifos, nu mai era cel care fusese înainte. Camarazii cădeau într-un ritm înfiorător şi se întreba când avea să-i vină şi lui rândul. Răniții erau evacuați noaptea, cu vehicule neluminate ca să evite mitralierele avioanelor; cei grav răniți cereau urlând lovitura de grație, căci posibilitatea de a cădea viu în mâinile duşmanului era de o mie de ori mai rea. Cadavrele neridicate erau acoperite cu pietre sau arse înainte să înceapă să duhnească sub soarele nemilos, la fel ca leşurile cailor şi catârilor, căci era imposibil să sapi gropi în pământul pietros şi tare ca cimentul. Guillem se expunea gloanțelor şi grenadelor în timp ce se ducea să identifice morții şi să salveze câte un obiect personal pe care să-l trimită familiei.

Printre combatanți, nimeni nu pricepea strategia asta de a muri pe malurile Ebrului: era inutil să încerci să avansezi pe teritoriul lui Franco, prețul plătit pentru a rămâne pe poziții era absurd, dar a-ți manifesta cu glas tare nemulțumirea era considerat un act de laşitate sau de trădare, iar consecințele puteau fi grave. Guillem era sub comanda unui ofițer american curajos ca un leu, care fusese student în California înainte de a se înrola în Brigada Lincoln. Nu avea experiență militară, dar a dovedit rapid că era făcut pentru război; soldat înnăscut, ştia să comande, iar oamenii aflați sub comanda lui îl venerau. Guillem fusese printre primii voluntari în milițiile din Barcelona, într-o perioadă în care domnea idealul socialist al egalității, pe care revoluția îl dusese în toate sectoarele, inclusiv în armată, unde nimeni nu era mai presus şi nici nu poseda mai mult decât altul, unde ofițerii conviețuiau cu trupa fără privilegii, mâncau la fel şi se îmbrăcau la fel. Nici vorbă de ierarhii, de protocol, de a lua poziție de drepți pentru a saluta, nici pomeneală de corturi, arme sau vehicule speciale pentru ofițeri, cizme lustruite, ordonanțe sau bucătari ca în armatele convenționale şi, cu siguranță, precum în cea a lui Franco. Lucrurile s-au schimbat după primul an de război, când entuziasmul revoluționar s-a mai potolit. Scârbit, Guillem văzuse cum la Barcelona reveneau tiptil formele burgheze de conviețuire, clasele sociale, prepotența unora şi servilismul altora, bacşişurile, prostituția, privilegiile celor bogați care nu duceau lipsă de nimic, nici de mâncare, nici de țigări sau haine la modă, în timp ce grosul populației se chinuia cu raționalizarea. Schimbări a constatat şi printre

militari: Armata Populară, formată prin conscripţie, a absorbit miliţiile voluntare şi a impus ierarhiile şi disciplina tradiţionale. Dar iată că ofițerul american continua să creadă în triumful socialismului; pentru el egalitatea nu era doar posibilă, ci şi inevitabilă; o practica de parcă ar fi fost o religie. Oamenii aflaţi sub ordinele lui îl tratau ca pe un camarad şi îl ascultau fără crâcnire. Americanul învățase destulă spaniolă ca să traducă din engleză propriile explicații în ceea ce privea campania de pe Ebru. Era vorba de a proteja Valencia şi de a reface legătura cu Catalonia, despărțită de restul teritoriului republican de o fâşie lată pe care o luaseră naționaliştii. Guillem îl respecta şi l-ar fi urmat oriunde, cu sau fără explicații. La jumătatea lui septembrie, americanul a fost lovit în spate de gloanțele unei mitraliere şi a căzut lângă Guillem fără să scoată un geamăt, continuând să-şi îmbărbăteze oamenii până a leşinat. Împreună cu un soldat, Guillem l-a adăpostit după o grămadă de moloz, iar noaptea au venit brancardierii şi l-au dus la un punct de prim ajutor. Ulterior, Guillem a aflat că, şi dacă avea să trăiască, ar rămâne invalid; i-a dorit din inimă o moarte rapidă.

Americanul a căzut cu o săptămână înainte ca guvernul republican să anunțe retragerea din Spania a combatanților străini, în speranța ca Franco, sprijinit de trupe germane şi italiene, să facă acelaşi lucru. Nu a fost aşa. Ofițerul american, înmormântat la iuțeală într-o groapă fără cruce, n-a apucat să defileze cu camarazii săi pe străzile Barcelonei, aclamat de un popor recunoscător într-o ceremonie masivă pe care n-avea s-o uite nimeni. Memorabile au fost cuvintele de despărţire ale Pasionariei, al cărei entuziasm incandescent susținuse moralul republicanilor în toți aceşti ani. I-a numit cruciați ai libertății, eroi, idealişti, viteji şi disciplinaţi, care îşi lăsaseră țara şi căminul şi nu doreau decât să aibă onoarea de a muri pentru Spania. Nouă mii dintre aceşti cruciaţi străini au rămas pe veci îngropaţi în pământ spaniol. Le-a mai spus ca după victorie să revină în Spania, unde vor găsi prieteni şi o patrie.

Propaganda lui Franco îndemna prin difuzoare ca soldații să se predea; din avioane se aruncau manifeste care promiteau pâine, dreptate şi libertate, însă cu toții ştiau că dezertarea ar fi însemnat să ajungă la închisoare sau la groapa comună, pe care tot ei ar fi trebuit să o sape. Auziseră că în localitățile învinse de Franco văduvele şi rudele celor executaţi erau

obligate să plătească prețul gloanțelor. Au fost executați atât de mulți, zeci de mii, a curs atâta sânge, încât în anul ce-a venit țăranii povesteau că ceapa ieşise roşie şi că în cartofi găseau dinți de om. Cu toate astea, tentația de a trece în tabăra duşmanului pentru un codru de pâine a făcut ca destui să dezerteze, mai ales recruții cei mai tineri. Într-o zi, Guillem a trebuit să-l țină cu forța pe un băiat din Valencia, care, terorizat, îşi pierduse uzul rațiunii; l-a amenințat că îl împuşcă dacă o ia din loc; i-au trebuit două ore să-l calmeze şi a făcut-o fără ca nimeni să prindă de veste. Treizeci de ore mai târziu, băiatul era mort.

Şi în mijlocul iadului în care oamenii nu aveau nici măcar strictul necesar, apărea din când în când o ambulanță care aducea poşta. Era Aitor Ibarra, care îşi asumase această sarcină ca să ridice moralul combatanților. Corespondența privată era chiar ultima prioritate pe frontul de pe Ebru şi adevărul e că foarte puțini primeau scrisori, cei din brigăzile străine pentru că se aflau foarte departe de ai lor, iar mulți spanioli, mai ales cei din sud, pentru că proveneau din familii analfabete. Dar lui Guillem Dalmau avea cine să-i scrie. Aitor glumea spunându-i că-şi risca pielea pentru un singur destinatar. Uneori îi înmâna un teanc de scrisori legate cu sfoară. Primea mereu scrisori de la ai lui, însă majoritatea erau de la Roser, care îi scria zilnic un paragraf sau două, până umplea câteva pagini, le punea într-un plic şi le ducea la poşta militară fredonând cel mai popular cântec al milițiilor: „Dacă vrei să-mi scrii / Ştii unde mă găseşti: / Brigada a Treia Mixtă / În prima linie“. Nu avea cum şti că Ibarra îl saluta pe Guillem înmânându-i scrisorile cu acelaşi cântec sau cu unul asemănător. Bascul cânta până şi în vis ca să alunge frica şi să îmbuneze soarta.

Cum trupele lui Franco avansau inexorabil după ce cuceriseră cea mai mare parte a țării, a devenit limpede că şi Catalonia avea să cadă. Oraşul a fost cuprins de teroare, lumea se pregătea să fugă, mulți locuitori deja o făcuseră. La jumătatea lunii ianuarie 1939, Aitor Ibarra aducea la spitalul din Manresa nouăsprezece grav răniți cu un camion prăpădit. La plecare fuseseră douăzeci şi unu, dar doi muriseră şi îi lăsase în urmă. Câțiva medici civili îşi părăsiseră postul, puținii rămaşi se străduiau ca cei internați să nu intre în panică. Chiar şi membrii guvernului republican aleseseră plecarea în exil, în ideea de a continua să guverneze de la Paris, ceea ce a

minat definitiv moralul populației civile. Între timp, naționaliștii ajunseseră la mai puțin de douăzeci şi cinci de kilometri de Barcelona.

Ibarra era nedormit de cincizeci de ore. A predat jalnicul transport şi s-a prăbuşit în brațele lui Víctor Dalmau, care ieşise să primească răniții.Víctor l-a culcat în „alcovul regal“, cum îşi numea chițimia în care avea un pat de campanie, o lampă cu kerosen şi o oală de noapte; decisese să doarmă la spital ca să câştige timp. După câteva ore, într-un moment de acalmie din sala de operații, i-a adus o supă de linte, cârnatul uscat trimis de maică-sa şi o cană cu cafea de cicoare. Abia a reuşit să-l trezească pe Aitor. Năuc de oboseală, a devorat mâncarea cu voracitate şi i-a povestit bătălia de pe Ebru în amănunt, deşi, în linii mari, Víctor aflase totul de la răniții din ultimele luni. Armata republicană fusese decimată acolo, Ibarra se aştepta la înfrângerea finală. „În cele o sută treisprezece zile de luptă au pierit mai bine de zece mii dintr-ai noştri, nu mai ştiu câte mii au fost luați prizonieri şi câți civili au murit în satele bombardate, plus pierderile din rândurile inamicului“, a spus bascul. Aşa cum prevestise profesorul Marcel Lluís Dalmau înainte de a muri, războiul era pierdut. Nu putea să urmeze o pace negociată, cum pretindea comandamentul republican; Franco avea să accepte doar o predare necondiționată. „Să nu crezi propaganda fascistă, nu va fi nici milă, nici dreptate, doar o baie de sânge, cum a fost în restul țării. Ne-am ars.“

Pentru Víctor, care trecuse prin clipe tragice alături de Ibarra, fără ca acesta să-şi piardă zâmbetul sfidător, glumele şi cântecele, expresia lui sumbră de acum era mai grăitoare decât cuvintele sale. Bascul a scos din raniță un şip de rachiu, a turnat un pic în cafeaua de cicoare şi i-a întins-o prietenului său: „Bea, o să ai nevoie“. Încerca de o vreme să găsească formula cea mai delicată pentru a-i spune că fratele său murise, dar i-a ieşit doar o propoziție seacă şi directă: Guillem murise pe 8 noiembrie.

— Cum? a fost tot ce-a reuşit să întrebe Víctor.

— O bombă în tranşee. Scuză-mă, Víctor, dar aş prefera să sar peste amănunte.

— Spune-mi cum, a repetat el.

— Bomba a sfârtecat mai mulți, nu a fost timp să reconstituim corpurile… am îngropat bucăți de om.

— Asta înseamnă că nu i-aţi identificat.

— Nu i-am identificat precis, dar se ştia cine se afla în tranşee. Guillem se număra printre ei.

— Dar nu e absolut sigur, nu?

— Mă tem că da, a zis Aitor scoţând din raniţă un portofel pe jumătate ars.

Víctor l-a deschis cu grijă şi a găsit livretul militar al lui Guillem şi o fotografie ca prin minune intactă, în care apărea o fată lângă un pian cu coadă. Preţ de câteva minute bune, Víctor a rămas aşezat pe marginea patului de campanie fără să poată scoate un cuvânt. Aitor nu a îndrăznit să-l îmbrăţişeze, cum ar fi dorit, rămânând la rându-i tăcut şi nemişcat.

— E logodnica lui, Roser Bruguera. Urmau să se căsătorească după ce se va fi terminat războiul.

— Te compătimesc, Víctor, va trebui să-i dai vestea…

— E gravidă, cred că în şase sau şapte luni. Nu pot să-i spun până nu sunt sigur că Guillem a murit.

— Cum vrei să fii sigur? Nimeni n-a scăpat viu din groapa aia!

— Poate că nu se afla acolo.

— În cazul ăsta ar fi în viaţă undeva, cu portofelul în buzunar, şi am fi aflat până acum, dacă ar fi fost aşa. Au trecut două luni. Chiar nu crezi că portofelul e o dovadă suficientă?

La sfârşitul săptămânii Victor Dalmau s-a dus acasă la Barcelona, unde mama îl aştepta cu orez negru gătit dintr-un pumn de orez de contrabandă, câţiva căţei de usturoi şi o caracatiţă pentru care dăduse în port ceasul răposatului ei soţ. Pescuitul era rechiziţionat pentru soldaţi, puţinul rămas pentru populaţia civilă era direcţionat teoretic către spitale şi case de copii, dar era bine ştiut că nu lipsea de pe mesele politicienilor şi nici din restaurantele şi hotelurile burgheziei. Văzând-o pe Carme atât de slabă şi împuţinată, îmbătrânită de necazuri şi griji, iar pe Roser radioasă cu burta mare şi acea lumină interioară a gravidelor, Víctor n-a fost în stare să le dea trista veste; erau încă în doliu după Marcel Lluís. De încercat a încercat, dar vorbele îi îngheţau în piept; a decis să aştepte sfârşitul războiului sau naşterea copilului. Cu un prunc în braţe, durerea mamei lui de a-şi fi pierdut fiul şi a lui Roser de a-şi fi pierdut dragostea ar fi fost poate mai

suportabilă.

III
1939

Au trecut zilele unui secol şi au venit
orele care au urmat exilului tău…
PABLO NERUDA,
„Pământ ars“,
Cânt general

Ziua de la sfârşitul lui ianuarie când a început exodul căruia avea să i se spună Retragerea a fost la Barcelona atât de rece, încât apa îngheța în țevi, maşinile şi animalele rămâneau încleştate pe drumuri, iar cerul acoperit de nori negri era în doliu. Era una dintre iernile cele mai dure din câte-şi aminteau oamenii. Trupele franchiste coborau de pe Tibidabo şi populația era cuprinsă de panică. Sute de prizonieri din armata naționalistă au fost scoşi din celule şi executați în ultimul moment. Soldații, mulți dintre ei răniți, au pornit şi ei în marş spre granița cu Franța, urmând miile de civili, familii întregi – bunici, mame, copii şi sugari, cărând ce puteau, unii în autobuze şi camioane, alții pe biciclete, în căruțe, suiți pe cai sau catâri, majoritatea pe jos, cu câte o boccea în spinare, o procesiune jalnică de ființe disperate. În urmă rămâneau casele zăvorâte şi lucrurile dragi. Câinii îşi urmau stăpânii o bucată de drum, apoi se rătăceau în vârtejul Retragerii şi rămâneau în urmă.

Víctor Dalmau evacuase toată noaptea răniții care puteau fi deplasați cu puținele vehicule disponibile, cu camionul sau trenul. La opt dimineața şi-a dat seama că era cazul să îndeplinească dorința tatălui şi să-şi salveze mama şi pe Roser, dar nu-şi putea părăsi pacienții. A reuşit să dea de Aitor Ibarra şi l-a convins să le ia pe cele două femei şi să plece. Bascul avea o veche motocicletă germană cu ataş – pe timp de pace fusese comoara sa cea mai de preț –, dar în ultimii trei ani n-o prea folosise din lipsă de combustibil. O ținea în garajul unui prieten. Date fiind circumstanțele, şi-a zis că erau

necesare măsuri extreme, drept care a furat două bidoane cu benzină de la spital. Motocicleta a confirmat mitul tehnologiei teutone şi la a treia pedală a pornit de parcă nici nu ar fi vegetat într-un garaj. La zece şi jumătate, Aitor se prezenta la casa Dalmau într-un zgomot asurzitor şi învăluit în fumul tubului de eşapament, după ce şerpuise prin mulţimea revărsată pe străzi. Carme şi Roser îl aşteptau, căci Víctor apucase să le anunţe. Instrucţiunile lui erau clare: să se ţină scai de Aitor Ibarra, să treacă graniţa şi să ia legătura cu Crucea Roşie pentru a o localiza pe o anume Elisabeth Eidenbenz, o infirmieră de încredere care avea să fie punctul de legătură atunci când toţi se vor afla în Franţa.

Femeile îşi luaseră haine groase, ceva provizii şi fotografii de familie. Până în ultima clipă, Carme ezitase, zicând că nici o nenorocire nu durează o sută de ani, poate era mai bine să aştepte şi să vadă cum avea să fie, nu se simţea în stare să înceapă o viaţă nouă în altă parte, însă Aitor i-a dat nişte exemple văzute cu ochii lui despre ce se întâmpla când veneau fasciştii. Mai întâi, steaguri peste tot şi o slujbă solemnă în piaţa mare la care trebuiau să asiste toţi. Învingătorii aveau să fie primiţi cu urale de o mulţime de duşmani ai Republicii care rămăseseră ascunşi în oraş timp de trei ani, cât şi de mulţi alţii care, mânaţi de frică, voiau să dea de înţeles că n-avuseseră nici o treabă cu Revoluţia. Credem în Dumnezeu, credem în Spania, credem în Franco. Îl iubim pe Dumnezeu, iubim Spania, îl iubim pe Generalissimul Franco. După care începea curăţenia. Mai întâi arestau combatanţii, dacă îi găseau, în orice condiţii ar fi fost, şi pe cei denunţaţi ca a fi colaboratori sau suspectaţi de vreo activitate antispaniolă sau anticatolică, iar aici intrau de-a valma membri de sindicat sau de partide de stânga, practicanţi ai altei religii, agnostici, masoni, profesori, învăţători, oameni de ştiinţă, filozofi, cei care învăţau esperanto, străinii, evreii, ţiganii şi lista era interminabilă.

— Represaliile sunt barbare, *señora* Carme. Ştiaţi că despart copiii de mame şi îi bagă în orfelinate ţinute de călugăriţe ca să fie îndoctrinaţi în singura credinţă adevărată şi în valorile patriei?

— Ai mei sunt cam mărişori pentru asta.

— Era doar un exemplu. Ce vreau să spun este că trebuie să veniţi cu mine, e singura soluţie, pentru că o să vă împuşte pentru că i-aţi alfabetizat pe revoluţionari şi pentru că nu mergeţi la biserică.

— Uite ce e, tinere, am cincizeci şi patru de ani şi o tuse de ftizică. N-o mai duc mult. Ce viaţă mă aşteaptă în exil? Prefer că mor în casa mea, în oraşul meu, cu sau fără Franco!

Degeaba a încercat Aitor s-o convingă. Aşa au mai trecut cincisprezece minute, până a intervenit Roser:

— Veniţi cu noi, *doña* Carme, pentru că eu şi nepotul dumneavoastră avem nevoie să fim împreună. După un timp, când vom fi aşezaţi şi vom afla cum merg treburile în Spania, n-aveţi decât să vă întoarceţi, dacă vreţi.

— Tu eşti mai tare şi mai puternică decât mine, Roser, o să te descurci mai bine singură. Dar nu plânge, femeie!

— Cum să nu plâng? Ce mă fac fără dumneavoastră?

— Bine, fie, dar să ştii că o fac pentru tine şi pentru ăla mic. Dac-ar fi după mine, aş sta aici şi fie ce-o fi!

— Ajunge, doamnelor, trebuie să plecăm, le-a zorit Aitor.

— Şi cu găinile ce fac?

— Daţi-le drumul, o să le ia careva. Gata, o luăm din loc!

Roser voia să stea pe şa în spatele lui Aitor, dar au convins-o să stea în ataş, acolo nu risca un avort sau o lovitură în burtă. Carme, încotoşmănată în mai multe rânduri de haine peste care îşi pusese o pătură de Castilia din lână neagră, impermeabilă şi grea ca un covor, s-a suit în spate. Era atât de uşoară, că fără pătură ar fi luat-o vântul. Înaintau lent, ocolind oameni, vehicule şi animale de povară, alunecând pe gheaţa de pe drum şi ferindu-se de disperaţii care voiau să se urce cu forţa pe motocicletă.

Fuga din Barcelona era un spectacol dantesc de mii şi mii de fiinţe degerate prinse într-o busculadă care curând s-a transformat într-o procesiune lentă care se mişca în ritmul amputaţilor, al răniţilor, al bătrânilor şi copiilor. Pacienţii din spitale care erau în stare să meargă s-au alăturat şi ei exodului, alţii aveau să fie transportaţi cu trenul până unde avea să se poată, restul aştepta cuţitele şi baionetele maurilor. Curând, oraşul a rămas în urmă şi s-au pomenit în câmp deschis. Din cătune ieşeau ţărani, ba cu animale, ba cu căruţe încărcate cu bagaje, îngroşând rândurile fugarilor. Cei care aveau obiecte de valoare îşi cumpărau un loc în puţinele vehicule – banii nu mai însemnau nimic. Caii şi catârii trăgeau din greu căruţele încărcate, mulţi cădeau epuizaţi, atunci bărbaţii le luau locul şi

femeile împingeau din spate. Pe drum rămâneau lucruri la care se renunţa, de la vase la mobilă; mai rămâneau şi morţi şi răniţi, căci nimeni nu se oprea să îi ajute. Mila dispăruse, fiecare îşi vedea de el şi de ai săi. Avioanele Legiunii Condor zburau jos semănând moartea şi lăsând în urmă o dâră de sânge amestecat cu noroi şi gheaţă. Multe victime erau copii. Hrana începea să lipsească. Cei mai prevăzători îşi luaseră provizii pentru câteva zile, ceilalţi flămânzeau sau făceau troc cu sătenii pentru ceva de mâncare. Aitor se blestema că nu luase găinile.

Sute de mii de refugiaţi au trecut în Franţa, unde îi aştepta o atmosferă de teamă şi ură. Nimeni nu avea chef de aceşti străini, roşii, fiinţe respingătoare, murdare, dezertori, fugari, delincvenţi – aşa îi descria presa –, care aveau să împrăştie epidemii, să se dedea la furturi şi violuri şi să propovăduiască o revoluţie comunistă. De trei ani încoace tot intrau spanioli scăpaţi din război, fuseseră primiţi fără simpatie, însă se răspândiseră prin ţară şi erau aproape invizibili. Cu înfrângerea republicanilor era de presupus că fluxul avea să se îngroaşe; autorităţile se aşteptau la cel mult zece sau cincisprezece mii, o cifră care alarma dreapta franceză. Nimeni nu-şi imagina că în doar câteva zile avea să se înghesuie la graniţă aproape o jumătate de milion de spanioli care fugiseră din război, în ultimul hal de confuzie, teroare şi mizerie. Prima reacţie a francezilor a fost să închidă punctele de trecere a frontierei, în timp ce autorităţile se gândeau cum să rezolve problema.

Noaptea s-a lăsat devreme. A plouat, nu mult, dar destul cât să ude hainele şi să umple drumurile de noroi. Apoi temperatura a scăzut cu câteva grade sub zero şi a început să sufle un vânt care pătrundea în oase. Coloana s-a oprit, nu se putea avansa în beznă. Oamenii s-au ghemuit cum au putut, s-au acoperit cu păturile umede, mamele îşi ţineau copiii în braţe, bărbaţii îşi apărau familiile, bătrânii se rugau. Aitor a smuls un cablu de la motocicletă ca să nu i se fure şi s-a depărtat de drum, căutând un loc în care să-şi facă nevoile; diareea îl chinuia de câteva luni, ca pe toţi cei care fuseseră pe front. Lanterna a luminat o adâncitură în sol în care zăcea un catâr nemişcat, poate că-şi rupsese picioarele sau se întinsese acolo ca să moară. Trăia. A scos pistolul şi l-a împuşcat în cap. Zgomotul împuşcăturii, deosebit de mitralierele duşmane, a atras câţiva curioşi. Până acum Aitor

fusese obişnuit să îndeplinească ordinele, nu să le dea, dar acum s-a trezit că are un talent special de organizator: a pus oamenii să tranşeze animalul şi femeile să frigă carnea la focuri mici, ca să nu atragă atenţia avioanelor. Ideea s-a răspândit, în curând se auzeau în zonă şi alte tiruri solitare. Le-a dus femeilor bucăţi de carne aţoasă şi câte o cană cu apă fierbinte, în care a turnat un pic de coniac: „Imaginaţi-vă că beţi un *carajillo*[2], dar lipseşte cafeaua“. A pus deoparte ceva carne, sigur avea să reziste în ger, şi o jumătate de codru de pâine pe care dăduse ochelarii unui aviator italian căzut. Aceşti ochelari, care trecuseră prin multe mâini până să ajungă la el, precis că aveau să-şi mai schimbe de multe ori stăpânul până să se facă praf, şi-a zis Aitor.

2. Un fel de espresso scurt, fierbinte, în care se adaugă o băutură alcoolică tare, de regulă whisky, aniset sau coniac. (N. red.)

Carme a refuzat să mănânce carnea tare ca să nu-şi rupă dinţii, i-a dat porţia ei lui Roser. Începuse să-i dea târcoale ideea de a profita de noapte pentru a o şterge. Frigul îi îngreuna respiraţia, tuşea, o durea pieptul şi se sufoca. „Măcar să fac o pneumonie şi să scap odată“, a şoptit. „Nu vorbiţi aşa, *doña* Carme, gândiţi-vă la băieţi“, a spus Roser, care o auzise. În lipsă de pneumonie e bun şi îngheţul, şi-a zis în sinea ei Carme; citise că aşa se sinucideau bătrânii la Polul Nord. I-ar fi fost drag să-şi cunoască nepotul sau nepoata, dar dorinţa se dizolva în mintea ei ca un vis. Important era ca Roser să ajungă sănătoasă în Franţa, să nască acolo şi să fie împreună cu Guillem şi cu Víctor. Nu voia să fie o povară pentru tineri, la vârsta ei era o piedică, fără ea ar fi ajuns mai departe şi mai repede. De parcă i-ar fi ghicit gândurile, Roser a stat cu ochii pe ea până a învins-o somnul. Nu a simţit când Carme s-a depărtat tiptil, precum o felină.

Aitor a fost primul care a descoperit absenţa ei; era încă întuneric; fără s-o trezească pe Roser, a pornit s-o caute prin mulţimea chinuită. Lumina cu lanterna ca să nu calce pe oameni, socotea că nici nu apucase să ajungă prea departe. Prima lumină a zorilor l-a prins rătăcind printre oameni şi boccele şi strigând-o pe nume; şi alţii strigau după rude. O fetiţă de vreo patru ani, răguşită de atâta plâns, udă şi vânătă de frig, i s-a agăţat de un picior. Aitor i-a şters mucii, regretând că nu avea cu ce s-o învelească, a luat-o pe umeri,

doar-doar o recunoaşte-o careva, însă nimeni nu era interesat de soarta altcuiva. „Cum te cheamă, frumoaso?“ „Nuria“, a murmurat copila, iar el s-a apucat să-i cânte refrene populare pe care le ştia pe dinafară şi le fredona de luni de zile. „Cântă cu mine, Nuria, ca să goneşti supărarea“, dar fata continua să plângă. În cele din urmă a ajuns la un camion tras la marginea drumului unde două infirmiere hrăneau un grup de copii cu lapte şi pâine. Le-a spus că fetița se pierduse de părinți, iar ele au sugerat să o lase acolo, şi ceilalți copii se rătăciseră. După o oră, fără s-o fi găsit pe Carme, Aitor s-a întors la Roser. Abia atunci au constatat că femeia plecase fără să-şi ia pătura cea groasă de Castilia.

În zori mulțimea deznădăjduită s-a pus în mişcare ca o imensă pată neagră şi înceată. Zvonul că granița fusese închisă şi punctele de trecere se aglomerau tot mai mult trecea din gură în gură, sporind panica. Oamenii erau flămânzi, iar copiii, bătrânii şi răniții tot mai slăbiți. Sute de vehicule, de la căruțe până la camioane, erau abandonate de ambele laturi ale drumului: ori cedaseră animalele, ori se terminase benzina. Aitor a decis să părăsească şoseaua, unde ar fi rămas imobilizați în mulțime, şi s-o ia spre munți, căutând un pas mai puțin păzit. Roser nu voia să plece fără Carme, el încerca s-o convingă că precis avea să ajungă la graniță şi în Franța se vor regăsi cu toții. S-au contrazis până când Aitor şi-a pierdut răbdarea şi a amenințat-o că o lasă singură; Roser, care nu îl cunoştea, l-a crezut pe cuvânt. Aitor îşi amintea locurile destul de vag, în copilărie bătuse Pirineii cu tatăl său, care acum i-ar fi fost atât de util. Nu era singurul căruia îi venise ideea, grupuri întregi se îndreptau spre munți. Un traseu dificil pentru Roser, cu pântecul ei de gravidă, picioarele umflate şi durerea de spate, dar cu mult mai greu pentru familiile cu copii mici şi bunici sau pentru combatanții cu membre amputate sau cu bandaje însângerate. Motocicleta avea să le slujească doar atâta timp cât puteau înainta pe vreun drumeag; întrebarea era cât putea Roser să meargă pe jos.

Exact cum bănuise, motocicleta i-a dus până la poalele munților, a mai mers un pic scoțând fum şi horcăind şi motorul s-a gripat. De-acum trebuiau să urce pe jos. Înainte de a-şi ascunde vehiculul printre arbuşti, Aitor l-a sărutat, motorul îi fusese mai credincios decât o nevastă, şi i-a promis că într-o zi se va întoarce să-l recupereze. Apoi au organizat şi au distribuit

boccelele, pe care şi le-au legat de spate. La mare parte au fost nevoiţi să renunţe; au luat cu ei doar ce era esenţial, adică hainele groase, încălţări de schimb, puţinele alimente şi banii franţuzeşti pe care prevăzătorul Víctor i-i dăduse lui Aitor. Roser şi-a pus în spinare pătura de Castilia şi şi-a acoperit mâinile cu două perechi de mănuşi: dacă mai voia să cânte la pian trebuia să şi le ferească. Au început să urce. Roser mergea încet dar hotărât şi fără să se oprească, ajutată sau împinsă pe porţiunile mai dificile de Aitor, care glumea şi cânta de parcă ar fi mers la un picnic. Cei care optaseră pentru aceeaşi rută îi ajungeau din urmă şi îi depăşeau, după un salut scurt. Nu peste mult timp s-au pomenit singuri. Cărăruia îngustă de capre, alunecoasă din cauza gheţii, a dispărut. Picioarele li se afundau în zăpadă, ocoleau stânci şi trunchiuri căzute, mergeau pe marginea prăpastiei. Un pas greşit şi s-ar fi zdrobit la o sută de metri mai jos. Cizmele lui Aitor, care fuseseră, ca şi ochelarii, ai unui ofiţer inamic căzut în luptă, erau uzate, dar îl protejau mai bine decât încălţările de oraş pe care le purta Roser. În curând nu şi-au mai simţit picioarele. Muntele enorm şi abrupt, alb de zăpadă, se înălţa ameninţător spre cerul vineţiu. Dacă se rătăciseră, şi-a zis Aitor, le-ar fi luat câteva zile bune să ajungă în Franţa, iar în absenţa unui grup la care să se ataşeze ar fi fost imposibil. A regretat amarnic că părăsiseră şoseaua, dar a liniştit-o pe Roser, lăudându-se că ştia zona ca pe propriul său buzunar.

Pe seară au zărit o lumină care sclipea în depărtare şi, cu ultimele puteri, s-au apropiat de o mică tabără. Se vedeau şi câţiva oameni. Aitor s-a hotărât să rişte: chiar dacă erau din trupele naţionaliste, tot era mai bine decât să petreacă noaptea în zăpadă. A lăsat-o pe Roser în urmă şi s-a apropiat tiptil de focul în jurul căruia stăteau patru indivizi slabi, bărboşi, zdrenţăroşi, unul dintre ei cu capul bandajat. Nu aveau cai, uniforme, cizme sau corturi de campanie, păreau nişte amărâţi, nu semănau a soldaţi; poate că erau bandiţi. Precaut, şi-a armat pistolul ascuns sub haină, un Luger german, o adevărată comoară în vremurile acelea, de care făcuse rost cu nişte luni în urmă prin valoroasa metodă a trocului, abia pe urmă s-a arătat la faţă, afişând o mină paşnică. I-a ieşit în cale unul din cei patru, cu o puşcă în mână, urmat de alţi doi care îi ţineau spatele, înarmaţi la rândul lor şi la fel de precauţi şi neîncrezători ca şi el. S-au măsurat de la distanţă. Aitor a avut inspiraţia să îi salute în catalană şi în euskera: „*Bona nit! Kaixo! Gabon!*“ A

urmat o pauză care lui i s-a părut interminabilă, apoi cel care părea să fie şeful i-a urat bun-venit: *„Ongi etorri, burkide!“* Uşurat, lui Aitor i s-au înmuiat genunchii: erau camarazi, pesemne dezertori. Oamenii s-au apropiat, l-au înconjurat, l-au bătut pe spate. „Eu sunt Eki, ei sunt Izan şi fratele lui Julen“, a spus omul cu puşca. Aitor s-a prezentat şi le-a explicat că era împreună cu o femeie însărcinată. S-au dus după Roser, au adus-o aproape pe sus la tabăra improvizată, care celor doi li s-a părut un adevărat lux: aveau un acoperiş, un foc şi mâncare.

Au intrat şi s-au apucat să facă schimb de veşti rele, să împartă câteva cutii cu fasole încălzite pe foc şi rachiul rămas în bidonul lui Aitor, care a vrut să le ofere şi carnea de catâr şi pâinea din raniță. „Păstrează-ți proviziile, o să aveți nevoie de ele“, a zis Eki, adăugând că a doua zi un muntean avea să le aducă provizii. Aitor le-a mulțumit pentru ospitalitate dându-le tutun. În ultimii doi ani doar cei bogați şi şefii politici fumau țigări procurate prin contrabandă, restul se mulțumeau cu o tocătură de iarbă uscată şi lemn-dulce care ardea într-o clipă, aşa că punguța cu tutun englezesc a fost primită cu o solemnitate religioasă. Au răsucit țigări şi au fumat extaziați, în tăcere. Roser a fost hrănită şi instalată în cortul improvizat, cu o sticlă cu apă fierbinte ca să-şi încălzească picioarele înghețate. Pe urmă Aitor le-a povestit amfitrionilor săi căderea Barcelonei, iminenta prăbuşire a Republicii şi haosul Retragerii.

Informațiile au fost primite fără emoție, era de aşteptat. Ei scăpaseră întregi din Guernica, bombardată de temutele avioane ale Legiunii Condor, care distruseseră oraşul istoric lăsând în urmă moarte şi ruine; scăpaseră şi din focul bombelor incendiare lansate asupra pădurilor din apropiere, unde se refugiaseră. Luptaseră până în ultima clipă în Corpul de Armată Euzkadi, în bătălia de la Bilbao. Înainte ca oraşul să cadă în mâinile inamicului, înaltul comandament basc organizase evacuarea civililor în Franța, în timp ce soldații continuau lupta în diverse batalioane. La un an după căderea oraşului Bilbao, Izan şi Julen au aflat că tatăl şi fratele lor mai mic, deținuți în închisorile franchiste, fuseseră executați. Erau ultimii dintr-o familie numeroasă. Atunci au hotărât să dezerteze de cum avea să se ivească ocazia; democrația, Republica şi războiul nu mai aveau nici un sens, nu mai ştiau pentru ce luptau. Au pornit să rătăcească prin păduri şi munți, stăteau

într-un loc doar câteva zile, îi conducea Eki, care cunoştea cel mai bine regiunea.

În ultimele săptămâni, pe măsură ce se apropia sfârşitul inevitabil al războiului, se întâlniseră cu alţi fugari. Nicăieri nu erau în siguranţă. În Franţa n-ar fi fost trataţi ca o armată învinsă sau în retragere, nici măcar ca refugiaţi, ci ca dezertori. Ar fi fost arestaţi şi deportaţi înapoi în Spania, în mâinile lui Franco. Mergeau de colo-colo, în grupuri mici, unii se ascundeau în peşteri sau în locuri greu accesibile, sperând să reziste până la normalizarea situaţiei, dar alţii voiau să continue în mod sinucigaş o luptă de gherilă şi de hărţuire a armatei învingătoare. Refuzau să accepte înfrângerea definitivă a idealului revoluţionar pe altarul căruia sacrificaseră atâtea şi nici nu admiteau că acel ideal nu fusese decât un vis. Însă nu era cazul acelor fraţi de pe munte, care erau dezamăgiţi de toate, sau al lui Eki, care se gândea doar să trăiască pentru a se întoarce într-o bună zi la nevastă şi la copii.

Cel cu capul bandajat, care părea foarte tânăr şi nu lua parte la discuţie, era un asturian pe care rana îl lăsase surd şi dezorientat. Glumind, ceilalţi i-au spus lui Aitor că nu puteau scăpa de el pentru că omul era un ţintaş nemaipomenit, putea nimeri iepurele cu ochii închişi, nu irosea nici un glonţ şi datorită lui mâncau şi carne. De altfel, aveau nişte iepuri pregătiţi ca să-i schimbe pe alte provizii cu munteanul aşteptat să vină a doua zi. Aitor a constatat că se purtau cu asturianul cu duioşia cuvenită unui copil mai tont. Crezând că Roser era soţia lui Aitor, i-au făcut şi lui loc în cort lângă femeie, ei rămânând afară. Vom face cu rândul, au spus, dar n-au admis ca Aitor să iasă sub cerul liber, ce fel de ospitalitate ar fi fost asta? au zis ei.

Aitor s-a întins în spatele lui Roser, care dormea ghemuită, protejându-şi pântecul, şi a luat-o în braţe ca să o mai încălzească. Îl dureau oasele, era înţepenit, se temea pentru siguranţa şi chiar pentru viaţa viitoarei mame, care era în grija lui, doar îi promisese lui Víctor Dalmau. În timp ce urcau pe munte, Roser îl asigurase că avea putere: „Am crescut păzind caprele fie vară, fie iarnă, sunt obişnuită cu vremea rea, nu obosesc uşor“. Pesemne că i-a intuit neliniştea, pentru că i-a luat mâna şi-a pus-o pe burta ei, ca să simtă mişcările copilului. „Nu te speria, Aitor, copilul e în siguranţă şi foarte mulţumit“, a spus căscând. Iar atunci bascul cel vesel şi curajos, care

văzuse atâta moarte şi suferinţă, atâta violenţă şi răutate, a plâns pe furiş cu nasul lipit de ceafa tinerei, a cărei mireasmă n-avea s-o uite nicicând. A plâns pentru ea, care încă nu ştia că era văduvă, a plâns pentru Guillem, care n-avea să-şi cunoască fiul şi n-avea să-şi mai îmbrăţişeze niciodată iubita, a plâns pentru Carme, care plecase fără să-şi ia rămas-bun, a plâns pentru el, pentru că era foarte obosit şi pentru prima dată în viaţă se îndoia de steaua lui norocoasă.

A doua zi de dimineaţă munteanul a apărut călare pe un cal bătrân pe care-l mâna la pas. S-a prezentat – „Angel, la dispoziţia dumneavoastră“ –, adăugând că numele i se potrivea perfect, căci era îngerul fugarilor şi al dezertorilor. Aducea doritele provizii, câteva cartuşe pentru puşti şi o sticlă de rachiu, bună pentru a lupta împotriva plictiselii şi pentru a curăța rana asturianului. Când i-au schimbat bandajul, Aitor a văzut că omul avea o tăietură adâncă, poate şi o fractură. Pesemne că gerul împiedicase infecţia; oricum, tipul era de fier dacă supravieţuise. Munteanul le-a confirmat ştirea că Franţa închisese graniţa cu două zile în urmă; sute de mii de refugiaţi erau adunaţi acolo, pe jumătate morţi de frig şi de foame. Gărzi înarmate barau trecerea.

Angel a spus că era păstor, dar Aitor nu s-a lăsat păcălit: era contrabandist, ca şi tatăl lui, o ocupaţie mult mai bună decât păzitul caprelor. Lămurită şi chestiunea aceasta, s-a dovedit că munteanul îl cunoştea pe bătrânul Ibarra, pe meleagurile astea se cunoşteau toţi cei din branşă, a adăugat bărbatul. Trecătorile din munţi erau puţine, condiţiile grele, iar vremea la fel de temut precum autorităţile de pe ambele părţi ale frontierei. Astfel, solidaritatea devenea indispensabilă. „Nu suntem delincvenţi, oferim nişte servicii necesare, cum probabil ţi-o fi zis şi taică-tău. E vorba de legea cererii şi ofertei.“ Le-a mai spus că nu puteau ajunge în Franţa fără o călăuză, pentru că francezii întăriseră paza şi trebuiau să meargă pe o rută secretă, periculoasă în orice anotimp, cu atât mai mult iarna. El o cunoştea bine, la începutul războiului o folosise pentru a trece în Spania membri ai brigăzilor internaţionale. „Erau băieţi buni străinii ăia, numai că mulţi erau domnişori de oraş şi unii au mai rămas pe drum; mai rămâneau în urmă, nu ţineau pasul, alţii cădeau în vreo prăpastie.“ A fost de acord să-i treacă dincolo şi a acceptat plata în monedă franceză. „Soţia

poate urca pe calul meu, noi doi mergem pe jos.“

A doua zi, după ce au băut un înlocuitor de cafea, Aitor şi Roser şi-au luat la revedere şi au pornit la drum. Călăuza i-a avertizat că aveau să înainteze doar cât era lumină, dar dacă rezistau fără să se oprească prea des aveau să înnopteze într-un refugiu de păstori. Aitor era în alertă, îl urmărea atent: în pustietăţile acelea călăuza i-ar fi putut ataca şi căsăpi pe amândoi. În afară de bani, pradă de valoare erau pistolul, briceagul, cizmele lui şi pătura de Castilia. Au mers ore în şir, înfrigurați, extenuați, afundându-se în zăpadă. Pe lungi porțiuni, Roser cobora şi ea pe jos, ca să despovăreze calul, pe care stăpânul îl trata ca pe o rudă bătrână. S-au oprit doar de câteva ori, ca să-şi tragă sufletul, să bea zăpadă topită şi să mănânce ce mai rămăsese din carnea de catâr şi din pâine. Începea să se întunece şi gerul le înghețа şi genele când Angel le-a arătat un promontoriu în depărtare. Refugiul.

Era vorba de o construcție din pietre clădite precum cărămizile, cu o intrare îngustă fără uşă prin care au împins cu forța calul ca să nu degere afară. Spațiul interior, circular şi cu tavan scund, era mai mare şi mai adăpostit decât părea din exterior; conținea lemne de foc, grămezi de paie, o găleată mare cu apă, două topoare şi ceva vase de bucătărie. Aitor a aprins focul ca să frigă un iepure, Angel a scos din raniță cârnați, brânză tare şi o pâine neagră şi uscată, dar mai bună decât pâinea de război pe care o cocea Roser la brutăria din Barcelona. După ce au mâncat şi au hrănit calul, s-au culcat înveliți în paie, la căldura focului. „Mâine, înainte de plecare, trebuie să lăsăm locul exact cum l-am găsit. Trebuie să spargem lemne şi să umplem găleata cu zăpadă. Şi încă ceva, *gudari*[3], n-ai nevoie de armă, poți dormi liniştit. Sunt contrabandist, nu asasin. În plus, taică-tău, bătrânul Ibarra, mi-era prieten“, a spus Angel.

3. Soldat (euskera). (N. red.)

Traversarea Pirineilor spre Franța a durat trei zile şi trei nopți, însă mulțumită lui Angel nu s-au rătăcit şi nici n-au fost siliți să petreacă noaptea sub cerul liber: fiecare marş forțat se termina într-un loc care le oferea un acoperiş deasupra capului. În cea de-a doua noapte a fost vorba de o colibă în care se aflau doi cărbunari şi un câine care semăna cu un lup. Bărbații,

care îşi câştigau pâinea adunând lemn de păducel pentru cărbune, erau grosolani şi neprimitori, dar pentru bani au acceptat să-i găzduiască. „Atenție la ăştia, *gudari*, sunt italieni“, l-a tras Angel la o parte pe Aitor. Drept care bascul s-a apucat să le cânte cele şase cântece italieneşti pe care le ştia, iar odată spartă gheața, s-au aşezat la masă, după care cărbunarii au scos la iveală nişte cărți de joc soioase. Roser s-a dovedit imbatabilă, învățase să joace cărți şi să trişeze la colegiul călugărițelor. Asta i-a amuzat nespus pe italienii care au pierdut fără să se supere salamul uscat pe care se pariase. Roser a dormit pe jos pe nişte saci, cu nasul în blana aspră a câinelui, care venise lângă ea căutând căldura. De dimineață, la despărțire, i-a sărutat pe cărbunari de trei ori pe obraji, cum era corect, şi le-a spus că dormise ca în puf. Câinele i-a condus o bucată de drum, lipit de gleznele lui Roser.

În cea de-a treia zi de marş, după-amiaza, Angel le-a spus că mai departe aveau să meargă singuri. Nu era greu, trebuiau numai să coboare: „Urmați coasta muntelui şi veți ajunge la un cătun ruinat unde veți găsi adăpost“. Le-a dat ceva pâine şi brânză, a primit plata şi şi-a luat rămas-bun îmbrățişându-i scurt. „Nevastă-ta valorează aur, *gudari*, ai grijă de ea. Am călăuzit sute de oameni, de la soldați hârşiți până la criminali, dar încă nu am pomenit pe cineva care să îndure totul fără să se plângă. Şi pe deasupra cu burta la gură.“

După o oră se apropiau de cătun. Le-a ieşit înainte un bărbat înarmat cu o puşcă. S-au oprit, ținându-şi respirația, Aitor cu pistolul pregătit la spate. Preț de câteva clipe lungi s-au măsurat din priviri, despărțiți de vreo cincizeci de metri, până când Roser a făcut un pas înainte şi a strigat că erau refugiați. Constatând că era vorba de o femeie şi că nou-veniții erau mai speriați decât el, omul a lăsat arma jos şi i-a îndemnat în catalană: „*Veniu, veniu, no els faré res*“[4]. Nu erau nici primii, nici ultimii refugiați care treceau pe acolo, le-a spus bărbatul, chiar în dimineața asta fiul său plecase în Franța ca să nu cadă în mâinile franchiştilor. I-a condus la o căsuță cu pământ pe jos şi care mai avea doar o jumătate de acoperiş, i-a hrănit cu ce-a găsit pe plită şi i-a poftit să se odihnească într-un pat umil, dar curat, care fusese al băiatului. Câteva ore mai târziu au apărut alți trei spanioli, la rândul lor găzduiți de omul cel bun. De dimineață le-a dat tuturor o supă

chioară, dar fierbinte, cu bucățele de cartofi şi ierburi ca să suporte mai bine frigul. Înainte de a le arăta pe unde să o ia, i-a dat lui Roser ultimele cinci bucățele de zahăr, ca să îndulcească drumul copilului.

4. Veniți, veniți, nu vă fac nimic! (catalană). (N. red.)

Micul grup, în frunte cu Aitor şi Roser, a pornit spre graniță. Marşul le-a luat o zi întreagă, exact cum le spusese catalanul, iar pe înserat au zărit de pe o ridicătură de pământ nişte case luminate. Au ştiut astfel că ajunseseră în Franța, căci în Spania nimeni nu aprindea vreo lumină de frica bombardamentelor aviației. Au coborât în direcția caselor, au ajuns la o şosea pe care după puțin timp şi-a făcut apariția o camionetă a gărzii rurale franceze, *garde mobile*, căreia i s-au predat cu dragă inimă, pentru că se aflau în Franța solidară, Franța libertății, egalității şi fraternității, Franța condusă de un guvern de stânga în frunte cu un socialist. Jandarmii i-au percheziționat cu brutalitate, lui Aitor i-au luat pistolul, briceagul şi puținii bani rămaşi. Ceilalți spanioli nu aveau arme. I-au dus la un şopron, magazia unei mori, transformată în adăpost pentru refugiații care veneau cu sutele, ticsită de bărbați, femei şi copii înghesuiți, speriați, flămânzi, respirând anevoie din cauza prafului fin de cereale măcinate care plutea în aer. Ca să-şi astâmpere setea aveau câteva bidoane umplute cu o apă cam tulbure, iar în loc de latrine aveau afară nişte gropi în pământ unde trebuiau să meargă sub pază. Femeile plângeau de umilință, în timp ce gardienii râdeau. Aitor a insistat să o însoțească pe Roser, gardienii au văzut cum îşi balansa pântecul şi i-au permis. Pe urmă, ghemuiți într-un colț, au împărțit ultima bucată de pâine şi salamul uscat al italienilor, în timp ce el încerca să o apere de mulțime şi de izbucnirile bruşte de disperare iscate printre deținuți. S-a zvonit că acesta era doar un loc de tranzit şi că în curând aveau să fie duşi la un *centre de rétention administrative*. Nu ştiau ce însemna asta.

A doua zi femeile şi copiii au fost urcați în camioane militare, ceea ce a dus la scene de panică în familii: jandarmii au fost siliți să-i despartă folosind bastoanele. Roser l-a îmbrățişat pe Aitor, i-a mulțumit pentru tot ce făcuse pentru ea şi l-a asigurat că totul va fi bine şi, liniştită, s-a îndreptat spre camion. „Am să te caut, Roser, îți promit!“ a mai apucat el să-i strige, înainte de a se lăsa la pământ, blestemând furios.

În timp ce mare parte din populaţia civilă, urmată de restul armatei învinse, se ducea spre graniţa franceză, Víctor Dalmau, medicii care încă nu-şi părăsiseră posturile şi câţiva voluntari transportau răniţii cu trenul, cu ambulanţa sau camionul. Condiţiile erau atât de precare, încât directorul spitalului s-a văzut silit să ia sfâşietoarea decizie de a-i lăsa pe loc pe cei grav răniţi, care oricum ar fi murit pe drum, alegând să-i mute pe cei care aveau o şansă. Îngrămădiţi în vagoane de vite sau în maşinile hârbuite, întinşi pe jos, tremurând de frig, zgâlţâiţi, nemâncaţi, combatanţii proaspăt operaţi, răniţii, orbii, infirmii, bolnavii de tifos, cei cu dizenterie sau cangrenă au părăsit Barcelona. Personalul medical, lipsit de orice resurse menite a le uşura suferinţa, nu le putea oferi decât apă, cuvinte de încurajare şi, uneori, la cererea unui muribund, rugăciuni.

Víctor lucra de mai bine de doi ani alături de medici de mare valoare, învăţase multe pe front şi la spital, unde nimeni nu-l mai întreba de studii, acolo conta doar devotamentul. Chiar şi el uitase că nu îşi terminase studiile şi le spunea pacienţilor că era medic, ca să le transmită siguranţă. Văzuse răni oribile, asistase la amputări pe viu, ajutase destui nefericiţi să moară şi credea că sufletul i se tăbăcise destul cât să suporte suferinţa şi violenţa, însă tragicul traseu parcurs cu vagoanele care i se repartizaseră i-a pus capac. Trenurile mergeau până la Gerona, unde aşteptau alte transporturi. După treizeci şi opt de ore în care nu mâncase şi nu dormise, în timp ce încerca să-i dea apă unui adolescent care-i murea în braţe, Víctor a simţit că-i explodează ceva în piept. Mi se frânge inima, şi-a zis. A înţeles atunci semnificaţia profundă a acestei expresii, a avut impresia că aude un zgomot de sticlă spartă şi a simţit să fiinţa i se golea de esenţă şi rămâne gol, lipsit de memoria trecutului, de conştiinţa prezentului şi de speranţa viitorului. Pesemne că aşa era când mureai, precum toţi cei pe care nu apucase să-i salveze, şi-a mai zis. Prea multă durere, prea multă ură în acest război între fraţi; decât că continui să ucizi şi să mori, era de preferat înfrângerea.

Franţa privea îngrozită cum la graniţa ei se aduna o imensă mulţime descurajată, pe care cu greu reuşea s-o stăpânească cu militari înarmaţi şi cu temutele trupe coloniale din Senegal şi Algeria, soldaţi călări, cu turbane, puşti şi bice. Ţara era depăşită de exodul masiv de „nedoriţi“, cum li se spunea în mod oficial. După trei zile, sub impulsul protestelor

internaţionale, guvernul a permis intrarea femeilor, copiilor şi bătrânilor. Au urmat restul civililor, iar la urmă combatanţii, care defilau în ultimul hal de epuizare şi înfometare, dar cântând cu pumnul ridicat, după ce îşi depuseseră armele care formau munţi de puşti de ambele laturi ale drumului. Au fost duşi pe jos, în marş forţat, în mai multe lagăre de concentrare improvizate în grabă pentru spanioli. *„Allez! Allez-y!“*, îi zoreau militarii pe cai, ajutându-se de ameninţări, insulte şi lovituri de bici.

Iar când nimeni nu-şi mai amintea de ei, au ajuns şi răniţii rămaşi în viaţă, alături de Víctor şi puţinii medici şi infirmieri care îi însoţiseră. Au intrat în Franţa mai lesne decât primele valuri de refugiaţi, dar nu au fost mai bine primiţi. Li se dădea o îngrijire destul de vagă în şcoli, gări, ba chiar şi pe stradă, pentru că spitalele locale n-aveau loc şi nu erau doriţi de nimeni. Erau cei mai jalnici din mulţimea de „nedoriţi“. Nu se găseau destule materiale sanitare, nici destul personal medical pentru atâţia pacienţi. Aşa că Víctor a fost lăsat să rămână cu ei şi a avut o libertate relativă.

După ce a fost despărţită de Aitor Ibarra, Roser a ajuns împreună cu alte femei şi copii la tabăra de la Argelès-sur- Mer, la treizeci şi cinci de kilometri de graniţă, unde se aflau deja zeci de mii de spanioli. Era o plajă împrejmuită şi păzită de jandarmi şi trupe senegaleze. Nisip, mare şi sârmă ghimpată. Roser şi-a dat seama că erau prizonieri abandonaţi sorţii şi s-a hotărât să reziste; dacă rezistase în munţi, avea să treacă peste orice, pentru copilul pe care-l purta, pentru ea şi pentru speranţa de a-l găsi pe Guillem. Refugiaţii stăteau sub cerul liber, în ploaie şi vânt, lipsiţi de minime condiţii igienice, fără latrine şi fără apă potabilă. Din puţurile săpate ieşea o apă sărată, tulbure şi contaminată de urină, fecale şi cadavre neridicate la timp. Femeile s-au strâns în grupuri compacte ca să se apere de agresiunea sexuală a paznicilor şi a unor deţinuţi care, după ce pierduseră tot, îşi lepădaseră şi decenţa. Roser a săpat cu mâinile o adâncitură, ca să poată dormi şi ca să se protejeze de *tramontana*, vântul rece care muta nisipul. Nisipul abraziv găurea pielea, orbea, pătrundea peste tot şi provoca răni care se infectau. O dată pe zi primeau nişte linte apoasă, uneori cafea rece, sau li se aruncau din camioane bucăţi de pâine, pe care se băteau bărbaţii; femeile şi copiii primeau firimiturile, sufletele miloase îşi împărţeau bucata.

Mureau mulţi, între treizeci şi patruzeci zilnic, mai întâi copiii, de dizenterie, apoi bătrânii, de pneumonie, apoi, treptat, şi alţii. Noaptea cineva făcea de gardă ca să trezească oamenii din sfert în sfert de oră, să facă mişcare şi să nu moară înghețați. O femeie care-şi săpase vizuina lângă Roser, s-a trezit într-o dimineață ținându-şi moartă în brațe fetița de cinci luni. Temperatura scăzuse sub zero grade. În timp ce câțiva refugiaţi se duceau s-o îngroape mai departe pe plajă, Roser a stat lângă mama care amuțise, nu plângea şi privea undeva în zare. După ce s-a înnoptat, femeia a intrat în mare şi a dispărut. Nu a fost singura. Avea să treacă mult timp până să se facă socoteala: în aceste lagăre franceze ale foamei, maltratării şi bolilor au pierit mai bine de cincisprezece mii de suflete. Şi nouă din zece copii.

În fine, autoritățile au instalat femeile şi copiii într-o parte de plajă despărțită de zona bărbaților printr-un rând dublu de sârmă ghimpată. Au început să sosească materiale de construcţie pentru barăcile pe care şi le ridicau chiar refugiații; o parte au fost trimişi să le ridice şi femeilor un acoperiş deasupra capului. Roser a reuşit să vorbească cu ofițerul de serviciu şi l-a convins ca mâncarea pe sponci să fie distribuită în aşa fel încât mamele să nu fie silite să se bată pentru a-şi putea hrăni cât de cât copiii. Au sosit două infirmiere de la Crucea Roşie cu vaccinuri şi lapte praf, plus instrucţiunile de a filtra apa prin pânză şi a o fierbe câteva minute înainte de a prepara biberoanele. Aduceau şi pături, haine groase pentru copii şi o listă de nume ale familiilor franceze dispuse să angajeze spanioloaice ca slujnice în casă sau pentru diferite mici industrii. Le preferau fără copii. Prin infirmiere, Roser a trimis un mesaj pentru Elisabeth Eidenbenz, cu speranța că se găsea în Franța: „Spuneţi-i să sunt cumnata lui Víctor Dalmau şi sunt gravidă.“

Elisabeth fusese mai întâi pe front cu combatanţii, iar când înfrângerea a devenit iminentă, a însoțit masele de fugari în exil. A trecut graniţa cu şorțul ei alb şi capa albastră, nimeni nu a oprit-o. A primit mesajul lui Roser laolaltă cu sute de cereri de ajutor şi dacă nu ar fi citit numele lui Víctor Dalmau, poate că nu i-ar fi dat prioritate. Îşi amintea cu duioşie de timidul care cânta la chitară şi voia să se însoare cu ea. Se întrebase adesea ce-o mai fi făcând şi spera că rămăsese în viață. A doua zi s-a dus la Argelès-sur-Mer

s-o caute pe Roser Bruguera. Era la curent cu condițiile deplorabile ale lagărelor de concentrare, dar tot a fost şocată de aspectul tinerei lăţoase şi jegoase, palide şi cu cearcăne vineții, cu ochii arşi de nisip şi atât de slabă, că pântecul părea ceva independent de restul corpului. Cu toate acestea, Roser a venit mergând drept, vorbind răspicat şi păstrându-şi demnitatea dintotdeauna. Nici pic de teamă sau resemnare, părea să țină situația sub control.

— Víctor ne-a dat numele dumneavoastră, domnişoară, ne-a spus că veți fi punctul nostru de contact pentru a ne putea revedea cu toții.

— Cu cine mai eşti?

— Deocamdată sunt singură, dar vor veni Víctor şi fratele său, Guillem, tatăl copilului meu, un prieten pe nume Aitor Ibarra şi poate mama lui Víctor şi Guillem, doamna Carme Dalmau. Vă rog să le spuneți unde mă pot găsi, sper să ajungă până nasc.

— Nu poți rămâne aici, Roser, vii cu mine. Eu le ajut pe femeile însărcinate şi pe cele cu sugari; nici un nou-născut nu supraviețuieşte în lagărele astea.

— Cum?

— Directorul ştie că te iau cu mine. În fond, tot ce se doreşte e să se scape de refugiați, încearcă să-i silească să se repatrieze. Dar cine găseşte adăpost sau de lucru e liber. Hai să mergem.

— Dar mai sunt aici multe femei şi copii, sunt şi femei gravide…

— Am să fac tot ce pot. Voi reveni cu mai multe ajutoare.

Afară aştepta o maşină cu însemnele Crucii Roşii. Elisabeth a decis că Roser avea în primul rând nevoie de o mâncare caldă, drept care a oprit la primul restaurant ieşit în cale. Puținii clienți de la acea oră nu şi-au disimulat dezgustul provocat de amărâta urât mirositoare de lângă dichisita infirmieră. Roser a devorat toată pâinea de pe masă până să vină puiul înăbuşit. Tânăra elvețiancă îşi conducea maşina ca pe o bicicletă, zigzagând prin trafic, suindu-se pe trotuar şi ignorând suveran intersecțiile şi semnele de circulație, pe care le considera optative, astfel că au ajuns repede la Perpignan. A dus-o pe Roser la casa-maternitate, unde se aflau opt tinere femei, unele în ultima lună de sarcină, altele cu prunci în brațe. Au primit-o cu lipsa de sentimentalism tipică spanioloaicelor, i-au dat prosop, săpun şi

şampon şi au trimis-o la duş, în timp ce-i căutau haine curate. După un ceas, Roser s-a înfiinţat curată, cu părul încă umed, îmbrăcată într-o fustă neagră şi o tunică scurtă de lână care-i acoperea burta şi cu pantofi cu toc în picioare. În aceeaşi seară, Elisabeth a dus-o la un cuplu de quakeri englezi cu care colaborase pe frontul de la Madrid, procurându-le alimente, îmbrăcăminte şi protecţie pentru copiii victime ale conflictului.

— Rămâi la ei cât e nevoie, Roser, măcar până naşti. Apoi vom vedea. Sunt oameni buni. Quakerii apar unde e mai multă nevoie de ei, sunt nişte sfinţi, singurii sfinți pe care îi respect.

IV
1939

Celebrez virtuţile şi viciile
micilor burghezi din suburbii…
PABLO NERUDA,
„Suburbii“,
Inima galbenă

Regina Pacificului a părăsit portul chilian Valparaíso la începutul lunii mai, urmând să acosteze la Liverpool după douăzeci şi şapte de zile. În Europa, primăvara lăsa locul unei veri incerte, ameninţată de tobele unui război inevitabil. Cu câteva luni înainte, puterile europene semnaseră Tratatul de Pace de la München, pe care Hitler n-avea nici o intenţie să-l respecte. Lumea occidentală asista ca paralizată la expansiunea naziştilor. Dar la bordul transatlanticului *Regina Pacificului,* zgomotele conflictului care se apropia ajungeau amortizate de distanţă şi de huruitul motoarelor diesel care făceau să alunece oraşul plutitor de 17 702 tone de-a lungul a două oceane. Pentru cei 162 de pasageri de la clasa a doua şi cei 446 de la clasa a treia, traversarea era lungă, dar la clasa întâi inconvenientele călătoriei pe mare dispăreau într-o ambianţă rafinată, unde zilele treceau în zbor şi izbiturile valurilor nu alterau plăcerea navigaţiei. Pe puntea superioară abia de se auzeau motoarele; acolo precumpăneau sunetele plăcute ale muzicii de fond, conversaţiile în mai multe limbi ale celor 280 de pasageri, foiala marinarilor şi ofiţerilor îmbrăcaţi în alb din cap până în picioare şi a chelnerilor în uniforme cu nasturi auriţi, orchestra şi cvartetul feminin de coarde, clinchetul neîntrerupt al cupelor de cristal, al veselei de porţelan şi al tacâmurilor de argint. Bucătăria se închidea doar o oră înainte de revărsatul zorilor.

În apartamentul compus din două camere, două băi, salon şi terasă, Laura del Solar gemea încercând să se vâre într-o burtieră elastică, în timp ce

rochia de seară aştepta pe pat. Era rezervată pentru seara asta, penultima, când pasagerii de la clasa întâi îşi etalau ce aveau mai bun în bagaje şi cele mai scumpe bijuterii. Modista ei de la Santiago îi dăduse deja drumul pe la cusături cu şase centimetri, dar după câteva săptămâni pe vapor, n-o mai încăpea. Înaintea oglinzii de cristal bizotat, Isidro del Solar, soţul ei, îşi lega cravata albă cu un aer satisfăcut. Mai puţin pofticios şi mai disciplinat decât ea, îşi menţinuse greutatea şi, la cei cincizeci şi nouă de ani ai săi, arăta bine. Nu prea se schimbase în anii de căsnicie, spre deosebire de soţia lui, deformată de naşteri şi de dulciuri. Laura s-a aşezat pe bancheta tapiţată cu o ţesătură tip goblen, cu capul în jos, umerii căzuţi şi o expresie dezolată.

— Ce ai, Laurita?

— Te superi dacă nu vin la masă în seara asta, Isidro? Mă doare capul.

Bărbatul s-a proţăpit în faţa ei afişând o mutră plictisită, care avea întotdeauna efect.

— Ia două aspirine, Laurita. Astăzi e cina căpitanului. Avem o masă bine plasată, numai eu ştiu cât m-am chinuit să-l mituiesc pe majordom. Vom fi opt la masă şi absenţa ta va sări în ochi.

— Dar nu mă simt bine, Isidro…

— Fă un efort. Pentru mine e o cină de afaceri. O să stăm cu senatorul Trueba şi cu doi oameni de afaceri englezi care vor să-mi cumpere lâna, ţi-am zis de ei, ai uitat? Am deja o ofertă de la o fabrică de uniforme militare de la Hamburg, dar e greu să te înţelegi cu nemţii.

— Nu cred că doamna Trueba o să vină.

— Mda, femeia e cam trăsnită, se zice că vorbeşte cu morţii.

— Toată lumea vorbeşte din când în când cu morţii, Isidro.

— Ce prostii poţi să spui, Laurita!

— Nu mă încape rochia…

— Şi ce contează câteva kile în plus? Pune-ţi alta, eşti frumoasă oricum, a spus bărbatul pe tonul celui care repetă ceva pentru a suta oară.

— Păi cum să nu mă îngraş, Isidro? Că aici nu facem altceva decât să mâncăm şi să bem!

— Mă rog, puteai să faci ceva mişcare, să înoţi în piscină.

— Adică să mă expun în costum de baie? Nici gând!

— Uite, Laura, nu te oblig, dar îţi repet că prezenţa ta e importantă la

cina asta. Nu mă lăsa în aer. Te ajut să-ți închei rochia. Şi să-ți pui colierul de safire, o să fie perfect.

— E cam ostentativ.

— Da' de unde! E chiar modest în comparație cu ce am văzut la altele pe vapor, a tranşat Isidro, deschizând seiful cu cheița pe care o purta în buzunarul vestei.

Laurei i s-a făcut dor de terasa cu camelii a casei din Santiago, de Leonardo care se juca în acel refugiu în timp ce ea tricota şi se ruga, la adăpost de agitația şi activitatea febrilă a bărbatului. Isidro del Solar era destinul ei, însă căsnicia o apăsa ca o obligație. Îşi invidia sora mai mică, pe dulcea Teresa, călugăriță la o mănăstire, ocupată cu meditația, lecturile pioase şi brodatul zestrei fetelor din înalta societate. O existență menită Domnului, fără distracțiile care o copleşeau pe ea, fără să trebuiască să se ocupe de melodramele copiilor şi rudelor, să se lupte cu servitoarele, să piardă timpul cu vizitele şi să joace rolul de soție devotată. Isidro era omniprezent, universul se rotea în jurul lui, conform dorințelor şi exigențelor sale. Aşa fuseseră şi tatăl, şi bunicul lui, aşa erau toți bărbații.

— Hai, mai cu inimă, Laurita! a îndemnat-o Isidro, luptându-se cu închizătoarea minusculă a colierului. Vreau să te simți bine, vreau ca această călătorie să fie memorabilă.

Memorabilă fusese cea din urmă cu câțiva ani pe recent inauguratul transatlantic *Normandie*, cu sufrageria pentru şapte sute de comeseni, lămpi şi aplice desenate de Lalique, decorațiuni Art Déco şi grădina de iarnă cu colivii cu păsări exotice. În cele cinci zile între Franța şi New York, soții del Solar trăiseră într-un lux necunoscut în Chile, unde sobrietatea era o virtute. Cu cât aveai mai mulți bani, cu atât te străduiai mai mult să nu se vadă, numai imigranții arabi îmbogățiți din comerț făceau paradă de averea lor, însă Laura nu cunoştea nici unul, oamenii ăştia nu făceau parte din mediul ei şi nici n-aveau să facă. Se îmbarcaseră pe *Normandie* într-o a doua lună de miere, lăsându-şi cei cinci copii acasă cu bunicii, institutoarea englezoaică şi servitorii. Rezultatul-surpriză a fost o nouă sarcină, când se aştepta mai puțin. Era sigură că atunci îl zămisliseră pe Leonardo, bietul inocent, Bebe al ei. S-a născut la câțiva ani după Ofelia, care până atunci fusese mezina familiei.

Regina Pacificului nu se compara cu *Normandie* ca lux, dar nu era rău deloc. Laura îşi lua micul dejun în pat, aşa cum făcuse dintotdeauna, pe la ora zece se îmbrăca pentru slujba de la capelă, apoi ieşea să ia aer pe punte, pe şezlongul rezervat pentru ea, unde un chelner îi aducea o supă de vită cu sendvişuri; urma prânzul, cu cel puțin patru feluri, apoi ceaiul cu brioşe şi prăjituri. Abia avea timp să-şi facă siesta şi să joace câteva mâini de canastă, că trebuia să se îmbrace pentru cocktail şi cină, unde rolul ei era să zâmbească fără chef şi să se prefacă atentă la conversaţie. Urma dansul, obligatoriu; Isidro era sprinten de picioare şi avea ureche bună, însă ea se bălăbănea greoi, ca o focă pe nisip. Într-o pauză a orchestrei, la gustarea de la miezul nopții, se serveau *foie gras*, caviar, şampanie şi deserturi. De la primele trei se abținea, însă nu rezista la dulciuri. Cu o seară în urmă, bucătarul-şef, un francez necumpătat, le prezentase o adevărată orgie de ciocolată, încununată de o fântână care lăsa să curgă prin gura unui peşte de sticlă ciocolată topită.

Voiajul ăsta era impus de Isidro. Dacă ar fi fost după ea, ar fi mers în vacanță la moşia lor din sud sau la casa ei de la Viña del Mar, pe malul oceanului, unde zilele treceau molcom, cu lungi plimbări, ceaiul luat la umbra copacilor, rozariul recitat în familie, cu copiii şi personalul. Călătoria în Europa era pentru soțul ei ocazia de a-şi consolida relaţiile sociale şi a sădi semințele noilor afaceri: îşi notase în agendă tot ce avea de făcut în fiecare capitală. Laura se simțea păcălită, asta nu era vacanță. Isidro era un om cu viziune, aşa se şi definea. În familia Laurei asta era ceva cam suspect: uşurința de a face bani din aventuri comerciale era tipică pentru noii îmbogățiți, pentru parveniți, pentru arivişti. Îi tolerau acest defect lui Isidro pentru că nu-i puneau la îndoială buna sorginte castiliano-bască, omul n-avea picătură de sânge arăbesc sau evreiesc. Se trăgea dintr-o ramură a neamului del Solar absolut onorabilă, cu excepția propriului tată, care se amorezase la o vârstă destul de coaptă de o învățătoare modestă şi îi făcuse şi doi copii, până să se descopere tărăşenia. Numeroasa sa familie şi apropiații au strâns rândurile în jurul soției şi copiilor legitimi, însă el a refuzat să-şi părăsească amanta. Scandalul l-a dărâmat. Isidro avea pe atunci cincisprezece ani. Nu şi-a revăzut tatăl, care a trăit mai departe în acelaşi oraş, dar a coborât câteva trepte în ierarhia strictă a claselor sociale,

ieşind din fostul său mediu. Fraţii soţiei părăsite au ajutat-o cu o pensie şi l-au angajat pe Isidro, fiul cel mai mare, care a fost nevoit să lase liceul şi să muncească. Numai că puştiul s-a dovedit mai inteligent şi mai talentat decât toate rudele la un loc, iar în câţiva ani a ajuns la o situaţie economică demnă pentru numele său. În plus, avea mândria de a nu datora nimănui nimic. La douăzeci şi nouă de ani i-a cerut mâna Laurei Vizcarra, bazându-se pe buna sa reputaţie şi pe o serie de afaceri acceptabile în mediul lor social: turme de oi în Patagonia, import de antichităţi din Ecuador şi Peru, o moşie nu prea profitabilă, dar prestigioasă. Familia logodnicei se trăgea din *don* Pedro de Vizcarra, guvernator interimar al Coloniei în secolul al XVI-lea; era un clan catolic, ultraconservator, incult şi închistat, trăiau, se căsătoreau şi mureau între ei, fără să se amestece cu alţii şi absolut neinteresaţi de ideile noi ale secolului. Erau imuni la ştiinţă, artă şi literatură. Pe Isidro l-au acceptat pentru că s-a făcut simpatic şi pentru că a dovedit că, din partea mamei, era înrudit cu neamul Vizcarra.

Isidro del Solar a petrecut cele peste douăzeci de zile de pe mare cultivându-şi relaţiile şi făcând sport: juca ping-pong şi lua lecţii de scrimă. Îşi începea ziua dând câteva ture pe „bulevardul“ covertei şi o termina după miezul nopţii, la bar sau în salonul domnilor, unde femeile nu erau binevenite. Bărbaţii vorbeau despre afaceri doar în trecere, fals indiferenţi, căci o patimă exagerată ar fi fost de prost gust, însă politica era cea care trezea adevărate pasiuni. Noutăţile le aflau din ziarul – două foi tipărite cu ştirile aduse de telegraf – care se distribuia în fiecare dimineaţă pasagerilor. Seara, ştirile nu mai erau valabile, totul se schimba vertiginos, lumea cunoscută era cu susul în jos. Faţă de Europa, Chile era un rai înapoiat şi depărtat. Sigur, deocamdată avea un guvern de centru-stânga, preşedintele din Partidul Radical era şi mason, detestat de dreapta, numele nu i se pronunţa în „familiile bune“, dar asta n-avea să mai dureze mult. Stânga, cu realismul ei vulgar, nu avea viitor; de asta urmau să aibă grijă cei care conduceau Chile. Soţii del Solar se întâlneau la masă şi la spectacolele serii. Pe vapor le erau oferite filme, teatru, muzică, circ, ventriloci, hipnotizatori şi clarvăzători, care fascinau femeile şi provocau zeflemeaua bărbaţilor. Expansiv şi *bon-viveur*, Isidro se amuza la toate cu un trabuc într-o mână şi un pahar în cealaltă, nelăsându-se descurajat de atitudinea nevestei,

scandalizată de veselia asta obligatorie, care ei îi mirosea a păcat şi destrăbălare.

Laura s-a privit în oglindă, stăpânindu-şi lacrimile. Ce splendidă ar fi fost rochia asta pe altă femeie, şi-a zis în sinea sa; ea nu o merita, aşa cum nu merita aproape nimic din tot ce avea. Era conştientă de situaţia ei privilegiată, de norocul de a se fi născut în familia Vizcarra, de a se fi măritat cu Isidro del Solar şi de atâtea alte beneficii obţinute în mod misterios, fără pic de efort sau planificare din partea-i. Fusese protejată şi servită de când se ştia. Născuse şase copii fără să fi schimbat un scutec sau pregătit un biberon, de asta se ocupa buna de Juana, mai-mare peste doici şi slujnice. Juana îi crescuse copiii, începând cu Felipe, care avea să facă în curând douăzeci şi nouă de ani. Laurei nici nu-i trecuse prin gând s-o întrebe pe Juana ce vârstă avea şi nici de când muncea în casa ei, nu-şi amintea nici măcar când venise. Da, Dumnezeu îi dăduse prea mult. De ce ei? Şi ce-i cerea în schimb? Nu ştia şi datoria cuvenită divinităţii o chinuia. Din curiozitate, într-o zi se furişase să vadă cum trăiau cei de la clasa a treia, încălcând instrucţiunile de a nu se amesteca printre pasagerii de la celelalte clase din raţiuni de sănătate, cum scria pe afişul prins pe uşa apartamentului. Dacă, Doamne-fereşte, izbucnea un caz de tuberculoză sau de altă boală contagioasă, ajungeau cu toţii în carantină, i-a explicat ofiţerul care a chemat-o la ordine. Laura apucase să vadă destul şi i s-a confirmat ce-şi amintea de când mergea cu Doamnele Catolice să dea de pomană prin cartiere mărginaşe: săracii au altă culoare, miros ciudat, au tenul mai închis, părul lipsit de strălucire, îmbrăcămintea decolorată. Cine erau cei de la clasa a treia? Nu păreau zdrenţăroşi sau disperaţi, precum săracii de la Santiago, dar aveau aceeaşi patină cenuşie. De ce ei şi nu eu? se întrebase ea atunci cu un amestec de uşurare şi ruşine. Întrebarea continua să i se învârtă în cap ca un bâzâit enervant. Pe *Regina Pacificului* împărţirea pe clase era similară celei de pe *Normandie*, însă contrastul era mai puţin dramatic, pentru că vremurile se schimbaseră şi acest vapor era mai puţin luxos. Pasagerii de la clasa turist, cum se numeau acum cei de pe punţile inferioare, îmbarcaţi în Chile, Peru şi în alte porturi la Pacific, erau funcţionari, angajaţi, studenţi, mici comercianţi sau imigranţi care se întorceau în Europa să-şi vadă familia. Laura îşi dăduse seama că se distrau mult mai bine decât cei de la

clasa întâi, ambianţa era relaxată şi festivă, cântau, dansau, beau bere, participau la concursuri şi jocuri; nimeni nu se îmbrăca în tweed pentru prânz, în mătase pentru ceai şi în ţinută de seară pentru cină.

În această penultimă seară, cum stătea înaintea oglinzii în rochia de bal, parfumată şi cu colierul moştenit de la mama ei, Laura nu dorea decât un păhărel de vin de Xeres cu câteva picături de valeriană, apoi să se bage în pat şi să doarmă luni de zile, până la sfârşitul călătoriei şi să se trezească acasă, în odăile răcoroase, cu Leonardo alături. Îi era tare dor de el, ce chin să fie departe atâtea luni, poate că la întoarcere nici n-o s-o mai recunoască, memoria lui – nu numai memoria – era fragilă. Dacă se îmbolnăvea? Mai bine să nu se gândească. Dumnezeu îi dăruise cinci copii normali şi la urmă îi trimisese acest inocent, acest suflet pur. Ah, dacă ar fi putut să doarmă! Frustrarea o ardea în stomac, în piept parcă auzea un mârâit surd. Eu sunt cea care cedează mereu, mereu iese cum vrea Isidro, el în primul rând, în al doilea şi în al treilea, cum îmi repetă întruna, de parcă ar fi ceva amuzant, iar eu accept. Ah, ce-aş mai vrea să fiu văduvă, i-a trecut prin minte. Un gând recurent pe care trebuia să-l combată cu rugăciuni şi penitenţă. Să doreşti moartea cuiva era un păcat de moarte; Isidro o fi fost el nesuferit, dar era un soţ şi un tată minunat, nu merita această dorinţă perversă din partea propriei neveste, femeia care îi jurase credinţă şi ascultare în faţa altarului. Sunt şi nebună, nu numai grasă, a suspinat ea, apoi concluzia i s-a părut amuzantă şi i-a adus un zâmbet vesel pe buze, pe care Isidro l-a interpretat ca pe o acceptare.

— Aşa-mi placi, frumoaso! a exclamat şi a intrat în baie fredonând.

Ofelia a intrat în camera părinţilor săi fără să bată la uşă. La nouăsprezece ani continua să fie o fetişcană impertinentă, când oare avea să se maturizeze, se văicărea taică-său neconvingător, căci era aidoma lui, singura care i se părea îndrăzneaţă şi încăpăţânată ca el, imposibil de supus. La liceu fata nu făcuse mare brânză, absolvise doar pentru că măicuţele voiau să scape de ea. În cei doisprezece ani de şcoală învăţase foarte puţin, dar îşi disimula ignoranţa prin drăgălăşenie, instinctul de a tăcea şi capacitatea de observaţie. Memoria n-o ajutase să treacă examenul la istorie sau să înveţe tabla înmulţirii, în schimb ştia ca pe apă textele cântecelor auzite la radio. Era distrată, cochetă şi mult prea drăguţă, drept care tatăl ei

se temea să nu cadă pradă bărbaţilor lipsiţi de scrupule. Toţi ofiţerii şi jumătate dintre pasagerii de sex masculin, inclusiv bătrânii, o aveau în vizor, era sigur. Nu numai unul îi lăudase talentul fiicei, referindu-se la acuarelele pe care Ofelia le picta pe punte, numai că nu pentru tablouaşele sale insipide îi dădeau ei târcoale. Isidro abia aştepta s-o vadă măritată, în felul acesta responsabilitatea avea să fie a lui Matías Eyzaguirre – altă mâncare de peşte, obişnuia să spună –, şi-atunci îşi va lua o piatră de pe inimă; dar mai avea de aşteptat un pic, că dacă se mărita prea tânără, aşa cum făcuseră surorile ei, în câţiva ani avea să devină o matroană fără haz.

Pentru cei care veneau din Chile, din sudul extrem al Americii, voiajul în Europa era o odisee lungă şi scumpă pe care puţine familii şi-o puteau permite. Familia del Solar nu se număra printre cele cu adevărat bogate, cum ar fi fost poate dacă tatăl lui Isidro le-ar fi lăsat moştenirea pe care o primise şi pe care o făcuse praf înainte de a-şi părăsi familia, dar nu stătea rău. În plus, poziţia socială depindea mai mult de obârşie decât de bani. Spre deosebire de multe familii bogate, dar cu mentalitate provincială, Isidro credea că a vedea lumea era o necesitate. Chile era o limbă de pământ delimitată la nord de cel mai neospitalier deşert, la vest de cordiliera impenetrabilă a Anzilor, la est de Oceanul Pacific şi la sud de continentul îngheţat al Antarcticii, era deci normal ca chilienii să trăiască izolaţi, contemplându-şi buricul, în vreme ce dincolo de graniţele lor galopa secolul XX. Pentru el, a călători era o investiţie necesară. Pe cei doi fii îi trimisese în Statele Unite şi în Europa, ar fi vrut să facă acelaşi lucru şi cu fetele, numai că ele se măritaseră repede. Dar cu Ofelia avea alte planuri; trebuia s-o extragă din mediul închistat şi habotnic din Santiago şi să-i dea o spoială de cultură. Ideea secretă, pe care nici nevestei nu i-o împărtăşise încă, era să o lase pe Ofelia la un colegiu pentru domnişoare la Londra la sfârşitul călătoriei. Un an sau doi de educaţie britanică i-ar fi prins bine, şi-ar fi perfecţionat engleza învăţată încă de copilă cu institutoarea şi profesori particulari, la fel ca toţi ceilalţi copii, în afară de Leonardo, fireşte. Engleza putea deveni limba viitorului, doar dacă Germania nu cucerea Europa. De o instituţie londoneză avea nevoie fiică-sa înainte de a se mărita cu Matías Eyzaguirre, eternul logodnic, care se pregătea pentru o carieră în diplomaţie.

Ofelia ocupa cealaltă cameră a apartamentului, care în tot acest timp fusese un adevărat haos de cufere, valize şi cutii de pălării deschise, rochii, pantofi şi cosmetice în devălmăşie, reviste de modă şi rachete de tenis aruncate pe jos. Crescută de servitoare, fata semăna dezordine în urma ei şi n-o interesa cine strânge dezastrul lăsat ca după un taifun. La sunetul unui clopoțel sau al unei sonerii, cineva apărea ca prin minune şi rezolva totul. Pentru seara aceasta îşi pusese o rochie uşoară şi strânsă pe corp, care a provocat indignarea tatălui ei:

— De unde ai mai scos rochia asta de femeie uşoară?

— Dar e la modă, papa. Ce, vrei să mă vezi în rasă, ca pe tanti Teresa?

— Nu fi obraznică. Ce-ar zice Matías dacă te-ar vedea aşa?

— Ar rămâne cu gura căscată, ca de obicei, papa. Şi să ştii că n-am de gând să mă mărit cu el. E habotnic.

— Ai prefera să fie ateu?

— Nici una, nici alta, nici chel, nici cu două peruci! Mami, veneam să-ți cer colierul de la bunica, dar văd că ţi l-ai pus tu. Îți stă foarte bine.

— Ia-l tu, Ofelita, pe tine o să fie şi mai frumos, a dat mama ei să şi-l scoată.

— Ba nu, Laura! Ți-am spus doar că vreau să-l poți în seara asta! a oprit-o ferm soțul ei.

— Dar nu contează, Isidro, fetei o să-i vină mai bine.

— Ba contează! Ajunge! Ofelia, pune-ți un şal sau ceva, rochia asta e prea decoltată, şi-a amintit el ruşinea pe care o păţise la balul mascat de la trecerea Ecuatorului, când Ofelia apăruse deghizată în odaliscă, cu un văl peste obraz şi într-o pijama străvezie.

— Fă-te că nu mă cunoşti, papa. Noroc că nu trebuie să stau la masă cu babalâcii ăştia plicticoşi. Sper să stau lângă nişte cavaleri atrăgători!

— Nu fi vulgară! a mai apucat să strige tatăl său în timp ce tânăra părăsea cabina cu un gest de dansatoare de flamenco.

Cina li s-a părut interminabilă atât mamei, cât şi fiicei. După desert – un vulcan de înghețată şi bezea cu o flacără aprinsă în mijloc –, Laura s-a retras cu migrenă în camera ei, dar Ofelia şi-a luat revanşa în salon dansând swing în sunetele magistrale ale trompetelor. A cam exagerat cu şampania şi a sfârşit într-un ungher de pe punte pupându-se cu un ofițer scoțian cu

părul morcoviu şi mâini îndrăzneţe, de unde a salvat-o Isidro, luând-o pe sus: „Numai necazuri îmi faci! Nu ştii că bârfele zboară? Matías va prinde de veste înainte să acostăm la Liverpool! Ai să vezi tu!“

La Santiago, în casa de pe strada Mar del Plata, se respira un aer de vacanță prelungită. Stăpânii erau plecați de patru săptămâni şi nici măcar câinele nu mai suferea de dorul lor. Absenţa lor nu modificase rutina şi nici nu uşurase munca personalului casei, numai că nimeni nu mai zorea. Aparatele de radio transmiteau la volum maxim melodrame, bolerouri şi meciuri de fotbal, era timp să-ți faci siesta. Chiar şi Leonardo, atât de lipit de maică-sa, părea mulțumit şi nu mai întreba de ea. Era pentru prima dată când nu erau împreună, dar Bebe a profitat de situație pentru a explora cotloanele conacului cu trei etaje, podul, mansarda, pivnița şi garajul. Felipe, fiul cel mare, rămăsese să aibă grijă de casă şi de fratele cel mic, dar îşi îndeplinea misia lejer, pentru că nu avea vocație de şef şi avea alte interese, mai urgente. Politica era arzătoare şi se discuta chestiunea refugiaților spanioli, drept care îi era indiferent dacă la prânz i se servea o supă chioară sau raci, ori dacă Bebe dormea cu câinele în pat; nu controla cheltuielile şi dacă i se cereau instrucțiuni spunea numai: „Faceți ca de obicei“.

Juana Nancucheo, metisă de alb şi indigenă mapuche din sudul extrem, de vârstă incertă, scundă şi zdravănă precum un trunchi de copac din pădurile prin care copilărise, cu coadă lungă şi ten măsliniu, repezită şi devotată, administra casa din vremuri imemoriale. Dirija cu severitate trei servitoare, o bucătăreasă, o spălătoreasă, un grădinar şi pe omul care ceruia podelele, aducea lemnele şi cărbunii, avea grijă de găini şi făcea toate treburile grele; nimeni nu ştia cum îl chema, era „omul de dârvală“. Singurul care scăpa de vigilența Juanei era şoferul, care locuia deasupra garajului şi depindea direct de stăpâni, ceea ce, credea ea, îi dădea cam multă libertate; îl luase la ochi, nu i se părea de încredere, aducea femei, era sigură. „În casa asta prisoseşte personalul“, spunea des Isidro del Solar. „Şi pe cine vreți să dați afară, stăpâne?“ „Pe nimeni, ziceam şi eu.“ Ceva dreptate avea, recunoştea femeia în sinea ei; copiii crescuseră şi o serie de odăi erau închise. Fetele cele mari se măritaseră şi aveau copii, cel de-al doilea fiu studia schimbările climei prin Caraibe, deşi asta nu se studiază,

doar se suportă, era ea de părere, iar Felipe avea propria casă. Rămăseseră numai Ofelia, care avea să se mărite cu tânărul Matías, atât de amabil şi de cavaler, atât de amorezat, şi Bebe, îngeraşul de care se va îngriji mereu, pentru că n-avea să crească nicicând.

Stăpânii mai plecaseră şi înainte în călătorie, când copiii erau mai mici, înainte de naşterea lui Leonardo, şi o lăsaseră pe ea să țină frâiele casei. Totul mersese bine, nu i se reproşase nimic, numai că de data asta ce le-o fi venit să-l pună pe Felipe, ce, ea era toantă? Să-i facă una ca asta după atâția ani de când îi slujea! Îi venea să-şi adune boarfele şi să plece, dar nu avea unde. Să fi avut abia şase sau şapte ani când fusese dată lui Vicente Vizcarra, tatăl Laurei, ca răsplată pentru o favoare. Pe atunci domnul Vizcarra făcea negoț cu lemn de esență scumpă, nimic nu mai rămăsese din pădurile înmiresmate din regiunea mapuche, fuseseră doborâte de topoare şi joagăre şi înlocuite cu copaci ordinari plantați în rânduri ca soldații, ca să fie transformați în hârtie. Juana era o fetiță desculță ce abia bălmăjea câteva cuvinte spaniole, limba sa maternă era mapudungún. În ciuda aspectului ei de sălbăticiune, Vizcarra a acceptat-o ca să nu-l jignească pe datornic. A dus-o la Santiago şi a predat-o nevestei, care a pasat-o slujnicelor ca s-o învețe treburile elementare; restul, Juana l-a învățat singură, bazându-se pe capacitatea de a fi atentă şi pe voința de a se supune. Când Laura, una dintre fetele Vizcarra, s-a căsătorit cu Isidro del Solar, a trecut în slujba acesteia. Pe atunci să fi avut cam optsprezece ani, socotea Juana, deşi nu avea certificat de naştere şi în mod legal nici nu exista. Soții del Solar i-au atribuit de la bun început rolul de chelăreasă, pentru că aveau încredere în ea. Într-o zi i-a întrebat cu timiditate dacă puteau să-i dea ceva bani, nu mulți, un pic, că avea şi ea nevoile ei… „Pentru Dumnezeu, dar tu faci parte din familie, cum să te plătim!“ „Mă iertați, dar nu e aşa, eu fac parte din personalul de serviciu.“ Aşa a început Juana Nancucheo să primească un salariu pe care îl cheltuia pe dulciuri pentru copii şi pe o pereche de încălțări noi pe an; restul îl economisea. Era cea care îi cunoştea cel mai bine pe toți din familie, era păzitoarea tuturor secretelor. Când a venit pe lume Leonardo şi a fost limpede că era altfel decât ceilalți, cu chipul lui dulce de lună plină, Juana şi-a promis să trăiască pentru a-l îngriji până în ultima clipă. Bebe avea probleme de inimă, doctorii îi preziceau o viață

scurtă, dar instinctul şi iubirea Juanei se opuneau acestui diagnostic: cu multă răbdare, l-a învăţat să mănânce singur şi să folosească toaleta. Alte familii îşi ţineau ascunşi copiii cu probleme similare, se ruşinau ca de o pedeapsă divină, însă mulţumită ei cu Bebe nu a fost aşa: cât timp era curat şi nu făcea urât, părinţii săi îl puteau prezenta ca pe fiul lor.

Felipe, primul născut, fusese lumina ochilor pentru Juana Nancucheo chiar şi după naşterea lui Leonardo, căci era vorba de două iubiri diferite. Pe Felipe îl considera mentorul ei şi cârja care avea să o susţină la bătrâneţe. Fusese dintotdeauna un băiat bun, îl vedea şi acum aşa, deşi era mare. Se făcuse avocat, dar cam în silă, pentru că vocaţia sa erau arta, conversaţia şi ideile, adică ceva ce nu prea foloseşte pe lumea asta, aşa zicea tatăl său. Felipe o învăţase pe Juana să citească, să scrie şi să socotească în timp ce le învăţa el însuşi la şcoala religioasă unde se educau copiii familiilor cele mai conservatoare şi răsărite din ţară, iar asta i-a unit într-o complicitate solidă; Juana îi acoperea năzdrăvăniile, iar el o ţinea la curent cu lecturile lui. „Ce citeşti acum, Felipe, puiule?“ „Aşteaptă să termin cartea şi-ţi povestesc, e cu piraţi“ sau „N-o să te intereseze, Juana, e despre fenicieni, ăştia au trăit acum multe secole şi cui îi mai pasă de ei, nu ştiu de ce ne învaţă preoţii prostiile astea“. Băiatul creştea, dar continua să-i povestească ce citea şi să-i explice lumea; mai târziu a ajutat-o să-şi investească economiile în acţiuni la bursă, aceleaşi pe care le cumpăra şi Isidro del Solar. O şi răsfăţa cu gesturi drăgălaşe, îi lăsa bani sau bomboane sub pernă. Ea era preocupată de starea lui de sănătate, căci băiatul era sensibil, răcea dacă îl trăgea curentul sau făcea indigestie dacă era supărat sau mânca ceva greu. Din păcate, Felipe era la fel de inocent precum Leonardo, era incapabil că perceapă falsitatea şi perfidia oamenilor. Ăstora li se spune idealişti. În plus era distrat, tot timpul pierdea ceva, şi nătăfleţ, toţi profitau de el. Dădea bani cu împrumut, dar nu-i mai vedea înapoi şi contribuia la cauze nobile pe care Juana le considera inutile, pentru că lumea nu se mai face bine. Măcar nu se însurase, ce femeie i-ar fi suportat capriciile astea bune pentru sfinţii din calendar, nu pentru un domn cu scaun la cap, îşi spunea Juana. Nici Isidro del Solar nu aprecia generozitatea fiului, care depăşea simpla caritate şi afecta limpezimea minţii. „Azi-mâine o să aflăm că s-a făcut comunist“, ofta el. Plus certurile între tată şi fiu, care

se terminau cu uşi trântite din cauza unor probleme care nu ţineau de familie, precum starea ţării şi a lumii, adică ceva ce n-avea de-a face cu ei, după părerea Juanei. După o asemenea ceartă Felipe s-a mutat într-o casă pe care o închiriase la şase cvartale mai încolo; Juana a fost revoltată, un fiu de familie bună nu pleacă de acasă înainte de însurătoare, dar ceilalţi nu au făcut o dramă. Mai ales că Felipe venea la masă în fiecare zi, ea continua să-i pregătească mâncarea de regim şi să-i spele şi să-i calce rufele. În plus, Juana se ducea să inspecteze munca celor două angajate în noua casă, două indience puturoase şi îngălate, zicea ea. Una peste alta, avea şi mai multă treabă, mai bine ar fi rămas în camera lui de acasă, bombănea ea. Supărarea între tată şi fiu ar fi durat cine ştie cât dacă o criză hepatică gravă a doamnei Laura nu i-ar fi silit să se împace.

Juana nu uitase motivul conflictului, cum să-l uite, că doar zguduise ţara şi mai era comentat la radio. Totul se petrecuse în primăvara ce trecuse, în timpul alegerilor prezidenţiale. Fuseseră trei candidaţi: favoritul lui Isidro del Solar, un milionar conservator cu faimă de speculant; unul din partea Partidului Radical, educat, avocat şi senator, pentru care avea să voteze Felipe; şi un general care mai exercitase preşedinţia ca dictator şi se prezenta sprijinit, între alţii, şi de Partidul Nazist. Pe acesta din urmă nimeni nu-l suferea în familie. În copilărie, Felipe avusese o colecţie de soldăţei de plumb din armata prusacă, dar îşi pierduse orice urmă de simpatie pentru germani când Hitler ajunsese la putere. „Juana, i-ai văzut pe nazişti defilând prin centru cu uniformele lor brune şi braţele în sus? Ce caraghioşi!“ Da, îi văzuse şi ştia şi de Hitler, că-i povestise Felipe.

— Tăticu’ matale e sigur c-o să câştige candidatul lui.

— Da, pentru că aici dreapta câştigă mereu. Susţinătorii generalului s-au opus şi au încercat o lovitură de stat, dar nu le-a ieşit.

— A zis la radio că nişte băieţi au fost omorâţi ca nişte câini.

— O mână de nazişti exaltaţi, Juana. Au ocupat Universitatea şi nişte clădiri de vizavi de palatul prezidenţial. Carabinierii şi militarii i-au reprimat rapid; indivizii s-au predat şi nu erau înarmaţi, dar tot au fost împuşcaţi; ordinul era să nu scape nici unul.

— Tăticu’ matale zice că aşa le-a trebuit, de cretini ce au fost.

— Nimeni nu merită aşa ceva, Juana. Tata ar trebui să fie mai atent ce

vorbeşte. A fost un măcel nedemn de Chile. Țara e furioasă, din cauza asta nu a ieşit dreapta. A câştigat Pedro Aguirre Cerda, după cum ştii. Avem un preşedinte radical.

— Ce înseamnă asta?

— Că e un om cu idei progresiste. Tăticu' zice că e de stânga. Oricine nu gândeşte ca tăticu' e de stânga.

Pentru Juana, dreapta şi stânga erau indicații de străzi, nu de oameni; în plus, numele acestui preşedinte nu-i spunea nimic, nu era dintr-o familie cunoscută.

— Pedro Aguirre Cerda reprezintă Frontul Popular, format din partide de centru şi de stânga, cum a fost în Spania şi Franța – ții minte ce ți-am spus despre Războiul Civil din Spania?

— Vrei să spui că şi la noi ar putea să fie la fel?

— Sper că nu, Juana. Dacă ai fi putut vota, ai fi votat pentru Aguirre Cerda. Într-o bună zi o să voteze şi femeile, sunt sigur.

— Şi matale pentru cine ai votat, Felipe, puiule?

— Pentru Aguirre Cerda, e cel mai bun.

— Dar nu-i place tăticului matale.

— Dar mie şi ție ne place.

— Mie? Ce treabă am eu?

— Foarte rău că n-ai. Frontul Popular reprezintă muncitorii, țăranii, minerii din nord şi oamenii ca tine.

— Eu nu sunt nimic din toate astea, şi nici matale. Eu sunt angajată în casă.

— Aparții clasei muncitoare, Juana.

— Da' matale eşti domnişor de familie, de ce ai votat cu clasa muncitoare?

— Ție îți lipseşte educația. Preşedintele spune că a guverna înseamnă a educa. Şcoală gratuită şi obligatorie pentru toți copiii din Chile; sănătate publică pentru toți; salarii mai bune; sindicate mai puternice. Ei, ce zici?

— Mie mi-e tot aia.

— Da' încuiată mai eşti, femeie! Cum să fie tot aia? Ar fi trebuit să mergi la şcoală!

— Oi avea matale multă educație, dar nici la nas nu ştii să te ştergi! Şi te

rog să nu mai aduci lume în casă fără să mă anunți. Bucătăreasa e supărată foc, şi mie nu-mi convine să meargă vorba că nu ştim să primim musafirii cum se cuvine. Or avea educație cu carul fârtații matale, dar dau pe gât băutura stăpânului fără să ceară voie. Să vezi ce-o să zică la întoarcere când o să vadă ce lipseşte din pivniță!

Era penultima sâmbătă din lună, zi de adunare informală a Salonului Furioşilor, grupul „fârtaților“ lui Felipe, cum îi numea Juana Nancucheo. De obicei întâlnirile aveau loc la el acasă, dar de când îi plecaseră părinții, Felipe îi primea în casa de pe strada Mar del Plata, unde se mânca excelent. Deşi o enervau oamenii ăştia, Juana avea grijă să le procure stridii proaspete şi să le servească felurile cele mai bune ale bucătăresei, o femeie posacă, dar foarte pricepută. Prietenii lui Felipe erau membri ai Clubului Uniunii, precum toți cei din clasa lor, unde se discutau afaceri personale şi subiecte financiare şi politice, numai că saloanele lugubre cu lambriuri întunecate, lustrele cu ciucuri şi fotolii de pluş nu erau potrivite pentru pasionatele discuții filozofice ale Furioşilor. În plus, Clubul Uniunii era rezervat exclusiv bărbaților, şi ce haz aveau reuniunile fără prezența înviorătoare a câtorva femei libere şi independente, artiste, scriitoare, aventuriere de calitate, printre care o amazoană cu nume croat care călătorea singură prin locuri care nici nu erau trecute pe hartă. Tema obişnuită din ultimii trei ani fusese situația din Spania, iar în ultimele luni se vorbea despre soarta refugiaților republicani, care din ianuarie sufereau şi mureau în lagărele de concentrare din Franța. Cutremurul care zguduise Chile în ianuarie, cel mai grav din istorie, şi exodul masiv din Catalonia către Franța se suprapuseseră. Cu toate că Felipe se declara un raționalist incurabil, a văzut în această coincidență un îndemn la compasiune şi solidaritate. Cutremurul se soldase cu peste douăzeci de mii de morți şi oraşe întregi făcute una cu pământul, dar sutele de mii de morți, răniți şi refugiați rezultați în urma Războiului Civil din Spania erau o tragedie mult mai mare.

În acea seară aveau un invitat special, pe Pablo Neruda, care, la cei treizeci şi patru de ani ai săi, era considerat cel mai mare poet al generației lor, mare lucru într-o țară precum Chile, unde poeții răsăreau ca ciupercile după ploaie. O parte din ale sale *Douăzeci de poeme de iubire* ajunseseră folclor, până şi analfabeții le recitau. Neruda era din sud, om al ploii şi al

lemnului, fiu al unui muncitor feroviar, îşi recita versurile cu o voce cavernoasă şi se definea ca având un nas zdravăn şi ochi mici. Personaj polemic prin celebritatea sa şi simpatia pentru stânga, mai ales pentru Partidul Comunist, pentru care avea să şi militeze ulterior, fusese consul în Argentina, Birmania, Ceylon, Spania şi mai recent în Franța, pentru că guvernele care se schimbau preferau să-l țină departe de țară, cum afirmau inamicii săi politici şi literari. La Madrid, unde se aflase chiar înainte de izbucnirea Războiului Civil, se împrietenise cu intelectuali şi poeți, între care Federico García Lorca, asasinat de franchişti, şi Antonio Machado, care murise într-un sat de la granița franceză în timpul Retragerii. Publicase un imn închinat gloriei combatanților republicani, *Spania în inimă*, cinci sute de exemplare numerotate tipărite de republicanii Armatei de Răsărit în abația de la Montserrat, în plin război, pe o hârtie făcută artizanal din ce avuseseră la îndemână, de la cămăşi însângerate până la un drapel inamic. Poemul apăruse şi în Chile, într-o ediție normală, dar Felipe avea un exemplar din ediția princeps. „Iar pe străzi sângele copiilor curgea pur şi simplu, ca sângele de copil. […] Veniți să vedeți sângele de pe străzi, veniți să vedeţi sângele de pe străzi!“ Neruda iubea Spania cu pasiune, detesta fascismul şi era atât de preocupat de soarta republicanilor învinşi, încât reuşise să-l convingă pe noul preşedinte să primească o parte dintre ei în Chile, în ciuda opoziției intransigente a partidelor de dreapta şi a Bisericii Catolice. Pentru a vorbi despre acest lucru fusese invitat la şedința Furioşilor. Era în trecere prin Santiago după săptămânile în care negociase ajutor economic pentru refugiați în Argentina şi Uruguay. După cum scriau ziarele de dreapta, alte țări ofereau bani, însă nici una nu dorea să-i primească pe aceşti roşii, violatori de călugărițe, asasini, atei lipsiți de scrupule şi evrei, care ar fi pus în pericol siguranța națională.

Neruda le-a spus Furioşilor că peste câteva zile avea să plece la Paris, fusese numit consul special pentru emigrația spaniolă.

— La legația noastră din Franța nu sunt deloc dorit, încuiații ăia de dreapta vor să-mi pună bețe în roate. Guvernul mă trimite fără un chior, iar eu trebuie să fac rost de un vapor. O să văd cum o să mă descurc.

Misiunea sa era să aleagă muncitori specializați care să-i învețe meserie pe muncitorii chilieni, oameni paşnici şi onorabili, în nici un caz politicieni,

ziarişti sau intelectuali potenţial periculoşi. După Neruda, criteriul chilian de imigraţie fusese dintotdeauna rasist, consulii primeau instrucţiuni confidenţiale să refuze viza persoanelor aparţinând anumitor categorii, rase sau naţionalităţi, de la ţigani şi evrei până la aşa-numiţii „orientali“, termen vag care se preta interpretărilor. Acum, xenofobiei i se adăuga componenta politică – fără comunişti, socialişti sau anarhişti – , dar cum acest lucru încă nu apărea specificat în instrucţiunile consulare, avea oarece marjă de acţiune. Îl aştepta o sarcină herculeeană, trebuia să finanţeze şi să pregătească un vapor, să selecteze imigranţii şi să facă rost de bani pentru întreţinerea lor, asta dacă nu aveau în Chile rude sau prieteni care să-i găzduiască. Era vorba de trei milioane în monedă chiliană, sumă care trebuia depusă la Banca Centrală înainte de îmbarcare.

— De câţi refugiaţi e vorba? a vrut să ştie Felipe.

— De vreo mie cinci sute, dar vor fi mai mulţi, că doar n-o să aducem doar bărbaţi şi să le lăsăm acolo soţiile şi copiii.

— Când vor ajunge aici?

— La sfârşitul lui august sau începutul lui septembrie.

— Asta înseamnă că avem aproximativ trei luni pentru a pune pe picioare sprijinul economic şi a le găsi case şi locuri de muncă. Mai e nevoie şi de o campanie menită să combată propaganda de dreapta şi să mobilizeze opinia publică în favoarea spaniolilor, a conchis Felipe.

— Nu va fi greu: simpatia populară e de partea republicanilor. Cea mai mare parte a coloniei spaniole din Chile, basci şi catalani, toţi sunt gata să ajute.

Pe la unu noaptea Furioşii au ridicat ancora, Felipe l-a condus cu Fordul lui pe Neruda la locuinţa care îi fusese rezervată. Întors acasă, a dat de Juana, care-l aştepta în salon cu o cană de cafea fierbinte.

— Ce e, Juana, de ce nu dormi?

— Am ascultat ce au vorbit fârtaţii matale.

— Ne-ai spionat!

— Au mâncat ca nişte puşcăriaşi, ca să nu mai zic cât au băut. Şi femeile alea cu ochii făcuţi beau mai vârtos decât bărbaţii. Nişte necioplţi, nu ştiu să zică bună ziua şi să mulţumească.

— Nu cred c-ai stat trează ca să-mi spui doar asta.

— Am stat ca să-mi explici de ce e atât de faimos poetul ăsta. S-a apucat să recite, nu-i mai tăcea gura, nişte aiureli despre peşti cu vestă şi ochi crepusculari, ce boală o mai fi şi asta, că eu n-am auzit!

— Sunt metafore, Juana. Asta e poezie!

— Să râzi de bunica matale, odihnească-se în pace, nu de mine. Cum să nu ştiu eu ce e poezia, dacă limba mapundungún e poezie curată. Fac pariu că habar nu aveai! Şi nici Neruda ăsta. Sunt mulți ani de când nu mi-am mai auzit limba, dar nu am uitat. Poezie e ce-ți rămâne în cap şi nu se uită niciodată.

— Aha. Iar muzica e ceva ce se poate fluiera, nu?

— Matale ai spus-o, Felipe, puiule.

Isidro del Solar a primit telegrama de la Felipe în ultima zi de şedere la Hotel Savoy, după o lună întreagă petrecută cu soția şi fiica în Marea Britanie. La Londra vizitaseră obiectivele turistice obligatorii, fuseseră la cumpărături, la teatru, la concerte şi curse de cai. Ambasadorul chilian în Anglia, încă unul din mulții veri ai Laurei Vizcarra, le pusese la dispoziție o maşină oficială ca să se deplaseze după pofta inimii şi să viziteze colegiile de la Oxford şi Cambridge. Îi invitase şi la un prânz la castelul unui duce sau marchiz, nu ştia precis, pentru că în Chile titlurile nobiliare erau de mult abolite şi nimeni nu le mai deosebea. Ambasadorul i-a instruit în legătură cu codurile de comportament şi ținută: să nu-i bage în seamă pe servitori, dar să salute câinii; să nu comenteze mâncarea, dar să se extazieze în fața trandafirilor; să poarte îmbrăcăminte simplă, eventual mai veche, nici gând de volane sau cravate de mătase, pentru că nobilimea se purta sărăcăcios la țară. Au fost şi în Scoția, unde Isidro pornise o afacere cu lâna din Patagonia, şi în Țara Galilor, unde avea acelaşi plan, dar care nu s-a finalizat.

Pe ascuns de nevastă şi fiică, Isidro a vizitat o veche *Finishing School* pentru domnişoare care data din secolul al XVII-lea, un conac impresionant situat în zona Palatului şi a Grădinii Kensington. Acolo Ofelia avea să învețe eticheta, arta relațiilor sociale, cum să primească musafirii, cum să organizeze o masă, cum să decoreze casa, bunele purtări, ținuta şi imaginea personală, între altele de care avea atâta nevoie. Ce păcat că nevastă-sa nu învățase chestiile astea, şi-a zis Isidro; ar fi fost o idee să înființeze un

institut similar în Chile, ca să educe domnişoarele necizelate de acolo. Avea să se gândească la posibilitatea asta. Deocamdată Ofelia nu ştia nimic, că ar fi făcut ditamai scandalul şi i-ar fi stricat restul voiajului; urma să-i spună la sfârşit, când nu mai avea timp să facă urât.

Se aflau în salonul cu cupolă de sticlă al hotelului, o simfonie de alb, auriu şi ivoriu, la inevitabilul ceai de la ora cinci, când a venit curierul hotelului în uniformă de amiral cu telegrama de la Felipe: „Exilaţii poetului vor ocupa camerele. Juana nu dă cheile. Trimite instrucţiuni“. Isidro a citit-o de trei ori înainte de a le-o trece femeilor:

— Ce mă-sa înseamnă asta?

— Te rog să vorbeşti frumos în prezenţa fetiţei.

— Sper că Felipe n-a început să bea.

— Ce îi răspunzi?

— Să se ducă naibii.

— Nu te enerva, Isidro, mai bine nu-i spune nimic, lucrurile se vor rezolva de la sine, ca de obicei.

— Despre ce vorbeşte fratele meu? s-a interesat Ofelia.

— Habar n-am. Nu ne priveşte, i-a răspuns tatăl.

O telegramă identică le-a parvenit la hotelul din Paris. Isidro citea cât de cât *Le Figaro*, făcuse ceva franceză la şcoală, dar engleză nu ştia defel, drept care în Anglia nu aflase ştirile. De-abia acum a aflat că Partidul Comunist Francez şi Comitetul de Evacuare a Refugiaţilor Spanioli cumpăraseră un cargobot, nava *Winnipeg*, pe care-l modificau pentru a trimite aproximativ două mii de exilaţi în Chile. Să-l lovească apoplexia, nu alta. Asta ne mai lipsea, a mârâit el, mai întâi un preşedinte de la Partidul Radical, după cutremurul apocaliptic, iar acum să se umple ţara cu comunişti. Brusc, semnificaţia telegramei i s-a dezvăluit pe de-a-ntregul: fii-su avea de gând, nici mai mult, nici mai puţin, decât să-i bage în casă prăpădiţii ăia. Noroc cu Juana, fie binecuvântată, că nu lăsa din mână cheile.

— Papa, ce e cu exilaţii aceia? a insistat Ofelia.

— Păi, uite, dragă, în Spania a avut loc o revoluţie a unor oameni răi, ceva îngrozitor. Dar militarii s-au ridicat şi s-au luptat pentru valorile patriei şi ale moralei. Fireşte, au câştigat.

— Ce au câştigat?

— Războiul Civil. Au salvat Spania. Exilaţii de care pomeneşte Felipe sunt laşii care au fugit şi se află în Franța.

— De ce au fugit?

— Pentru că au pierdut şi trebuiau să plătească consecințele.

— Cred că printre refugiaţi sunt femei şi copii, Isidro. În ziar zice că ar fi sute de mii… a intervenit Laura cu timiditate.

— Să fie! Şi ce-are asta cu Chile? E doar vina lui Neruda! Comunistul ăla! Iar Felipe n-are pic de minte, parcă n-ar fi fiul meu. Am să-i zic eu vreo două când ne întoarcem…

Laura a sugerat c-ar fi mai bine să se întoarcă la Santiago înainte ca Felipe să facă vreo nebunie, dar din ziar reieşea că vaporul avea să pornească în august. Aveau deci suficient timp că se ducă la băile termale de la Evian, să viziteze Lourdes şi biserica Sfântului Anton din Italia, unde Laura ținea morțiș să ajungă, şi la Vatican, să primească binecuvântarea privată a noului Papă Pius XII, care îl costase pe Isidro bani şi influență, înainte de a reveni în Anglia. Apoi o va lăsa pe Ofelia la *Finishing School* – cu forța, dacă va fi cazul –, după care se vor întoarce în Chile cu *Regina Pacificului*. Una peste alta, o călătorie perfectă.

PARTEA A DOUA
Exil, iubiri şi întâlniri ratate

V
1939

Să păstrăm furia, durerea şi lacrimile,
să umplem golul pustiitor
iar rugul aprins în noapte să ne amintească
lumina stelelor care au murit.

PABLO NERUDA,
„José Miguel Carrera (1810)“,
Cânt general

Víctor Dalmau a petrecut câteva luni în lagărul de refugiaţi de la Argelès-sur-Mer fără să ştie că şi Roser fusese acolo. Nu avea veşti de la Aitor, dar bănuia că reuşise să le scoată pe mama sa şi pe Roser din Spania. Între timp, în lagăr se mai aflau doar câteva zeci de mii de soldaţi republicani supuşi foamei, mizeriei, loviturilor şi umilinţelor neîntrerupte ale gardienilor. Condiţiile tot inumane erau, dar cel puţin trecuse perioada cea mai grea a iernii. Prizonierii făceau tot posibilul să nu o ia razna: mitinguri revoluţionare împărţite pe partide politice, ca în timpul războiului; cântau, citeau tot ce le pica în mână, îi învăţau să scrie pe cei care nu ştiau, scoteau un soi de ziar – o foaie scrisă de mână care circula de la unul la altul –, încercau să-şi păstreze demnitatea tunzându-se şi despăduchindu-se reciproc, îmbăindu-se şi spălându-şi rufele în apa rece a mării. Au împărţit lagărul în străzi cu nume poetice, au inventat în nisip şi noroi chiar şi o imitaţie de pieţe şi bulevarde, *ramblas*, ca la Barcelona, au înfiinţat un fel de orchestră iluzorie, fără instrumente, de muzică populară şi clasică, au imaginat restaurante invizibile cu bucătari care descriau cu lux de amănunte feluri pe care ceilalţi le savurau cu ochii închişi. Din materialele de construcţie agonisite au ridicat şoproane, barăci şi colibe. Urmăreau cu

sufletul la gură veştile lumii care era în pragul altui război şi căutau posibilitatea de a pleca liberi. Puțini, cei mai calificați, erau angajați în lagăr sau în industrie, însă cei mai mulți fuseseră plugari, pădurari, păstori sau pescari, deci nu erau de folos în Franța. Suportau presiunea constantă a autorităților care doreau să-i repatrieze, iar uneori erau păcăliți şi duşi la granița spaniolă.

Víctor rămăsese alături de un mic grup de medici şi infirmieri pentru că pe plaja aceea infernală el avea o misiune, era în slujba bolnavilor, răniților şi demenților. Legenda că repornise inima unui băiat mort în Gara de Nord i-o luase înainte, ceea ce a făcut ca pacienții să se încreadă orbeşte în el, deşi le repeta că pentru afecțiuni grave trebuiau să apeleze la medicii adevărați. Nu a fost afectat de plictiseală şi depresie, flageluri care bântuiau din plin, dimpotrivă, găsea în muncă o exaltare care semăna cu fericirea. Era la fel de slab şi prăpădit ca toți ceilalți, dar nu simțea foamea şi nu doar o dată cedase porția de peşte uscat altuia mai flămând. Îi ieşise vorba că se hrănea cu nisip. Muncea din zori până la asfințit şi tot mai avea timp să cânte la chitară. O făcuse atât de rar în anii Războiului Civil, dar îşi amintea cântecele romantice învățate de la mama lui şi le cânta ca să-şi învingă timiditatea şi le ştia, fireşte, pe cele revoluționare, reluate în cor. Chitara fusese a unui tânăr andaluz care o purtase cu el în război, apoi în exil şi în acest lagăr, până la sfârşitul lui februarie, când îl doborâse o pneumonie. I-o lăsase lui Víctor, care îl îngrijise până în ultima clipă. Era cam singurul instrument adevărat de acolo, restul erau făcături care imitau cât de cât sunetele.

Au fost lunile în care aglomerația din lagăr a mai scăzut. Bătrânii şi bolnavii mureau şi erau îngropați în cimitirul din apropiere. Cei mai norocoşi găseau găzduire sau primeau vize pentru Mexic şi America de Sud. Mulți soldați s-au înscris în Legiunea Străină, în ciuda disciplinei brutale şi a faimei că adăpostea criminali, căci orice era preferabil lagărului. Alții au fost angajați de Compania de Muncitori Străini, creată pentru a înlocui forța de muncă franceză mobilizată în vederea războiului care avea să vină. Iar alții aveau să plece mai târziu în Uniunea Sovietică să lupte în Armata Roşie, sau să intre în Rezistența franceză. Mii dintre ei urmau să sfârşească în lagărele de exterminare naziste sau în gulagurile lui Stalin.

Într-o zi de aprilie, când frigul nemilos al iernii lăsase loc unei primăveri ce vestea deja căldura verii, Víctor a fost chemat în biroul comandantului lagărului: avea o vizită. Era Aitor Ibarra, cu pălărie de pai şi pantofi albi, căruia i-a luat aproape un minut să-l recunoască pe Víctor în sperietoarea zdrențăroasă care intrase. S-au îmbrățişat emoționați, cu ochii umezi.

— Nici nu ştii ce greu mi-a fost să dau de tine, frate! Nu eşti pe nici o listă, am crezut că ai murit.

— Eşti pe aproape. Dar tu ce faci îmbrăcat ca un papițoi?

— Pardon, ca un om de afaceri. Îți povestesc eu.

— Mai întâi spune-mi de mama şi de Roser.

Aitor i-a povestit cum dispăruse Carme. O căutase, făcuse cercetări fără să afle nimic concret, doar că la Barcelona nu se întorsese, iar casa Dalmau fusese rechiziționată. Alții locuiau acum acolo. În schimb, despre Roser avea veşti bune: i-a relatat pe scurt plecarea din Barcelona, trecerea Pirineilor pe jos şi cum au fost apoi despărțiți în Franța. Şi că o vreme n-a mai ştiut nimic de ea.

— Eu am şters-o de cum s-a ivit ocazia, nu înțeleg de ce nu faci şi tu la fel.

— Aici e nevoie de mine.

— Cu mentalitatea asta, camarade, o s-o încurci.

— Corect. Ce să-i faci? Dar spune-mi ce-i cu Roser!

— Am dat de ea abia după ce mi-am amintit numele prietenei tale, infirmiera aia. Că uitasem, cu atâtea evenimente. Roser a fost şi ea aici, în lagăr, a ieşit datorită lui Elisabeth Eidenbenz. Stă la o familie care a primit-o la Perpignan, e croitoreasă şi dă lecții de pian. A născut un băiat sănătos, are o lună şi e frumuşel foc.

Cât despre Aitor, se descurcase ca de obicei, făcând afaceri. Pe timp de război procura lucrurile cele mai apreciate, de la țigări şi zahăr la pantofi şi morfină, pe care le schimba pe altele, într-un troc infinit, dar mereu în profit. Făcuse rost şi de adevărate comori, precum pistolul german şi briceagul american, care o impresionaseră pe Roser. De acestea nu s-ar fi despărțit niciodată, turba şi acum când îşi aducea aminte cum fusese deposedat de ele. Reuşise să intre în contact cu nişte veri de departe, emigrați în Venezuela în urmă cu nişte ani, care aveau să-l găzduiască şi să-

i facă rost de lucru în ţara aceea. Cu abilitatea sa înnăscută, strânsese banii pentru bilet şi viză.

— Plec peste o săptămână, Víctor. Trebuie plecat cât mai repede din Europa, vine peste noi încă un război mondial, mai rău decât primul. Cum ajung în Venezuela, fac demersurile ca să poți emigra şi îți trimit biletul.

— Nu pot să-i las pe Roser şi pe copil!

— Îi scoatem şi pe ei, fireşte, măi omule!

După vizita lui Aitor, câteva zile n-a fost în stare să scoată un cuvânt. Avea din nou senzația că era prins, încremenit într-un limb, fără să-şi poată controla soarta. S-a plimbat cu orele pe plajă, măsurând şi cântărind răspunderea pe care o avea față de bolnavii din lagăr şi a decis că venise clipa să dea prioritate răspunderii pe care o avea față de Roser, de copilul ei şi de propria viață. Pe 1 aprilie, Franco – acum avea titulatura de El Caudillo, pe care o purta din decembrie 1936 – declarase sfârşitul războiului, care durase nouă sute optzeci şi opt de zile. Franța şi Marea Britanie îi recunoscuseră guvernul. Patria era pierdută, nu mai era speranță de întoarcere. S-a scăldat în mare, s-a frecat cu nisip în loc de săpun, a rugat un coleg să-l tundă, s-a bărbierit cum a putut şi a cerut bilet de ieşire pentru a aduce de la un spital local cutia cu medicamente, cum făcea săptămânal. La început mersese însoțit de un gardian, dar după nişte luni îl lăsaseră singur. A plecat fără probleme şi nu s-a mai întors. Aitor îi dăduse ceva bani, pe care i-a folosit pe prima masă normală din ianuarie, pe un costum gri, două cămăşi şi o pălărie, toate folosite, dar în stare bună. Un camionagiu l-a luat în cabină şi astfel a ajuns la Perpignan, la biroul Crucii Roşii, unde a întrebat de prietena lui.

Eidenbenz l-a primit în maternitatea improvizată, cu un copil în brațe şi atât de ocupată, că nici nu şi-a mai amintit de începutul de idilă dintre ei. Víctor nu uitase, dar văzând-o cu ochii ei limpezi şi uniforma albă, la fel de senină ca de obicei, i s-a părut perfectă şi şi-a zis că fusese un idiot imaginându-şi că s-ar fi putut uita la cineva ca el; avea vocație de misionară, nu de iubită. Până la urmă, Elisabeth l-a recunoscut, a pasat copilul altei femei şi l-a îmbrățişat cu o bucurie sinceră:

— Cât te-ai schimbat, Víctor! Cred că ai suferit mult, prietene.

— Mai puțin decât alții. Una peste alta, am avut noroc. Dar tu eşti

neschimbată.

— Crezi?

— Cum faci să fii mereu impecabilă, calmă şi zâmbitoare? Aşa te-am cunoscut în toiul războiului, aşa eşti şi acum, de parcă urgiile vremurilor nici nu te-au atins.

— Urgiile vremurilor mă obligă să fiu puternică şi să trag tare. Tu ai venit să mă vezi pentru Roser, aşa-i?

— Nu am cuvinte să-ți mulțumesc pentru ce ai făcut pentru ea, Elisabeth.

— Nu trebuie să-mi mulțumeşti. Va trebui să aşteptăm până la ora opt, atunci termină ea orele de pian. Nu locuieşte aici, stă la nişte prieteni quakeri, care mă ajută să fac rost de cele necesare pentru maternitate.

Elisabeth i le-a prezentat pe mamele care trăiau acolo, i-a arătat instalațiile casei, după care s-au aşezat la ceai cu biscuiți şi s-au pus la curent cu ce făcuse fiecare de când nu se mai văzuseră la Teruel. La ora opt, Elisabeth l-a urcat în maşină, mai atentă la conversație decât la condus. Víctor şi-a zis că ar fi chiar ironic ca, după ce scăpase din război şi din lagărul de concentrare, să moară strivit ca un gândac în maşina improbabilei sale iubite.

Au ajuns în douăzeci de minute şi le-a deschis chiar Roser. Recunoscându-l pe Víctor, a scos un țipăt şi şi-a acoperit obrazul cu mâinile, în timp ce el o strângea la piept. Şi-o amintea slabă, îngustă în şolduri, cu pieptul plat, sprâncenele groase şi trăsături puternice, genul de femeie lipsită de vanitate care mai târziu avea să devină uscată şi bărbătoasă. Ultima oară o văzuse la finele lui decembrie, avea un pântec proeminent şi ten acneic. Maternitatea o îndulcise, o rotunjise, alăpta şi avea sânii mari, tenul curat şi părul strălucitor. Întâlnirea lor a fost atât de emoționantă, că până şi Elisabeth, obişnuită să vadă scene sfâşietoare, s-a înduioşat. Despre nepotul său, în schimb, nu prea avea ce spune; la o lună, toți sugarii seamănă cu Winston Churchill: era gras şi chel. O privire mai atentă l-a făcut totuşi să descopere trăsăturile familiei Dalmau, de exemplu ochii negri ca măslinele.

— Cum îl cheamă?

— Deocamdată îi zicem „băiețelul“, îl aştept pe Guillem ca să-i alegem un nume şi să-l înscriem în Registrul Civil.

Era momentul să-i dea vestea cea rea, dar nici acum nu a avut curaj.

— De ce nu îi pui numele Guillem?

— Pentru că Guillem m-a prevenit: nici un fiu să nu se numească aşa; nu îi place numele lui. Am stabilit că dacă va fi băiat să-l botezăm Marcel, iar dacă va fi fată, Carme, în cinstea părinţilor voştri.

— Păi, atunci e stabilit.

— Îl aştept pe Guillem.

Familia de quakeri, mamă, tată şi doi copii, i-a invitat să rămână la cină, care s-a dovedit plăcută, deşi erau englezi. Vorbeau bine spaniola, căci în anii războiului trăiseră în Spania, ajutând organizaţiile care se ocupau de copii, iar de la Retragere încoace lucrau cu refugiaţii. Şi asta aveau să facă şi mai departe; vorba lui Elisabeth, mereu e câte un război pe undeva.

— Vă suntem extrem de recunoscători, a spus Víctor. Dacă nu eraţi dumneavoastră, copilul n-ar fi supravieţuit în lagărul de la Argelès-sur-Mer, şi cred că nici Roser. Sperăm să nu mai abuzăm mult de ospitalitatea voastră.

— Lăsaţi mulţumirile, domnule, Roser şi copilul fac de-acum parte din familie, nu e nici o grabă.

Atunci Víctor le-a spus de prietenul lor Aitor Ibarra şi de planul de a emigra în Venezuela. Părea să fie singura soluţie viabilă.

— Dacă vreţi să emigraţi, puteţi pleca în Chile, a sugerat Elisabeth. Am citit în ziar că un vapor va duce spanioli în Chile.

— Chile? Unde e asta? a întrebat Roser.

— Cred că undeva la capătul lumii, a zis Víctor.

A doua zi Elisabeth i-a trimis lui Víctor ştirea tăiată din ziar: din însărcinarea guvernului său, poetul chilian Pablo Neruda amenaja o navă numită *Winnipeg* cu scopul de a duce exilaţi în ţara sa. Elisabeth i-a dat bani să plece la Paris şi să-şi încerce norocul căutându-l pe poetul acela.

Cu ajutorul unei hărţi, Víctor a ajuns pe Avenue de la Motte-Picquet nr. 12, în zona Invalides, unde se înălţa clădirea elegantă a Legaţiei chiliene. La uşă se formase o coadă controlată de un portar nesuferit. Ostili erau şi funcţionarii din interior, care nici măcar nu i-au răspuns la salut. I s-a părut semn rău, la fel ca atmosfera de primăvară apăsătoare şi tensionată din acel oraş. Hitler înfuleca lacom bucăţi din teritoriul european, norii negri ai

războiului întunecau deja cerul. Cei de la coadă vorbeau cu toții spaniola şi țineau în mână aceeaşi tăietură din ziar. Când i-a venit rândul, i s-a indicat să urce scara, care la primele etaje era din marmură şi bronz, după care se îngusta sărăcăcios până la un fel de mansardă. Ascensor nu exista, Víctor l-a ajutat să urce pe un spaniol şi mai şchiop decât el, căruia îi lipsea un picior şi se agăța de balustradă.

— E adevărat că nu primesc decât comunişti? l-a întrebat Víctor.

— Aşa se spune. Tu ce eşti?

— Republican, atât.

— Mai bine nu încurca lucrurile: zici că eşti comunist şi gata.

Într-o cămăruță în care se aflau doar o masă şi trei scaune a fost primit de Pablo Neruda. Era un bărbat încă tânăr, cu ochi de inchizitor şi pleoape de arab, cu umeri solizi, uşor gârbovit; părea mai masiv şi mai gras decât era în realitate, a constatat Víctor când poetul s-a ridicat la sfârşitul întrevederii. Care întrevedere n-a ținut nici zece minute şi i-a lăsat impresia că venise degeaba. I-a pus întrebări standard – vârstă, stare civilă, experiență de muncă.

— Am auzit că alegeți numai comunişti… a îndrăznit el, mirat că nu îl întrebase de afilierea politică.

— Ați auzit prost. Asta e pentru cote: comunişti, socialişti, anarhişti şi liberali. Am stabilit asta împreună cu Serviciul de Evacuare a Refugiaților Spanioli. Dar esențial e caracterul omului şi cât de util poate fi în Chile. Studiez sute de solicitări şi-am să vă anunț de cum voi lua o decizie.

— Dacă răspunsul va fi pozitiv, domnule Neruda, vă rog să țineți seama că nu plec singur, ci cu o prietenă şi copilul ei de câteva luni.

— O prietenă, spuneți?

— Roser Bruguera, e iubita fratelui meu.

— Atunci să vină la mine fratele şi să facă cerere.

— Credem că fratele meu a murit în bătălia de pe Ebru, domnule.

— Îmi pare rău. Dar înțelegeți că prioritate au familiile, nu?

— Înțeleg. Dacă-mi permiteți, în trei zile revin să vă văd.

— În trei zile n-o să am un răspuns, prietene.

— Eu însă da. Multe mulțumiri.

A luat trenul spre Perpignan, a ajuns obosit rupt, noaptea târziu. A tras la

un hotel cu purici şi fără duş, iar a doua zi s-a înfiinţat la atelierul de croitorie unde lucra Roser. Au ieşit afară să vorbească, Víctor a dus-o într-o piaţetă, s-au aşezat pe singura bancă şi i-a povestit experienţa de la Legaţia chiliană, sărind peste amănunte precum funcţionarii posaci şi slabele speranţe pe care i le dăduse Neruda.

— Dacă te acceptă, trebuie să pleci, Víctor, nu te gândi la mine.

— Uite, Roser, e ceva ce trebuia să-ţi spun de câteva luni bune, dar de câte ori încerc, o gheară de fier mă sufocă şi tac. Cât mi-aş dori să nu fiu eu cel care…

— Guillem? E despre Guillem?

Víctor a încuviinţat din cap, neîndrăznind s-o privească. A strâns-o la piept şi a lăsat-o să plângă în hohote, ca o fetiţă, zguduindu-se toată, cu obrazul lipit de haina lui luată la mâna a doua, până a răguşit şi i-au secat lacrimile. Lui i s-a părut că Roser se descărca în acest plâns multă vreme stăpânit, că vestea cea groaznică nu era de fapt o surpriză, că o bănuia de mult, căci doar asta putea explica tăcerea lui Guillem. Sigur, într-un război oamenii mai dispar, cuplurile se despart, familiile se destramă, însă poate că instinctul îi spusese că Guillem murise. Nu a cerut dovezi, dar el i-a arătat portofelul ars al fratelui său în care se afla poza ei şi de care nu se despărţea niciodată.

— Vezi de ce nu te pot lăsa, Roser? Trebuie să vii cu mine în Chile, dacă ne primesc. O să fie război şi în Franţa. Trebuie să avem grijă de copil.

— Şi mama ta?

— Nimeni nu a mai văzut-o de când aţi plecat din Barcelona. S-a pierdut în vârtej şi dacă ar fi în viaţă ar da ea de mine sau de tine. Dacă apare vreodată, vedem noi cum facem. Deocamdată tu şi copilul tău sunteţi pe primul plan.

— Am înţeles… Ce trebuie să facem?

— Iartă-mă, Roser, dar va trebui să te măriţi cu mine.

L-a privit cu o expresie atât de înfricoşată, încât Víctor nu şi-a putut stăpâni un zâmbet, total nepotrivit clipei solemne. I-a repetat cele spuse de Neruda despre familiile care aveau prioritate.

— Iar tu nici măcar cumnată nu-mi eşti, Roser.

— M-am măritat cu Guillem fără acte şi fără binecuvântarea unui preot…

— Mă tem că asta nu contează în cazul de față. Pe scurt, eşti văduvă fără să fii de fapt. Dacă putem, ne căsătorim chiar azi şi înscriem copilul ca fiind al nostru. Eu voi fi tatăl; îți promit c-am să-l iubesc ca pe fiul meu.

— Dar noi nu suntem îndrăgostiți…

— Dar respectul şi iubirea nu îți sunt de ajuns, femeie? În vremurile astea e mai mult decât suficient. N-am să-ți impun niciodată o relație pe care nu o doreşti.

— Adică n-ai să te culci cu mine?

— Exact, Roser, nu sunt un porc.

Astfel, pe banca aceea din piață, au luat ei hotărârea care-avea să le marcheze restul vieții, a lor şi a copilului. În fuga lor înnebunită, mulți oameni rupți de casa lor ajunseseră în Franța fără acte de identitate, alții le pierduseră pe drum sau în lagărele de concentrare, dar ei le aveau. Quakerii le-au fost martori la căsătorie – o scurtă ceremonie la primărie. Víctor îşi lustruise pantofii cei noi şi îşi pusese o cravată împrumutată; Roser, cu ochii umflați de plâns, dar calmă, purta rochia ei cea mai bună şi o pălărie primăvăratică. După ceremonie, au înregistrat copilul: Marcel Dalmau Bruguera. Numele pe care i l-ar fi dat tatăl său dacă ar fi fost în viață. În mica maternitate a lui Elisabeth Eidenbenz s-au strâns în jurul unei cine care a culminat cu un tort cu cremă Chantilly, pe care mirii l-au tăiat şi l-au împărțit tuturor.

Cum îi spusese lui Pablo Neruda, după exact trei zile Víctor se afla la Legația chiliană din Paris şi îi punea pe birou certificatul de căsătorie şi pe cel de naştere al copilului. Neruda şi-a ridicat pleoapele grele şi a examinat hârtiile preț de câteva clipe, intrigat.

— Văd că ai imaginație de poet, tinere. Bun venit în Chile, a adăugat, lipind timbrul pe cerere. Şi spui că soția e pianistă?

— Da, domnule. Şi croitoreasă.

— Croitorese avem destule în Chile, dar de pianiste avem nevoie. Să fiți vineri devreme pe cheiul Trompeloup din Bordeaux. Veți pleca seara, cu *Winnipeg*.

— Nu avem bani pentru bilet, domnule…

— Nimeni nu are. Vom vedea. Şi nici gând să plătiți pentru viza chiliană, cum pretind anumiți consuli; e o ticăloşie să ceri aşa ceva de la nişte

refugiați. Vom rezolva şi asta la Bordeaux.

Ziua de 4 august 1939 la Bordeaux avea să rămână mereu în amintirea lui Víctor Dalmau, a lui Roser Bruguera şi a celor două mii şi ceva de spanioli care plecau spre țara aceea lunguiață din America de Sud, agățată de munți ca să nu cadă în mare şi despre care nu ştiau nimic. Neruda avea s-o descrie ca pe „o lungă petală de mare, de vin şi de zăpadă, tivită cu o panglică de spumă albă şi neagră“, dar nici asta nu i-ar fi lămurit mai bine pe expatriați. Pe hartă, Chile părea ceva îngust şi depărtat. Piața din Bordeaux era un furnicar, mulțimea sporea întruna, toropită de căldura verii, sub un cer foarte albastru. Oamenii ajungeau cu trenul, în camioane şi în maşini ticsite, cei mai mulți direct din lagăre, flămânzi, slabi, fără să se fi putut spăla. Dat fiind că bărbații fuseseră luni de zile despărțiți de neveste şi copii, reîntâlnirea era un adevărat delir de dramatism şi emoție. Se aplecau peste geamurile trenului, se strigau, se recunoşteau, se îmbrățişau plângând. Un tată care credea că fiul îi murise pe Ebru, doi frați care nu mai ştiau nimic unul despre altul încă de pe vremea frontului de la Madrid, un bătrân soldat care nu mai spera să-şi vadă vreodată soția şi fiii… Şi totul într-o ordine perfectă, pornită dintr-un instinct firesc de disciplină care făcea ca jandarmeria franceză să fie de prisos.

Pablo Neruda, în alb complet, însoțit de soția sa, Delia del Carril, şi ea în rochie albă şi cu o pălărie cu boruri mari, superviza operațiunile de identificare, igienă publică şi selecție ca un semizeu, secondat de consuli, secretari şi prieteni aşezați la nişte mese lungi. Autorizația definitivă primea semnătura sa cu cerneală verde şi un timbru al Serviciului de Evacuare a Refugiaților Spanioli. Neruda a rezolvat problema vizelor cu o viză colectivă. Spaniolii înaintau în grupuri, li se făcea o poză care se developa rapid, cineva decupa chipurile şi le lipea pe autorizație.Voluntari împărțeau mâncare şi articole de igienă. Cei trei sute de copii au primit câte un trusou complet, Elisabeth Eidenbenz a fost cea care s-a îngrijit de asta.

Era ziua plecării, dar poetul încă nu avea toți banii pentru plata vaporului: guvernul chilian refuzase, neputând justifica suma în ochii opiniei publice ostile şi divizate. Iar atunci, pe neaşteptate, pe chei şi-a făcut apariția un mic grup dispus să plătească jumătate din costul fiecărui bilet. Roser i-a văzut de departe, i-a pus lui Víctor copilul în brațe şi a fugit spre ei. Îi

recunoscuse pe cei doi quakeri care o găzduiseră.Veneau în numele comunității lor să-şi facă datoria pe care şi-o asumaseră încă din secolul al XVII-lea: să slujească oamenii şi să aducă pacea. Roser le-a repetat cuvintele auzite de la Elisabeth: „Sunteți mereu acolo unde e mai multă nevoie de voi“.

Víctor, Roser şi copilul au urcat pasarela printre primii. Era un vechi cargobot de vreo cinci mii de tone care adusese marfă din Africa şi transportase trupe în timpul Primului Război Mondial. Destinat traseelor scurte şi unui echipaj de douăzeci de marinari, fusese modificat să transporte peste două mii de suflete timp de o lună. Astfel, apăruseră şiruri triple de priciuri, o bucătărie, o sală de mese şi o infirmerie cu trei medici. Odată urcați la bord, li s-au repartizat dormitoarele: bărbații la prova, femeile şi copiii la pupa.

Câteva ore a durat îmbarcarea norocoşilor pasageri; pe chei au rămas sute de refugiați pentru care n-a mai fost loc. Pe înserat, când mareea era înaltă, *Winnipeg* a ridicat ancora. Pe punte unii plângeau tăcuți, alții intonau în catalană, cu mâna la piept, cântecul emigrantului: „*Dolça Cataluña / pàtria del meu cor / quan de tu s'allunya / d'enyorança es mor*“[5]. Presimțeau poate că n-aveau să-şi revadă meleagurile natale. Pe chei, Pablo Neruda şi-a fluturat batista până când nava nu s-a mai văzut. Şi pentru el acea zi avea să rămână de neuitat, iar după mulți ani avea să scrie aceste cuvinte: „Criticii n-au decât să-mi facă praf toată poezia. Dar acest poem de care-mi aduc astăzi aminte nu-l va putea şterge nimeni“.

5. Dulce Catalonia / patria inimii mele / cel ce de tine se îndepărtează / de durere se sfârşeşte (catalană). (N. red.)

Priciurile erau mici şi înguste, te duceau cu gândul la nişele din cimitire; trebuia să te strecori sau să te cațeri în patru labe şi să stai fără să te mişti pe nişte saltele umplute cu paie, un adevărat lux față de vizuinile săpate în nisipul umed din lagărele de concentrare. Aveau câte o toaletă pentru fiecare cincizeci de persoane, iar la sala de mese se mergea în trei ture, respectate cu străşnicie. Cei sosiți din mizerie şi foame se simțeau ca în rai, de luni de zile nu mâncaseră ceva cald; pe vas mâncarea era simplă, dar gustoasă, iar supliment din garnitura de legume puteau cere de câte ori

doreau; după ce fuseseră chinuiți de purici şi păduchi, se puteau spăla în ligheane cu apă curată şi săpun; după deznădejdea în care vieţuiseră, acum navigau spre libertate. Chiar şi tutun aveau! Iar dacă puteau plăti, un mic bar oferea bere şi rachiu. Aproape toți au pus umărul la treabă, de la maşini până la curățat cartofi sau spălat puntea. Din prima zi Víctor s-a pus la ordinele medicilor de la infirmerie. I s-a urat bun venit, i s-a dat un halat şi i s-a spus că existau câteva cazuri de dizenterie, bronşită şi tifos, care scăpaseră controlului serviciului de sănătate,

Femeile s-au îngrijit de copii. Au delimitat un spațiu pe covertă, l-au împrejmuit şi l-autransformat în grădiniță şi şcoală. Astfel, de la bun început copiii se bucurau de jocuri, artă, exerciții şi cursuri – câte o oră şi jumătate dimineața şi după-amiaza. Roser a avut rău de mare, ca aproape toată lumea, dar imediat ce şi-a revenit s-a apucat să le predea celor mici muzică: un xilofon şi, pe post de tobe, nişte găleți erau singurele instrumente. Dar tocmai atunci secundul, un francez din Partidul Comunist, i-a adus o veste bună: la cererea lui Neruda pe vas se aflau un pian şi două acordeoane. Nişte pasageri au scos la lumină două chitare şi un clarinet. Şi de atunci chiar s-a făcut muzică, pentru copii şi adulți, adevărate concerte, chiar şi muzică de dans, plus energicul cor al bascilor.

Cincizeci de ani mai târziu, într-un interviu la TV în care îşi povestea odiseea exilului, Víctor Dalmau avea să vorbească de *Winnipeg* ca de nava speranței.

Pentru Víctor călătoria a fost o plăcută vacanță, însă Roser, după lunile în care locuise atât de comod în casa quakerilor, a suferit de înghesuială şi din pricina mirosurilor. Nu s-a plâns, ar fi fost nepoliticos, mai ales că s-a obişnuit repede. A improvizat un fel de rucsac şi îl purta pe Marcel în spate tot timpul, chiar şi când cânta la pian; când nu era ocupat la infirmerie, venea rândul lui Víctor să-l care. Era singura care-şi putea alăpta pruncul, celelalte mame, subalimentate, apelau la serviciul bine organizat de biberoane pentru cei patruzeci de sugari. Ca să nu-şi strice mâinile, câteva s-au oferit să-i spele rufele şi scutecele copilului. O țărancă uzată de muncă grea, mamă a şapte copii, se minuna privindu-i degetele, nepricepând cum scotea muzica din pian fără să se uite la clape; le avea pesemne vrăjite. Bărbatul ei lucrase înainte de război la o fabrică de dopuri, iar când Neruda

îi spusese că în Chile nu creşteau stejari de plută, omul replicase sec: o să crească. Poetului îi plăcuse răspunsul şi îl îmbarcase alături de pescari, țărani, muncitori manuali, ba chiar intelectuali, în ciuda instrucțiunilor guvernului chilian de a evita persoanele cu idei. Neruda ignorase ordinul; era absurd să respingă nişte bărbați şi nişte femei care îşi apăraseră eroic ideile. În taină, spera ca aceştia să mai scuture amorțeala insulară a patriei sale.

Se stătea până târziu pe punte, pentru că înăuntru lipsa ventilației făcea aerul greu şi abia te puteai mişca printre şirurile de priciuri. A apărut şi un fel de ziar cu ştiri din lume, care deveneau tot mai rele pe măsură ce Hitler înghițea tot mai multe teritorii. În a nouăsprezecea zi de navigație, când s-a aflat de pactul de neagresiune între Uniunea Sovietică şi Germania nazistă, semnat pe 23 august, mulți comunişti care luptaseră împotriva fascismului s-au simțit trădați. Diviziunile politice care fracturaseră guvernul Republicii au continuat şi aici; uneori izbucneau certuri pentru vini şi resentimente trecute, rapid potolite de alți pasageri înainte de venirea căpitanului Pupin, om de dreapta fără pic de simpatie pentru pasagerii pe care-i transporta, dar dotat cu un neclintit simț al datoriei – trăsătură pe care spaniolii nu i-o cunoşteau şi îl suspectau că era gata să-i trădeze, să schimbe ruta şi să-i întoarcă în Europa. Îl observau la fel de atent cum urmăreau cursul vasului. Ofițerul secund şi majoritatea marinarilor erau comunişti; îl țineau şi ei pe Pupin sub observație.

Serile treceau cu recitalurile lui Roser, cu coruri, dans, joc de cărți şi domino. Víctor a organizat un club de şah pentru cei care ştiau jocul şi cei care doreau să-l învețe. Şahul îl salvase de disperare în timpul războiului, când îi venea să se întindă pe pământ ca un câine şi să moară. Atunci, în lipsa unui adversar, juca din memorie împotriva lui însuşi pe o tablă şi cu piese invizibile. Se mai vorbea şi despre ştiință şi alte subiecte, dar fără politică: angajamentul față de guvernul chilian era abținerea de la propagarea doctrinelor care ar fi putut instiga la revoluție. „Cu alte cuvinte, domnilor, nu veniți să ne agitați găinile“, a rezumat situația unul dintre puținii chilieni care călătorea pe *Winnipeg*. Chilienii aceştia îi pregăteau pentru ce aveau să găsească acolo; Neruda le dăduse o broşură şi o scrisoare destul de realistă despre țară. „Spanioli, poate că din toată America cea

vastă Chile reprezintă pentru voi regiunea cea mai îndepărtată. Aşa a fost şi pentru strămoşii voştri. Multe pericole şi multă suferinţă au îndurat conchistadorii spanioli. Timp de trei sute de ani au dus o luptă neîncetată cu araucanii cei dârzi. Din acele vremuri aspre s-a plămădit o rasă obişnuită cu greutăţile vieţii. Chile e departe de a fi un paradis. Pământul nostru nu oferă decât trudă celor care ştiu să muncească din greu.“ Nu s-au lăsat speriaţi însă. Chilienii le-au mai spus că ţara le deschidea uşa graţie guvernului populist al preşedintelui Pedro Aguirre Cerda, care sfidase partidele de opoziţie şi suportase campania de teroare a dreptei şi a Bisericii Catolice. „Adică şi acolo vom avea aceiaşi duşmani ca în Spania“, a constatat Víctor. Ceea ce i-a inspirat pe cei câţiva artişti să picteze un portret uriaş ca omagiu adus preşedintelui chilian.

Au mai aflat că Chile era o ţară cam sărăcuţă, cu o economie bazată pe minereuri, mai ales cupru, dar care avea şi mult pământ fertil, mii de kilometri de coastă pentru pescuit, păduri nesfârşite şi zone aproape nelocuite unde se puteau stabili şi prospera. Natura era prodigioasă, de la deşertul selenar din nord până la gheţarii din sud. Chilienii erau obişnuiţi cu sărăcia şi cu catastrofele naturale, de pildă cutremurele, care făceau prăpăd şi lăsau în urmă morţi şi sinistraţi, dar refugiaţilor li s-a părut ceva minor în comparaţie cu ce trăiseră şi cu ce avea să fie Spania sub călcâiul lui Franco. Li s-a mai spus să fie pregătiţi să întoarcă binele făcut, care avea să fie însemnat: penuria colectivă nu îi făcea pe chilieni posomorâţi, ci ospitalieri şi generoşi, mereu gata să-şi deschidă braţele şi uşa. „Azi pentru mine, mâine pentru tine“, suna deviza lor. Iar pe holtei i-au sfătuit să se ferească de chilience, că dacă puneau ochii pe ei nu mai aveau scăpare; erau seducătoare, puternice şi poruncitoare, o combinaţie letală. Toate astea păreau un fel de basm.

După doar două zile de drum,Víctor a asistat la naşterea unei fetiţe la infirmerie. Până atunci văzuse rănile cele mai groaznice şi moartea sub toate formele ei, dar niciodată începutul unei vieţi, iar când nou-născuta a fost pusă la sânul mamei şi-a ascuns cu greu lacrimile. Căpitanul a completat actul de naştere pe numele Agnes America Winnipeg. În altă dimineaţă, cel care ocupa unul din priciurile de sus din dormitorul lui Víctor nu a venit la micul dejun. Crezând că doarme, nimeni nu l-a deranjat până

la prânz, când el s-a dus să-l scuture să vină la masă şi l-a găsit mort. De data asta căpitanul Pupin a completat certificatul de deces. Pe seară, într-o scurtă ceremonie, trupul înfăşurat într-o prelată a fost aruncat în mare. Camarazii săi l-au petrecut pe covertă intonând împreună cu corul bascilor un cântec de război. Roser a fost emoţionată: „Vezi, Víctor, cum viaţa şi moartea merg ţinându-se de mână…“

Cuplurile au rezolvat lipsa de intimitate apelând la bărcile de salvare. Totul ordonat, făcând cu rândul, în timp ce cineva stătea de pază pentru a-i preveni pe ceilalţi pasageri şi a ţine la distanţă membrii echipajului. Aflând că Víctor şi Roser erau proaspăt căsătoriţi, mai mulţi s-au oferit să le cedeze locul; ei mulţumeau frumos şi refuzau, dar ar fi dat naştere la bănuieli dacă ar fi trecut o lună întreagă fără nici o urgenţă amoroasă din partea lor, astfel că s-au dus şi ei la cuibuşorul de dragoste, separat, conform protocolului tacit, ea îmbujorată de ruşine, iar el simţindu-se ca un idiot, în timp ce un voluntar îl plimba pe Marcel pe punte. Interiorul bărcii era sufocant, incomod şi mirosea a peşte stricat, însă posibilitatea de a fi singuri şi de a vorbi în şoaptă şi fără martori i-a unit mai mult decât dacă ar fi făcut dragoste. Întinşi unul lângă altul, ea cu capul pe umărul lui, au vorbit despre cei absenţi, Guillem şi Carme, pe care refuzau s-o creadă moartă, au făcut fel de fel de presupuneri despre ţara necunoscută care-i aştepta la capătul lumii şi au croit planuri. Cel mai urgent era să se stabilească undeva şi să găsească de lucru, orice, apoi vor putea divorţa şi fiecare va fi liber. I-a cuprins tristeţea. Roser l-a rugat să rămână prieteni mereu, el era singura familie pentru ea şi copil, nu se simţea deloc legată de familia ei reală de la Santa Fe, pe care o vizitase rar după ce Santiago Guzmán o luase la el şi cu care nu mai avea nimic în comun. Víctor i-a repetat că va fi mereu un tată bun pentru Marcel: „Cât voi fi în stare să muncesc, n-o să vă lipsească nimic“, a adăugat el. Dar nu la asta se gândea ea, căci se simţea în stare să se întreţină singură şi să crească copilul, dar nu a spus nimic. Amândoi evitau să intre prea adânc în subiectele sentimentale.

Prima escală a fost în insula Guadalupe, posesiune franceză, unde s-au aprovizionat cu hrană şi apă; au continuat până în Panamá, îngrijoraţi să nu dea peste un submarin german. Acolo au stat ore multe, neînţelegând de ce, până când au auzit la difuzor că era vorba de nişte probleme administrative.

Printre pasageri s-a instaurat panica, erau siguri că acum căpitanul Pupin avea pretextul de a reveni în Franța. Víctor şi încă doi, consideraţi mai echilibraţi, au fost aleşi să afle amănunte şi să negocieze o soluție. Prost dispus, Pupin le-a explicat că vina era a organizatorilor, care nu plătiseră taxa de canal, iar acum pierdea timp şi bani în infernul ăsta; ştiau ei oare cât costa fiecare zi de aşteptare a navei? Până s-a rezolvat au trecut cinci zile de emoţii, înghesuiţi pe *Winnipeg* într-o dogoare de iad. În fine, au primit aprobarea şi au intrat în prima ecluză. Pasageri şi marinari observau minunându-se sistemul de stăvilare care îi trecea din Atlantic în Pacific. Manevrele erau un miracol de precizie într-un spaţiu atât de strâmt, încât de pe punte puteau vorbi cu cei care lucrau pe uscat. Doi erau basci şi au fost salutaţi de corul compatrioţilor care cântau în euskera. În Panamá refugiaţii au simţit că plecaseră definitiv din Europa; Canalul îi despărţea de pământul şi trecutul lor.

— Oare când vom putea reveni în Spania? a întrebat Roser.

— Sper că în curând, El Caudillo nu va fi etern. Însă totul depinde de război, a spus Víctor.

— De ce?

— Războiul e iminent, Roser. Va fi unul de ideologie şi de principii, unul între două feluri de a vedea lumea şi viaţa, un război al democraţiei cu naziştii şi fasciştii, unul între libertate şi autoritarism.

— Franco va plasa Spania în tabăra lui Hitler. Uniunea Sovietică în ce tabără va fi?

— Uniunea Sovietică e o democraţie a proletariatului, dar eu nu am încredere în Stalin. Se poate alia cu Hitler şi deveni un tiran mai rău decât Franco.

— Germanii sunt invincibili, Víctor.

— Aşa se zice. Rămâne de văzut.

Pe cei care navigau pentru prima dată pe Oceanul Pacific i-a mirat numele, că numai liniştit nu era. Roser se credea vindecată de răul de mare, ca mulţi alţii, însă furia valurilor a afectat-o din nou; nu şi pe Víctor, care era ocupat la infirmerie să aducă pe lume încă un copil. Au trecut de Columbia şi de Ecuador şi au pătruns în apele teritoriale peruviene. Temperatura scăzuse, se aflau în iarna emisferei sudice, scăpaseră de

zăpuşeala care fusese mai rea decât înghesuiala, starea de spirit a pasagerilor s-a schimbat în bine. Erau departe de germani şi era clar că Pupin n-avea să schimbe ruta. Se apropiau de destinație cu un amestec de speranță şi nelinişte. Din ştirile aduse de telegraf aflaseră că în Chile părerile erau împărțite şi situația lor era subiect de discuții aprinse în Congres şi în presă, dar şi că existau planuri pentru a-i ajuta cu cazare şi locuri de muncă din partea guvernului, a partidelor de stânga, a sindicatelor şi a grupărilor de imigranți spanioli ajunşi aici cu mult înainte. N-aveau să rămână de izbelişte.

VI
1939–1940

Îngustă e patria noastră
şi pe lama ei goală ca de cuţit
arde steagul nostru firav.

Pablo Neruda,
„Da, camarade, e timpul pentru grădinărit“,
Marea şi clopotele

La sfârşitul lunii august *Winnipeg* a ajuns în Chile la Arica, primul port din nordul ţării, complet diferit de ceea ce-şi imaginau refugiaţii despre o ţară sud-americană: nici gând de junglă luxuriantă sau de plaje aurii cu cocotieri, semăna mai curând cu deşertul Sahara. Li s-a spus că avea climă temperată şi că era localitatea cea mai uscată de pe pământ. De pe vas au zărit coasta şi în depărtare un lanţ de munţi vineţii, parcă pictaţi în acuarelă, sub un cer limpede de culoarea lavandei. Vaporul se oprise în larg; curând s-a apropiat o şalupă care aducea funcţionari de la Imigraţie şi de la Departamentul Consular al Afacerilor Externe. Căpitanul le-a cedat cabina sa, funcţionarii au intervievat pasagerii, le-au înmânat documentele de identitate şi vizele şi le-au indicat unde aveau să se stabilească, în funcţie de meserie. Víctor şi Roser, cu Marcel în braţe, s-au prezentat înaintea unui tânăr funcţionar consular, pe nume Matías Eyzaguirre, care ştampila şi semna fiecare act.

— Aici spune că destinaţia voastră e provincia Talca. Dar chestia asta cu stabilirea locului e o tâmpenie a celor de la Imigraţie: în Chile există libertate absolută de mişcare. Duceţi-vă unde vreţi, nu luaţi în seamă.

— Sunteţi basc, domnule? Că după nume aşa pare, a spus Víctor.

— Străbunicii mei erau basci. Aici toţi suntem chilieni. Bine aţi venit în Chile!

Matías Eyzaguirre venise cu trenul la Arica, dar *Winnipeg* întârziase

câteva zile din cauza încurcăturii din Panamá. Era unul din cei mai tineri funcţionari ai Departamentului şi îşi însoţea şeful. Amândoi fără nici un chef, căci erau în total dezacord cu ideea de a primi refugiaţi în Chile, şleahta asta de roşii, atei, poate chiar criminali, care veneau să le ia locurile de muncă compatrioţilor tocmai în perioada asta de concedieri, când ţara încă nu-şi revenise după depresia economică şi după cutremur. Dar misiunea trebuia îndeplinită. În port au fost urcaţi pe o şalupă şubredă, care a înfruntat valurile şi i-a dus la nava pe care s-au căţărat pe o scară de frânghie care se legăna, în timp ce nişte marinari francezi grosolani îi împingeau de la spate. Sus au fost primiţi de căpitanul Pupin cu o sticlă de coniac şi trabucuri cubaneze. Cei doi ştiau că Pupin făcuse drumul în ciuda voinţei sale şi că-şi detesta „încărcătura“, numai că au avut o surpriză: în luna de convieţuire cu spaniolii, Pupin îşi schimbase părerea despre ei, nu şi convingerile politice. „Au suferit mult, domnilor. Sunt morali, ordonaţi şi respectuoşi, au venit în ţara dumneavoastră să muncească şi să-şi refacă viaţa“, le-a spus căpitanul.

Matías Eyzaguirre se trăgea dintr-o familie care se considera aristocratică, dintr-un mediu catolic şi conservator, contra imigraţiei, dar ca şi Pupin, a dobândit o perspectivă diferită dând cu ochii de aceşti refugiaţi, bărbaţi, femei şi copii. Învăţase la un colegiu religios şi trăia protejat de privilegiile clanului său. Bunicul şi tatăl lui fuseseră judecători la Curtea Supremă, doi fraţi erau avocaţi, astfel că şi el studiase dreptul, deşi nu era făcut pentru profesia asta. Absolvise universitatea cu chiu, cu vai, apoi, graţie relaţiilor familiei, intrase în Ministerul Afacerilor Externe. O luase de jos, iar la douăzeci şi patru de ani, când aplica viza de intrare pe *Winnipeg*, dovedise de-acum vocaţie de bun funcţionar şi diplomat. Peste două luni urma să plece în Paraguay în prima sa misiune şi spera să o facă însurat, sau măcar logodit, cu verişoara sa Ofelia del Solar.

Odată rezolvată treaba cu actele, o duzină de pasageri au fost debarcaţi pentru că li se găsise de lucru în nord, iar vasul a navigat spre sudul „lungii petale“ a lui Neruda. O stare de aşteptare mută îi cuprinsese pe spanioli. Pe 2 septembrie au zărit în depărtare oraşul Valparaíso, destinaţia lor finală, iar pe înserat au lăsat ancora în dreptul portului. Nerăbdarea la bord friza delirul colectiv, peste două mii de chipuri nerăbdătoare umpleau puntea

superioară năzuind să pună piciorul pe acest pământ necunoscut, numai că autoritățile portuare au decis că debarcarea avea să se producă a doua zi, pe lumină şi calm. Miile de lumini tremurătoare ale portului şi ale caselor de pe colinele înalte din Valparaíso se luau la întrecere cu stelele, de nu ştiau unde se termină paradisul promis şi unde începe cerul. Era un oraş ciudat cu scări şi ascensoare şi străzi înguste pentru măgari, cu locuințe trăsnite agățate de costişele abrupte, plin de câini vagabonzi, destul de sărac şi murdar, un oraş de negustori, marinari şi vicii, ca orice port, dar atât de frumos! De pe vapor îl vedeai strălucind ca o aşezare de basm, presărată cu diamante. Nimeni nu a dormit în noaptea aceea, au stat afară admirând spectacolul magic şi numărând orele. Víctor avea să şi-o amintească drept una dintre cele mai frumoase nopți din viața sa. De dimineață, *Winnipeg* a acostat în fine în Chile, etalând portretul uriaş al preşedintelui Pedro Aguirre Cerda pictat pe pânză şi drapelul chilian pe o latură.

Nimeni nu se aştepta la primirea de care au avut parte. Atâta li se spusese de campania ostilă a dreptei, de opoziția fermă a Bisericii Catolice şi de proverbiala sobrietate a chilienilor, că în primele clipe n-au priceput ce se întâmpla în port. Mulțimea adunată în spatele cordoanelor de siguranță, purtând pancarde şi steaguri ale Spaniei, ale Republicii, ale Țării Bascilor şi ale Cataloniei îi ovaționa într-un freamăt de bun venit. O fanfară cânta imnurile statului Chile, al Spaniei Republicane şi Internaționala, sutele de glasuri le urmau în cor. Imnul național chilian rezuma în cuvinte puține şi cam sentimentale spiritul ospitalier şi vocația de libertate a țării care îi primea: „Patrie dulce, primeşte legământul / pe care Chile ți l-a jurat, / vei fi ori mormântul oamenilor liberi, / ori căminul potrivnic opresiunii“. Pe punte, combatanții, care trecuseră prin atâtea încercări teribile, plângeau. La ora nouă a început debarcarea: se cobora pasarela în şir indian. Pe uscat, fiecare a trecut mai întâi printr-un punct sanitar unde a fost vaccinat, apoi Chile i-a luat în brațe, cum avea să spună după câțiva ani Víctor Dalmau, când a avut prilejul să-i mulțumească personal lui Pablo Neruda.

În acea zi de 3 septembrie 1939, ziua minunată a sosirii în Chile a refugiaților spanioli, în Europa izbucnea cel de-al Doilea Război Mondial.

Felipe del Solar venise la Valparaíso cu o zi înainte de sosirea vasului *Winnipeg* pentru că dorea să fie prezent la acest eveniment istoric, aşa l-a

definit. Amicii lui de la Clubul Furioşilor erau de părere că exagerează. Că fervoarea sa pentru refugiaţi nu venea atât din bunătatea inimii, cât din ambiţia de a-şi contrazice părinţii şi clanul. O mare parte din zi şi-a petrecut-o salutându-i pe nou-veniţi, amestecându-se cu cei ce veniseră să-i primească şi vorbind cu cunoştinţele întâlnite acolo. Printre mulţimea entuziastă de pe chei se aflau autorităţi guvernamentale, reprezentanţi ai muncitorimii şi ai coloniilor catalane şi basce – cu care fusese în contact în ultimele luni pentru a pregăti sosirea navei *Winnipeg* –, artişti, ziarişti, intelectuali şi politicieni. Mai era şi un medic din Valparaíso, Salvador Allende, un lider socialist care câteva zile mai târziu avea să fie numit ministru al Sănătăţii, iar după trei decenii urma să devină preşedintele ţării. Deşi tânăr, era un personaj cunoscut în mediile politice, unii îl admirau, alţii îl respingeau, dar toţi îl respectau. Participase şi el la câteva întruniri ale Furioşilor; l-a recunoscut în mulţime pe Felipe del Solar şi l-a salutat de departe.

Felipe obţinuse invitaţia de a urca în trenul special care mergea la Santiago. Astfel, în câteva ore a aflat din sursă directă cele petrecute în Spania, pe care le ştia doar din presă şi din rarele mărturii precum cea a lui Pablo Neruda. Văzut din Chile, Războiul Civil părea ceva din altă lume şi din altă epocă. Trenul nu oprea în gări, doar încetinea mult în dreptul lor, căci peste tot se adunase lume să-i salute pe refugiaţi cu steaguri, cântece şi *empanadas* date pe geam fugind de-a lungul vagoanelor. La Santiago gara era ticsită de o mulţime frenetică, n-aveai unde arunca un ac, oamenii se căţărau pe stâlpi, strigau, cântau, aruncau cu flori. A fost sarcina carabinierilor să-i scoată pe spanioli din gară şi să-i ducă la masa pregătită de Comitetul de Primire; li s-a servit un meniu chilian săţios.

În tren, Felipe del Solar ascultase diverse poveşti unite prin firul comun al suferinţei. La un moment dat, s-a pomenit între două vagoane, fumând împreună cu Víctor Dalmau, care i-a prezentat perspectiva sa asupra războiului, cea de sânge şi moarte din punctele de prim ajutor şi din spitalele de evacuare.

— Ceea ce am suferit în Spania arată ce va fi în Europa. Germanii şi-au încercat armamentul pe noi, au ras localităţi întregi. În Europa va fi şi mai rău.

— Deocamdată doar Anglia şi Franţa îi ţin piept lui Hitler, însă precis că vor avea aliaţi. Americanii vor trebui să ia atitudine, a spus Felipe.

— Şi care va fi poziţia chiliană? a întrebat Roser, care se apropiase cu copilul în rucsacul pe care îl folosea de luni de zile.

— E soţia mea, Roser, a prezentat-o Víctor.

— Îmi pare bine, doamnă, Felipe del Solar, vă stau la dispoziţie. Soţul mi-a vorbit despre dumneavoastră. Sunteţi pianistă, aşa-i?

— Da. Mai bine să ne tutuim, a spus ea şi a repetat întrebarea.

Felipe le-a pomenit de consistenta colonie germană, stabilită în Chile în urmă cu decenii, cât şi de naziştii chilieni; dar nu aveau a se teme, a adăugat el, mai mult ca sigur că Chile se va declara neutră. Le-a arătat lista industriaşilor şi întreprinzătorilor care ofereau de lucru în funcţie de abilităţi, dar nimic nu i se potrivea lui Víctor. Fără o diplomă nu se putea dedica singurei meserii pe care o ştia. Felipe l-a sfătuit să se înscrie la Universidad de Chile, gratuită şi de mare prestigiu, ca să studieze medicina. Poate i se recunoşteau anii de studiu de la Barcelona şi experienţa dobândită în război, dar şi aşa trebuia să urmeze cursurile câţiva ani.

— Mai întâi trebuie să-mi câştig pâinea; ca să urmez cursurile de zi va trebui să muncesc noaptea.

— Şi eu trebuie să muncesc, a zis Roser.

— Pentru tine va fi simplu, avem nevoie de pianişti.

— Aşa a spus şi Pablo Neruda, a subliniat Víctor.

— Până una-alta, o să staţi la mine, a hotărât Felipe.

Avea două camere libere şi, anticipând sosirea navei *Winnipeg*, îşi sporise personalul domestic: avea o bucătăreasă şi două cameriste, în acest fel evita alte certuri cu Juana. Cheile odăilor libere din casa părintească, pe care draga de ea nu voia sub nici o formă să i le dea, fuseseră singurul motiv de conflict în mai bine de douăzeci de ani, numai că se iubeau mult prea mult pentru ca asta să le strice relaţia. Când primise telegrama de la Paris în care tatăl său îi interzicea formal ca vreun roşu să-i calce pragul, Felipe se organizase de-acum pentru a găzdui câţiva spanioli la el acasă, iar familia Dalmau i s-a părut ideală.

— Îţi sunt foarte recunoscător, dar Comitetul pentru Refugiaţi ne-a aranjat pensiune plătită pentru primele şase luni, a spus Víctor.

— Acasă am un pian şi toată ziua mi-o petrec la biroul de avocatură, poţi cânta cât vrei fără să te deranjeze nimeni, Roser.

A fost argumentul decisiv. Casa, situată într-un cartier care li s-a părut la fel de seniorial precum cel mai elegant din Barcelona, era aproape goală, pentru că Felipe cumpărase doar mobilierul indispensabil: detesta stilul încărcat şi pretenţios al părinţilor săi. Nu vedeai draperii la ferestrele cu geamuri bizotate, nici covoare pe parchet, nici flori sau plante în ghivece, pereţii erau goi, însă atmosfera era una de rafinament cert. Au primit două camere şi o baie, plus atenţia exclusivă a unei cameriste, care a primit rolul de dădacă: Marcel avea să fie bine îngrijit în timp ce părinţii munceau.

Două zile mai târziu, Felipe a dus-o pe Roser la un post de radio condus de un amic; din prima zi, a acompaniat la pian o emisiune şi a fost prezentată drept concertistă şi profesoară de muzică. Avea să aibă de lucru din belşug. Lui Víctor i-a făcut rost de un post la barul Clubului de Hipism, prin acelaşi sistem tradiţional de relaţii, unde competenţa conta mult mai puţin decât cumetria. Tura era de la şapte seara la două noaptea, deci avea să poată învăţa odată înscris la Facultatea de Medicină, lucru lesnicios, a adăugat Felipe, căci rectorul era din clanul mamei lui, Vizcarra. Víctor a început prin a căra lăzi de bere şi a spăla pahare, iar când a învăţat să deosebească soiurile de vin şi să pregătească cocktailuri a trecut în spatele tejghelei, unde era musai să poarte costum închis la culoare, cămaşă albă şi papion. Cum nu avea decât costumul cumpărat cu banii lăsaţi de Aitor Ibarra când fugise de la Argelès-sur-Mer şi un singur schimb de lenjerie, Felipe i-a pus la dispoziţie garderoba lui.

Juana Nancucheo a rezistat o săptămână fără să întrebe de oaspeţii lui Felipe, dar curiozitatea a fost mai tare decât orgoliul, aşa că a făcut gogoşi şi s-a dus să-şi vâre nasul. I-a deschis noua angajată, cu copilul în braţe: „Stăpânii nu-s acasă“, dar Juana a împins-o şi a intrat cu paşi fermi. A cercetat totul până la ultimul colţişor, constatând că „roşiii“ ăştia, cum îi numea *don* Isidro, erau curaţi şi ordonaţi; a ridicat capacele oalelor din bucătărie şi i-a dat nişte sfaturi dădacei, care i s-a părut cam prea tânără şi cu mutră de toantă. „Pe unde o umbla mama plodului? Grozav lucru să faci copii şi să-i laşi de izbelişte. Acum, Marcelito ăsta e tare simpatic, ce-i drept: ochi mari, dolofan şi deloc timid, m-a luat de gât şi m-a tras de

coadă“, i-a relatat mai târziu lui Felipe.

Pe 4 septembrie, la Paris, Isidro del Solar tocmai se pregătea să-şi convingă soția în legătură cu colegiul de domnişoare de la Londra, unde o înscrisese deja pe Ofelia, când a căzut ca un trăsnet vestea că începuse războiul. Conflictul se anunța de luni de zile, doar că el ignorase neliniştea colectivă pentru că îi afecta vacanța. Presa exagerează. Lumea se află în permanență în pragul vreunui conflict, n-are sens să te sperii, îşi zicea el, însă a fost de-ajuns să iasă din cameră ca să ghicească gravitatea situației. A dat cu ochii de o activitate frenetică, angajații hotelului alergau cu valize şi cufere, oaspeții se buluceau, doamnele cu cățeluşi în brațe şi domnii se băteau pe taxiuri, copiii plângeau. Pe stradă domnea un iureş ca de bătălie, o jumătate de oraş voia să fugă la țară până ce lucrurile aveau să se liniştească, traficul era blocat de maşini încărcate cu bagaje care nu puteau înainta printre pietoni, megafoanele difuzau instrucțiuni, poliția călare încerca în van să facă ordine. Isidro del Solar a fost nevoit să admită că planurile sale de a reveni la Londra, de a ridica automobilul ultimul tip pe care-l cumpărase pentru a-l duce în Chile şi de a se îmbarca pe *Regina Pacificului* se duseseră dracului. Trebuia să părăsească la iuțeală Europa. L-a sunat pe ambasadorul chilian în Franța.

Trei zile tensionate au trecut până când Legația le-a făcut rost de bilete pe ultimul vas chilian disponibil, un cargou plin ochi cu trei sute de pasageri în loc de cincizeci, cât era normal. Ca să le facă loc, fuseseră gata să debarce o familie de evrei care-şi plătise biletele şi mituise un consul chilian cu bijuteriile bunicii ca să primească viza. Nu era prima dată când evreii nu erau lăsați la bord sau când nava îi readucea de unde-i luase: nici o țară nu îi accepta. Familia cu pricina, la fel ca altele, plecase din Germania după ce îndurase jigniri cumplite şi neavând voie să scoată valori. Pentru ei, a pleca din Europa era o chestiune de viață sau de moarte. Ofelia i-a auzit cum îl implorau pe căpitan; fără să le ceară voie părinților, a făcut un pas înainte şi le-a cedat cabina ei, deşi asta însemna să se înghesuie cu maică-sa pe un pat îngust. „În vremuri de criză trebuie să te adaptezi“, a zis Isidro, dar îl deranjau teribil amestecul de nații, cei şaizeci de evrei, mâncarea proastă – orez şi iar orez – , lipsa de apă pentru baie, teama de a naviga pe întuneric pentru a se ascunde de avioane. „Nu ştiu cum vom rezista o lună înghesuiți

ca sardelele în coaja asta de nucă ruginită“, bombănea el, timp în care nevastă-sa se ruga şi fiica îi distra pe copii şi desena portrete şi scene din viața pe vapor. Apoi, împrumutând parcă proverbiala generozitate a fratelui ei Felipe, s-a apucat să-şi împartă hainele evreicelor care veniseră cu ce aveau pe ele. „Cât bănet am lăsat prin magazine şi uite că fătuca asta îşi dă hainele de pomană, noroc că zestrea de mireasă se află în cuferele din cală“, mârâia Isidro, mirat de gestul fiicei lui, pe care o ştia atât de frivolă. Abia după câteva luni avea să afle Ofelia că al Doilea Război Mondial o salvase de institutul de domnişoare.

În mod normal, drumul dura douăzeci şi opt de zile, dar au ajuns în douăzeci şi două, forțând motoarele, ocolind minele plutitoare şi evitând navele de război ale ambelor tabere. Teoretic, erau în siguranță, căci navigau sub steagul neutru al statului Chile, dar oricând era posibilă o confuzie tragică din care să sfârşească scufundați de germani sau de aliați. În Canalul Panamá au văzut măsuri de protecție extraordinare antisabotaj, sisteme de dragare şi scafandri care să caute eventualele bombe puse în ecluze. Soții del Solar sufereau atroce de căldură, țânțari, lipsă de confort şi teamă, dar pentru Ofelia era vorba de o experiență mai interesantă decât voiajul cu *Regina Pacificului*, cu aerul condiționat şi orgia de ciocolată cu tot.

Felipe îi aştepta la Valparaíso cu maşina lui şi un camion închiriat, condus de şoferul familiei, pentru bagaje. S-a mirat văzându-şi sora, care i se păruse mereu cam prostuță şi chiar puțin vulgară: parcă crescuse şi era mai serioasă, se subțiase şi trăsăturile i se definiseră, nu mai era fetița cu chip de păpuşă, ci o tânără destul de interesantă. „Dacă n-ar fi soră-mea, aş zice că e tare drăguță.“ În port se afla şi Matías Eyzaguirre, cu maşina lui şi un buchet de trandafiri pentru îndărătnica sa logodnică. Văzând-o, a fost la fel de impresionat ca Felipe. Atrăgătoare fusese mereu, însă acum i se părea de-a dreptul răpitoare; pe dată l-a fulgerat o îndoială atroce: nu cumva să apară unul mai inteligent sau mai bogat decât el şi să i-o sufle. Era cazul să se grăbească, o va anunța imediat despre prima sa misiune diplomatică şi, de cum vor fi singuri, îi va da inelul cu briliante de la străbunica. O sudoare nervoasă îi înmuia cămaşa: cine ştie cum va reacționa capricioasa logodnică la perspectiva de a se mărita şi a trăi în Paraguay?

Caravana compusă din două maşini şi un camion a trecut printr-un grup de vreo douăzeci de tineri cu svastici care protestau împotriva evreilor sosiţi cu vaporul şi proferau insulte la adresa celor care veniseră să-i primească. „Bieţii oameni, au scăpat de Germania şi uite peste ce dau aici“, a spus Ofelia. „Nu-i lua în seamă, carabinierii îi vor pune pe goană“, a liniştit-o Matías.

Până la Santiago – patru ore pe un drum nepavat şi plin de curbe – Felipe a avut timp să le povestească părinţilor cât de bine se adaptaseră spaniolii: în mai puţin de o lună, aveau unde sta şi un loc de muncă. Multe familii chiliene îi găzduiseră; n-ar fi fost jenant ca având ei ditamai conacul cu o jumătate de duzină de camere goale să nu facă la fel? „Am aflat că ţi-ai băgat în casă nişte atei comunişti. O să-ţi pară rău“, l-a prevenit Isidro. Felipe l-a lămurit că nu erau comunişti, poate anarhişti, cine ştie, iar dacă erau atei asta rămânea de văzut. Le-a povestit despre familia Dalmau, nişte persoane decente şi cultivate, iar copilul lor era topit după Juana. Isidro şi Laura ştiau deja că fidela lor Juana Nancucheo îi cam trădase, că se ducea zilnic să-l vadă pe Marcel, să controleze ce mănâncă şi să-l scoată la plimbare în parc împreună cu Leonardo, dat fiind că mamă-sa bătea străzile şi din cauza pianului nu prea stătea acasă, în vreme ce tată-său era la bar. Felipe s-a mirat cum de aflaseră ai săi atâtea amănunte în largul oceanului.

În decembrie, Matías Eyzaguirre a plecat în Paraguay la ordinele unui ambasador despotic cu subalternii şi servil cu cei care îl depăşeau pe scara socială. Matías făcea parte din ultima categorie. A plecat singur, căci Ofelia a refuzat inelul sub pretextul că-i promisese tatălui ei să nu se mărite înainte de a împlini douăzeci şi unu de ani. El însă era convins că dacă ar fi vrut să se mărite, nimeni n-ar fi putut s-o împiedice, dar s-a resemnat să aştepte, cu toate riscurile. Pretendenţii roiau în jurul Ofeliei, dar viitorii săi socri l-au asigurat că nu trebuia să-şi facă griji: „Lasă-i timp, e cam imatură. Am să mă rog pentru voi ca să vă căsătoriţi şi să fiţi fericiţi“, i-a promis *doña* Laura. Planul lui Matías era s-o seducă pe fată de la distanţă bombardând-o cu scrisori de amor, căci de asta exista poşta, iar el era mult mai elocvent în scris decât prin viu grai. Răbdare, deci. O iubea pe Ofelia de când erau copii, erau făcuţi unul pentru altul, n-avea nici o îndoială.

Cu câteva zile înainte de Crăciun, Isidro del Solar a adus de la ţară un

porc crescut cu lapte, ca în fiecare an, şi a angajat un măcelar care să-i facă felul în cea de-a treia curte interioară, departe de privirile Laurei, Ofeliei şi ale lui Bebe. Juana a supervizat transformarea bietului animal în carne pentru friptură, cârnaţi, antricoate, jamboane şi slănină. Era sarcina ei să pregătească cina de pe 24 decembrie, care reunea familia extinsă, şi să monteze deasupra şemineului scena Naşterii Domnului cu figurine de ipsos aduse din Italia. Dimineaţa devreme i-a adus cafeaua lui Isidro în bibliotecă şi s-a înfipt în faţa lui.

— Ce e, Juana?

— Aş zice că ar trebui să-i invitaţi şi pe comuniştii puiului Felipe, stăpâne.

Isidro şi-a ridicat privirile din ziar şi s-a uitat la ea perplex.

— Pentru Marcelito, zic.

— Cine?

— Ei, ştiţi foarte bine, mucosul, plodul comuniştilor, stăpâne.

— Comuniştii n-au Crăciun, Juana, nu cred în Dumnezeu şi nu dau doi bani pe Pruncul Isus.

Juana şi-a înăbuşit un ţipăt şi s-a închinat. Felipe îi spusese o grămadă de prostii despre comunişti, egalitate şi lupta de clasă, dar încă nu auzise de cineva care să nu creadă în Dumnezeu şi să nu dea doi bani pe Pruncul Isus. I-a trebuit un minut să-şi recapete uzul vorbirii:

— Aşa o fi, stăpâne, dar plodul n-are nici o vină. Aş zice c-ar trebui să mănânce aici în Ajunul Crăciunului. I-am spus deja puiului Felipe şi e de acord. La fel şi doamna Laura şi Ofelita.

Şi astfel primul Crăciun în Chile soţii Dalmau l-au petrecut cu clanul del Solar în plen. Roser şi-a pus rochia pe care o purtase la căsătoria de la Perpignan, albastru-închis cu aplicaţii de flori albe în jurul gâtului, şi-a strâns părul pe ceafă într-o reţea de mărgele negre şi şi-a pus broşa cu jeuri pe care i-o dăruise Carme când aflase că aştepta un copil de la Guillem. „Acum eşti nora mea, pentru asta nu-i nevoie de hârtii“, îi spusese. Víctor şi-a pus un costum la trei rânduri al lui Felipe, care-l cam strângea şi avea pantalonii un pic scurţi. Ajunşi la casa de pe strada Mar del Plata, Juana l-a înşfăcat pe Marcel şi l-a dus să se joace cu Leonardo, în timp ce Felipe îi împingea în salon pentru prezentările de rigoare. Le explicase deja că în

Chile clasele sociale erau precum un tort millefeuille, era uşor să decazi, dar aproape imposibil să urci, pentru că banul nu cumpăra obârşia. Singurele excepţii erau talentul, de exemplu Pablo Neruda, şi frumuseţea anumitor femei. Fusese cazul bunicii lor, fiică de modest comerciant englez, o splendoare cu ţinută de regină, care le ameliorase rasa, cum afirmau urmaşii ei din neamul Vizcarra. Dacă soţii Dalmau ar fi fost chilieni, n-ar fi fost în veci invitaţi la masa familiei del Solar, dar ca străini exotici pluteau deocamdată într-un fel de limb; dacă avea să le meargă bine, locul lor va fi într-una din multele subcategorii ale clasei mijlocii. Felipe îi mai prevenise că în casa părinţilor săi aveau să fie priviţi precum fiarele de la circ de către oameni conservatori, religioşi şi intoleranţi, dar că odată depăşită curiozitatea iniţială se vor bucura de eterna ospitalitate chiliană. Aşa a şi fost. Nimeni nu i-a întrebat despre Războiul Civil şi nici despre motivele exilului, fie din ignoranţă – Felipe le spusese că abia dacă citeau paginile mondene din ziarul *El Mercurio* –, fie din bună creştere, ca să nu-i pună într-o situaţie jenantă. Lui Víctor i-a revenit dintr-odată timiditatea din adolescenţă de care credea că scăpase şi a rămas în picioare într-un colţ al salonului francez, între două fotolii Louis XV îmbrăcate într-o mătase de culoarea muşchiului, tăcând sau răspunzând cât mai laconic cu putinţă. În schimb, Roser era în largul ei, nu s-a lăsat rugată să cânte la pian melodii vesele, reluate în cor de cei care băuseră un pahar în plus.

Dar cea mai impresionată de aceşti oaspeţi a fost Ofelia. Puţinul pe care-l ştia despre ei era din comentariile Juanei, drept care-şi imaginase un fel de funcţionari sovietici posomorâţi, deşi Matías îi povestise despre impresia bună pe care i-o lăsaseră spaniolii de pe *Winnipeg*. Iată că Roser Dalmau era o tânără care emana siguranţă, fără pic de vanitate sau arivism. Le spunea cucoanelor adunate în jurul ei – toate în negru şi cu colier de perle, uniforma chiliencelor distinse – că fusese păstoriţă de capre, brutărească şi croitorească înainte de a-şi câştiga pâinea cu pianul. A spus-o atât de natural, încât au crezut că făcuse aceste meserii din capriciu. Apoi s-a aşezat la pian şi le-a sedus definitiv. Ofelia a simţit un amestec de invidie şi de ruşine comparându-şi existenţa de domnişoară ignorantă şi trândavă cu cea a lui Roser, doar cu câţiva ani mai mare decât ea, după cum îi spusese Felipe, dar care trăise trei vieţi. Venea din sărăcie, supravieţuise unui război pierdut şi

suferise tristețea exilului, era mamă şi soție, străbătuse mările şi ajunsese într-o țară străină şi depărtată fără nimic şi fără să-i fie frică de nimic. Îşi dorea să fie demnă, puternică şi curajoasă la ea, voia să fie ea. De parcă i-ar fi ghicit gândurile, Roser a venit lângă ea şi au ieşit pe balcon să fumeze şi să scape de căldură. Pentru Roser, un Crăciun în plină vară era ceva de neînțeles. Ofelia s-a pomenit mărturisindu-i acestei necunoscute visul de a pleca la Paris sau la Buenos Aires ca să se dedice picturii şi cum acest vis era o aberație, căci avea ghinionul de a fi femeie, prizonieră a familiei şi a convențiilor sociale. A adăugat, luându-şi o expresie ironică deşi îi venea să plângă, că piedica majoră era dependența: niciodată nu va fi în stare să trăiască din artă. „Dacă ai vocație pentru pictură, mai devreme sau mai târziu o să pictezi şi e preferabil să fie mai devreme. Şi de ce Paris sau Buenos Aires? Tot ce-ți trebuie e disciplina. E ca la pian, ştii? Nu prea te îmbogățeşti din asta, dar merită încercat“, a sfătuit-o Roser.

În timpul serii, Ofelia a perceput de câteva ori privirile arzătoare ale lui Víctor Dalmau urmărind-o prin salon, dar cum omul nu se clintea din loc, i-a şoptit lui Felipe să i-l prezinte.

— El este prietenul meu Víctor, din Barcelona. A fost miliția în Războiul Civil.

— De fapt, am fost medic, n-a fost nevoie să trag cu arma.

— Miliția? s-a mirat Ofelia, care nu auzise acest termen.

— Aşa se numeau combatanții înainte de a intra în armata regulată, a lămurit-o Víctor.

Felipe i-a lăsat singuri, Ofelia a încercat să înjghebe o conversație, dar nu exista nici un subiect comun. L-a întrebat de bar – ştia de la Juana – şi cu greu l-a făcut să spună că îşi dorea să termine studiile de medicină începute în Spania. În fine, plictisită de o conversație cu prea multe pauze, l-a lăsat singur. Dar l-a surprins din nou privind-o, îndrăzneală care a cam deranjat-o, deşi trăgea şi ea cu ochiul la el, fascinată de chipul ascetic cu nas acvilin şi pomeți proeminenți, de mâinile nervoase cu degete lungi, de trupul subțire şi bine legat. L-ar desena, i-ar face un portret în trăsături de penel negre şi albe pe fundal gri, format mare, cu o puşcă în mână şi gol. Gând care a făcut-o să roşească; nu pictase încă nici un nud, iar puținul pe care-l ştia despre anatomia masculină îl aflase din muzeele din Europa, unde

majoritatea statuilor erau mutilate sau acoperite cu o frunză de viță. Iar cele mai îndrăznețe erau dezamăgitoare, precum *David* de Michelangelo cu mâinile lui uriaşe şi puțulică de copil. Pe Matías nu-l văzuse gol, dar se mângâiaseră destul ca să ghicească ce ascundea în pantaloni. Rămânea de văzut. Şi de ce şchiopăta spaniolul? O fi fost în urma unei eroice răni de război. O să-l întrebe pe Felipe.

Víctor era şi el curios şi îmbătat de Ofelia. Şi-a zis că ei doi veneau de pe planete diferite, că tânăra aparținea altei specii, fără nici o legătură cu femeile din trecutul lui. Războiul deforma totul, până şi memoria. Poate că înainte erau fete ca ea, proaspete, la adăpost de urâțenia lumii, cu o viață pură precum o pagină albă, pe care îşi puteau scrie destinul cu o caligrafie elegantă, fără ştersături, numai că nu îşi amintea de nici una. L-a intimidat frumusețea ei, era obişnuit cu femei marcate prematur de sărăcie sau război. Părea înaltă, căci la ea totul era longitudinal, de la gât până la picioare, dar când s-a apropiat a constatat că-i venea până la bărbie. Părul în varii tonuri de culoarea lemnului şi-l disciplinase cu o bentiță de catifea neagră, ținea veşnic gura întredeschisă, de parcă ar fi avut prea mulți dinți, şi avea buzele rujate în rubiniu. Dar cel mai mult îl atrăgeau ochii ei albaştri cu sprâncene arcuite, foarte separați şi cu expresia pe care o au cei care contemplă marea. O fi fost un pic saşie, a găsit el explicația.

După cină, tot clanul, cu copii şi servitori cu tot, s-a dus la slujba de la miezul nopții de la biserica din cartier. Mare mirare: ateii au venit şi ei, ba chiar Roser ştia tot ritul latin învățat de la călugărițe. Pe drum, Felipe şi-a apucat sora de braț şi a oprit-o în loc, şoptindu-i: „Dacă te prind că-i faci ochi dulci lui Dalmau te spun lui tata, să fie clar. Ia gândeşte-te ce ar zice aflând că te dai la un tip însurat, un imigrant fără o lețcaie“. Ea s-a prefăcut mirată, ce idee, de unde şi până unde. În schimb, Felipe nu i-a spus nimic lui Víctor, ca să nu-l umilească, dar şi-a propus să facă în aşa fel încât să nu se mai vadă cu Ofelia. Atracția dintre cei doi era atât de evidentă, încât precis că o remarcaseră şi alții. Şi avea dreptate. Mai târziu, când Víctor s-a dus să-i spună noapte bună lui Roser, care dormea cu copilul în cealaltă cameră, l-a pus şi ea în gardă:

— Fata asta e inaccesibilă, scoateți-o din minte, Víctor. N-ai să aparții nicicând clasei ei şi, cu atât mai puțin, familiei sale.

— Nu contează, există inconveniente mai mari decât clasa socială.

— Desigur. Nu eşti numai sărac şi moralmente suspect în ochii acestui clan închis, dar nici foarte simpatic.

— Uiți esențialul: am nevastă şi copil.

— Putem să divorțăm.

— În țara asta nu există divorţ, Roser, iar Felipe crede că nu va exista în veci.

— Adică suntem legați fără scăpare?! s-a speriat Roser.

— Puteai s-o spui într-un mod mai delicat. Cât trăim aici vom fi căsătoriți legal, dar când ne vom întoarce în Spania, odată restabilită Republica, divorțăm şi gata.

— Asta poate dura mult, Víctor… Până atunci ne stabilim aici, vreau ca Marcel să crească aici, ca un chilian.

— Ca un chilian, dacă vrei, dar căminul nostru va fi mereu unul catalan şi sunt mândru de asta.

— Franco a interzis să se vorbească în catalană.

— Cu atât mai mult.

VII
1940–1941

Am dormit cu tine
toată noaptea, în timp ce
pământul întunecat se rotea
cu vii şi cu morţi…

PABLO NERUDA,
„Noaptea pe insulă“,
Versurile căpitanului

Ajutat de infailibilul sistem de relaţii din Chile, Víctor a intrat la universitate să-şi termine studiile de medicină. Felipe del Solar i l-a prezentat lui Salvador Allende, unul dintre întemeietorii Partidului Socialist, om de încredere al preşedintelui şi ministru al Sănătăţii. Allende urmărise cu pasiune triumful Republicii în Spania, răzvrătirea militarilor, înfrângerea democraţiei şi dictatura instaurată de Franco, de parcă ar fi intuit că la un moment dat avea să-şi piardă viaţa într-un conflict similar din ţara sa. Allende a ascultat ce i-a relatat Víctor despre război şi exil, restul l-a ghicit. Cu un simplu telefon a reuşit ca Facultatea de Medicină să-i recunoască anii de studiu din Spania şi să-şi completeze în trei ani studiile pentru a obţine diploma. În ce priveşte practica, Víctor ştia tot atât cât ştiau profesorii săi, dar cu teoria o ducea prost: una e să repari oasele rupte, cu totul altceva să cunoşti cum se numesc. S-a dus la biroul ministrului să-i mulţumească, neştiind cum ar putea să se revanşeze. Allende l-a întrebat dacă juca şah şi l-a provocat la o partidă – avea mereu tabla de şah pe birou. A pierdut fără să se supere: „Dacă vrei să te revanşezi, vino să joci cu mine când te chem“, i-a spus la despărţire. Şahul avea să le cimenteze prietenia şi să determine cel de-al doilea exil al lui Víctor Dalmau.

Au mai stat câteva luni la Felipe, până şi-au putut permite o pensiune. Au refuzat ajutorul Comitetului, alţii o duceau mai rău. Felipe a vrut să-i ţină

mai departe la el, dar Víctor şi Roser au spus că primiseră destul şi că era cazul să se descurce singuri. Cea mai afectată de schimbare a fost Juana Nancucheo: ca să-l vadă pe Marcel era silită să ia tramvaiul. Prietenia cu Felipe nu s-a întrerupt, dar era mai greu de cultivat, căci făceau parte din cercuri diferite şi erau foarte ocupaţi. Felipe a încercat să-l atragă pe Víctor în Clubul Furioşilor, ca să mai ridice nivelul şedinţelor care-şi pierdeau suflul intelectual şi cădeau în frivolitate, însă a fost mai mult decât evident că omul n-avea nimic în comun cu „fârtaţii“ lui. A asistat la o singură şedinţă, a răspuns monosilabic la noianul de întrebări despre războiul din Spania şi viaţa sa tumultuoasă, membrii clubului s-au plictisit repede să-i scoată vorbele cu cleştele şi l-au lăsat în pace. Ca să evite vreo întâlnire între Víctor şi Ofelia, Felipe nu l-a mai chemat niciodată la conacul părinţilor săi.

Slujba de noapte la bar îi aducea foarte puţini bani, dar l-a ajutat să deprindă o meserie ciudată şi să cunoască lume. Aşa l-a cunoscut pe Jordi Moliné, un văduv catalan venit în Chile cu douăzeci de ani în urmă, patron al unei făbricuţe de încălţăminte, care se instala la bar să bea şi să vorbească în limba sa maternă. Într-o noapte i-a spus lui Víctor că se cam plictisise de pantofi, deşi era o meserie aducătoare de bani, şi că acum, la bătrâneţe, era cazul să-şi facă cheful. I-a propus să facă amândoi o cârciumă în stil catalan; el punea banii, Víctor venea cu experienţa. Dar vocaţia lui era de medic, nu de cârciumar, i-a replicat Víctor, numai că acasă, când i-a povestit lui Roser ce trăsnaie îi propusese catalanul, ea a spus că ideea era excelentă: mai bine să aibă afacerea lui decât să muncească pentru alţii, iar dacă nu mergea, nici o supărare, că nu pierdea nimic; trebuia doar să fie prudent cu cheltuielile şi să nu uite că muşteriii veneau să bea şi să-şi uite necazurile, restul nu avea importanţă. S-au inspirat din *Rocinante*, bodega barceloneză unde tatăl lui Víctor jucase domino până la sfârşitul vieţii. Au găsit o chichineaţă de doi bani, dar situată în plin centrul oraşului Santiago, cu butoaie pe post de mese, jamboane şi funii de usturoi atârnate de tavan şi miros de vin trezit. Roser s-a implicat şi ea, ţinea contabilitatea, având cunoştinţe de matematică mai bune decât cei doi asociaţi. Venea cu Marcel după ea, îl instala cu o jucărie în spatele tejghelei şi îşi vedea de caietele cu socoteli; nu-i scăpa nici măcar o bere. Au găsit o bucătăreasă în stare să

pregătească faimoşii cârnaţi catalani cu bucăţele de vânătă, hamsii şi calamari cu usturoi, ton cu roşii şi alte delicii din ţara de departe, care au atras o clientelă fidelă de imigranţi spanioli. Localul a fost botezat *Winnipeg*.

În cele optsprezece luni de când erau căsătoriţi, Víctor şi Roser au ajuns la o perfectă relaţie frăţească şi prietenească. Împărţeau totul în afară de pat – ea în amintirea lui Guillem, el ca să evite încurcăturile. Roser credea că există o singură dragoste în viaţă, iar ea îşi avusese partea. La rândul său, Víctor depindea de ea ca să lupte cu propriile fantome, ea era prietena lui cea mai bună şi o iubea tot mai mult pe măsură ce o cunoştea mai bine; uneori ar fi vrut să treacă graniţa invizibilă ce-i despărţea, să o ia de mijloc şi s-o sărute pe neaşteptate, dar asta ar fi însemnat să-şi trădeze fratele şi ar fi dus la urmări nefaste. Într-o bună zi trebuia să deschidă subiectul: cât durează un doliu, cât timp suferim după cei care au murit. Cât avea să decidă Roser, fiindcă ea decidea totul, până atunci el fantaza gândindu-se la Ofelia del Solar ca la un câştig la loto, o speculaţie inutilă. Se îndrăgostise de ea cu o intensitate de adolescent, dar pentru că nu mai se văzuseră amorul s-a transformat rapid în legendă. În reveriile sale încerca să-şi amintească trăsăturile, mişcările, rochia şi glasul ei; Ofelia era un miraj tremurător, repede trecător. O iubea platonic, precum trubadurii din vechime.

De la bun început Víctor şi Roser stabiliseră un sistem de încredere şi ajutor reciproc, indispensabil bunei convieţuiri şi vieţii în exil. Pe primul plan era mereu Marcel, până când urma să împlinească optsprezece ani. Víctor aproape că uitase că nu era fiul, ci nepotul lui, dar Roser nu, şi de aceea îl iubea pe Víctor tot atât de mult cât îşi iubea copilul. Banii se puneau la comun într-o cutie de trabucuri, Roser îi împărţea în patru plicuri, câte unul pentru fiecare săptămână, şi aveau grijă să nu depăşească suma, chiar dacă ar fi ajuns să mănânce doar fasole. În nici un caz linte; după lagărul de concentrare, Víctor nu putea să mai vadă linte. Dacă rămânea ceva, îi cumpărau copilului îngheţată.

Erau firi opuse, dar se înţelegeau bine. Roser nu cădea în sentimentalismul exilaţilor, nu privea în urmă şi nu idealiza o Spanie care nu mai exista. Doar de asta plecaseră. Implacabilul ei simţ al realităţii o

salva de dorințe neîmplinite, reproşuri inutile, necazuri trecute şi de viciul lamentării. Era imună la oboseală şi disperare, nici un efort sau sacrificiu nu i se părea prea mare, avea o tenacitate de tanc care doboară obstacolele. Iar planurile ei aveau o claritate de cristal: gata cu cântatul la pian pentru melodramele de la radio, acelaşi repertoriu de melodii triste, romantice, tensionate sau tenebroase, în funcție de subiect, destul cu marşul din *Aida* sau cu *Dunărea albastră*. Pe ea o interesa muzica adevărată, asta voia să facă în viață, dar mai trebuia să aştepte. Imediat ce cârciuma avea să le asigure destul ca să trăiască, se va înscrie la Facultatea de Muzică; va urma paşii mentorului ei şi va deveni profesoară şi compozitoare, ca Marcel Lluís Dalmau.

În schimb, soțul ei cădea pradă amintirilor dureroase şi nostalgiei. Ea era singura care-şi dădea seama, pentru că Víctor se ducea la facultate, studia, iar seara muncea la cârciumă, numai că era închis în sine, avea un aer absent de somnambul, nu atât ca urmare a oboselii fireşti la cineva care doarme pe apucate şi în picioare, precum caii, cât pentru că se simțea epuizat şi prins într-o plasă de responsabilități. Dacă pentru Roser viitorul era luminos, el vedea doar umbre. „Sunt deja bătrân la douăzeci şi şapte de ani“, spunea uneori, dar dacă Roser auzea cuvintele astea, îl certa amarnic: „Parcă nu ai sânge în tine, toți am trecut prin necazuri, de ce te vaieți în loc să te bucuri pentru ce avem, nerecunoscătorule, dincolo de ocean are loc un război cumplit şi noi suntem aici cu burta plină şi în pace, şi află că vom sta mult timp în țara asta pentru că blestematul ăla de El Caudillo e sănătos tun şi răii trăiesc mult!“ Dar noaptea, când îl auzea strigând în somn, se îmblânzea, se ducea să-l trezească din coşmar, se vâra lângă el în pat, îl lua în brațe ca o mamă şi-l lăsa să se descarce de amintirile groaznice cu membre amputate şi torsuri zdrobite, gloanțe, baionete, bălți de sânge şi gropi pline de oseminte.

Avea să treacă mai bine de un an până ce Ofelia şi Víctor să se revadă. Între timp, Matías Eyzaguirre închiriase pe o stradă principală din Asunción o casă impunătoare, nepotrivită pentru postul său de subaltern şi salariul său de funcționar public. Ambasadorului i s-a părut un gest prea îndrăzneț şi nu pierdea nici un prilej pentru a face comentarii sarcastice. Matías a adus mobilă şi alte lucruri din Chile, mama lui a venit special să instruiască

personalul de serviciu, sarcină deloc uşoară căci nu vorbeau decât limba guaraní. În fine, logodnica recalcitrantă acceptase să se mărite, grație susținutei corespondențe amoroase şi eficacității slujbelor şi novenelor repetate ale viitoarei soacre, *doña* Laura. La început de decembrie, când Ofelia a făcut douăzeci şi unu de ani, Matías a venit la Santiago pentru logodna oficială, celebrată printr-o petrecere în grădina casei del Solar cu rudele cele mai apropiate ale ambelor familii – vreo două sute de persoane. Verighetele au fost sfințite de Vicente Urbina, un nepot al Laurei del Solar, un cleric carismatic, intrigant şi energic, căruia i-ar fi stat mai bine în uniformă de colonel decât în sutană. Deşi încă nu împlinise patruzeci de ani, Urbina exercita o influență de temut asupra superiorilor săi pe linie ecleziastică şi asupra enoriaşilor din cartierul de sus, pentru care era consilier, arbitru şi judecător. Era un privilegiu că făcea parte din familie.

Nunta a fost fixată pentru septembrie, luna mariajelor elegante. Matías i-a pus în inelarul drept vechiul inel cu briliante, semn pentru posibilii săi rivali că Ofelia era rezervată şi-avea să şi-l treacă pe cealaltă mână în ziua nunții, ca să fie limpede că era iremediabil luată de el. A dat să-i descrie detaliat pregătirile făcute în Paraguay pentru a o primi ca pe o regină, însă ea l-a întrerupt, cu gândul parcă în altă parte: „Care-i graba, Matías? Până în septembrie se pot întâmpla multe“. Alarmat, a întrebat-o ce fel de lucruri. I-a răspuns că al Doilea Război Mondial ar putea ajunge în Chile, ar putea avea loc încă un cutremur sau vreo catastrofă în Paraguay. „Păi, nimic să ne privească pe noi“, a tras el concluzia.

Ofelia se bucura de perioada de aşteptare şi anticipare aranjându-şi în cufere zestrea învelită în foiță şi parfumată cu lavandă, trimițând la mănăstirea mătuşii Teresa fețe de masă, prosoape şi cearşafuri ca să fie brodate cu inițialele ei şi ale lui Matías înlănțuite, lăsându-se măgulită de prietenele ei în salonul de ceai al Hotelului Crillon, probându-şi întruna rochia de mireasă şi toaletele de femeie măritată şi învățând de la surorile ei bazele organizării unei case, subiect pentru care a dovedit o tragere de inimă surprinzătoare, având în vedere faima ei de puştoaică indolentă şi dezordonată. Mai erau nouă luni până la căsătorie, dar deja o bătea gândul să prelungească acest răstimp. O cam speria perspectiva unui pas definitiv, acela de a se mărita pentru totdeauna, de a trăi cu Matías într-o țară unde nu

cunoştea pe nimeni, departe de familie şi printre indigeni guaraní, de a avea copii şi a sfârşi supusă şi frustrată ca mama şi surorile ei, însă alternativa era mai rea. A rămâne nemăritată ar fi însemnat să depindă economic de tatăl ei şi de Felipe şi să devină o paria în societate. Iar posibilitatea de a munci pentru a-şi câştiga pâinea era o himeră la fel de absurdă ca a pleca la Paris să picteze într-o mansardă din Montmartre. Se folosea de o multitudine de pretexte pentru a amâna nunta, neimaginându-şi că cerul avea să i-l trimită pe singurul valabil: Víctor Dalmau. Când l-a întâlnit, la două luni după logodnă şi cu şapte luni înainte de data fixată pentru nuntă, a cunoscut iubirea din romane, ceva ce Matías, cu fidelitatea sa neclintită, nu-i inspirase nicicând.

În toiul verii calde şi uscate din Santiago, când cine putuse evadase la țară sau la plajă, Víctor şi Ofelia s-au ciocnit pe stradă. Surpriza i-a paralizat, de parcă ar fi fost prinşi făcând ceva rău, a trecut un minut întreg până ca ea să bâiguie un cuvânt de salut, pe care el l-a interpretat în favoarea sa: trecuse un an în care credea că o iubea fără speranță şi iată că nici ea nu-l uitase, după cum i-o spunea nervozitatea ei de mânză. Era mai frumoasă decât îşi amintea, cu ochii săi limpezi şi pielea bronzată, cu rochia ei decoltată şi şuvițele de păr scăpate de sub pălăria de liceană. Şi-a revenit şi a început o conversație banală. A aflat astfel că ai ei petreceau cele trei luni de vară între moşie şi casa de pe plajă de la Viña del Mar şi că ea venise în capitală să se tundă şi să se ducă la dentist. La rândul lui, i-a spus două vorbe despre Roser, copil, universitate şi cârciumă. Aceste subiecte odată epuizate, au rămas tăcuți, asudând sub soare şi ştiind că dacă se despărțeau ar fi pierdut o şansă unică. Când ea a dat să-şi ia la revedere, Víctor a apucat-o de braț, a tras-o la umbra cea mai apropiată, sub copertina unei farmacii, şi a rugat-o să petreacă după-amiaza împreună.

— Trebuie să mă întorc la Viña del Mar, mă aşteaptă şoferul, a spus ea deloc convinsă.

— Spune-i să aştepte. Trebuie să vorbim…

— Mă mărit,Víctor.

— Când?!

— Ce-ți pasă? Şi tu eşti căsătorit.

— Tocmai despre asta avem de vorbit, nu e ce crezi, lasă-mă să-ți

explic…

A dus-o la un hotel modest, deşi era o cheltuială pe care nu şi-o permitea, iar ea a revenit la Viña del Mar aproape de miezul nopții, când părinții erau gata să-i anunțe dispariția la poliție. Şoferul, mituit cum se cuvine, a spus că avuseseră pană de cauciuc pe drum.

De la cincisprezece ani, când se oprise din creştere şi dobândise forme de femeie, Ofelia atrăgea bărbații cu o forță de seducție care nu ținea de intențiile ei. Nici nu băga de seamă ce patimi semăna, exceptând rarele cazuri când îndrăgostitul devenea amenințător şi trebuia să intervină tatăl ei. Existența placidă de domnişoară răsfățată şi supravegheată era o sabie cu două tăişuri, căci pe de o parte riscurile erau reduse, dar, pe de altă parte, atâta protecție îi limita istețimea şi intuiția. Sub atitudinea cochetă se ascundea o ingenuitate copleşitoare. A constatat în anii următori că înfățişarea sa deschidea uşi şi îi aducea la picioare aproape orice. Era primul lucru care sărea în ochi, câteodată şi singurul; ea nu trebuia să facă nici un efort, ideile şi părerile ei treceau neobservate. În cei patru sute de ani trecuți de la acel aspru conchistador al Coloniei, neamul Vizcarra şi-a tot rafinat moştenirea genetică cu sânge pur european, deşi Felipe del Solar pretindea că, în Chile, oricât de alb ai fi, tot aveai ceva de indigen, scăpau doar imigranții veniți mai recent. Ofelia făcea parte dintr-un clan de femei frumoase, dar era singura care moştenise spectaculoşii ochi albaştri ai bunicii englezoaice. Laura del Solar avea convingerea că diavolul sădeşte frumusețea cu un singur scop, acela de a duce sufletele la pierzanie – atât pe cele hărăzite cu acest dar, cât şi pe cele atrase de el – , motiv pentru care aspectul fizic nu era subiect de discuție în casa lor, fiind de prost-gust, fudulie curată. Bărbatu-său aprecia frumusețea femeilor, dar o considera o problemă în cazul fiicelor, căci trebuia să le apere virtutea, mai ales pe a Ofeliei. Fata a sfârşit prin a accepta teoria familială conform căreia frumusețea se opune inteligenței, ai ori una, ori alta, niciodată pe ambele. Asta ar fi putut explica rezultatele proaste de la şcoală, lenea de a aprofunda pictura şi dificultatea de a urma drumul drept propovăduit de părintele Urbina. Senzualitatea ei, pe care n-o ştia numi, o zăpăcea. Întrebarea insistentă a lui Urbina despre ce avea de gând să facă în viață îi zumzăia în cap şi nu găsea răspuns. Perspectiva – destinul – de a se mărita şi a face

copii i se părea la fel de sufocantă ca mănăstirea, dar recunoştea că era ceva inevitabil, putea doar s-o amâne un pic. Şi, aşa cum îi repetau toţi, trebuia să fie recunoscătoare că exista Matías Eyzaguirre, un om atât de bun, de nobil şi de drăguţ. Avea o soartă de invidiat.

Matías îi era adorator neclintit încă din copilărie. Cu el a descoperit şi a explorat dorinţa până unde îi permitea riguroasa educaţie ei catolică şi cavalerismul lui înnăscut, deşi ea încerca adesea să depăşească limitele, căci, în definitiv, ce diferenţă era între a se mângâia până la leşin cu hainele pe ei şi a păcătui dezbrăcaţi? Pedeapsa divină ar fi aceeaşi. Constatând această slăbiciune a Ofeliei, Matías şi-a asumat întreaga responsabilitate pentru abstinenţa ambilor. O respecta aşa cum dorea să-i fie respectate surorile şi şi-a propus să nu trădeze încrederea pe care i-o arăta familia del Solar. Patima carnală se poate ostoi doar într-o legătură sfinţită de biserică şi cu scopul de a zămisli copii – era convingerea lui. Nu ar fi admis în ruptul capului că motivul esenţial al abstinenţei nu era respectul sau păcatul, ci teama de o sarcină. Ofelia nu vorbise niciodată despre acest subiect cu mama sau surorile ei, dar era convinsă că acest gen de greşeală, oricât de mică, se şterge odată cu căsătoria. Sacramentul confesiunii face iertată greşeala, însă lumea nu iartă şi nu uită; reputaţia unei domnişoare decente e ca mătasea albă, orice pată o strică, aşa spuneau măicuţele. Şi ce de pete adunase cu Matías…

În acea după-amiază fierbinte Ofelia s-a dus la hotel cu Víctor Dalmau conştientă că avea să fie vorba de altceva decât epuizantele hărţuieli cu Matías, care o lăsau zăpăcită şi supărată. S-a mirat singură de propria-i hotărâre, pentru care nu i-a trebuit mai mult de-o clipă, şi de dezinvoltura cu care a luat iniţiativa în camera de hotel. S-a văzut stăpână pe o cunoaştere pe care nu avea cum s-o fi dobândit şi pe o lipsă de pudoare care de obicei vine după o practică îndelungată. Măicuţele le puneau să se dezbrace în etape, mai întâi îşi puneau o cămaşă cu mâneci lungi care le acopereau de la gât până la tălpi, de-abia apoi îşi scoteau lenjeria intimă, dar acum, cu Dalmau, totul a fost dat uitării: şi-a lepădat pe duşumea rochia, juponul, sutienul şi chiloţii, a călcat peste ele goală şi olimpiană, stăpânită de curiozitate pentru ce avea să urmeze, dar şi de o iritare împotriva pămpălăului de Matías. „Îşi merită infidelitatea“, şi-a zis plină de

entuziasm.

Víctor nu bănuia că Ofelia era virgină, nimic din impresionanta siguranță a tinerei nu sugera acest lucru, şi nici nu-şi pusese problema.Virginitatea era ceva ce ținea de anii incerți şi aproape uitați ai adolescenței. El venea din altă realitate, dintr-o revoluție care abolise diferențele sociale, mofturile obiceiurilor şi autoritatea religiei. În Spania republicană virginitatea devenise ceva demodat; miliției nele şi infirmierele cu care se iubise sporadic se bucurau de aceeaşi libertate ca el. Şi nici nu-i trecuse prin cap că Ofelia făcuse ce făcuse dintr-un impuls de femeie răsfățată, nu din dragoste. El era îndrăgostit şi presupunea că şi ea. Avea să analizeze importanța celor petrecute mai târziu, când se odihneau îmbrățişați după amor pe patul cu cearşafuri gălbui de folosință şi pătate de sânge virginal, după ce îi explicase cum şi de ce se însurase cu Roser şi îi mărturisise că visa la ea de mai bine de un an.

— De ce nu mi-ai spus că pentru tine era prima dată?

— Pentru că ai fi dat înapoi, s-a întins ea ca o pisică.

— Trebuia să fiu mai atent, iartă-mă, Ofelia.

— Nu e nimic de iertat. Sunt fericită, mă furnică tot corpul. Dar trebuie să plec, e tare târziu.

— Spune-mi când ne mai vedem.

— Te anunț eu când pot să scap. Peste trei săptămâni ne întoarcem la Santiago, atunci va fi mai simplu. Trebuie să fim foarte prudenți, dacă se află vom plăti scump. Nici nu vreau să mă gândesc la ce-ar face papa…

— La un moment dat va trebui să vorbesc cu el…

— Eşti nebun? Ce-ți veni? Dacă află că umblu cu un imigrant căsătorit şi cu un copil ne omoară pe amândoi. A avut grijă Felipe să mă prevină!

Cu pretextul dentistului, Ofelia a reuşit să mai vină o dată la Santiago. În săptămânile de absență a constatat cu spaimă că ceea ce la început fusese curiozitate se transformase în obsesia de a-şi aminti cu toate amănuntele seara de la hotel, în nevoia insuportabilă de a-l revedea pe Víctor şi a face dragoste cu el, de a vorbi cu el, mult, de a-i împărtăşi secretele şi de a-i afla trecutul. Voia să-l întrebe de ce şchiopăta, să-i cerceteze cicatricile, să afle amănunte despre familia lui şi despre sentimentele care-l legau de Roser. Era plin de mistere, i-ar fi trebuit mult timp să le descifreze pe toate: ce era

aia exil, răzvrătire militară, groapă comună, lagăr de concentrare, ce naiba erau catârii cu burţile plesnite şi pâinea de război. Era cam de vârsta lui Matías Eyzaguirre, însă infinit mai bătrân, dur ca cimentul pe dinafară, impenetrabil pe dinăuntru, parcă cioplit cu dalta, brăzdat de cicatrici şi amintiri rele. Spre deosebire de Matías, care îi aplauda temperamentul de dinamită şi puhoiul de capricii, Víctor era enervat de copilăriile ei, aştepta de la ea o inteligenţă limpede, respingea orice superficialitate. Dacă o întreba ceva, îi asculta răspunsul atent ca un profesor şi nu o lăsa să scape cu o glumă sau schimbând subiectul. Ofelia se confrunta cu provocarea de a se vedea tratată cu seriozitate.

A doua oară când s-a trezit în braţele amantului, unde adormise preţ de câteva minute după ce făcuseră dragoste, Ofelia a decis că îl găsise pe bărbatul vieţii sale. Nici un tânăr din mediul ei – pretenţioşi, răsfăţaţi, molatici, la adăpostul banilor şi al puterii familiilor – nu se putea compara cu el. Víctor a primit mărturisirea cu emoţie, simţea că şi ea era aleasa, dar nu şi-a pierdut capul; punea la socoteală şi vinul pe care-l băuseră, şi noutatea, circumstanţe care se pretau la reacţii exagerate; mai întâi să treacă fierbinţeala trupurilor, apoi aveau să vorbească.

Ofelia ar fi rupt fără ezitare logodna cu Matías Eyzaguirre dacă i-ar fi cerut Víctor, însă el a repetat că nu era liber şi nu avea ce să-i ofere în afară de aceste întâlniri precipitate şi ilicite. Atunci ea a propus să fugă în Brazilia sau în Cuba şi să trăiască sub palmieri, unde nu-i ştia nimeni; în Chile erau condamnaţi la clandestinitate, dar lumea era mare. „Am o datorie faţă de Roser şi Marcel, iar tu habar n-ai ce înseamnă sărăcia şi exilul. N-ai rezista nici măcar o săptămână cu mine sub palmierii ăia“, a spus el amuzat. Ofelia a început să lase scrisorile lui Matías fără răspuns, sperând ca indiferenţa ei să-l facă să renunţe; nu a fost aşa, logodnicul cel tenace a pus tăcerea ei pe seama nervilor unei fiinţe sensibile. Între timp, descoperindu-şi o duplicitate care o mira, Ofelia afişa în familie o bună dispoziţie total falsă. A mai lăsat să treacă vreo două luni, se întâlnea pe furiş cu Víctor, dar luna septembrie nu era departe şi şi-a dat seama că trebuia să rupă logodna, cu sau fără aprobarea iubitului; invitaţiile fuseseră de-acum trimise şi nunta fusese anunţată în *El Mercurio*. În fine, s-a dus pe ascuns la minister şi a cerut unei cunoştinţe să trimită un plic în Paraguay cu valiza diplomatică. În

plic se aflau inelul şi o scrisoare în care-i spunea lui Matías că e îndrăgostită de altul.

De cum a primit plicul, Matías Eyzaguirre a zburat în Chile, şezând pe jos într-un avion militar: în plin război mondial nu se găsea combustibil pentru zboruri fanteziste. A năvălit în trombă în casa de pe strada Mar del Plata la ora ceaiului, lovindu-se de măsuţele fragile şi de scaunele cu picioare răsucite, iar Ofelia s-a pomenit în prezenţa unui necunoscut. Logodnicul amabil şi împăciuitor lăsase locul unui energumen care s-a apucat s-o zgâlţâie, roşu de furie şi ud de sudoare şi lacrimi. Urletele lui au atras familia şi astfel a aflat Isidro del Solar ce se petrecea de o vreme chiar sub nasul lui. A reuşit să-l scoată din casă pe furiosul logodnic, promiţându-i că va aranja lucrurile în felul său, numai că autoritatea i-a fost pusă la grea încercare de încăpăţânarea neclintită a fiică-sii. Ofelia a refuzat să dea explicaţii, să spună cine era iubitul ei şi, cu atât mai puţin, să se căiască. Pur şi simplu, a închis gura şi n-a fost chip să i se smulgă un cuvânt, impasibilă la ameninţările tatălui, plânsetele mamei şi argumentele apocaliptice ale părintelui Vicente Urbina, care venise chemat de urgenţă în calitate de îndrumător spiritual şi administrator al trăsnetelor Domnului. Calea rezonabilă fiind exclusă, tatăl i-a interzis să iasă din casă, încredinţându-i Juanei rolul de temnicer.

Juana Nancucheo a suferit mult, căci prinsese drag de Matías Eyzaguirre, un domn de stirpe aleasă, dintre cei care salută slujnicele spunându-le pe nume, şi o adora pe Ofelia. A vrut să îndeplinească ordinele stăpânului, numai că viclenia amanţilor a fost mai tare. Cei doi reuşeau să se vadă la ore şi în locuri imposibile, în cârciuma Winnipeg după ora închiderii, în hoteluri suspecte, în parcuri şi la cinema, aproape mereu cu complicitatea şoferului. Ofelia avea timp din belşug, odată păcălită vigilenţa Juanei, dar Víctor, extrem de ocupat cu studiile şi cârciuma, cu greu reuşea să smulgă câte o oră. Şi-a neglijat complet familia. Roser şi-a dat seama şi l-a întrebat cu toată deschiderea: „Te-ai îndrăgostit, aşa-i? Nu vreau să ştiu cine e, dar îţi cer discreţie. În ţara asta suntem oaspeţi, dacă intri într-o încurcătură ne vor deporta. E clar?“ Duritatea ei l-a cam jignit, deşi se încadra perfect în straniul lor acord matrimonial.

În noiembrie a murit preşedintele Pedro Aguirre Cerda, de tuberculoză,

după numai trei ani de mandat. Cei săraci, care beneficiaseră de reformele sale, l-au plâns ca pe un tată la funeraliile cele mai impresionante văzute în această țară. Chiar şi duşmanii săi de dreapta i-au recunoscut onestitatea şi, fără chef, viziunea – omul impulsionase industria națională, sănătatea şi educația – , dar n-aveau să permită ca țara s-o ia spre stânga. Socialismul era bun pentru sovietici, care trăiau foarte departe şi erau nişte barbari, nu însă pentru patria lor. Spiritul laic şi democratic al defunctului preşedinte era un precedent periculos ce nu trebuia să se repete.

Felipe del Solar s-a întâlnit cu soții Dalmau la funeralii. Nu se văzuseră de luni de zile, aşa că după ceremonie i-a invitat la masă ca să mai stea de vorbă. Astfel, a aflat de progresele pe care le făcuseră şi că Marcel, la nici doi ani, bălmăjea deja în spaniolă şi catalană. La rândul lui, le-a spus că Bebe era bolnav de inimă şi că maică-sa avea de gând să-l ducă în pelerinaj la sanctuarul Sfintei Rosa din Lima, căci în Chile era penurie de sfinți, şi că nunta soră-sii Ofelia fusese amânată. Pe chipul lui Víctor nu s-a citit nimic din şocul resimțit, însă Roser l-a ghicit imediat şi a ştiut cine era amanta. Ar fi preferat să rămână o taină, dar acum era o realitate inevitabilă. Situația era mai rea decât îşi imaginase.

— Ți-am zis s-o uiți, Víctor, i-a reproşat seara, când au fost singuri.

— Nu pot, Roser! Ai uitat cât l-ai iubit pe Guillem? Cât îl mai iubeşti şi acum? Aşa şi eu cu Ofelia.

— Şi ea?

— Sentimentul e reciproc. Ştie că nu vom fi niciodată împreună în văzul lumii şi e de acord.

— Şi cât crezi că va suporta fata asta rolul de amantă? Are în față un viitor plin de privilegii, ar trebui să fie nebună să se sacrifice pentru tine. Îți repet, Víctor, dacă se află vom fi alungați cu un şut în fund. Oamenii ăştia sunt foarte puternici.

— Nu va afla nimeni.

— Totul se află mai devreme sau mai târziu.

Nunta Ofeliei a fost anulată sub pretextul că era bolnavă şi Matías Eyzaguirre s-a întors la postul său din Paraguay, pe care-l abandonase în mod precipitat şi fără permisiunea superiorului său ori a ministerului. Escapada a avut ca urmare o admonestare destul de blândă, pentru că

dovedise un talent neobişnuit pentru diplomaţie şi reuşise să pătrundă în cercuri politice şi sociale în care ambasadorul, un tip acrit şi lipsit de anvergură, nu prea avea loc. Ofelia a fost pedepsită cu claustrare în casă. La douăzeci şi unu de ani, s-a pomenit condamnată la inactivitate totală, sub ochiul vigilent al Juanei Nancucheo, plictisindu-se îngrozitor. Degeaba spunea că în faţa legii era majoră; nu avea unde să se ducă şi era incapabilă să se întreţină, după cum i s-a dat de înţeles. „Ai grijă, Ofelia, dacă ieşi pe uşa asta nu te mai întorci“, a ameninţat-o tatăl ei. Atunci a încercat să-l atragă de partea sa pe Felipe sau pe surori, însă clanul a făcut zid pentru a apăra onoarea familiei; numai şoferul, un tip cu rectitudine negociabilă, a ajutat-o până la urmă. S-a terminat şi viaţa mondenă, căci cum să se ducă la vreo petrecere dacă se ştia că era bolnavă. Singurele ieşiri erau la operele de binefacere ale Doamnelor Catolice, la biserică, împreună cu familia, şi la cursurile de artă, unde slabe speranţe să se întâlnească cu careva din lumea ei. După un scandal de zile mari reuşise ca tatăl ei să o lase să se ducă la aceste cursuri. Şoferul avea instrucţiuni să o aştepte trei sau patru ore la ieşire. Aşa s-au scurs câteva luni în care Ofelia nu a progresat defel, dovadă că n-avea talent, lucru bine ştiut de ai ei. Adevărul este că intra pe uşa principală a Şcolii de Artă cărându-şi pânzele, şevaletul şi culorile, traversa clădirea şi ieşea pe uşa din spate, unde o aştepta Víctor. Întâlnirile lor erau rare, îi era foarte greu să-şi potrivească puţinele clipe libere cu orele ei de pictură.

Víctor umbla nedormit, cu nişte cearcăne de somnambul, atât de epuizat, că uneori adormea înainte ca iubita lui să apuce să-şi scoată rochia în camera de hotel. În schimb, Roser era cuprinsă de o energie debordantă. Se adapta în oraş, începea să-i înţeleagă pe chilienii care, de fapt, semănau cu spaniolii: erau la fel de generoşi, aiuriţi şi dramatici. Şi-a propus să-şi facă prieteni şi să fie cunoscută ca pianistă. Cânta la radio, la Hotelul Crillon, la catedrală, în cluburi şi case particulare. S-a dus zvonul că această tânără prezentabilă şi manierată putea cânta după ureche orice i se cerea; era de ajuns să i se fredoneze câteva măsuri pentru ca ea să cânte la pian melodia întreagă, element ideal la petreceri şi ocazii solemne. Câştiga mult mai mult decât Víctor la Winnipeg, numai că rolul de mamă avusese de suferit; până pe la patru ani, Marcel nu i-a spus „mamă“, ci „doamnă“. Iar primul cuvânt

a fost „vin alb“ în catalană, pe care l-a rostit în țarcul din spatele tejghelei. A fost purtat în rucsac de amândoi până a devenit prea greu, lipit de trupul lor în coconul cald care i-a dat siguranță; era un copil liniştit, tăcut, care se juca singur şi rareori cerea ceva. Maică-sa îl lua cu ea la radio, tatăl, la cârciumă, dar cel mai mult stătea la o văduvă cu trei pisici care avea grijă de el pentru o sumă modică.

Paradoxal, legătura dintre Víctor şi Roser s-a consolidat în perioada aceea de haos în care abia dacă se vedeau, iar el era îndrăgostit de altă femeie. Prietenia lor s-a transformat într-o adâncă complicitate lipsită de secrete, suspiciuni sau jigniri; ştiau că nu se vor răni niciodată, iar dacă asta avea să se întâmple, va fi din greşeală. Se protejau reciproc, astfel că lipsurile prezentului şi fantomele trecutului erau suportabile.

În lunile petrecute la Perpignan, în casa quakerilor, Roser învățase să coasă. În Chile, din primele economii, şi-a cumpărat o maşină de cusut Singer cu pedală, neagră şi lucioasă, cu litere şi modele florale aurii, un miracol de eficiență. Sunetul ritmic al maşinii sugera cumva exercițiile la pian, iar când termina o salopetă pentru copil parcă auzea aplauzele publicului. Copia modele din revistele de modă şi era bine îmbrăcată. Pentru concerte, şi-a cusut o rochie lungă în nuanța oțelului, căreia îi aplica panglici de diferite culori, îi punea mâneci scurte sau lungi, guler, flori sau broşe, astfel că de fiecare dată apărea altfel. Se pieptăna în stil vechi, cu un coc pe ceafă strâns cu piepteni sau clipsuri, îşi făcea unghiile şi se ruja – avea s-o facă până la sfârşitul vieții, căruntă şi cu buzele uscate. „Soția ta e tare drăguță“, i-a spus odată Ofelia lui Víctor. O văzuse la funeraliile unui unchi, unde Roser cânta melodii triste la orgă, în timp ce rudele răposatului defilau înaintea văduvei şi copiilor ca să-şi prezinte condoleanțele. Văzând-o pe Ofelia, Roser s-a întrerupt, a venit la ea, a pupat-o pe obraz şi i-a şoptit că putea conta pe ea oricând. Ceea ce i-a confirmat Ofeliei relația frățească pe care o avea cu Víctor. Comentariul ei despre înfățişarea lui Roser l-a mirat: în minte îi rămăsese imaginea cea veche din Spania, a tinerei slăbănoage şi simple pe care părinții săi o luaseră sub aripa lor, iubita nespectaculoasă a lui Guillem. Că Roser era cea de atunci sau cea care trezise admirația Ofeliei nu schimba esențialul: că o iubea. Nimic, nici măcar tentația insuportabilă de a fugi cu Ofelia într-un paradis cu palmieri

nu-l putea despărţi de ea şi de copil.

VIII
1941–1942

Acum însă,
de încet-încet vei înceta să mă iubeşti,
voi înceta şi eu încet-încet să te iubesc.
Şi dacă deodată
ai să mă uiți
nu mă căuta,
căci te voi fi uitat deja.

PABLO NERUDA,
„Dacă ai să mă uiți“,
Versurile căpitanului

După ce Ofelia a fost închisă în casa de pe strada Mar del Plata, întâlnirile amoroase la hotel s-au rărit şi s-au scurtat. Lui Víctor îi era tot mai greu să o vadă şi începea să aibă şi timp să accepte invitația lui Salvador Allende la o partidă de şah. Continua s-o poarte în suflet, însă nu mai ardea de dorința de a o ține întruna în brațe şi nu mai era nevoie să învețe toată noaptea după orele petrecute cu ea. La facultate chiulea de la cursurile teoretice – acolo nu se făcea prezența – şi studia consultând cărți şi notițe. Se concentra pe orele de laborator, autopsie şi practică de spital, unde îşi ascundea experiența, ca să nu-şi umilească profesorii. La cârciumă îşi îndeplinea conştiincios tura de seară, profitând de orele moarte ca să învețe, cu un ochi la țarcul lui Marcel. Jordi Moliné, cizmarul catalan, s-a dovedit partenerul ideal: mereu mulțumit cu câştigurile modeste de la Winnipeg, fericit că avea locşorul lui, mai primitor decât locuința sa de bărbat singur, unde putea trăncăni cu prietenii, bea rachiul cu Nescafé, savura felurile de pe meleagurile natale şi cânta la acordeon. Víctor

încercase să-l învețe să joace şah, însă Moliné n-a priceput ce sens avea să muți piesele dintr-un loc în altul fără nici un profit material. Uneori, când vedea că Víctor pica de somn, îl trimitea să doarmă şi îl înlocuia cu tragere de inimă, deşi nu le servea clienților decât vin, bere sau coniac; nu se pricepea la cocktailuri, pe care le considera o modă impusă de pederaşti. O respecta pe Roser şi-l adora pe Marcel, cu care se juca îndelung în spatele tejghelei; era nepotul pe care nu-l avea. Într-o zi Roser l-a întrebat dacă mai avea rude în Catalonia; i-a spus că plecase din sat de mai bine de treizeci de ani, fusese marinar în sud-estul asiatic, tăietor de lemne în Oregon, conductor de tren şi constructor în Argentina, avusese multe meserii înainte de a veni în Chile şi a face bani cu fabrica de pantofi.

— În principiu mai am ceva rude, dar Dumnezeu ştie ce-o mai fi cu ele. În timpul războiului erau divizați, unii erau republicani, alții erau de partea lui Franco; miliției comunişti pe de o parte, popi şi măicuțe pe de alta.

— Mai ții legătura cu cineva de acolo?

— Da, cu vreo doi. Să vezi ce chestie, am un văr care a stat ascuns până s-a terminat războiul şi acum e primar în sat. E fascist, dar e de treabă.

— Într-o bună zi am să-ți cer o favoare…

— Cere-mi chiar acum, Roser.

— În timpul Retragerii s-a rătăcit soacra mea, mama lui Víctor. Nu am reuşit să dăm de ea, am căutat-o în lagărele de concentrare din Franța, am făcut cercetări de o parte şi de alta a graniței, dar fără rezultat.

— Mulți au trecut prin aşa ceva. Atâția morți, exilați şi fugari! Atâția care au trăit în clandestinitate! Închisorile sunt ticsite, în fiecare noapte scot la întâmplare câțiva deținuți şi îi împuşcă pur şi simplu, fără proces, uite-aşa. Asta e justiția lui Franco. Nu vreau să par pesimist, Roser, dar pesemne că soacra ta nu mai e în viață…

— Ştiu, Carme prefera moartea exilului. S-a despărțit de noi în drum spre Franța, a dispărut în plină noapte fără să-şi ia la revedere şi fără să lase vreo urmă. Dacă dumneata ai legături în Catalonia, poate poți întreba de ea.

— Dă-mi datele şi mă ocup, dar sunt slabe speranțe. Războiul e un uragan care lasă în urmă prăpăd.

— Mie-mi spui, *don* Jordi…

Carme Dalmau nu era singura persoană pe care o căuta Roser. Unul

dintre locurile unde cânta la pian destul de des era ambasada Venezuelei, o clădire ascunsă printre copacii unei grădini luxuriante, prin care se plimba un păun solitar. Valentín Sánchez, ambasadorul, era un sibarit, iubitor de gastronomie şi licori fine, dar mai ales de muzică. Făcea parte dintr-o stirpe de muzicieni, poeți şi visători. Făcuse mai multe drumuri în Europa ca să caute partituri uitate, iar în salonul de muzică etala o colecție de instrumente extraordinare, de la un clavecin atribuit lui Mozart până la comoara cea mai valoroasă, un flaut preistoric despre care pretindea că era făcut dintr-un colț de mamut. Roser se îndoia de autenticitatea clavecinului sau a flautului, dar era recunoscătoare pentru cărțile de istoria artei şi a muzicii pe care Valentín Sánchez i le împrumuta şi pentru faptul că era singura care avea voie să cânte la instrumentele din colecție. Într-o seară a mai zăbovit cu amfitrionul după plecarea invitaților; la un pahar de vin, au vorbit despre planul care îi încolțise în minte, inspirat de colecția ambasadorului: să formeze o orchestră de muzică veche. Ideea îi pasiona în egală măsură, ea avea să conducă orchestra, el avea să fie sponsorul. Înainte de a pleca, Roser i-a cerut ajutorul pentru a găsi un exilat despre care nu mai ştia nimic: „Se numeşte Aitor Ibarra şi a plecat în Venezuela, unde are rude care lucrează în construcții“. După două luni a fost sunată de o secretară de la ambasadă care i-a dat adresa unei întreprinderi de construcții din Maracaibo: Iñaki Ibarra şi Fiii. Roser a trimis mai multe scrisori cu senzația că arunca în mare un mesaj într-o sticlă. Nu a primit răspuns.

Pretextul sănătății precare a Ofeliei pe care ai ei l-au folosit luni în şir ca explicație pentru amânarea nunții cu Matías Eyzaguirre s-a adeverit la începutul anului următor, când Juana Nancucheo a constatat că fata era însărcinată. Mai întâi au fost grețurile matinale, pe care Juana le-a tratat în zadar cu infuzii de anason, ghimbir şi chimen, apoi a socotit că trecuseră nouă săptămâni de când nu mai văzuse compresele igienice la spălat. Într-o zi, în timp ce Ofelia îşi vărsa mațele la baie, s-a proțăpit înaintea ei cu mâinile în şolduri: „Să-mi spui cu cine ai avut de-a face înainte să prindă de veste tăticul matale“. Ofelia era de o ignoranță monumentală în privința propriului corp, până atunci fusese convinsă că răul era produs de un virus digestiv, nici nu făcuse legătura cu Víctor Dalmau. De-abia atunci a priceput şi panica a amuțit-o. „Cine e individul?“ a insistat Juana. „Nu spun

nici moartă.“ Şi, timp de cincizeci de ani, acesta avea să fie singurul ei răspuns.

Juana a încercat să rezolve problema discret, cu rugăciuni şi leacuri băbeşti. Sfântului Iuda, cel bun la toate, i-a aprins la biserică lumânări parfumate, iar Ofeliei i-a dat să bea ceai de rută şi să-şi vâre în vagin tije de pătrunjel. Ştia că ruta e otrăvitoare, dar o gaură în stomac era mai puțin gravă decât un *huacho*, un bastard. După o săptămână în care singurele rezultate au fost înmulțirea vomelor şi epuizarea, Juana a vorbit cu Felipe, în care avusese mereu încredere. L-a pus să jure că n-o să spună nimănui, apoi i-a povestit totul. Felipe a dedus că era un secret prea mare pentru ei doi. S-a dus la sora lui, care zăcea încovrigată de durere de burtă şi dârdâind de frică. A încercat să-şi păstreze calmul.

— Cum s-a întâmplat?

— Cum se întâmplă de obicei.

— Asta nu s-a petrecut niciodată în familia noastră.

— Să crezi tu. Se întâmplă mereu şi bărbaţii habar nu au. Sunt secrete femeieşti.

— Cu cine te-ai… a ezitat el, nevrând să o jignească.

— Nu spun nici moartă.

— Ba va trebui să spui, că singura soluţie e să te măriți cu el.

— Imposibil. Nu e de aici.

— Cum adică, nu e de aici? Îl găsim noi oriunde ar fi, şi dacă nu se însoară cu tine…

— Ce, ai de gând să-l omori?

— Doamne, ce-ți trece prin minte. Nu, o să vorbesc cu el în mod serios, şi dacă nici asta nu merge, o să intervină tata.

— Nu! Nu tata!

— Ceva trebuie făcut, Ofelia, nu putem ascunde, în curând se va afla şi scandalul va fi uriaş. Am să te ajut cât pot, promit.

În cele din urmă au fost de acord să-i spună mamei, care avea să-l pregătească sufleteşte pe Isidro del Solar, iar apoi aveau să vadă ce era de făcut. Laura del Solar a primit vestea convinsă că în fine Dumnezeu îi cerea socoteală pentru tot ce îi dăruise. Drama Ofeliei era o parte din prețul pe care trebuia să-l plătească proniei; cealaltă parte, mai mare, era inima lui

Leonardo, care bătea cu pauze tot mai mari. Exact cum pronosticaseră doctorii la naştere, organele sale erau debile şi viaţa avea să-i fie scurtă. Bebe se stingea fără drept de apel, dar ea refuza să accepte semnele evidente şi se agăţa de rugăciuni şi sfinţi. Acum simţea că se scufundă într-un mâl vâscos şi îşi trage şi familia după ea. Durerea de cap a început imediat, o durere în ceafă i-a împăienjenit vederea. Cum să-i spună lui Isidro? Nici o strategie nu putea să amortizeze lovitura sau reacţia sa. Mai bine să mai aştepte un pic, poate că bunătatea divină va rezolva problema în mod natural – multe sarcini nu erau duse la bun sfârşit –, numai că Felipe a pus problema timpului: cu cât mai târziu, cu atât mai rău. S-a oferit chiar el să stea de vorbă cu tatăl său, închis în bibliotecă, în vreme ce femeile s-au ascuns în fundul casei unde se rugau cu o fervoare de martire.

A trecut o oră până să vină Juana să le spună să se prezinte în bibliotecă. Isidro del Solar le-a întâmpinat în prag şi i-a tras Ofeliei două perechi de palme înainte ca Laura să-l oprească sau Felipe să-l apuce de braţ.

— Cine e nefericitul care mi-a nenorocit fiica? Spune-mi imediat! a urlat el.

— Nici moartă, şi-a şters Ofelia sângele care-i curgea din nas cu mâneca.

— Ai să-mi spui chiar dacă va trebui să te bat cu biciul!

— N-ai decât. Nu spun nimic, nimănui şi niciodată.

— Tată, te rog… a intervenit Felipe.

— Tu să taci! N-am poruncit eu ca mucoasa asta să stea închisă în casă? Unde erai, Laura, în timp ce se petreceau lucrurile astea? Pesemne că la slujbă, iar diavolul bântuia prin casă. Vă daţi seama ce dezonoare, ce scandal! Cum vom fi priviţi! Cum vom da ochii cu lumea...

A continuat să răcnească până când Felipe l-a întrerupt iar:

— Linişteşte-te, tată, şi hai să căutăm o soluţie. Am să fac anumite cercetări…

— Ce cercetări, ce vrei să spui? a întrebat Isidro, brusc liniştit pentru că altcineva sugerase ceva evident.

— Adică să fac un avort, a spus Ofelia cu mult calm.

— Vezi tu altă soluţie?

Atunci a deschis şi Laura gura, spunând cu glas tremurător dar limpede că nici vorbă de aşa ceva, era un păcat de moarte.

— Păcat, nepăcat, asta nu se rezolvă în cer, ci aici, pe pământ. Vom face ce e nevoie şi Dumnezeu va înțelege!

— Nu facem nimic până nu vorbim cu părintele Urbina, a decretat Laura.

Vicente Urbina s-a înființat la ei în aceeaşi seară. Simpla sa prezență a liniştit familia del Solar, omul radia inteligența şi tăria unuia care ştie cum să se ocupe de sufletele tulburate şi are conexiune directă cu Cel de Sus. A acceptat o cupă de Porto şi le-a spus că va sta de vorbă cu fiecare pe rând, începând cu Ofelia, care între timp avea fața umflată şi un ochi închis. A stat aproape două ore cu ea fără a reuşi să-i smulgă numele amantului sau s-o facă să plângă. „Nu este Matías, nu-l învinovățiți pe el“, a repetat Ofelia de mai multe ori, ca o litanie. Urbina era obişnuit să-şi hipnotizeze prin frică enoriaşii, astfel că răceala de gheață a fetei aproape că l-a scos din sărite. Trecuse de miezul nopții când a terminat de vorbit şi cu părinții şi fratele păcătoasei. A luat-o la întrebări şi pe Juana, fără nici un rezultat, căci femeia chiar nu ştia cine era misteriosul amant. „O fi Sfântul Duh, părințele“, a tras ea concluzia pe un ton ghiduş.

Sugestia avortului a fost respinsă categoric de un Urbina scandalizat. Era un delict în fața legii şi un păcat abominabil în fața Domnului, singurul care avea drept de viață şi de moarte. Alternative existau, avea să le studieze în următoarele zile. Esențial era să păstreze povestea între zidurile casei, nimeni nu trebuia să afle, nici surorile Ofeliei, nici celălalt frate, care noroc că măsura taifunurile prin Caraibe. „Bârfa zboară“, cum bine spunea Isidro; cel mai important era să protejeze reputația Ofeliei şi onoarea familiei. Fiecare a primit sfaturile cuvenite: Isidro să evite violența, care duce la greşeli, iar acum era necesară cea mai mare prudență; Laura să continue să se roage şi să contribuie la operele de caritate ale bisericii; Ofelia să se căiască şi să se confeseze, căci carnea e slabă, dar mila Domnului e infinită. Pe Felipe l-a tras la o parte şi i-a spus că se baza pe el în criza apărută şi să vină să-l vadă ca să stabilească un plan.

Iar planul lui Urbina era de o simplitate primordială. Ofelia avea să stea departe de Santiago în lunile următoare, undeva unde nu o cunoştea nimeni, iar apoi, când pântecul îi va creşte, se va retrage la o mănăstire de maici, unde va fi bine îngrijită până la naştere şi va primi ajutorul spiritual de care avea atâta nevoie. „Şi pe urmă?“ a vrut să ştie Felipe. „Pe urmă copilul sau

copila va fi dată spre adopţie unei familii bune. Am să mă ocup personal. Rolul tău este să-ţi linişteşti părinţii şi sora şi să te ocupi de amănunte. Fireşte, vor fi nişte cheltuieli…“ Felipe l-a asigurat că va avea grijă de tot, inclusiv de răsplata pentru măicuţele mănăstirii, rugându-l doar ca în preajma naşterii să-i permită mătuşii Teresa, din altă congregaţie, să vină să stea lângă nepoata ei.

Lunile care au urmat la moşie au fost un maraton de rugăciuni, promisiuni făcute sfinţilor, penitenţe şi acte de caritate din partea Laurei, în vreme ce Juana Nancucheo vedea de casă şi de Bebe, care se întorsese la scutece şi trebuia hrănit cu linguriţa cu un piure de legume; de asemenea, o păzea pe Ofelia, căreia îi spunea „fata căzută în năpastă“. Isidro del Solar, rămas la Santiago, se prefăcea că dăduse uitării drama pe care o trăiau, convins că Felipe luase măsuri ca să nu apară bârfe. Era mult mai preocupat de situaţia politică: afacerile sale puteau fi afectate. În alegeri, dreapta fusese înfrântă, iar noul preşedinte al Partidului Radical îşi propunea să ducă mai departe reformele predecesorului. Poziţia ţării în al Doilea Război Mondial era de o importanţă vitală pentru Isidro, exportul de lână de oaie în Scoţia, dar şi în Germania, prin intermediul Suediei, depindea de acest lucru. Dreapta era pentru neutralitate – la ce bun să te implici riscând să greşeşti –, în vreme ce guvernul şi opinia publică erau de partea Aliaţilor; dacă acest sprijin se materializa, vânzările lui către Germania se duceau dracului.

Ofelia a apucat să-i trimită o scrisoare lui Víctor Dalmau cu şoferul, înainte ca acesta să fie dat afară cu scandal şi ea să fie dusă la ţară. Juana, care-l detesta pe şofer, l-a acuzat, fără alte dovezi decât nişte şoapte surprinse între el şi Ofelia: „V-am zis, stăpâne, dar nu mă luaţi în seamă. Ticălosul ăsta e de vină, din vina lui a rămas copila grea“. Lui Isidro i s-a urcat sângele la cap, credea că-i plesneşte o venă. Că bărbaţii din personalul domestic mai profitau de câte o fată era ceva normal, dar ca fiică-sa să facă acelaşi lucru cu un angajat cu păr de indian şi ciupit de vărsat era inimaginabil. A avut o imagine fugitivă cu Ofelia dezbrăcată în braţele şoferului, puiul ăla de năpârcă, în camera de deasupra garajului şi aproape că a leşinat. S-a liniştit când Juana l-a lămurit că individul nu putea să fie decât intermediarul. L-a chemat în bibliotecă, a urlat la el şi i-a cerut să-i

spună numele vinovatului, l-a amenințat cu închisoarea, unde gardienii aveau să-i smulgă adevărul cu bătaia, însă omul nu ştia nimic: nu-l văzuse niciodată pe Víctor. I-a spus doar orele la care o lăsa şi o lua pe Ofelia de la Şcoala de Artă. Aşa a înțeles Isidro că fata lui nu asistase niciodată la cursuri; de la şcoală pleca pe jos sau cu taxiul direct în brațele amantului. Afurisita nu era chiar atât de proastă cum o crezuse, sau poate că dezmățul o făcuse mai isteață.

Scrisoarea Ofeliei conținea explicația pe care ar fi vrut să i-o dea personal, dar când reuşise să sune nu-l găsise nici acasă şi nici la Winnipe*g*. La țară avea să fie lipsită de orice posibilitate de comunicare, cel mai apropiat telefon se afla la cincisprezece kilometri. I-a scris adevărul: că pasiunea ei fusese un fel de beție care îi luase mințile, că acum înțelegea argumentele lui, că obstacolele care îi despărțeau erau de netrecut. Pe un ton mercantil, a admis că din partea ei fusese vorba mai curând de o patimă nestăpânită decât de dragoste, se lăsase târâtă de provocare, dar nu-şi putea sacrifica reputația şi viața pentru el. L-a anunțat că pleca în călătorie cu mama ei pe o durată nedefinită şi că apoi, cu mintea limpezită, se va întoarce la Matías. A terminat misiva cu un adio categoric şi i-a interzis s-o mai caute vreodată.

Víctor a primit scrisoarea cu resemnarea unuia care o aştepta şi era pregătit. Nu crezuse niciodată în viitorul acestei iubiri: aşa cum îi spusese Roser de la bun început, era ca o plantă fără rădăcini, sortită inexorabil ofilirii; nimic nu creşte la umbra secretelor, dragostea are nevoie de lumină şi de spațiu ca să crească, acestea fuseseră vorbele ei. Víctor a citit scrisoarea de două ori apoi i-a dat-o lui Roser. „Ai avut dreptate, ca de obicei“, i-a spus. I-a fost de ajuns o citire rapidă printre rânduri ca să priceapă că răceala Ofeliei abia reuşea să disimuleze o furie amarnică şi să ghicească şi cauza, care nu era doar lipsa unui viitor cu Víctor: a presupus că fata fusese sechestrată de familia ei pentru a ascunde ruşinea unei sarcini, dar nu i-a împărtăşit această bănuială lui Víctor, ar fi fost o cruzime care l-ar fi chinuit şi mai mult. Simțea pentru Ofelia un amestec de simpatie şi milă, fata naivă şi vulnerabilă era o Julietă care căzuse pradă unei pasiuni adolescentine, doar că în loc de junele Romeo dăduse peste un bărbat înăsprit. A lăsat scrisoarea pe masă şi l-a tras pe divan, singurul loc comod

din locuința lor modestă: „Vino să te scarpin în cap“. El s-a întins cu capul în poala ei şi s-a predat degetelor de pianistă care-l masau şi certitudinii că atâta timp cât ea exista, n-avea să fie singur pe lumea asta plină de necazuri. Dacă grație ei amintirile lui cele mai groaznice deveniseră suportabile, la fel va fi şi hăul din inimă lăsat de Ofelia. Ar fi vrut să-i mărturisească lui Roser durerea care-l sufoca, dar îi lipseau cuvintele pentru a-i povesti cele trăite cu Ofelia, cum îi ceruse ea la un moment dat să fugă împreună şi cum îi jurase că se vor iubi mereu. Nu putea să-i spună, însă Roser îl cunoştea mult prea bine şi precis că ghicise… Marcel s-a trezit din somn şi i-a strigat.

Roser intuise corect sentimentele Ofeliei. După ce a aflat de sarcină, pasiunea i se transformase într-o furie surdă care o mistuia. Îşi analiza cu orele purtarea şi conştiința, după cum îi ceruse părintele Urbina, numai că în loc de a se căi pentru presupusul păcat se căia pentru propria stupizenie. Nici nu-i trecuse prin minte să-l întrebe pe Víctor ce trebuia făcut ca să evite o sarcină, credea că el avea situația sub control şi, cum se vedeau rar, n-avea să se întâmple. Gândire magică. Pentru că era adult şi avea experiență, el era de vină pentru acest accident de neiertat, iar ea, victima, plătea pentru amândoi. Era o nedreptate strigătoare la cer. Nici nu-şi mai amintea de ce se agățase de această dragoste lipsită de speranță pentru un bărbat cu care avea atât de puține în comun. După ce împărțeau patul, mereu într-un loc sordid, mereu pe grabă şi fără confort, rămânea la fel de nesatisfăcută ca după pipăielile pe furiş cu Matías. Poate că ar fi fost altfel dacă ar fi avut mai multă încredere şi mai mult timp să se cunoască, dar nu le fusese dat. Se îndrăgostise de ideea de iubire, de povestea romantică şi de trecutul eroic al acestui războinic, cum obişnuia să-i spună. Trăise o operă cu deznodământ tragic. Ştia că Víctor era îndrăgostit de ea, cel puțin atât cât putea fi o inimă brăzdată de cicatrici, însă din partea ei fusese vorba de un impuls, de o fantezie, de un capriciu în plus. Era atât de nervoasă, de supărată şi se simțea atât de rău, încât detaliile aventurii cu Víctor, chiar şi cele mai fericite, le vedea deformate de teroarea că bărbatul acesta îi distrusese viața. Pentru el fusese o plăcere lipsită de riscuri, pentru ea, riscuri lipsite de plăcere. Iar acum, consecințele le suferea doar ea, el putea trăi mai departe de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Îl ura. Nu-i spusese că rămăsese gravidă pentru ca nu cumva Víctor să-şi revendice rolul de tată.

Orice decizie în privința sarcinii o privea numai pe ea, nimeni nu avea drept de opinie, cu atât mai puțin cel ce îi făcuse atâta rău. Scrisoarea nu spunea nimic din toate astea, dar Roser ghicise.

După trei luni, grețurile au încetat, iar Ofelia a fost invadată de un curent de energie nemaicunoscut. Trimiterea scrisorii încheiase un capitol, a încetat să se mai chinuie cu amintirile şi speculaţiile. Se simțea eliberată, puternică, sănătoasă şi cu un apetit de adolescentă; făcea lungi plimbări pe câmp cu câinii după ea, cocea în bucătărie cantități mari de pişcoturi şi gogoşi pe care le împărțea copiilor de la moşie, picta cu Leonardo un fel de pocitanii, nişte pete de culoare enorme care i se păreau mai interesante decât peisajele şi naturile moarte de dinainte, o apucase plăcerea să calce cearşafuri, spre uluirea spălătoresei, şi o făcea cu orele, asudată şi mulţumită. „Lăsați-o în pace, o să-i treacă“, a pronosticat Juana. Buna dispoziție a Ofeliei o şoca pe *doña* Laura, care se aştepta s-o vadă înlăcrimată şi tricotând lucruşoare pentru bebeluş, însă Juana i-a adus aminte că avusese şi ea luni de euforie de-a lungul sarcinilor, până ca pântecul prea greu s-o deranjeze.

Felipe venea la moşie săptămânal să verifice cheltuielile şi să dea instrucțiuni Juanei, care devenise stăpâna casei, căci Laura era ocupată să negocieze cu sfinții. Aducea veşti din capitală care nu interesau pe nimeni, vopsele şi reviste pentru Ofelia, ursuleți de pluş şi clopoței pentru Bebe, care nu mai vorbea deloc şi reîncepuse să meargă de-a buşilea. De vreo două ori şi-a făcut apariția şi Vicente Urbina, cu odoarea sa de sfințenie, cum spunea Juana – de fapt un miros amestecat de sutană nespălată şi loțiune de ras –, ca să evalueze situația, s-o îndrume pe Ofelia pe calea spiritualității şi s-o îndemne să facă mărturisiri complete. Ea asculta înțeleptele cuvinte cu un aer absent de persoană surdă, nu arăta nici un fel de emoție la perspectiva de a fi mamă, de parcă în burtă ar fi avut o tumoră. Ceea ce avea să uşureze mult adopția, cugeta Urbina.

Şederea la moşie s-a prelungit de la sfârşitul verii până în iarnă şi a avut darul de a diminua rugile frenetice către pronie ale Laurei. Nu îndrăznise să ceară miracolul unui avort spontan, ceea ce ar fi rezolvat drama, căci ar fi fost tot atât de grav ca a dori moartea soțului, dar îl insinua subtil în rugăciuni. Pacea naturii, cu ritmul ei imuabil şi tihnit, zilele lungi şi nopțile

liniştite, laptele spumos şi călduț, tipsiile cu fructe şi pâinea abia scoasă din cuptorul de pământ ars se potriveau mult mai mult cu firea ei timidă decât larma din Santiago. Dacă ar fi fost după ea, ar fi rămas aici definitiv. Ofelia s-a relaxat şi ea în decorul bucolic, ura pentru Víctor s-a transformat într-un resentiment vag; nu era singurul vinovat, avea şi ea o parte de răspundere. A început să se gândească la Matías Eyzaguirre cu oarece nostalgie.

Casa avea o arhitectură colonială, era o construcție veche, cu ziduri groase, țigle pe acoperiş, bârne de lemn şi paviment de ceramică, dar rezistase bine la cutremurul din 1939, spre deosebire de altele din regiune, care se prăbuşiseră; crăpaseră doar nişte pereți şi căzuseră jumătate din țigle. După cutremur, în zonă începuseră jafurile, umblau vagabonzi şi oameni care nu mai aveau de lucru, situație care se punea pe seama depresiei economice mondiale din anii ’30 şi crizei salpetrului. Când salpetrul natural fusese înlocuit de cel sintetic, mii de lucrători rămăseseră fără loc de muncă, iar efectele se simțeau chiar şi după zece ani. La țară hoții veneau noaptea, otrăveau câinii şi apucau ce nimereau, fructe, găini, câte un porc sau un măgar, orice puteau să vândă. Vătafii îi alungau cu puştile. Dar Ofelia habar nu avea de toate astea. Zilele de vară erau lungi, se apăra de zăduf odihnindu-se în cotloanele răcoroase sau desenând scene câmpeneşti, căci Bebe nu mai era în stare să țină pensula în mână. Desena pe cartoane mici căruța trasă de boi încărcată cu fân, vacile somnolente din grajd, curtea păsărilor, spălatul rufelor, culesul viilor. Vinul del Solar nu se compara cu cele mai cunoscute, producția era limitată şi se vindea în totalitate unor restaurante cu care Isidro avea relații.Vinul nu era rentabil, nici pe departe, dar pentru el era important să se numere printre viticultori, acest club exclusivist al familiilor de vază.

A şasea lună de sarcină a Ofeliei a coincis cu începutul toamnei; soarele asfințea mai devreme, nopțile mai reci şi mai adânci se lungeau; se înveleau cu pături şi aprindeau braserouri cu cărbuni şi lumânări, căci aveau să mai treacă nişte ani până să apară electricitatea pe acele meleaguri. De frig n-a prea suferit, căci după euforia lunilor de vară s-a îngrăşat – luase cincisprezece kilograme şi avea picioarele umflate precum jamboanele –, parcă era un leu-de- mare, chiar şi sufleteşte a adormit. A încetat să deseneze, să se plimbe, să citească, să tricoteze sau să brodeze, că adormea

după cinci minute. S-a resemnat să se îngraşe şi s-a neglijat în aşa hal, încât Juana Nancucheo trebuia s-o oblige să facă baie şi să se spele pe cap. Mama îi amintea că şi ea născuse şase copii şi că, dacă s-ar fi îngrijit, poate că şi-ar fi păstrat ceva din farmecul tinereții. „La ce bun, mami? Sunt terminată, toți spuneți asta, cui să-i pese cum arăt? Am să fiu o fată bătrână şi grasă, punct.“ S-a abandonat în mâinile părintelui Urbina şi ale familiei, nici n-o interesa ce-avea să se întâmple cu copilul pe care avea să-l nască. Aşa cum acceptase să se ascundă la țară şi să trăiască în secret, asumându-şi ruşinea inculcată de cleric, s-a convins şi că adopția era inevitabilă, altă ieşire nu exista. „Dacă aş fi mai tânără, am putea pretinde că e copilul meu şi l-am creşte în familie, dar am cincizeci şi doi de ani“, spusese odată mama ei. Ofelia nu dorea decât să doarmă şi să mănânce, dar prin luna a şaptea a încetat să-şi imagineze că avea în burtă o tumoare şi a perceput limpede prezența ființei care creştea. Dacă până atunci acea viață se manifesta ca agitația unei păsări speriate, acum îşi pipăia pântecul şi identifica formele unui trupuşor, un picioruş sau capul. Atunci a pus mâna pe creion şi a desenat în caiet copilaşi de ambe sexe care semănau doar cu ea, fără nici o trăsătură a lui Víctor Dalmau.

La fiecare cincisprezece zile venea s-o vadă o moaşă trimisă de părintele Urbina. Numele ei era Orinda Naranjo şi popa pretindea că ştia mai multe decât orice doctor despre bolile femeieşti, eufemism pentru tot ce ținea de reproducere. Inspira încredere la prima vedere, cu crucea ei mare de argint şi cu geanta cu instrumente. Măsura pântecul Ofeliei, îi lua tensiunea şi îi dădea sfaturi pe un ton exagerat de sensibil, de parcă ar fi vorbit cu o muribundă. Ofelia nu putea s-o sufere, dar se străduia să fie amabilă, ştiind că va depinde de ea la ceasul naşterii. Cum nu ținuse niciodată socoteala menstruațiilor şi a întâlnirilor cu Víctor, nu ştia când rămăsese însărcinată, însă Orinda Naranjo a calculat data aproximativă a naşterii după mărimea burții. Dat fiind că era vorba de prima naştere şi că Ofelia se îngrăşase peste măsură, a pronosticat o naştere grea, dar nu era motiv de îngrijorare, ea avea experiență, nici nu mai ținea minte câți copii adusese pe lume. Era momentul ca Ofelia să fie dusă la mănăstirea de la Santiago, cu o infirmerie bine dotată şi, în caz de urgență, nu departe de o clinică privată. Prin urmare, Felipe a venit cu maşina să o ia pe sora lui; s-a pomenit înaintea

unei făpturi de nerecunoscut, obeză, cu pete pe obraz, care-şi târa picioarele enorme în târlici şi acoperită cu un poncho care mirosea a oaie. „E o jale să fii femeie, Felipe“, a spus ea în chip de explicaţie. Bagajul ei consta în două rochii de gravidă mari cât nişte corturi, o vestă groasă bărbătească, cutia cu vopsele şi o valijoară elegantă cu hăinuţele copilului, făcute de maică-sa şi de Juana; ce încercase ea să tricoteze ieşise anapoda.

După o săptămână petrecută la mănăstire, Ofelia del Solar s-a trezit scăldată în sudoare după un vis tulburător, cu senzaţia că dormise luni de zile într-un lung crepuscul. I se repartizase o chilie în care se aflau un pat de fier, o saltea umplută cu păr de cal, două pături aspre de lână nescărmănată, un scaun, o ladă în care să-şi ţină lucrurile şi o masă de lemn negeluit. Nici nu avea nevoie de mai mult şi i-a plăcut simplitatea spartană care se potrivea cu starea ei de spirit. Fereastra dădea spre grădina măicuţelor, care avea o fântână în centru, arbori bătrâni, plante exotice şi tăvi de lemn pe care se uscau ierburi medicinale; era străbătută de alei înguste, pietruite, iar primăvara arcurile din fier forjat se umpleau de trandafiri urcători. Ofelia a fost trezită de lumina dimineţii târzii de iarnă şi de uguitul unui porumbel. A durat câteva minute să priceapă unde se afla şi ce se petrecuse, de ce era îngropată într-un munte de carne care îi îngreuna respiraţia. Şi-a amintit visul în care ea era cea de dinainte, uşoară şi sprintenă, dansând desculţă pe o plajă cu nisip negru, cu soarele în ochi şi părul învolburat de briza sărată; marea începea să se agite, valurile au aruncat pe mal o fetiţă acoperită de solzi, ca un pui de sirenă. A rămas în pat, a auzit clopotul care chema la slujbă, iar după o oră trecerea unei novice care bătea în trianglu anunţând micul dejun. Pentru prima dată după mult timp a simţit că nu-i era foame şi a preferat să moţăie mai departe.

În aceeaşi după-amiază a venit în vizită părintele Vicente Urbina. A fost primit de un roi de rase negre şi toci albe, măicuţele îi sărutau mâna şi îi cereau binecuvântarea. Era încă tânăr şi ţanţoş, părea deghizat în sutană. „Ei, şi cum se simte protejata mea?“ a întrebat pe un ton blajin, odată instalat înaintea unei căni cu ciocolată spumoasă. Au adus-o pe Ofelia, care a intrat legănându-se ca o fregată pe picioarele ei monumentale. Urbina i-a întins dreapta pentru sărutul de rigoare, dar ea i-a strâns-o în chip de salut.

— Cum te simţi, copila mea?

— Cum vreţi să mă simt cu pepenele ăsta în burtă?

— Înţeleg, copila mea, însă trebuie să-ţi accepţi neplăcerile, sunt normale în situaţia ta, oferă-le ca o ofrandă Atotputernicului. Cum spune Sfânta Scriptură: bărbatul să muncească cu sudoarea frunţii şi femeia să nască în durere.

— Din câte ştiu, părinte, dumneavoastră nu asudaţi muncind.

— Bine, bine, văd că eşti tulburată.

— Când vine mătuşa Teresa? Era vorba că o să-i daţi voie să vină să stea cu mine.

— Vom vedea, vom vedea. Orinda Naranjo îmi spune că sosirea copilului va fi peste câteva săptămâni. Roagă-te Maicii Domnului a Speranţei să te ajute şi pregăteşte-te să te cureţi de păcate; şi nu uita că în perioada asta multe femei îşi încredinţează sufletul Domnului.

— M-am spovedit în fiecare zi.

— A fost o spovedanie totală?

— Vreţi să ştiţi dacă am spus numele tatălui acestui copil? Nu mi s-a părut necesar, contează păcatul, nu cu cine păcătuieşti.

— Ce ştii tu despre categoriile de păcate, Ofelia?

— Nimic.

— O confesiune incompletă e ca şi cum nu te-ai fi spovedit defel.

— Muriţi de curiozitate, nu-i aşa, părinte? a zâmbit ea.

— Nu fi obraznică! Misiunea mea sacerdotală e să te îndrum pe calea binelui, cred că eşti conştientă de asta.

— Desigur, părinte, şi vă sunt recunoscătoare. Nu ştiu ce m-aş fi făcut fără ajutorul dumneavoastră, a spus ea pe un ton atât de umil, că friza ironia.

— În fine, copila mea. Una peste alta, ai avut noroc. Îţi aduc veşti bune. Am făcut cercetări exhaustive pentru a găsi perechea cea mai potrivită care să adopte pruncul şi cred că am găsit-o; sunt persoane de treabă, cu o situaţie economică îndestulată şi, fireşte, catolici. Mai multe nu-ţi spun, dar fii liniştită, voi veghea asupra ta şi a copilaşului tău.

— E fetiţă.

— De unde ştii?

— Am visat-o.

— Un vis e doar un vis.

— Sunt şi vise profetice. Dar orice ar fi, fată sau băiat, mama sunt eu şi am de gând să-mi cresc copilul. Uitați de adopție, părinte Urbina.

— Ce spui, pentru numele lui Dumnezeu!

Hotărârea Ofeliei a fost de nestrămutat. Argumentele şi amenințările omului Bisericii au lăsat-o rece, iar mai târziu, când au sosit mama ei şi Felipe şi, în prezența maicii stareță, au încercat şi ei s-o convingă, i-a ascultat tăcută, ba chiar uşor amuzată, de parcă ar fi vorbit pe limba fariseilor. Totuşi, avalanşa de reproşuri excesive şi de avertizări teribile pesemne că au avut efect – sau o fi fost vorba de o gripă de iarnă care ucide în fiecare an zeci de bătrâni şi copii – pentru că a căzut la pat cu febră mare, vorbind în delir despre sirene, doborâtă de dureri de spate şi tuse, fără să poată dormi sau mânca. Medicul adus de Felipe i-a prescris tinctură de opiu diluată în vin negru şi mai multe medicamente în flacoane albastre neinscripționate, dar numerotate. Măicuțele au tratat-o cu infuzii din ierburile din grădină şi cataplasme calde cu semințe de in pe piept. Şase zile mai târziu avea pielea arsă de cataplasme, dar se simțea mai bine. Ajutată de două novice care o vegheaseră zi şi noapte, s-a ridicat şi a mers cu paşi mici în camera de odihnă, o încăpere veselă, scăldată în lumină naturală, cu duşumea de lemn lucios şi plante în ghivece, străjuită de o statuie a Fecioarei de pe Muntele Carmel, patroana chilienilor, cu Pruncul Isus în brațe, amândoi cu coroane împărăteşti din tablă aurită. Acolo a petrecut întreaga dimineață într-un fotoliu, acoperită cu o pătură, cu privirile pierdute pe cerul înnorat şi purtată în paradis de amestecul miraculos de opiu şi alcool. Trei ore mai târziu, când au venit novicele s-o ajute să se ridice, au văzut pata de pe scaun şi firul de sânge care-i curgea pe picioare.

Urmând instrucțiunile părintelui Urbina, nu a fost chemat un medic, ci moaşa Orinda Naranjo. Femeia s-a înființat cu vorba ei mieros-miorlăită şi a decretat că naşterea se putea produce oricând, deşi, după calculele ei, mai erau două săptămâni. Le-a recomandat măicuțelor să țină pacienta culcată, cu picioarele mai sus decât corpul şi comprese cu apă rece pe burtă. „Rugați-vă, pruncul e plăpând, bătăile inimii abia se aud“, le-a mai spus. Din proprie inițiativă, măicuțele au tratat hemoragia cu ceai de scorțişoară şi lapte cald cu semințe de muştar.

Atunci i-a ordonat părintele Urbina Laurei del Solar să se mute la mănăstire şi să stea cu fiică-sa: ar fi benefic pentru ambele, le-ar ajuta să se împace. Dar nu erau certate, i-a replicat ea, însă el i-a explicat că Ofelia era supărată pe toți, chiar şi pe Dumnezeu. Laura a primit o chilie identică cu cea a fiicei ei şi, în sfârşit, a putut percepe pacea adâncă a vieții religioase pe care şi-o dorise atât de mult. S-a obişnuit rapid cu curentul rece care trăgea în mănăstire şi cu orarul rigid al ritualurilor. Se scula înainte de revărsatul zorilor şi aştepta dimineața în capelă aducând laude Domnului, se împărtăşea la slujba de la ora şapte, mânca laolaltă cu măicuțele supă, pâine şi brânză în timp ce una din ele citea cu glas tare litania zilei. După-amiază avea ore private de meditație şi rugăciune, seara asista din nou la slujbă. Cina era la fel de frugală ca prânzul, doar cu ceva peşte în plus. Laura se simțea fericită în acest refugiu feminin, chiar şi mațele care-i chiorăiau de foame şi lipsa dulciurilor ajunseseră să-i facă plăcere la gândul că avea să mai slăbească. Îi plăceau grădina fermecată, coridoarele înalte şi largi în care paşii răsunau precum castanietele, aroma lumânărilor şi a tămâiei din capelă, scârțâitul uşilor grele, sunetul clopotelor, cânturile, foşnetul straielor călugăreşti, murmurul rugăciunilor. Maica stareță a scutit-o de munca în grădină, în atelierul de broderie, bucătărie sau spălătorie ca să se ocupe de îngrijirea fizică şi spirituală a Ofeliei, pe care, din însărcinarea părintelui Urbina, trebuia să o convingă să dea copilul spre adopție, pentru ca făptura născută din desfrâu să dobândească legitimitate, iar mama să-şi poată reface viața. Ofelia sorbea elixirul magic într-un pahar cu vin şi dormita ca o păpuşă inertă pe salteaua de păr de cal, îngrijită de novice şi legănată de glasul mamei, neauzind ce-i spunea. Părintele Urbina a avut amabilitatea de a mai veni o dată în vizită şi, după ce a constatat că tânăra care pierduse drumul drept rămăsese la fel de încăpățânată, a invitat-o pe Laura del Solar la o plimbare prin grădină sub umbrelă, căci ploua mărunt. Nici unul din ei n-avea să spună nicicând ce au vorbit atunci.

Nimic n-a păstrat memoria Ofeliei de pe urma naşterii, despre care i s-a spus că fusese dificilă şi lungă, şi a zilelor care au urmat, de parcă nici nu le trăise, grație eterului, morfinei şi băuturilor misterioase administrate de Orinda Naranjo, care au cufundat-o într-o binecuvântată inconştiență ce a ținut o săptămână în cap. Trezirea a fost lentă şi buimăcitoare, uitase şi cum

o cheamă. Cum maică-sa se ruga neîncetat scăldată în lacrimi, i-a revenit părintelui Urbina misiunea de a-i da vestea cea rea. S-a întâmplat când Ofelia îşi mai revenise – nu mai înghiţea atâtea droguri – şi întreba ce se întâmplase şi unde era fetiţa ei. „Ai născut un băieţel, Ofelia“, a informat-o el pe tonul cel mai blând şi milos posibil, „dar Domnul, în marea sa înţelepciune, l-a luat la El la câteva minute după naştere“. I-a explicat că pruncul ieşise asfixiat cu cordonul ombilical înfăşurat în jurul gâtului, noroc că apucaseră să-l boteze ca să nu rămână în purgatoriu, ci să ajungă în cerul cu îngeri. Cel de Sus îl scutise de suferinţă şi umilinţă pe acest pământ pe copilul nevinovat şi, în marea Sa milă, îi oferea mântuirea. „Roagă-te mult, copila mea. Trebuie să-ţi învingi aroganţa şi să accepţi voinţa divină. Roagă-te la Domnul să te ierte şi să te ajute să porţi singură acest secret, în demnitate şi tăcere, toată viaţa.“ A mai vrut să o consoleze cu citate din Sfânta Scriptură şi sfaturi proprii, dar Ofelia a început să urle ca o lupoaică şi să se zbată în mâinile puternice ale novicelor care încercau s-o ţină; singura soluţie a fost încă un pahar de vin cu opiu. Şi astfel, pahar după pahar, a dus-o mai mult dormind încă două săptămâni întregi, după care chiar măicuţele au zis că era destul cu rugăciunile şi poţiunile şi trebuia readusă în lumea celor vii. Când s-a putut ridica în picioare s-a constatat că se dezumflase şi avea din nou aspect de femeie, nu mai semăna cu un zepelin.

Felipe a venit să le ia acasă, dar Ofelia a vrut să vadă mormântul copilului, aşa că s-au dus la micul cimitir din satul apropiat, unde ea a depus flori la crucea albă de lemn pe care era scrisă data morţii, nu şi numele, sub care odihnea pruncul care n-apucase să trăiască. „Cum să-l lăsăm aici? E foarte departe…“ a suspinat Ofelia.

Reîntoarsă în casa de pe strada Mar del Plata, Laura nu i-a spus nimic soţului despre tot ce se petrecuse în ultimele luni, bănuind că Felipe îl ţinuse la curent şi că Isidro prefera să ştie cât mai puţin, conform obiceiului de a sta cât mai departe de zbuciumul emoţional al femeilor din familie. Şi-a primit fata cu o sărutare pe frunte, ca în orice dimineaţă normală; avea să moară după douăzeci şi opt de ani fără s-o fi întrebat niciodată de nepotul său. Laura şi-a găsit alinarea în biserică şi dulciuri. Bebe intrase în ultima etapă a scurtei sale vieţi şi acapara toată atenţia mamei, a Juanei şi a

celorlalți, astfel că Ofelia a rămas singură cu tristețea ei.

Familia del Solar nu a fost niciodată absolut sigură că scandalul sarcinii Ofeliei fusese evitat pe de-a-ntregul: în mod tradițional, bârfele de acest gen zburau precum graurii. Pe Ofelia nu o mai încăpea nici o rochie de domnişoară, astfel că, ocupată să-şi cumpere sau să-şi comande altele, a mai uitat de durere. Mai plângea noaptea, când amintirea copilului era atât de intensă, încât îl simțea mişcându-i-se în pântec şi îi curgea un pic de lapte din sfârcuri. A reluat cursurile de pictură, de data asta în mod serios, şi a reintrat în societate fără să se lase afectată de privirile curioase şi de şoaptele pe care le auzea când se întorcea cu spatele. Lui Matías Eyzaguirre îi ajunseseră la urechi în Paraguay nişte zvonuri, dar le-a ignorat ca pe un exemplu tipic de fățărnicie şi răutate din țara sa. Aflând că Ofelia era bolnavă şi se afla la țară, îi scrisese de câteva ori, nu primise răspuns şi atunci îi telegrafiase lui Felipe, întrebându-l de starea de sănătate a surorii lui. „Evoluția este normală“, răspunsese el. Altcineva ar fi intrat la bănuieli, nu şi Matías, care nu era prost, cum credea Ofelia, ci unul dintre atât de rarii oameni buni. La finele anului, tenacele pretendent a obținut permisiunea de a pleca o lună în vacanță în Chile, ca să scape de căldura umedă şi de vijeliile de la Asunción. A ajuns la Santiago într-o zi de joi din luna decembrie, iar vineri se afla la casa în stil francez de pe strada Mar del Plata. Juana Nancucheo i-a deschis speriată de parcă ar fi venit carabinierii, credea că venise să-i ceară socoteală Ofeliei pentru ce făcuse, numai că omul avea în buzunar inelul cu diamante al străbunicii. Juana l-a condus prin casa cufundată în penumbră, pentru că vara persienele erau trase şi pentru că se prevedea doliul după Leonardo. Nici gând de florile proaspete care nu lipsiseră niciodată, nu mirosea a gutui şi a pepeni aduşi de la moşie, nu se auzea muzica de la radio şi nici câinii nu îi ieşiseră veseli în întâmpinare; doar prezența copleşitoare a mobilelor franțuzeşti şi a tablourilor vechi în rame aurite.

Pe terasa cu camelii Ofelia desena în peniță şi tuş, apărată de soare de o pălărie de pai. S-a oprit să o contemple, la fel de îndrăgostit ca înainte, fără să bage de seamă kilogramele în plus. Ofelia s-a ridicat şi a făcut un pas înapoi, nedumerită şi mirată, nu se aşteptase să-l mai vadă. L-a văzut întreg, ca pe bărbatul care era, nu ca pe verişorul rugător şi complezent pe care-l

luase peste picior mai bine de un deceniu. În ultimele luni se gândise adesea la el, punând în balanță pierderea sa cu prețul pe care-l plătea pentru greşelile făcute. Trăsăturile care înainte vreme o plictiseau la Matías deveneau acum virtuți rare. I s-a părut schimbat, mai matur şi mai solid, dar şi mai atrăgător.

Junana le-a adus ceai rece şi prăjituri cu cremă de lapte şi s-a retras după rododendroni ca să tragă cu urechea. Rolul ei în familie era să fie bine informată, asta îi repeta lui Felipe când el îi reproşa că spiona pe după uşi. „La ce-i trebuia Ofelitei să-i frângă inima junelui Matías? E atât de bun, nu merita. Şi să vezi, Felipe, puiule, că i-a povestit totul, fără ca el să apuce s-o întrebe. Şi cu amănunte, închipuieşte-ți.“

Matías ascultase tăcut, ştergându-şi sudoarea de pe frunte cu batista, copleşit de mărturisirea Ofeliei, de căldură şi de parfumul dulceag al trandafirilor şi iasomiei care venea din grădină. Pe urmă i-a luat ceva timp să-şi pună în ordine emoțiile şi să ajungă la concluzia că de fapt nimic nu se schimbase. Ofelia era în continuare cea mai drăguță femeie din lume, singura pe care o iubise şi-avea să o iubească până la sfârşitul zilelor sale. A încercat să i-o spună cu elocința din scrisori, dar nu a mai găsit cuvintele cele înflorite.

— Te rog, Ofelia, mărită-te cu mine.

— Dar n-ai auzit ce-am spus? Nu mă întrebi cine era tatăl copilului?

— N-are importanță. Tot ce vreau să ştiu e dacă-l mai iubeşti.

— Nu a fost dragoste, Matías, a fost o patimă.

— Atunci nu ne priveşte. Ştiu că ai nevoie de timp ca să-ți revii, deşi presupun că nimeni nu-şi revine după moartea unui copil, dar când vei fi pregătită eu voi fi aici şi te voi aştepta.

A scos cutiuța de catifea neagră din buzunar şi a pus-o delicat pe tava de ceai.

— Ai spune acelaşi lucru dacă aş avea un copil nelegitim în brațe? l-a sfidat ea.

— Fireşte că da.

— Cred că nimic din ce ți-am spus nu te-a luat prin surprindere, probabil că ai auzit bârfe. Proasta mea reputație îmi va păşi pe urme peste tot. Aşa ceva poate să-ți distrugă cariera şi viața, Matías.

— Asta e problema mea.

Ascunsă după rododendroni, Juana Nancucheo n-a văzut cum Ofelia lua cutiuța de catifea şi o cerceta cu atenție, de parcă ar fi ținut în palmă un scarabeu egiptean, a auzit doar liniştea. Când i s-a părut că pauza durase destul, a venit cică să ia tava. Atunci a văzut inelul pe degetul Ofeliei.

Îşi propuneau o nuntă fără mare tam-tam, dar pentru Isidro del Solar asta ar fi însemnat recunoaşterea scandalului; în plus, nunta fiicei lui era un prilej perfect pentru a reînnoda angajamente mondene şi, cu aceeaşi ocazie, de a le plesni pe javrele care umblau cu bârfa. Nu le auzise, însă nu doar o dată i se păruse că la Clubul Uniunii i se râdea pe la spate. Pregătirile au fost minime, căci mirii aveau deja totul pregătit de anul trecut, inclusiv cearşafurile şi prosoapele cu inițialele lor brodate. Au dat din nou anunțul în rubrica mondenă din *El Mercurio*, modista a cusut repede rochia de mireasă, identică cu cea precedentă, doar că mai mare, iar părintele Urbina le-a făcut onoarea să-i căsătorească: simpla sa prezență restabilea reputația Ofeliei. În predica şi sfaturile date în privat mirilor, a evitat cu delicatețe subiectul trecutului miresei, drept care ea l-a anunțat că Matías ştia totul, aşa că nu trebuia să păstreze doar ea secretul pentru restul zilelor; aveau să-l păstreze împreună.

Înainte de a pleca în Paraguay, Ofelia a vrut să revină la cimitirul sătesc unde odihnea copilul; Matías a însoțit-o. Au îndreptat crucea albă, au pus flori şi s-au rugat. „Într-o zi, când vom avea locul nostru în cimitirul catolic, îl vom aduce pe copilaşul tău să fie lângă noi, aşa cum se cuvine“, a spus Matías.

Au petrecut o lună de miere de o săptămână la Buenos Aires, apoi au plecat la Asunción pe uscat. Au fost zilele în care Ofelia a intuit că mariajul cu Matías fusese probabil cea mai bună decizie din viața ei. „Îl voi iubi aşa cum merită, îi voi fi credincioasă şi-l voi face fericit“, a promis în sinea ei. În cele din urmă, acest bărbat încăpățânat şi răbdător ca un bou a trecut pragul casei sale, pregătită cu atâta minuțiozitate şi atâtea cheltuieli, purtându-şi nevasta în brațe. Cântărea mai mult decât se aşteptase, dar el era puternic.

PARTEA A TREIA
Întoarceri şi rădăcini

IX
1948–1970

Toate fiinţele
vor avea dreptul
la pământ şi la viaţă,
şi aşa fi-va pâinea zilei de mâine…
PABLO NERUDA,
„Odă pâinii“,
Ode elementare

În vara anului 1948 în familia Dalmau a început o tradiţie care avea să ţină un deceniu. Roser şi Marcel plecau în februarie la o cabană închiriată pe malul mării, în vreme ce Víctor rămânea să lucreze şi venea la ei doar la sfârşit de săptămână, la fel ca majoritatea soţilor chilieni din mediul său, care se lăudau că nu-şi luau concediu pentru că erau de neînlocuit la locul de muncă. Roser vedea aici încă o expresie a machismului bărbaţilor albi: nu voiau să renunţe la libertatea lor de holtei de vară. N-ar fi fost bine văzut ca Víctor să lipsească de la spital o lună întreagă, însă principalul motiv era că plaja îi trezea amintiri grele din lagărul de refugiaţi de la Argelès-sur-Mer; îşi promisese să nu mai pună piciorul pe nisip. În acel februarie a avut însă ocazia să-i întoarcă lui Pablo Neruda favoarea de a-l fi ajutat să emigreze în Chile. Poetul era senator al Republicii şi se supărase pe preşedintele ţării, care intrase în conflict cu Partidul Comunist, deşi acesta îl sprijinise ca să ajungă la putere. Neruda nu-şi punea lacăt la gură şi îl insulta pe acel „produs al bucătăriei politice“, îl considera trădător, zicea că era „un mic vampir rău şi înverşunat“. Guvernul l-a acuzat de injurii şi calomnii, a pierdut dreptul de a fi senator şi poliţia a început să-l urmărească.

Doi lideri ai Partidului Comunist, care peste puţin timp avea să fie scos în afara legii, au venit la spital să stea de vorbă cu Víctor.

— După cum ştiţi, s-a emis un ordin de arestare împotriva tovarăşului Neruda.

— Da, am citit în ziar. Nu-mi vine să cred.

— Trebuie să-l ascundem cât va ţine perioada clandestinităţii, sperăm să se rezolve în curând, dar dacă nu, o să-l scoatem cumva din ţară.

— Cum vă pot ajuta?

— Găzduindu-l o perioadă scurtă. Îl vom muta dintr-un loc în altul ca să nu-l prindă poliţia.

— Sigur că da, e o onoare.

— Nici nu mai trebuie să vă spunem că nu trebuie să afle nimeni.

— Soţia şi copilul sunt în vacanţă. Sunt singur acasă, va fi în siguranţă.

— Vă avertizăm că puteţi avea probleme dacă se află, puteţi fi acuzat de tăinuire.

— Nu are importanţă, a spus el şi le-a dat adresa.

Şi astfel Pablo Neruda şi soţia sa, pictoriţa argentiniană Delia del Carril, au stat două săptămâni ascunşi acasă la familia Dalmau. Víctor le-a cedat patul său şi le aducea mâncare gătită de bucătăreasa cârciumii în vase mici, ca să nu bată la ochi. Poetului nu i-a scăpat coincidenţa: mâncarea îi venea de la Winnipe*g*. Îl mai aproviziona cu ziare, cărţi şi whisky, care aveau darul să-l calmeze, şi făcea conversaţie cu Neruda, căci de vizite nu putea fi vorba. Poetul era sociabil şi avea spirit gregar, avea nevoie de prieteni, chiar şi de adversarii ideologici cu care să-şi exerseze scrima verbală a polemicii. În lungile seri petrecute în acel mic apartament a recapitulat în linii mari cu Víctor lista refugiaţilor îmbarcaţi la Bordeaux în august 1939 şi a altor bărbaţi şi femei din exodul spaniol care au ajuns în Chile în anii următori. Víctor a observat că atunci, refuzând să se conformeze ordinului de a aduce doar muncitori calificaţi şi alegând şi artişti şi intelectuali, Neruda îmbogăţise ţara cu un val de talente, cunoştinţe şi cultură. În mai puţin de un deceniu, se evidenţiau deja nume de oameni de ştiinţă, muzicieni, pictori, scriitori, ziarişti, chiar şi un istoric care visa la monumentala sarcină de a rescrie istoria statului Chile de la origini.

Izolarea îl înnebunea pe Neruda, era ca o fiară închisă într-o cuşcă, se învârtea la nesfârşit între patru pereţi; nici măcar la geam n-avea voie să iasă. Soţia, care renunţase la tot ca să fie cu el, chiar şi la pictură, abia

reuşea să-l ţină în casă. Neruda şi-a lăsat barbă şi-şi omora timpul scriind cu furie ciclul *Cântul general*. În schimbul ospitalităţii, citea cu inconfundabila sa intonaţie lugubră versuri mai vechi şi poeme neterminate, care i-au transmis lui Víctor pentru toată viaţa viciul poeziei.

Într-o seară, pe neanunţate, au apărut doi necunoscuţi cu pardesie şi pălării negre, deşi afară era cald. Păreau detectivi, dar s-au prezentat drept tovarăşi de la partid şi i-au luat pe cei doi în altă parte, abia dându-le răgaz să-şi strângă lucrurile şi poemele în lucru. Nu i-au spus lui Víctor unde îi duceau, dar l-au prevenit că era posibil să-i mai găzduiască şi altă dată, pentru că ascunzătorile erau greu de găsit; peste cinci sute de poliţişti umblau după el. Víctor le-a spus că familia sa avea să se întoarcă în curând şi locul nu va mai fi sigur. În fond, era o mare uşurare să-şi redobândească liniştea căminului, oaspetele dăduse casa peste cap cu monumentala sa prezenţă.

Avea să-l revadă după treisprezece luni, când a organizat, cu alţi prieteni, fuga poetului în Argentina, pe cai, prin trecătorile sudice ale cordilierei andine. Între timp, Neruda, de nerecunoscut cu barba sa, stătuse ascuns la prieteni şi la camarazi din partid, tot timpul cu poliţia pe urme. Ca şi poezia, şi acest drum spre frontieră avea să-i lase lui Víctor o amintire de neşters. Au străbătut călare un decor magnific de selvă rece, arbori milenari, munţi şi ape; apa era omniprezentă, se strecura printre trunchiurile bătrâne în pârâiaşe ascunse, cădea din cer în cascade, târa totul în cale sub formă de pâraie vijelioase pe care călătorii le treceau cu inima cât un purice. Mulţi ani mai târziu, Neruda îşi va aminti în memoriile sale această trecere: „Fiecare înainta îmbătat de solitudinea nemărginită, de tăcerea verde şi albă. […] Totul era natură splendidă şi secretă, dar şi ameninţare crescândă a frigului, a zăpezii şi a urmăririi“.

S-au despărţit la graniţă, unde fugarii erau aşteptaţi de *gauchos* cu cai de schimb pentru a continua drumul. „Guvernele trec, dar poeţii rămân, *don* Pablo. Vă veţi întoarce în glorie şi onor, ţineţi minte asta“, a spus Víctor şi l-a îmbrăţişat.

Neruda avea să părăsească oraşul Buenos Aires cu paşaportul lui Miguel Ángel Asturias, marele romancier guatemalez cu care se asemăna fizic, ambii fiind „cu nasul mare şi bogaţi la chip şi la trup“. La Paris a fost primit

ca un frate de Pablo Picasso şi omagiat la Congresul de Pace, în timp ce guvernul chilian declara presei că individul era un impostor, o sosie a lui Pablo Neruda, şi că cel real se afla în Chile, sub ochii poliției.

În ziua în care Marcel Dalmau Bruguera împlinea zece ani a sosit scrisoarea bunicii Carme, care străbătuse o jumătate de lume până să ajungă la destinatar. Părinții îi povestiseră de ea, dar nu văzuse nici o fotografie şi relatările despre mitica familie din Spania erau atât de departe de realitate, încât le punea în aceeaşi categorie în care intrau neverosimilele romane de groază sau fantastice pe care le colecționa. Refuza să vorbească în catalană, o făcea doar cu bătrânul Jordi Moliné la cârciuma Winnipeg, cu restul lumii se exprima în spaniolă, exagerându-şi accentul chilian şi folosind un limbaj vulgar, taxat de maică-sa cu palme sonore, dar dincolo de asta era un copil ideal, care îşi vedea de şcoală, se descurca singur în ce privea transportul, îmbrăcămintea, adesea şi mâncarea, care-şi stabilea chiar şi orele la dentist şi la frizer. Ai fi zis că e un adult în pantaloni scurți.

Venind în acea zi de la şcoală, a luat corespondența din cutia poştală, a scos din teanc revista săptămânală cu extratereştri şi minuni ale naturii şi a lăsat restul pe măsuța din antreu. Era obişnuit să nu găsească pe nimeni acasă. Cum ai săi aveau orare imprevizibile, îi lăsaseră o cheie încă de la cinci ani, iar de la şase mergea singur cu tramvaiul şi autobuzul. Era înalt şi ciolănos, cu trăsături definite, ochi negri cu o expresie concentrată şi părul disciplinat cu briantină. În afară de acest ultim amănunt care îl făcea să semene cu un cântăreț de tango, îl imita pe Víctor Dalmau în gesturile măsurate şi tendința de a vorbi laconic şi fără detalii. Ştia că nu era tatăl, ci unchiul său, dar era o informație la fel de irelevantă ca şi legenda cu bunica dispărută în mijlocul unei mulțimi disperate, într-o noapte, după ce mersese pe motocicletă. Mai întâi a venit Roser cu un tort, apoi Víctor, care făcuse o tură de treizeci de ore la spital, dar nu uitase cadoul la care visa de trei ani: „E un microscop de profesionist din cele mari, asta ca să te țină până te însori“, a glumit el, îmbrățişându-l. Era mult mai drăgăstos decât Roser şi mult mai blând; pe ea era cu neputință s-o înmoi, însă Marcel avea la îndemână nişte trucuri cu care obținea tot ce voia de la el.

După cină şi tort, Marcel a adus corespondența în bucătărie. „Ia te uite, e de la Felipe del Solar, nu l-am mai văzut de luni de zile“, a spus Víctor

citind numele expeditorului. Era un plic mare cu antetul biroului de avocatură del Solar. Înăuntru era un bilet în care Felipe scria că era musai să se vadă şi să ia masa împreună şi să-l ierte pentru întârzierea cu care îi trimitea scrisoarea alăturată, care ajunsese la vechea sa adresă şi rătăcise îndelung până să-i parvină la noul apartament de vizavi de Clubul de Golf. După un minut, un strigăt i-a făcut să tresară, era prima dată când îl auzeau ridicând vocea: „E de la mama! Trăieşte!“, apoi glasul i s-a frânt într-un suspin.

Marcel a rămas rece, ar fi preferat ca bunica să se întrupeze ca un extraterestru, dar şi-a schimbat părerea când a aflat că vor pleca în călătorie. Începând din acel moment, totul n-a fost decât o lungă pregătire pentru a o întâlni pe Carme: scrisori care plecau şi soseau neaşteptând răspuns, telegrame care se încrucişau în aer, Roser şi-a anulat lecţiile şi concertele, Víctor şi-a luat concediu de la spital. De Marcel nu se ocupa nimeni, bunica reînviată merita chiar să piardă anul şcolar. Au zburat cu o companie peruană care a făcut cinci escale până la New York, de acolo au mers în Franța cu vaporul, de la Paris la Toulouse cu trenul, iar de acolo în Andorra cu autobuzul, pe o şosea care şerpuia printre munți. Nici unul dintre ei nu mai mersese cu avionul, iar experiența a scos la iveală singurul punct slab al lui Roser: frica de înălţime. În mod obişnuit, când trebuia să iasă pe un balcon situat la ultimul etaj, îşi disimula acrofobia cu acelaşi stoicism cu care suporta durerea de orice fel şi greutățile vieții. „Strângi din dinți şi mergi înainte“ era deviza ei, dar în avion au lăsat-o nervii şi stăpânirea de sine. Soțul şi băiatul au ținut-o de mână, au îmbărbătat-o şi au distrat-o, au sprijinit-o când vomita în pungă în orele lungi de zbor şi au silit-o să coboare la fiecare escală. Ajunşi la Lima, a doua escală după Antofagasta, arăta atât de rău, că Víctor a propus ca ea să se întoarcă acasă pe uscat şi să meargă mai departe doar el şi băiatul, însă Roser nici n-a vrut să audă: „Am să zbor chiar de-ar fi să ajung în iad, să fie clar“. Aşa a ajuns la New York tremurând de frică şi vomitând în pungile de hârtie. Se antrena: dacă se materializa proiectul orchestrei de muzică veche ştia că deplasările cu avionul aveau să devină ceva obişnuit.

Carme îi aştepta în stația de autobuz din Andorra la Vella aşezată pe o bancă, dreaptă ca un băț, cu țigara în gură, îmbrăcată în negru pentru morți,

dispăruți şi pentru Spania, cu o pălărie absurdă pe cap şi o geantă în poală din care se ițea capul unui cățel alb. S-au recunoscut lesne, căci nici unul nu se schimbase prea mult în cei zece ani de despărțire. Roser era aceeaşi, doar că adoptase un stil care i se potrivea, drept care Carme s-a simțit uşor intimidată în prezența femeii bine îmbrăcate, machiate şi sigure pe ea: ultima oară o văzuse gravidă, epuizată şi tremurând de frig în ataşul unei motociclete. Emoționat până la lacrimi a fost doar Víctor; femeile s-au sărutat pe obraz de parcă nu s-ar mai văzut de ieri, iar războiul şi exilul ar fi fost episoade lipsite de importanță în viețile lor tihnite. „Tu trebuie să fii Marcel. Eu sunt *àvia* ta. Ți-e foame?“, şi, fără a aştepta răspunsul nepotului, a scos o brioşă din geanta în care cățelul convietuia cu dulciurile. Fascinat, Marcel studia geografia completă a ridurilor bunicii, dinții ei îngălbeniți de nicotină, părul cenuşiu şi țepos care-i scăpa de sub pălărie şi degetele strâmbate de artrită, zicându-şi că dacă ar fi avut şi antene pe cap, ar fi semănat cu un marțian.

Un taxi vechi de douăzeci de ani i-a purtat hârâind prin oraşul cățărat printre munți şi care, le-a spus Carme, era capitala spionajului şi a contrabandei, practic, singurele ocupații rentabile în acea perioadă. Ea era implicată în cea de-a doua, căci pentru spionaj trebuia să ai relații bune cu puterile europene şi cu americanii. Trecuseră patru ani buni de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945, iar oraşele devastate îşi reveneau din foame şi ruină, dar mai existau încă grupuri de refugiați şi oameni care rătăceau căutându-şi locul în lume. Le-a spus că Andorra fusese un cuib de spioni în timpul războiului şi continua să fie şi acum, în Războiul Rece. Înainte fusese o cale de scăpare pentru cei ce fugeau de germani, mai ales evrei şi prizonieri evadați, care adesea erau trădați de călăuze, fiind asasinați sau predați inamicului după ce li se luau banii şi bijuteriile. „Brusc, nişte ciobani s-au îmbogățit peste măsură, iar în fiecare an, când se topesc zăpezile, apar cadavre cu mâinile legate cu sârmă“ a adăugat şi taximetristul. Iar după război prin Andorra treceau ofițeri germani şi simpatizanți ai naziştilor care se îndreptau către America de Sud. Ar fi vrut să treacă prin Spania şi să se bucure de sprijinul lui Franco. „Cât despre contrabandă, nu e mare lucru: țigări, alcool şi altele de acest gen, nimic periculos“, i-a lămurit Carme.

Ajunşi la casa rustică pe care Carme o împărţea cu perechea de ţărani care-i salvase viaţa, s-au aşezat la masă înaintea unui iepure suculent gătit cu năut şi a două carafe cu vin negru şi şi-au povestit reciproc prin ce trecuseră în ultimii zece ani. În timpul Retragerii, când hotărâse că n-avea putere să continue şi ideea exilului i se păruse inacceptabilă, îi părăsise pe Roser şi pe Aitor Ibarra cu gândul de a se duce să moară de frig departe de ei. A doua zi însă s-a trezit înciudată, înţepenită şi flămândă, dar mult mai vie decât ar fi dorit. A rămas pe loc, nemişcată, în vreme ce pe lângă ea se scurgea lent mulţimea tot mai rărită de fugari, iar seara s-a pomenit singură, încovrigată ca un melc pe pământul îngheţat. Nu-şi amintea ce simţise atunci, le-a spus, dar a înţeles că nu e uşor să mori, iar să chemi moartea e o laşitate. Bărbatul îi murise, poate că şi cei doi fii, însă existau Roser şi copilul pe care-l purta; atunci a vrut să continue, dar n-a fost în stare să se ridice. După o vreme a apărut un câine care amuşina urmele lăsate de coloana de refugiaţi, l-a primit lângă ea ca să se încălzească. A fost salvarea ei. După o oră sau două, doi ţărani care îşi vânduseră produsele fugarilor de la coada coloanei şi se întorceau acasă au auzit scheunatul căţelului şi au crezut că era un copil. Astfel au găsit-o pe Carme şi au ajutat-o. A trăit în casa lor, a muncit cu ei pământul, cu multă trudă şi rezultate modeste, până ce fiul cel mare al familiei i-a dus pe toţi în Andorra. Au trecut acolo războiul, făcând contrabandă între Spania şi Franţa cu orice, chiar cu oameni când apărea ocazia.

— E vorba de căţelul ăsta? a întrebat Marcel, care îl luase pe genunchi.

— Chiar de el. Are cam unsprezece ani şi-o s-o mai ducă mult. Îl cheamă Gosset.

— Ăsta nu e nume, înseamnă „câine“ în catalană.

— N-are nevoie de alt nume, ăsta e de-ajuns, a decretat bunica trăgând din ţigară.

A trecut un an întreg până ce Carme să se încumete să emigreze alături de singurele rude pe care le mai avea. Cum nu ştia nimic despre Chile, râma aceea lungă din sudul hărţii, s-a pus pe căutat în cărţi şi a încercat să găsească vreun chilian ca să-l ia la întrebări, dar nici unul nu a trecut prin Andorra în acea vreme. O reţineau prietenia pentru ţăranii care o salvaseră şi cu care vieţuise atâţia ani şi teama de a străbate o jumătate de lume fără

pic de experienţă şi cu un câine bătrân. Se temea şi că Chile n-avea să-i placă. „Nenea Jordi zice că e la fel ca în Catalonia“, a liniştit-o Marcel într-o scrisoare. Odată hotărârea luată, şi-a luat la revedere de la prieteni, a respirat din rărunchi şi a lepădat orice griji, dispusă să se bucure de aventură. A călătorit pe mare şi pe uscat vreme de şapte săptămâni, cu cățelul în geantă, fără grabă, luându-şi răgaz să facă turism şi să aprecieze alte peisaje şi alte limbi, să guste feluri exotice şi să compare obiceiuri străine cu cele cunoscute. Zi după zi se depărta de trecut şi pătrundea în altă dimensiune. Cât timp fusese învățătoare, studiase şi predase lumea; acum constata că nu se potrivea cu descrierile din texte şi nici cu fotografiile, că era mult mai complexă şi mai colorată şi mai puțin amenințătoare. Îi împărtăşea cățelului impresiile şi le nota şi într-un caiet de şcoală, împreună cu amintirile, ca măsură de precauție în cazul în care mai târziu memoria ar fi lăsat-o. Înfrumusețea faptele, fiind conştientă că viața e aşa cum o povesteşti, prin urmare ce rost are să notezi urâtul. Ultima etapă a drumului a fost identică cu cea pe care o făcuseră ai ei pe Oceanul Pacific în 1939. Fiul îi trimisese bani pentru un bilet la clasa întâi, argumentând că îl merita din plin după atâtea necazuri, însă ea a preferat să călătorească la clasa turist, unde să se simtă mai în largul ei. Războiul şi anii în care se ocupase cu contrabanda o făcuseră foarte discretă, dar asta nu a împiedicat-o să stea de vorbă cu străinii; descoperise că oamenilor le place să vorbească, sunt de ajuns vreo două întrebări ca să te împrieteneşti cu ei şi să afli o grămadă de lucruri. Fiecare are o poveste de spus şi vrea s-o împărtăşească.

Pe Gosset, care suferea de beteşugurile vârstei, călătoria l-a întinerit etapă cu etapă, astfel că ajungând în largul coastelor chiliene parcă era altul, mai vioi şi mirosind mai puțin a sconcs. În portul Valparaíso, bunica şi câinele au fost aşteptaţi de Víctor, Roser şi Marcel. Îi însoțea un domn burtos şi vorbăreț care s-a prezentat ca „Jordi Moliné, sluga dumneavoastră, doamnă“. A adăugat în catalană că era gata să-i arate ce are mai grozav această frumoasă țară. „Ştiți că suntem cam de aceeaşi vârstă? Şi eu sunt văduv“, a adăugat el cu un soi de împăunare. În trenul care-i ducea la Santiago, Carme a aflat de rolul de străunchi pe care-l îndeplinea conştiincios şi de faptul că nepotul era o prezență obişnuită a cârciumii sale, unde venea aproape zilnic să-şi facă temele ca să nu stea singur acasă.

Víctor nu mai lucra noaptea la Winnipeg, era cardiolog la spitalul San Juan de Dios, nici Roser nu mai trecea des, totuşi superviza socotelile ţinute de un contabil pensionar plătit cu companie, mâncare şi băutură.

Carme şi-i găsise pe ai ei graţie lui Elisabeth Eidenbenz, care se stabilise la Viena şi îşi continua misiunea dintotdeauna: să ajute femeile şi copiii. Oraşul fusese bombardat cu înverşunare şi, la sosirea ei acolo, la puţin timp după încheierea războiului, populaţia înfometată căuta prin gunoaie şi sute de copii trăiau precum şobolanii printre dărâmăturile a ceea ce fusese cel mai frumos oraş imperial. În 1940, pe când se afla în sudul Franţei, Elisabeth îşi dusese la bun sfârşit proiectul de a înfiinţa o maternitate-model în micul palat abandonat din Elna, unde primea femei care mai aveau puţin până să nască. Dacă iniţial fusese vorba de spaniole refugiate din lagărele de concentrare, mai târziu au venit şi evreice, ţigănci şi alte femei care fugeau de nazişti. Protejată de Crucea Roşie, maternitatea din Elna trebuia să fie neutră şi să le refuze pe cele urmărite politic, numai că Elisabeth ignora această regulă, în ciuda controlului, ceea ce a făcut ca în 1944 Gestapoul să închidă maternitatea. Până atunci reuşise să salveze mai bine de şase sute de copii.

În Andorra, Carme o cunoscuse întâmplător pe una dintre acele mame norocoase, care i-a povestit că îşi născuse în siguranţă băiatul datorită lui Elisabeth. Atunci a făcut ea legătura între infirmieră şi numele celei care fusese persoana de contact a familiei sale în Franţa, în caz că ar fi reuşit să treacă graniţa. A scris Crucii Roşii şi, de la un birou la altul, dintr-o ţară în alta, printr-o corespondenţă tenace care a învins obstacolele birocraţiei şi a străbătut Europa dintr-o direcţie într-alta, a aflat adresa de la Viena; aşa a a aflat că cel puţin unul din fiii ei, Víctor, era în viaţă, că se căsătorise cu Roser, care-l născuse pe Marcel şi tustrei se aflau în Chile. Nu ştia cum să dea de ei, însă Roser le scrisese celor care o primiseră după ce plecase de la Argelès-sur-Mer; i-a luat ceva timp să dea de acei quakeri, care locuiau acum la Londra şi care au căutat în pod plicul de la Roser cu singura adresă pe care o ştiau, cea de la locuinţa lui Felipe del Solar din Santiago. Şi astfel, cu o întârziere de câţiva ani, Elisabeth Eidenbenz a reunit familia Dalmau.

La mijlocul anilor ’60, Roser s-a dus la Caracas, la invitaţia prietenului ei Valentín Sánchez, fostul ambasador retras de-acum din diplomaţie şi

devotat întru totul pasiunii sale pentru muzică. În cei douăzeci şi cinci de ani scurşi de la sosirea navei *Winnipeg* devenise mai chiliană decât cei născuți acolo, la fel ca majoritatea spaniolilor refugiați, care nu erau numai cetățeni, dar unii reuşiseră să împlinească visul lui Pablo Neruda de a scutura toropeala acestei societăți. Nimeni nu-şi mai aducea aminte că la un moment dat existase o opoziție față de ei, nimeni nu putea nega contribuția minunată a oamenilor pe care Neruda îi adusese în Chile. După ani de planuri, scrisori şi drumuri, Roser şi Valentín Sánchez reuşiseră să înființeze prima orchestră de muzică veche de pe continent, susținută de petrol, această comoară inepuizabilă ce țâşnea din belşug din pământul venezuelean. În vreme ce el bătea Europa cumpărând instrumente prețioase şi dezgropând partituri necunoscute, ea forma interpreții printr-o selecție strictă, în noua sa calitate de vicedecană a Şcolii de Muzică din Santiago. Amatorii prisoseau, veneau din diferite țări cu speranța de a face parte din utopica orchestră. Chile nu avea bani pentru aşa ceva; erau alte priorități de ordin cultural şi în rarele cazuri când Roser reuşise să trezească interes pentru proiect, ori venea un cutremur, ori o schimbare de guvern, şi totul pica. Dar în Venezuela orice vis era cu putință cu influența şi relațiile potrivite, iar dintr-astea Valentín Sánchez avea din belşug, căci se numărase printre puținii politicieni în stare să plutească fără probleme printre dictaturi, lovituri militare, încercări de democrație şi guvernul împăciuitor al momentului, condus de unul dintre prietenii săi apropiați. Țara se confrunta cu o gherilă inspirată din revoluția cubaneză, aşa cum erau şi altele pe continent, în afară de Chile, unde abia începea să mijească o mişcare revoluționară mai curând teoretică decât combativă. Nimic din toate astea nu afecta prosperitatea țării şi nici iubirea de muzică a venezuelenilor, oricât de veche ar fi fost. Valentín venea des în Chile, la Santiago avea un apartament gata oricând să-l primească, Roser îl vizita la Caracas, iar împreună plecaseră în Europa în problema orchestrei. Ea se învățase cu avionul cu ajutorul tranchilizantelor, somniferelor şi ginului.

Prietenia lor nu-l neliniştea pe Víctor Dalmau – fostul ambasador era homosexual declarat –, dar intuia existența unui amant ipotetic. De fiecare dată când revenea din Venezuela, Roser părea întinerită, purta haine noi, răspândea o mireasmă de odaliscă sau purta o bijuterie discretă, de pildă o

inimă de aur pe un lanț subțire, ceva ce nu şi-ar fi cumpărat singură, date fiind gusturile ei spartane. Dar cea mai grăitoare era pentru el pasiunea cea nouă, de parcă ar fi dorit să experimenteze cu el vreo acrobație recent învățată cu altul sau să-şi ispăşească vina. Gelozia ar fi fost ridicolă în relația lor relaxată, atât de relaxată încât el ar fi zis că era camaraderească. Era adevărat ce spunea maică-sa: gelozia pişcă mai rău decât puricii. Lui Roser îi plăcea rolul de soție. Pe când încă erau săraci, iar el era îndrăgostit de Ofelia del Solar, ea cumpărase în rate lunare două verighete şi insistase să le poarte până când aveau să divorțeze. După cum stabiliseră de la bun început, adică să nu ascundă niciodată adevărul, Roser ar fi trebuit să-i spună despre amantul ei, însă ea credea că o omisiune care cruță e mai de preț decât un adevăr inutil. Víctor a dedus că dacă ea aplica acest principiu pentru lucruri banale, cu atât mai abitir ar fi făcut-o în cazul unei infidelități. Se căsătoriseră de nevoie, dar erau împreună de douăzeci şi şase de ani şi se iubeau cu ceva mai mult decât cu calma acceptare a căsniciilor aranjate din India. Marcel făcuse de mult optsprezece ani, iar aniversarea aceasta, care marca sfârşitul angajamentului asumat de a rămâne împreună, n-a făcut decât să confirme tandrețea lor reciprocă şi hotărârea de a mai sta împreună cu speranța ca, din amânare în amânare, să nu se despartă nicicând.

Cu trecerea anilor, ajunseseră să se asemene în gusturi şi manii, deşi ca fire erau diferiți. Aveau puține motive de dispută, nu se certau, erau de acord în chestiunile esențiale şi se simțeau atât de bine şi de mulțumiți în prezența celuilalt de parcă ar fi fost singuri. Se cunoşteau atât de profund, încât a face dragoste era un dans uşor care îi lăsa mulțumiți. Nu se cramponau în rutină, căci ea s-ar fi plictisit, iar el ştia asta. Roser goală în pat era foarte diferită de femeia elegantă şi sobră de pe scenă sau de profesoara severă de la Şcoala de Muzică. Traversaseră împreună bune şi rele până să ajungă la viața calmă a anilor de maturitate fără probleme economice sau emoționale. Locuiau singuri, căci Carme se mutase la Jordi Moliné după moartea lui Gosset; omul era de-acum tare bătrân, orb şi surd, însă perfect lucid, iar Marcel locuia cu doi prieteni într-un apartament. Studiase inginerie minieră şi lucra ca angajat al guvernului în industria cuprului. Nu moştenise nici urmă din talentul muzical al mamei sau al

bunicului Marcel Lluís Dalmau; de asemenea, nimic din firea oțelită a tatălui său ori din înclinația către medicină a lui Víctor, sau către învățământ a bunicii Carme, care la optzeci şi unu de ani era învățătoare la o şcoală. „Ce ciudat eşti tu, Marcel! De ce naiba te interesează pietrele?“ îl întrebase Carme aflând ce carieră alesese. „Pentru că nu au păreri şi nu te contrazic“, răspunsese nepotul.

Relația eşuată cu Ofelia del Solar îi lăsase lui Víctor Dalmau o furie surdă care-l ținuse vreo doi ani şi pe care o acceptase ca pe o justă ispăşire pentru că se purtase ca un nesăbuit lăsându-se iubit de o o tânără virgină, ştiind bine că nu era liber, că avea responsabilitatea unei căsnicii şi a unui fiu. Trecuseră ani de atunci. Ani în care nostalgia arzătoare lăsată de această dragoste a dispărut lent în zona aceea gri a memoriei în care se şterg multe. Credea că fusese o lecție, deşi semnificația adâncă nu îi era limpede. Fusese singurul episod amoros în mulți ani, pentru că munca nu-i lăsa răgaz pentru aşa ceva. Câte o întâlnire rapidă cu vreo infirmieră mai disponibilă nu conta; se întâmpla rar, de regulă în timpul gărzilor lungi de două zile. Îmbrățişările furtive nu erau complicate, erau lipsite de trecut şi de viitor şi se uitau în câteva ceasuri. Ancora vieții sale era tandrețea puternică pentru Roser.

În 1942, la puțin timp după ce primise scrisoarea Ofeliei, pe când Víctor încă mai fantaza cu ideea de a o seduce, ştiind bine că asta ar fi fost un fel de a pune sare pe rană, Roser a decis că el avea nevoie de un leac drastic pentru a ieşi din depresie: într-o noapte s-a vârât neinvitată în patul lui, la fel cum făcuse cu ani în urmă cu fratele lui Guillem. Aceea fusese cea mai bună inițiativă din viața ei, căci rezultatul fusese Marcel. De data asta credea că avea să-l ia prin surprindere pe Víctor, însă el o aştepta; nu s-a mirat s-o vadă în prag, pe jumătate dezbrăcată şi cu părul lăsat liber, doar s-a tras puțin ca să-i facă loc în pat şi a luat-o în brațe cu o naturalețe de soț. S-au iubit o bună parte din noapte, s-au cunoscut biblic fără multă pricepere, dar cu umor, conştienți că îşi doreau acest moment încă de când se culcau unul lângă altul în barca de salvare de pe *Winnipeg*, când discutau în şoapte caste în timp ce afară alte perechi îşi aşteptau rândul. Nu şi-au amintit de Ofelia, nici de Guillem, a cărui fantomă omniprezentă îi însoțise pe tot parcursul călătoriei, iar în Chile se diminuase sub imperiul noutății,

pentru ca treptat să se retragă într-un compartiment discret din inima lor, unde nu mai deranja. După acea primă noapte au dormit în acelaşi pat.

Orgoliul îl împiedica pe Víctor să o spioneze pe Roser sau să dea glas îndoielii. Nu a pus în legătură suspiciunea cu durerea persistentă de stomac care-l chinuia, şi-a zis că era un ulcer, dar n-a făcut nimic ca să-şi confirme diagnosticul, mulţumindu-se să înghită cantităţi uriaşe de lapte de magneziu. Ceea ce simţea pentru Roser era atât de diferit de patima năucă pe care o simţise pentru Ofelia, încât avea să treacă mai mult de un an de zbucium până să poată pune un nume acestui sentiment. Ca să uite, se refugia în suferinţele pacienţilor de la spital şi în studiu. Trebuia să fie la curent cu progresele din domeniul lui, atât de prodigioase că se vorbea de posibilitatea de a transplanta cu succes inima umană. În urmă cu doi ani un muribund din Mississippi primise inima unui cimpanzeu şi, deşi pacientul supravieţuise doar nouăzeci de minute, experimentul ridicase posibilităţile ştiinţei medicale la nivel de miracol. La fel ca mii de alţi medici, Víctor Dalmau visa să repete operaţia folosind un donator uman. De când ţinuse în mână inima lui Lazăr – trecuse o viaţă de atunci – era obsedat de acest organ magnific.

Dincolo de muncă şi studiu, care îi absorbeau toată energia, Víctor căzuse într-o fază de melancolie. „Eşti cu capul în nori, fiule“, i-a spus Carme la un prânz de duminică din casa lui Jordi Moliné. Acolo se vorbea catalana, dar Carme trecea pe spaniolă când era şi Marcel de faţă: la douăzeci şi şase de ani, nepotul continua să refuze să vorbească în limba alor săi. „*Àvia* are dreptate, tati, parcă pluteşti. Ce ai?“ a intervenit Marcel. „Mi-e dor de maică-ta“, a răspuns instinctiv, având imediat o revelaţie. Roser se afla în Venezuela pentru o serie de concerte, care lui i se păreau tot mai frecvente. A meditat la ce-i ieşise pe gură, căci până a articula faptul că avea nevoie de ea, nu îşi dăduse seama cât de mult o iubea. Ei, care vorbeau fără oprelişti despre orice, nu îşi exprimaseră niciodată dragostea în cuvinte dintr-o pudoare greu de explicat: la ce bun să-şi trâmbiţeze sentimentele dacă şi le puteau dovedi; dacă erau împreună era pentru că se iubeau, acest adevăr simplu n-avea nevoie de altceva.

Câteva zile mai târziu, pe când dădea târcoale ideii de a o surprinde pe Roser cu o declaraţie formală de dragoste şi cu un inel pe care ar fi trebuit

să i-l dea cu ani înainte, ea s-a întors la Santiago pe neaşteptate şi planurile lui Víctor s-au amânat. Era înfloritoare, ca de obicei, cu aerul acela de satisfacţie plenară care stârnea suspiciunile lui şi cu o minijupă în carouri negre şi roşii, ca o faţă de masă de bucătărie, complet nepotrivită cu personalitatea ei discretă. „Nu e prea scurtă pentru vârsta ta?“ a spus el în loc de cuvintele pe care avusese intenţia să le rostească. „Am patruzeci şi opt, dar mă simt ca la douăzeci“, a spus ea binedispusă.

Era pentru prima dată când ceda în faţa modei, până atunci nu ieşise din stilul ei aproape neschimbat. Atitudinea ei sfidătoare l-a făcut să lase lucrurile aşa cum erau şi să evite o discuţie lămuritoare care ar fi putut fi extrem de dureroasă, sau chiar hotărâtoare.

După mai mulţi ani, când deja nu mai avea nici o importanţă, a aflat Víctor Dalmau că amantul fusese vechiul său prieten Aitor Ibarra. Relaţia fericită dar sporadică, pentru că se vedeau doar când mergea ea în Venezuela şi în rest nu comunicau defel, ţinuse şapte ani bătuţi pe muchie. Începuse la primul concert al orchestrei de muzică veche, care fusese evenimentul cultural al stagiunii de la Caracas. Aitor citise în ziar numele Roser Bruguera, îşi spusese că ar fi fost prea de tot să fie vorba de femeia cu burta la gură pe care o trecuse Pirineii în timpul Retragerii, dar pentru orice eventualitate cumpărase bilet. Concertul avea loc în aula mare a Universităţii Centrale, cu panourile flotante ale lui Calder şi cea mai bună acustică din lume. Pe marea scenă, dirijând muzicienii care cântau la nişte instrumente nemaivăzute, Roser părea foarte mică. Cu binoclul, Aitor a cercetat-o din spate şi a identificat doar cocul de pe ceafă, acelaşi ca în tinereţe. A recunoscut-o de cum s-a întors cu faţa spre public pentru aplauze. Mult mai greu i-a fost ei să-l recunoască atunci când a mers în cabină: prea puţin rămăsese din tânărul slab, glumeţ şi repezit căruia îi datora viaţa. Devenise un om de afaceri prosper, cu mişcări lente, nişte kilograme în plus, aproape chel, dar cu o mustaţă falnică; doar scânteia din ochi era aceeaşi. Era căsătorit cu o splendoare de femeie care fusese regina frumuseţii, avea patru copii şi câţiva nepoţi şi făcuse avere. Venise în Venezuela cu cincisprezece dolari în buzunar, trăsese la rude şi se apucase de ceea ce ştia – să repare maşini. Îşi făcuse un service, curând deschisese sucursale în mai multe oraşe; de aici şi până la negoţul cu maşini vechi de

colecţie nu fusese decât un pas. Era ţara ideală pentru cineva atât de întreprinzător şi de vizionar precum Aitor. „Aici ocaziile pică din copaci, ca fructele de mango“, îi spusese el lui Roser.

Fuseseră şapte ani de patimă intensă şi în acelaşi timp superficială. Se închideau câte o zi întreagă într-o cameră de hotel, făceau amor ca nişte adolescenţi, murind de râs, cu o sticlă de vin alb de Rin şi pâine cu brânză, minunându-se de afinitatea intelectuală şi de dorinţa împărtăşită, ceva unic în viaţa lor, ceva nemaiîntâlnit nici înainte, nici după aceea. Au păstrat relaţia ca pe un secret care nu trebuia să afecteze căsnicia fericită a amândurora. Aitor îşi iubea şi îşi respecta frumoasa nevastă, la fel cum Roser îl iubea pe Víctor. De la bun început, când pasiunea îi luase prin surprindere şi mai aveau puţin să-şi piardă capul, hotărâseră că singura soluţie pentru atracţia lor teribilă era clandestinitatea: nu trebuia ca aceasta să să le strice viețile şi familiile. Aşa au făcut în cei şapte ani minunaţi şi poate că ar fi continuat dacă un atac cerebral nu l-ar fi ţintuit pe Aitor Ibarra într-un scaun cu rotile şi în grija nevestei. Nimic din toate astea nu a ştiut Víctor până să-i povestească Roser însăşi.

Pe Pablo Neruda l-a revăzut adesea, de departe în manifestaţii publice, uneori acasă la senatorul Salvador Allende, cu care juca şah. Poetul l-a invitat pe Víctor Dalmau şi la adunările care aveau loc în casa sa de la Isla Negra, o locuinţă organică semănând cu un vapor eşuat, cu o arhitectură dementă şi căţărată pe un promontoriu cu marea în faţă. Loc de inspiraţie şi scris. „Marea chiliană, marea teribilă, cu barje în aşteptare, cu turnuri de spumă albă şi neagră, cu pescari de coastă obişnuiţi cu răbdarea, marea naturală, torenţială, infinită.“ Trăia acolo cu Matilde, cea de-a treia soţie, într-o devălmăşie de obiecte din colecţiile sale, de la sticle prăfuite găsite la talcioc până la mascaroane de probă de la vasele naufragiate. Acolo primea demnitari din lumea întreagă care veneau să-l salute şi să-i invite, intelectuali şi ziarişti, dar mai ales prieteni personali, printre ei şi câţiva refugiaţi de pe *Winnipeg*. Era celebru, era tradus în toate limbile posibile; nici măcar cei mai crunţi duşmani nu puteau nega forţa magică a versurilor sale. Ce-şi dorea cel mai mult poetul, iubitor de viaţă bună, era să scrie întruna, să gătească pentru prieteni şi să fie lăsat în pace, însă nici măcar pe stânca aceea de la Isla Negra acest lucru nu era posibil; tot felul de oameni

veneau să-i bată la uşă şi să-i aducă aminte că era vocea popoarelor în suferinţă, aşa cum se definea el însuşi. Şi aşa au venit într-o zi tovarăşii să-l roage să-i reprezinte în campania prezidenţială. Salvador Allende, candidatul cel mai potrivit al stângii, se prezentase deja fără succes de trei ori la alegeri şi se spunea că era marcat de eşec. Astfel că poetul şi-a lăsat caietele şi pana cu cerneală verde şi a prins să cutreiere ţara cu maşina, autobuzul şi trenul, vorbind în faţa poporului şi recitând poeme care erau reluate în cor de muncitori, ţărani, pescari, feroviari, mineri, studenţi şi meşteşugari pe care glasul său îi făcea să vibreze. Cu acest prilej, poezia sa combativă a căpătat valenţe noi, iar el a constatat că nu era făcut pentru politică. S-a retras de cum a putut, a sprijinit candidatura lui Salvador Allende, care a reuşit în cele din urmă să conducă Unitatea Populară, o coaliţie de partide de stânga. Neruda l-a secondat în campanie.

A fost rândul lui Allende să străbată ţara cu trenul de la nord la sud şi să însufleţească oamenii care se adunau în fiecare gară ca să-i asculte discursurile înflăcărate, în aşezări calcinate de nisip şi sare, în altele întunecate de ploaia eternă. Víctor Dalmau l-a însoţit de câteva ori, oficial era medicul său, dar de fapt îi era partener de şah, singura distracţie a candidatului, pentru că în tren nu putea vedea filme cu cowboy, celălalt calmant care-l alina. Era atât de energic, de hotărât şi de insomniac, încât nimeni nu putea ţine pasul cu el, se făcea cu schimbul. Aşa că Víctor îşi intra în rol în tura de noapte, când candidatul extenuat avea nevoie să se cureţe de larma mulţimii şi de propriul glas cu ajutorul unei partide de şah care uneori se lungea până în zori sau era continuată în altă noapte. Allende dormea foarte puţin, fura câte zece minute şi aţipea în orice loc, trezindu-se apoi proaspăt ca ieşit de sub duş. Mergea drept şi cu pieptul înainte, gata de luptă, vorbea cu glas de actor şi elocvenţă de iluminat, îşi controla gesturile, era iute în gândire şi neclintit în convingerile fundamentale. În lunga sa carieră politică ajunsese să cunoască Chile ca pe propriile buzunare şi niciodată nu-şi pierduse credinţa într-o revoluţie paşnică, o cale chiliană a socialismului. Câţiva dintre susţinătorii săi, inspiraţi de revoluţia cubaneză, susţineau că era cu neputinţă să faci o revoluţie adevărată şi să scapi de imperialismul american cu vorba bună, ci doar prin luptă armată, însă după el revoluţia era perfect compatibilă cu solida democraţie chiliană, a cărei

constituţie o respecta. A fost convins până la sfârşit că totul era posibil dacă denunțai, explicai, propuneai şi chemai la acţiune: atunci muncitorimea s-ar fi ridicat şi şi-ar fi luat soarta în propriile mâini. Cunoştea, sigur că da, puterea adversarilor săi. În calitate de personaj public se purta cu o demnitate cam rigidă, pe care adversarii o considerau arogantă, dar în particular era un om simplu şi glumeț. Îşi ținea cuvântul dat, nu putea concepe trădarea, ceea ce l-a pierdut în cele din urmă.

Pe Víctor Dalmau îl prinsese Războiul Civil din Spania la prima tinerețe; luptase şi muncise în tabăra republicană şi plecase în exil acceptând ideologia acesteia fără s-o pună la îndoială. În Chile respectase cerința de a se abține de la politică, impusă refugiaților de pe *Winnipeg*, nu făcea parte din nici un partid, însă prietenia cu Salvador Allende i-a definit ideile cu aceeaşi limpezime cu care Războiul Civil îi definise sentimentele. Îl admira în plan politic şi, cu unele rezerve, şi în plan personal. Imaginea liderului socialist era contrazisă de obiceiurile lui burgheze, de hainele de calitate, de rafinamentul de a se înconjura cu unicate pe care le avea grație cadourilor spontane venite de la alte guverne şi de la toți artiştii de vază din America Latină: tablouri, sculpturi, manuscrise originale, artefacte precolumbiene – toate aveau să dispară în jaful din ultima sa zi de viață. Era sensibil la laude şi vulnerabil în fața femeilor frumoase, pe care le detecta în mulțime şi le atrăgea cu personalitatea şi poziția sa. Pe Víctor îl deranjau asemenea slăbiciuni, pe care le-a comentat o singură dată, între patru ochi cu Roser. „Tare pretenţios mai eşti! Allende nu e Ghandi“, a fost reacția ei. Ambii l-au votat, deşi nu credeau că va fi ales. Până şi Allende se îndoia, dar în septembrie a obținut mai multe voturi decât ceilalți candidați. În lipsa unei majorități absolute, Congresul trebuia să decidă între cei doi candidați care aveau cele mai multe voturi. Ochii întregii lumi erau ațintiți spre Chile, pata lunguiață de pe hartă care sfida convențiile.

Susținătorii utopicei revoluții socialiste în cadrul democrației n-au aşteptat decizia Congresului: au ieşit în masă pe străzi să sărbătorească împreună triumful atât de aşteptat. Familii întregi, de la bunici la nepoți, în hainele de duminică, au ieşit cântând, euforici şi uimiți, dar fără gesturi necugetate, de parcă s-ar fi vorbit să păstreze o misterioasă formă de disciplină. Víctor, Roser şi Marcel s-au amestecat şi ei în mulțime, au

fluturat steguleţe şi au scandat că poporul unit nicicând nu va fi înfrânt. Carme nu a venit cu ei, la optzeci şi cinci de ani nu mai avea destul entuziasm pentru ceva atât de nestatornic precum politica – aşa a argumentat, însă adevărul era că nu mai ieşea aproape deloc, avea grijă de Jordi Moliné, care îmbătrânise plin de beteşuguri şi nu se clintea de acasă. Îşi păstrase tinereţea spiritului până când îşi pierduse cârciuma. Winnipeg, care ajunsese să fie un reper al oraşului, fusese demolată laolaltă cu tot cvartalul pentru a face loc unor blocuri înalte care, pretindea Moliné, aveau să pice la primul cutremur. În schimb, Carme îşi păstrase energia şi sănătatea neştirbite. Parcă intrase la apă, aducea cu o pasăre jumulită, era numai piele şi os, îi căzuse părul, dar veşnic avea ţigara între buze. Era neobosită, eficientă, cumpănită şi tainic sentimentală, se ocupa de treburile casei şi-l îngrijea pe Jordi ca pe un copil mic. Ambii şi-au propus să vadă spectacolul victoriei electorale la televizor, cu o sticlă de vin şi jambon serrano. Au urmărit coloanele care purtau pancarte şi torţe, au simţit speranţa. „Chestia asta am trăit-o şi în Spania, Jordi. Tu nu erai acolo în 1936, dar e acelaşi lucru, crede-mă. Măcar să nu se termine la fel de rău“, a fost singurul comentariu al lui Carme.

Era trecut de miezul nopţii, mulţimea începea să se rărească de-acum, când familia Dalmau s-a întâlnit cu Felipe del Solar, inconfundabil în haina sa de păr de cămilă şi şapca jockey din piele de căprioară de culoarea muştarului. S-au îmbrăţişat ca buni prieteni ce erau, Víctor transpirat şi răguşit de atâta strigat, Felipe impecabil şi mirosind a lavandă, cu eleganţa aceea indiferentă pe care şi-o cultiva de mai bine de douăzeci de ani. Se îmbrăca la Londra, unde se ducea de două ori pe an, iar flegma britanică îi stătea foarte bine. Era însoţit de Juana Nancucheo, pe care au recunoscut-o pe loc, căci nu se schimbase din perioada în care lua tramvaiul ca să-l viziteze pe Marcel.

— Să nu-mi zici că l-ai votat pe Allende! a exclamat Roser, îmbrăţişându-i la rândul său pe cei doi.

— Ce-ţi trece prin cap! Am votat pentru democraţia creştină, deşi nu cred nici în virtuţile democraţiei, nici în cele ale creştinismului, dar nu puteam să-i fac pe plac tatei şi să votez pentru candidatul lui. Eu sunt monarhist.

— Monarhist? Cum asta? Păi nu erai singurul progresist printre

troglodiții din clanul tău? s-a amuzat Víctor.

— Păcatele tinereții. Ce ne trebuie în Chile e un rege sau o regină, ca în Anglia, unde totul e mult mai civilizat decât aici, a rânjit Felipe, trăgând din pipa stinsă pe care o afişa tot timpul, chestiune de stil.

— Şi atunci, ce cauți pe stradă?

— Iau pulsul plebei. Juana a votat pentru prima dată. Femeile au drept de vot de douăzeci de ani, iar ea votează abia acum; cu dreapta! N-am reuşit să-i bag în cap că face parte din clasa muncitoare.

— Eu votez ca tăticul matale, Felipe, puiule. Şi povestea asta cu scursura răsculată, vorba lui *don* Isidro, am mai văzut-o şi înainte.

— Când? a vrut să ştie Roser.

— Se referă la guvernul lui Pedro Aguirre Cerda, a lămurit-o Felipe.

— Mulțumită acestui preşedinte suntem noi aici, Juana. El a adus refugiații de pe *Winnipeg*, mai ții minte? a intervenit Víctor.

— Oi avea eu spre optzeci de ani, dar am ținere de minte, tinere.

Felipe le-a mai spus că ai săi stăteau baricadați în casa de pe strada Mar del Plata, aşteptându-se ca hoardele marxiste să invadeze cartierul de sus. Ajunseseră să pice în campania de teroare pe care tot ei o creaseră. Isidro del Solar era atât de sigur de victoria conservatorilor, încât planificase o petrecere cu prietenii şi cu cei din aceeaşi tabără. Bucătarii şi chelnerii erau şi acum acolo, sperând ca o intervenție divină să schimbe cursul evenimentelor ca să poată servi şampania şi stridiile. Numai Juana voise să vadă ce se întâmpla pe stradă, nu din simpatie politică, ci din curiozitate.

— Tata a zis că dacă țării ăsteia de căcat nu-i vine mintea la cap se mută la Buenos Aires cu toată familia, dar mama nu vrea. Nu vrea să-l lase pe Bebe singur la cimitir, a adăugat Felipe.

— Şi Ofelia ce mai face? a întrebat Roser, intuind că Víctor n-ar fi îndrăznit să o pomenească.

— A scăpat de nebunia asta cu alegerile: Matías a fost numit însărcinat cu afaceri în Ecuador, e diplomat de carieră, aşa că noul guvern n-o să-l dea afară. Ofelia a profitat ca să studieze în atelierul pictorului Guayasamín; expresionism feroce, tuşe groase. Ai mei zic că tablourile ei sunt nişte pocitanii, dar eu am câteva.

— Şi copiii ei?

— Învaţă în Statele Unite, deci şi ei vor fi departe de Chile în timpul acestui cataclism politic.

— Tu rămâi?

— Deocamdată. Vreau să văd în ce constă experimentul ăsta socialist.

— Eu sper din toată inima să aibă succes, a spus Roser.

— Crezi că dreapta şi americanii o să permită asta? Ascultă-mă, ţara asta se îndreaptă spre dezastru, a fost răspunsul lui Felipe.

Manifestările de bucurie au continuat şi a doua zi, când cei speriaţi au dat fuga la bănci să-şi scoată banii şi să cumpere bilete ca să plece înainte ca sovieticii să invadeze ţara, numai că au constatat că străzile se spălau ca în fiecare sâmbătă normală şi că nici un zdrenţăros nu umbla cu cnutul în mână să ameninţe lumea. În definitiv, la ce atâta grabă? Şi-au spus că una e să câştigi voturi şi alta să ajungi preşedinte; mai erau două luni până la decizia Congresului, aveau timp să întoarcă situaţia în favoarea lor. Tensiunea se simţea în aer şi planul de a-l opri pe Allende se pornise încă înainte să ajungă propriu-zis în funcţie. În săptămânile care au urmat, un complot sprijinit de americani a dus la asasinarea comandantului suprem al armatei, un militar care respecta Constituţia şi care trebuia scos din joc. Crima a avut un efect contrar celui scontat: militarii nu s-au răsculat, indignarea a fost generală şi tradiţia legalistă s-a consolidat pentru majoritatea chilienilor, neobişnuiţi cu aceste metode nemernice, potrivite pentru republicile bananiere, dar deloc pentru Chile, unde diferendele nu se rezolvau cu gloanţe, după cum au scris ziarele. Congresul a recunoscut alegerea lui Salvador Allende, care a devenit primul preşedinte marxist ales în mod democratic. Ideea unei revoluţii paşnice nu mai părea atât de năstruşnică.

În săptămânile tensionate dintre alegeri şi transferul puterii, Víctor n-a mai jucat şah cu Allende; pentru viitorul preşedinte a fost o perioadă de negocieri politice, de acorduri şi dezacorduri în spatele uşilor închise, de tocmeli ale partidelor de guvernare pentru cotele de putere şi de sâcâieli permanente din partea opoziţiei. Allende denunţa prin toate mijloacele intervenţia guvernului nord-american. Nixon şi Kissinger juraseră să împiedice triumful experimentului chilian, care s-ar fi putut întinde ca praful de puşcă în restul Americii Latine şi în Europa, iar când n-au putut-o

face prin amenințări şi mituiri, au început să curteze militarii. Allende nu-şi subestima duşmanii externi şi interni, însă avea o încredere irațională în faptul că poporul avea să-i apere guvernarea. Se spunea că avea talent să întoarcă orice situație şi s-o aducă în favoarea sa, numai că în cei trei ani care au urmat ar fi avut nevoie mai curând de magie şi noroc. Partidele de şah au fost reluate după un an, când preşedintele a putut readuce un pic de rutină în complicata sa existență.

X
1970–1973

În toiul nopţii mă întreb:
ce se va întâmpla cu Chile?
Ce se va alege de biata mea patrie întunecată?

PABLO NERUDA,
„Insomnie“,
Memorialul de la Isla Negra

Pentru Víctor şi Roser viaţa s-a întors în matca de dinainte, el cu spitalul, ea cu lecţiile, concertele şi deplasările, în vreme ce ţara trecea prin schimbări vijelioase. Cu doi ani înainte de alegeri, un chirurg cu mâini de aur transplantase o inimă omenească în pieptul unei femei de douăzeci şi patru de ani, la un spital din Valparaíso. Isprava se mai făcuse înainte în Africa de Sud, însă deocamdată era vorba de o sfidare a legilor naturii. Víctor Dalmau a urmărit fiecare detaliu şi a notat în calendar cele o sută treizeci şi trei de zile pe care le-a trăit pacienta. L-a visat iar pe Lazăr, soldăţelul pe care-l smulsese morţii pe peronul Gării de Nord cu puţin înainte de sfârşitul Războiului Civil. Coşmarul recurent cu Lazăr cu inima pe tavă s-a transformat într-o reverie luminoasă în care băiatul mergea cu o fereastră deschisă în piept prin care se vedea inima bătând înconjurată de raze aurii, ca în icoana Sfintei Inimi a lui Isus.

Într-o zi s-a pomenit la spital cu Felipe del Solar, care se plângea de înţepături în piept. Nu mersese în viaţa lui la un spital public, se ducea numai la clinici private, însă reputaţia prietenului său l-a făcut să se aventureze în afara cartierului de sus, în zona gri, unde vieţuiau oameni din altă clasă. „Când ai de gând să lucrezi într-un loc ca lumea? Şi nu-mi veni cu povestea că sănătatea e un drept al tuturor şi nu un privilegiu al celor puţini, am mai auzit eu chestia asta“, i-a spus în loc de salut. Nu era

obişnuit să ia număr de ordine şi să-şi aştepte rândul pe un scaun metalic. După ce l-a examinat, Víctor l-a anunțat zâmbind că nu avea nimic la inimă, dar că înțepăturile în piept erau semn de anxietate sau de conştiință încărcată. În timp ce se îmbrăca, Felipe i-a spus că o jumătate dintre chilieni aveau conştiința încărcată şi sufereau de anxietate din cauza situației politice, însă părerea lui era că mult clamata revoluție socialistă n-avea să treacă de stadiul de proiect, guvernul rămânând înțepenit între disensiunile partidelor care-l sprijineau şi cârdăşia puterii.

— Dacă va eşua, nu va fi doar pentru ce spui tu, Felipe, ci în primul rând din cauza maşinațiunilor adversarilor şi a intervenției Washingtonului.

— Fac pariu că nu vor avea loc schimbări fundamentale.

— Greşeşti. Schimbările se văd deja. Allende se gândeşte la acest proiect politic de patruzeci de ani şi lucrurile au început să meargă.

— Una e să planifici, şi cu totul alta să guvernezi. Ai să vezi tu cum în țara asta se va instaura haosul politic şi social şi economia va intra în faliment. Oamenii ăştia n-au experiență, nu sunt pregătiți, stau şi discută la nesfârşit şi nu reuşesc să se pună de acord.

— În schimb, opoziția are un obiectiv clar, nu? Să dărâme guvernul cu orice preț. Şi e posibil să reuşească, pentru că are resurse enorme şi foarte puține scrupule, s-a supărat Víctor.

Încă din campania electorală Allende anunțase măsurile pe care avea să le ia: naționalizarea industriei cuprului, etatizarea întreprinderilor şi a băncilor, exproprierea moşiilor. Efectul a fost zguduitor. În primele luni reformele au avut rezultate bune, dar emisia necontrolată de monedă şi inflația au explodat: nimeni nu ştia cât are să coste o pâine de la o zi la alta. Exact cum pronosticase Felipe del Solar, partidele de guvernare se certau, întreprinderile conduse de muncitori funcționau prost, producția se prăbuşea şi sabotajele inteligente ale opoziției duceau la penurie. În familia Dalmau cea care se plângea cel mai mult era Carme:

— E o jale să mă duc la cumpărături, Víctor, nu ştiu ce-am să găsesc la magazin. De gătit se ocupă Jordi, dar ştii bine că a devenit un moşuleț plângăcios şi nu mai iese din casă, aşa că cea care stă la coadă pentru un pui costeliv la preț oficial sunt eu. Pentru asta trebuie să-l las singur nişte ore bune şi în absența mea el intră în panică. Să vii tocmai la capătul lumii ca să

faci din nou coadă pentru țigări!

— Fumezi prea mult, mamă, nu-ți pierde timpul cu asta.

— Nu pierd timpul, plătesc profesioniştii.

— Ce profesionişti?

— Se vede că-ți faci cumpărăturile de pe piața neagră, fiule. E vorba de băieți fără slujbă sau de bătrâni pensionari, care pentru un ban în plus îți țin rândul la coadă.

— Allende a explicat cauzele penuriei, cred că ai văzut la televizor.

— Iar la radio am auzit de o sută de ori: că e pentru prima dată când poporul are bani să cumpere, dar întreprinzătorii se pun de-a curmezişul şi preferă să piardă, dar astfel să producă nemulțumiri, şi dă-i, şi dă-i… Îți aminteşti de Spania?

— Da, mamă, îmi amintesc foarte bine. Uite, am nişte relații, am să încerc să-ți fac rost de câte ceva.

— Ce?

— De exemplu, hârtie igienică. Am un pacient care-mi aduce aşa ceva din când în când.

— I-auzi! Păi asta valorează aur, Víctor!

— Aşa se spune.

— Auzi, fiule, dar relații pentru lapte condensat şi ulei nu ai? La fund pot să mă şterg şi cu hârtie de ziar. Şi fă-mi rost de țigări.

Au dispărut nu doar alimentele, ci şi piesele de schimb, anvelopele, cimentul, scutecele, laptele pentru sugari şi alte articole esențiale; în schimb, exista un surplus de sos de soia, capere şi lac de unghii. Când a început raționalizarea benzinei, țara s-a umplut de biciclişti împiedicați care şerpuiau printre pietoni. Dar poporul tot euforic era. În sfârşit, se simțea reprezentat de guvern, egalitate pentru toți, tovarăşe în sus, tovarăşe în jos, tovarăşul preşedinte. Penuria, raționalizarea şi senzația constantă de precaritate nu erau o noutate pentru cei care trăiseră la limită sau fuseseră săraci. Peste tot răsunau cântecele revoluționare ale lui Víctor Jara, pe care Marcel le ştia pe dinafară, deşi din toată familia Dalmau era cel mai puțin interesat de politică. Zidurile s-au acoperit de afişe şi picturi murale, în piețe se prezentau piese de teatru, se publicau cărți care costau cât o înghețată, pentru ca în fiecare cămin să existe o bibliotecă.

Militarii stăteau cuminţi în garnizoane; dacă unii conspirau, nu se ştia nimic. Biserica Catolică se afla oficial în afara confruntării politice; existau preoţi demni de Inchiziţie care incitau din amvon la ură şi ranchiună, dar erau şi preoţi şi măicuţe care erau de partea guvernului, nu din raţiuni ideologice, ci pentru că îi ajutau pe cei în nevoie. Presa de dreapta publica cu litere mari CHILIENI, STRÂNGEŢI ÎN VOI URĂ!, iar burghezia speriată şi furioasă arunca boabe de porumb militarilor, îndemnându-i să ia atitudine: „Găini fricoase ce sunteţi, fătălăilor, puneţi mâna pe arme!“

— Aici se poate întâmpla exact ca în Spania, repeta Carme ca pe o litanie.

— Allende spune că aici nu va fi niciodată un război fratricid, guvernul şi poporul nu vor permite aşa ceva, încerca s-o liniştească Víctor.

— E cam credul tovarăşul ăsta al tău. Ţara e divizată în tabere care nu se pot reconcilia, fiule. Se ceartă prietenii între ei, există familii împărţite în două, nu mai poţi sta de vorbă cu cineva care nu gândeşte ca tine. Eu nu mă mai văd cu nişte prietene ca să nu ne certăm!

— Nu exagera, mamă.

Însă şi el simţea violenţa în aer. Într-o seară Marcel se întorcea pe bicicletă de la un concert al lui Víctor Jara şi s-a oprit să se uite la câţiva tineri care, urcaţi pe două scări, făceau un desen mural cu porumbei şi puşti. În câteva minute au apărut ca din senin două maşini din care au coborât bărbaţi înarmaţi cu bâte şi drugi de metal, i-au lovit pe artişti şi i-au lăsat laţi. Înainte ca Marcel să poată reacţiona, au intrat în maşini şi au plecat rapid. Imediat a sosit o patrulă a poliţiei, chemată pesemne de un vecin, iar o ambulanţă i-a cules pe cei mai grav răniţi. Carabinierii l-au ridicat şi pe el, ca martor. De acolo l-a scos Víctor la ora trei noaptea, căci băiatul nu mai era în stare nici să se urce pe bicicletă.

A apărut o mişcare de stânga adeptă a luptei armate, sătulă să tot aştepte ca revoluţia să triumfe cu duhul blândeţii, iar simultan şi una fascistă, care nici ea nu credea în acordurile civilizate. „Dacă e vorba de luptă, păi să luptăm“, spuneau atât unii, cât şi alţii. Ca să mai scape puţin de tandreţea jălalnică a lui Jordi, Carme asista la manifestaţiile de stradă în sprijinul guvernului, dar şi la cele, la fel de numeroase, ale opoziţiei. Pleca în pantofi de sport, cu o lămâie şi o batistă muiată în oţet împotriva gazelor

lacrimogene şi revenea acasă udă leoarcă de la tunurile cu apă cu care poliția încerca să restabilească ordinea. „Toate sunt cu susul în jos, o scânteie e de ajuns ca totul să sară în aer“, spunea ea.

Pe Isidro del Solar nu l-au expropriat, fiindcă moşia i-au luat-o țăranii din proprie inițiativă. Şi-a zis indignat că era ceva temporar, mai devreme sau mai târziu decența şi morala aveau să fie restaurate, şi s-a concentrat să-şi salveze exportul de lână înainte ca plebea răsculată să-i mănânce oile. A angajat nişte călăuze din sud, bune cunoscătoare ale trecătorilor şi scurtăturilor din munți, şi şi-a trimis turmele în Patagonia argentiniană, laolaltă cu alții care-şi trimiteau acolo vacile. Aşa cum anunțase, şi-a mutat familia la Buenos Aires. Au plecat cu toții, inclusiv fiicele măritate, ginerii şi nepoții cu bone cu tot, în casa de pe strada Mar del Plata a rămas doar Juana Nancucheo. Pe Laura au fost nevoiți s-o ia pe sus, după ce au îndopat-o cu tranchilizante şi dulciuri şi i-au promis că în absența ei Felipe va duce flori proaspete la mormântul lui Leonardo. Felipe a rămas singur să lucreze la biroul de avocatură, ceilalți plecaseră la sucursala din Montevideo.

A fost perioada în care Felipe se ducea des la familia Dalmau, la casa lor din vechiul cartier Nuñoa în care nu locuia nimeni din clasa lui socială. Apărea cu două sticle de vin şi chef de vorbă. Nu se mai simțea în largul său printre amicii dintotdeauna, nu se potrivea nici cu rarele cunoştințe de stânga, care nu-i vedeau cu ochi buni stilul anglofil şi indecizia politică. Clubul Furioşilor se dispersase de mult. S-a apucat să achiziționeze la preț de chilipir antichități şi lucrări de artă de la cei care plecau din țară, drept care în curând nu mai avea loc în casă. A căutat una mai mare, profitând de căderea prețurilor proprietăților. Se lua singur peste picior amintindu-şi cum critica în tinerețe excesele conacului părintesc. Roser a vrut să ştie ce avea să facă cu toate astea dacă pleca în străinătate, cum intenționa, iar el i-a răspuns că le va lăsa într-un depozit până la reîntoarcere, pentru că Chile nu era Rusia sau Cuba şi faimoasa revoluție chiliană n-avea să dureze mult. Părea atât de sigur, că Víctor a bănuit că ştia el vreun secret dintr-un plan bine pus la punct. Pentru orice eventualitate, nu i-a pomenit de partidele de şah cu preşedintele. Când Felipe bea şi un whisky în afară de vinul de la cină, i se dezlega limba şi se pornea să ia în tărbacă lumea şi viața. Nu mai

păstrase aproape nimic din idealismul şi generozitatea din tinereţe, devenise cinic. Admitea că socialismul era sistemul cel mai just, numai că în practică ducea la un stat poliţienesc sau la o dictatură, ca în Cuba, unde dacă nu erai de partea regimului fugeai la Miami sau ajungeai la închisoare. Naturii sale aristocratice îi repugnau aiureala egalităţii, clişeele revoluţionare, lozincile dogmatice, obiceiurile vulgare, bărbile netunse, urâţenia stilului artizanal – mobilier din lemn ars, covoare de iută, espadrile, ponchouri, coliere din seminţe, fuste croşetate –, ce mai, un dezastru generalizat. „Nu pricep de ce trebuie să ne îmbrăcăm ca nişte cerşetori“, se enerva el. Iar tot ce se chema cultură populară numai cultură nu era, era o oroare de realism sovietic transplantat pe sol chilian, picturile murale cu mineri cu pumnul ridicat şi portrete ale lui Che Guevara, plus cantautorii care predicau la nesfârşit cu muzica lor monotonă. „Până şi instrumentele tradiţionale, trutruca neamului mapuche şi quena neamului quechua au ajuns la modă!“ Dar când se afla printre prietenii de dreapta emitea un discurs la fel de devastator împotriva domnilor recalcitranţi şi conspiratori, încremeniţi în trecut, orbi şi surzi la nevoile poporului, gata să-şi apere privilegiile cu preţul democraţiei şi al ţării, trădători. Nimeni nu-l mai suporta, încet-încet s-a văzut izolat. Singurătatea de holtei începea să-l apese, sănătatea lui lăsa de dorit.

Víctor, care se bucurase nespus de schimbările în bine din sănătatea publică – de la paharul cu lapte pentru fiecare copil, până la construirea de spitale – a constatat că lipseau antibioticele, anestezicele, acele, seringile, medicamentele de bază şi personalul medical, pentru că o parte dintre medici plecaseră din ţară ca să scape de temuta tiranie sovietică anunţată de propaganda opoziţiei, iar în plus Colegiul Medicilor se declarase în grevă împreună cu majoritatea colegilor săi. El a continuat să lucreze în ture duble. Adormea în picioare, era epuizat, avea senzaţia că se repeta ceva ce trăise în timpul Războiului Civil. Au intrat în grevă şi alte sectoare profesionale şi corporaţii patronale şi de afaceri. Când camionagiii au oprit lucrul, ţara cea lunguiaţă s-a pomenit fără transport; peştele putrezea în nord, fructele şi legumele în sud, la Santiago lipsea strictul necesar. Allende denunţa sus şi tare intervenţia americană, care finanţa camionagiii şi conspiraţia dreptei. Dezordinea a sporit când studenţii au ocupat Universitatea, baricadându-se în aule. Când intrarea a fost blocată cu saci cu

nisip, Roser şi-a convocat studenţii în Parcul Forestier şi a ţinut orele sub cerul liber, sub umbrele dacă ploua; făcea prezenţa şi punea note, regretând doar că nu putea târî un pian cu coadă până acolo. Lumea s-a obişnuit cu prezenţa carabinierilor în uniformă de luptă, cu pancartele de protest, cu afişele incendiare, cu ameninţările şi avertismentele catastrofale ale presei, cu vociferările ambelor tabere, toţi contra tuturor. Totuşi, naţionalizarea totală a mineritului s-a bucurat de consens.

— Era şi timpul, i-a spus Marcel Dalmau bunicii lui. Cuprul e averea ţării, cel care susţine economia.

— Păi dacă e chilian, la ce să-l mai naţionalizeze?

— S-a aflat mereu în mâna companiilor americane, *àvia*. Acum guvernul l-a luat şi aşteaptă miliardele de dolari ca indemnizaţie pentru profit excesiv şi evaziune fiscală.

— Asta n-o să le placă americanilor. Află de la mine, Marcel, o să iasă scandal, a spus Carme.

— Dacă pleacă americanii din minerit va fi nevoie de mai mulţi ingineri şi geologi chilieni. O să fiu la mare căutare, *àvia*.

— Mă bucur. O să fii mai bine plătit?

— Nu ştiu. De ce?

— Ca să te însori, Marcel. În familia asta suntem doar patru amărâţi şi, dacă nu te grăbeşti, n-am să apuc să-mi cunosc strănepoţii. Ai treizeci şi unu de ani, e cazul să-ţi bagi minţile în cap.

— Acolo le şi am.

— Nu văd vreo femeie în viaţa ta, asta nu e normal. Nu te-ai îndrăgostit niciodată? Sau oi fi vreunul din ăia…? Ştii tu ce vreau să zic.

— Dar indiscretă mai eşti, *àvia*!

— O fi din cauza mersului pe bicicletă: striveşte ouşoarele şi duce la impotenţă şi sterilitate, am citit eu într-o revistă la coafor. Şi nici nu arăţi rău; dacă ţi-ai rade barba şi ţi-ai scurta pletele, ai semăna leit cu Dominguín.

— Cu cine?

— Ei, cu toreadorul! Şi nici prost nu eşti. Trezeşte-te, parcă ai fi un călugăr trapist!

Nu se aştepta Carme ca una dintre consecinţele naţionalizării să fie ca nepotul ei să fie trimis cu o bursă în Statele Unite de către Corporaţia

Cuprului. A fost convinsă că nu avea să-l mai vadă. Marcel a plecat în Colorado, într-un oraş de la poalele Munţilor Stâncoşi înfiinţat pe vremea goanei după aur, să studieze geologia. Şi-a luat cu el bicicleta, demontată, căci era pe măsura lui, şi discurile cu Víctor Jara. A plecat înainte ca dezordinea să se transforme în violența care avea să distrugă țara. „Am să-ți scriu“ au fost ultimele cuvinte pe care Carme i le-a spus la aeroport.

Marcel învățase engleza cu aceeaşi tenacitate încăpățânată şi tăcută cu care refuzase să vorbească în catalană, astfel că s-a adaptat rapid în Colorado. A ajuns la începutul unei toamne aurii, iar după doar câteva săptămâni curăța zăpada cu lopata. S-a alăturat unor biciclişti fanatici care se antrenau pentru a traversa Statele Unite de la Pacific la Atlantic, dar şi unui grup de montaniarzi. Víctor nu l-a vizitat pentru că n-a găsit timp între atâtea manifestații, tulburări, greve şi munca sa la spital, însă Roser s-a dus să-l vadă de vreo două ori şi şi-a informat familia că în Colorado Marcel rostise poate mai multe cuvinte în engleză decât tot ce vorbise în spaniolă de când era pe lume; îşi răsese barba şi avea o coadă scurtă pe ceafă; Carme avea dreptate, semăna cu Dominguín. Departe de ochii rudelor şi scăpat de conflictele şi arbitrariul din Chile, în mediul intelectual de la universitate, ocupat să descifreze natura secretă a pietrelor, s-a simțit pentru prima dată bine în pielea sa. Acolo nu mai era fiu de refugiați, nimeni n-auzise de Războiul Civil din Spania, prea puțini ştiau unde e exact Chile pe hartă, ce să mai vorbim de Catalonia. În acea realitate depărtată şi în altă limbă şi-a făcut prieteni, iar după câteva luni locuia într-un apartament minuscul cu prima sa iubire, o jamaicană care studia literatura şi scria la ziar. Roser a cunoscut-o la a doua sa vizită şi le-a spus alor săi că fata nu era numai frumoasă, ci şi veselă şi vorbăreață. „Fii liniştită, *doña* Carme, până la urmă nepotul dumitale s-a deşteptat. Fata din Jamaica l-a învățat să danseze pe ritmuri caraibiene. Dacă l-ai vedea cum se răsuceşte ca un african în sunetul tobelor şi al maracaselor, nu l-ai recunoaşte.“

Aşa cum se temea, Carme nu şi-a revăzut nepotul şi n-a apucat s-o cunoască pe fata din Jamaica, nici pe alte iubite, nici pe strănepoții care trebuiau să ducă mai departe stirpea Dalmau, pentru că şi-a dat sufletul chiar în ziua când împlinea optzeci şi şapte de ani, când cortul pentru petrecerea din curte era deja montat. Seara se culcase cu tusea ei tabacică

dintotdeauna, dar binedispusă şi abia aşteptând petrecerea. Jordi Moliné s-a trezit când lumina zilei se strecura printre persiene şi a aşteptat să simtă mirosul de pâine prăjită ca să-şi pună papucii şi să-şi ia micul dejun. Şi-a dat seama după o vreme că femeia era lângă el în pat, nemişcată şi rece ca marmura. A luat-o de mână şi a plâns tăcut, gândindu-se că îl trădase plecând înaintea lui şi lăsându-l singur.

Roser a descoperit-o pe Carme la ora unu, când a venit cu tortul şi cu maşina plină de baloane ca să pună mesele până să vină bucătarul şi ajutoarele. A fost mirată de liniştea şi penumbra din casă, de storurile trase şi aerul închis. Şi-a strigat soacra, l-a strigat pe Jordi, abia apoi a intrat în dormitor. După ce şi-a revenit din şoc l-a sunat pe Víctor la spital, apoi pe Marcel la hotelul din Buenos Aires, unde se afla cu un grup de studenți şi i-a spus că *àvia* murise şi Jordi dispăruse.

Carme obişnuia să spună că, dacă avea să moară în Chile, voia să fie înmormântată în Spania, unde odihneau soţul ei şi Guillem, iar dacă murea în Spania, să fie îngropată în Chile, ca să fie aproape de restul familiei. De ce? o întrebau. Ca să vă enervez, răspundea ea râzând. Nu era doar o glumă, era neliniştea iubirii divizate, a despărțirii, a vieții şi morții departe de ai săi. Marcel a ajuns a doua zi la Santiago. Priveghiul a avut loc în casa în care trăise nouăsprezece ani cu Jordi Moliné. Fără ceremonie religioasă, fiindcă ultima dată când Carme întrase într-o biserică fusese în adolescență, înainte de a se amoreza de Marcel Lluís Dalmau, însă au venit nechemaţi doi preoți de la societatea misionară Maryknoll care stăteau aproape şi cu care Carme făcea troc: ei îi procurau țigări trimise de la New York, ea le dădea jambon serrano şi brânză manchego de care Jordi făcea rost pe căi ilicite. Cei doi au improvizat un ceremonial care i-ar fi plăcut răposatei, cu chitară şi cântece, în timpul căruia singurul neconsolat a fost nepotul, Marcel, care avusese cu *àvia* lui o relaţie de complicitate. A dat pe gât două pahare de pisco şi a plâns pentru tot ce n-apucase să-i spună, pentru iubirea pierdută pe care îi fusese ruşine s-o arate, pentru că refuzase să vorbească în catalană, pentru că râsese de ea că nu ştia să gătească, pentru că nu-i răspunsese la toate scrisorile. Fusese cel mai aproape de inima acestei bunici semețe şi poruncitoare, care îi scria zilnic de când plecase în Colorado. Singurul obiect care avea să-l însoțească pe Marcel întotdeauna şi oriunde s-ar fi

aflat era cutia de pantofi legată cu o sfoară în care se aflau cele trei sute cincizeci şi nouă de scrisori, ultima trimisă în preziua morții. Víctor s-a aşezat lângă el, amuțit şi trist, zicându-şi că mica sa familie îşi pierduse stâlpul de susținere. Târziu în noapte a rostit acest gând în intimitatea dormitorului, lângă Roser. „Stâlpul care ne-a susținut mereu ai fost tu, Víctor“, a spus ea. La priveghi au venit vecini, foşti colegi şi elevi de la şcoala la care predase Carme ani de zile, prieteni din perioada localului Winnipeg, prieteni de-ai lui Víctor şi Roser. La ora opt seara carabinierii au blocat tot cvartalul cu motocicletele pentru a deschide drumul pentru trei Fiaturi albastre. Într-unul venea preşedintele pentru a prezenta condoleanțe prietenului său de şah. Víctor a cumpărat un lot la cimitir – pentru maică-sa, pentru restul familiei, pentru Jordi, poate şi pentru tatăl său dacă în viitor i-ar fi putut aduce rămăşițele pământeşti în Chile. A înțeles atunci că Chile devenise definitiv țara lui. „Patria este acolo unde ne sunt morții“ era o vorbă a lui Carme.

Între timp, poliția îl căuta pe Jordi Moliné. Bătrânul nu avea rude, prietenii lui erau şi prietenii lui Carme. Nimeni nu-l văzuse. Crezând că se rătăcise, căci era cam senil, şi nu putea ajunge foarte departe, au lipit afişe cu fotografia sa în vitrinele magazinelor din cartier şi au lăsat uşa neîncuiată în caz că s-ar fi întors. Roser era convinsă că plecase în pijama şi papuci, toate hainele se aflau în dulap, dar nu era sigură. Confirmarea a avut-o în vară, când au scăzut apele râului Mapocho şi ce mai rămăsese din bietul bătrân a fost descoperit încâlcit în nişte tufe. A trecut o lună întreagă până să fie identificat fără urmă de îndoială şi să fie predat familiei Dalmau, care l-a îngropat alături de Carme.

În ciuda problemelor de tot soiul, a inflației galopante şi a ştirilor catastrofale propagate de presă, guvernul se bucura de susținere populară, lucru dovedit la alegerile parlamentare, când a primit neaşteptat de multe voturi. Atunci s-a vădit că nici criza economică şi nici escaladarea urii nu erau de ajuns să-l doboare pe Allende.

— Dreapta se înarmează, domnule doctor, l-a avertizat pe Víctor pacientul care-i aducea hârtie igienică. O ştiu pentru că la mine la fabrică unele hale sunt ferecate cu bare metalice şi lacăte, nimeni nu are voie să intre acolo.

— Asta nu dovedeşte nimic.

— Am colegi care stau de pază zi şi noapte şi au văzut cum se descărcau nişte lăzi din camioane. Ceva neobişnuit, deci le-a atras atenţia. Sunt siguri că e vorba de arme.Va fi o baie de sânge, domnule doctor, pentru că băieţii din mişcarea revoluţionară se înarmează şi ei!

În aceeaşi seară Víctor i-a relatat cele auzite lui Allende. Terminau o partidă începută de câteva zile. Casa, achiziţionată de guvern pentru a fi reşedinţa preşedinţilor, era în stil spaniol, cu ferestre în arcadă, olane, un mozaic cu stema naţională la intrare şi doi palmieri înalţi care se vedeau din stradă. Paznicii îl cunoşteau pe Víctor şi nu se mirau că vine seara târziu. Jucau în salon, unde, printre cărţi şi opere de artă, se afla mereu tabla de şah pregătită. Allende l-a ascultat fără a părea surprins, aflase deja, numai că în mod legal nu avea cum percheziţiona fabrica aceea – sau altele, unde precis se întâmpla acelaşi lucru. „Nu-ţi face griji, Víctor, cât timp militarii sunt leali guvernului, nu avem a ne teme. Am încredere în comandantul-şef, e o persoană de onoare.“ A adăugat că la fel de periculoşi erau şi extremiştii de stânga, care cereau vociferând o revoluţie precum cea din Cuba; aceste capete înfierbântate dăunau tot atât de mult ca şi cei de dreapta.

La sfârşitul anului Pablo Neruda a fost omagiat pe Stadionul Naţional, în acelaşi loc în care, câteva luni mai târziu, aveau să fie aduşi prizonieri şi torţionari. A fost ultima manifestare publică a poetului care de câteva săptămâni primise Premiul Nobel din mâinile bătrânului monarh suedez. Şi-a părăsit postul de ambasador în Franţa şi s-a retras la casa cea trăsnită de la Isla Negra, pe care o iubea atât de mult. Era bolnav, dar continua să scrie la un mic birou de la care vedea marea înspumată. Acolo l-a vizitat Víctor în lunile care au urmat, în calitate de prieten, dar şi de medic. L-a găsit înfăşurat într-un poncho indigen şi cu bască pe cap, afabil şi pofticios, gata să savureze cu oaspetele său un peşte la cuptor stropit cu vin chilian. Nu mai era bărbatul amuzant şi glumeţ care se deghiza ca să-şi distreze prietenii şi închina ode zilei fericite. Continuau să curgă invitaţii, premii şi mesaje de admiraţie din toată lumea, dar el nu mai avea inimă pentru astea: se temea pentru Chile. Îşi scria memoriile – Războiul Civil şi nava *Winnipeg* ocupau câteva pagini. Îşi amintea de mulţi prieteni spanioli asasinaţi sau dispăruţi şi se emoţiona. „Nu vreau să mor înaintea lui

Franco.“ Víctor îl asigura că avea să trăiască încă mulţi ani, boala era lentă şi ţinută sub control, însă şi el avea impresia că El Caudillo era nemuritor: se agăța de putere de treizeci şi trei de ani cu mână de fier. Amintirea Spaniei era tot mai difuză pentru Víctor. În fiecare an, pe 31 decembrie la miezul nopții închina un pahar pentru întoarcerea în patrie, dar o făcea automat, fără speranță sau dorință reală. Anii sub dominația uniformelor şi a sutanelor făcuseră din Spania un loc de care nu mai ținea.

Ca şi Neruda, şi el se temea pentru Chile. Zvonul unui posibil puci militar, care circula de doi ani, se auzea tot mai des. Preşedintele continua să aibă încredere în Forțele Armate, deşi ştia că erau divizate. La venirea primăverii violența opoziției a atins cote nemaiîntâlnite, iar nemulţumirea militarilor a devenit sfidătoare. Comandantul-şef, înfrânt de nesubordonarea ofițerilor, a demisionat, explicându-i preşedintelui că datoria sa era să se retragă pentru a evita distrugerea disciplinei militare. Gestul său a fost inutil. După puține zile, la ora cinci dimineața, a avut loc temuta lovitură militară şi în câteva ore totul a fost dat peste cap şi nimic n-a mai fost ca înainte.

Víctor a plecat devreme la spital şi a văzut străzile blocate de tancuri, şiruri de camioane verzi pline cu soldați, elicoptere care zburau la joasă altitudine ca nişte păsări de piază-rea şi soldați în echipament de război cu chipurile vopsite care mânau puținii civili care circulau la ora aceea lovindu-i cu patul puştii. A înțeles pe loc despre ce era vorba. S-a întors acasă, a sunat-o pe Roser la Caracas şi pe Marcel în Colorado. Ambii au spus că vor sări în primul avion spre Chile, dar i-a convins să aştepte să treacă nebunia. A încercat în van să dea de preşedinte şi de liderii politici pe care îi cunoştea. Ştiri nu se transmiteau. Televiziunile erau în mâinile puciştilor, la fel posturile de radio, în afară de unul, care i-a confirmat bănuielile. Operațiunea menită să reducă țara la tăcere, organizată de la ambasada Statelor Unite, a fost precisă şi eficientă. Cenzura a început imediat. Víctor şi-a zis că locul său era la spital; şi-a aruncat în geantă nişte schimburi şi periuța de dinți şi a pornit-o în bătrânul Citroën pe străzile laterale, cu un radio cu baterii care transmitea printre hârâieli vocea preşedintelui care denunța trădarea militarilor şi puciul fascist şi îndemna oamenii să-şi păstreze calmul la locurile de muncă, să nu se lase provocați,

repetând că el rămânea la post şi apăra guvernul legitim. „Prins în acest moment istoric sunt gata să plătesc cu viaţa lealitatea poporului.“ Lacrimile l-au împiedicat să conducă mai departe, s-a oprit, pe deasupra lui treceau urlând avioanele de vânătoare; imediat a auzit primele bombe căzând. A zărit de departe un fum gros şi a înţeles, nevenindu-i să creadă, că palatul prezidenţial era bombardat.

Cei patru generali ai juntei militare care conducea destinele patriei, în uniformă de luptă şi plasaţi între drapelul şi stema naţionale, în acordurile imnurilor militare, apăreau de câteva ori pe zi la televizor şi îşi enunţau lozincile şi proclamaţiile. Orice informaţie era controlată. Au spus că Salvador Allende se sinucisese în palatul cuprins de flăcări. Víctor a bănuit să fusese omorât, la fel ca mulţi alţii. Abia atunci a priceput gravitatea definitivă a celor întâmplate. Drum înapoi nu mai era. Miniştrii au fost arestaţi, Congresul desfiinţat pe termen nedeterminat, partidele politice interzise, libertatea presei şi drepturile cetăţeneşti suspendate până la noi ordine. În garnizoane, cei care ezitaseră să se alăture puciului au fost arestaţi şi mulţi au fost împuşcaţi, dar asta s-a aflat mult mai târziu, pentru că Forţele Armate voiau să pară monolitice şi indestructibile. Fostul comandant-şef a fugit în Argentina ca să nu fie ucis de propriii camarazi de arme, dar după un an i s-a pus o bombă în maşină şi a murit sfârtecat, alături de soţie. Generalul Augusto Pinochet era în fruntea juntei militare care curând avea să fie personificarea dictaturii. Represaliile au fost instantanee, fulminante şi temeinice. Au anunţat că nu va rămâne piatră neîntoarsă, că-i vor găsi pe marxişti oriunde s-ar ascunde, că vor curăţa patria de cancerul comunist cu orice preţ. În timp ce în cartierul de sus burghezia sărbătorea în fine cu şampania păstrată de aproape trei ani, în zonele muncitoreşti domnea teroarea. Timp de nouă zile Víctor nu s-a putut întoarce acasă, mai întâi pentru că au fost şaptezeci şi două de ore de interdicţie de circulaţie, când nimeni nu avusese voie să iasă din case, apoi pentru că spitalul nu prididea cu împuşcaţii care veneau întruna; morga s-a umplut cu morţi neidentificaţi. Se hrănea cu ce găsea la bufet, dormea pe apucate aşezat pe un scaun, se spăla pe bucăţele cu un burete şi s-a schimbat o singură dată. I-a luat câteva ore să o sune pe Roser de la spital şi să-i spună să rămână acolo până avea să-i spună el că se poate întoarce şi să-i

transmită acelaşi lucru lui Marcel. Universitatea fusese închisă, orice încercare de rezistenţă a studenţilor fusese curmată cu gloanţe. Aflase că pe pereţii Şcolii de Jurnalism şi ai altor facultăţi şiroia sângele. Despre Şcoala de Muzică şi studenţii ei nu avea veşti. Greva medicilor a luat sfârşit, colegii au revenit voioşi la lucru; începuse deja epurarea personalului şi chiar a pacienţilor, smulşi din paturi de agenţii siguranţei. Un colonel a fost numit la conducerea spitalului, soldaţi cu puşti mitralieră păzeau intrările şi ieşirile, culoarele, saloanele, chiar şi sălile de operaţie. Câţiva medici de stânga au fost arestaţi, alţii au fugit sau au plecat în exil, dar Víctor lucra mai departe cu o senzaţie ireală de impunitate.

Când a ajuns în cele din urmă acasă să facă baie şi să îşi schimbe hainele, a găsit un oraş necunoscut, curat şi văruit în alb. În doar câteva zile dispăruseră picturile murale revoluţionare, chemările la ură, gunoaiele, bărbaţii cu barbă şi femeile în pantaloni; în vitrinele magazinelor a văzut produse ce până atunci nu se găseau decât la negru, dar cumpărători erau puţini, căci preţurile crescuseră. Soldaţi şi carabinieri înarmaţi stăteau de pază, la intersecţii erau tancuri, camionete închise treceau în viteză urlând precum şacalii. Domneau ordinea pură a garnizoanelor şi pacea artificială a fricii. Intrând în casă, Víctor a salutat-o pe vecina lor de mulţi ani, care tocmai atunci ieşise la geam. Femeia nu i-a răspuns şi a închis imediat fereastra. Ar fi trebuit să intre la bănuieli, dar s-a mulţumit să ridice din umeri, zicându-şi că biata de ea o fi fost copleşită de evenimente, ca şi el. Casa era cum o lăsase când plecase în grabă în ziua puciului, cu patul nefăcut, haine aruncate de-a valma, farfurii nespălate şi mâncare care prinsese o mâzgă verde în bucătărie. Era prea obosit să facă ordine. S-a lăsat să cadă pe pat şi a dormit paisprezece ore.

În acele zile a murit Pablo Neruda. Lovitura militară fusese punctul culminant al temerilor sale majore; n-a rezistat şi starea lui s-a agravat brusc. În timp ce ambulanţa îl ducea la o clinică din Santiago, militarii au percheziţionat casa de la Isla Negra, i-au răscolit hârtiile, au călcat în picioare colecţiile de sticle, scoici şi melci, căutând arme şi luptători. Víctor l-a vizitat la clinică, unde a fost mai întâi percheziţionat, i s-au luat amprentele digitale şi a fost fotografiat; apoi un soldat i-a interzis să intre. Din câte ştia despre boala lui Neruda şi pentru că ultima oară când îl

văzuse, cu doar o lună înainte, arăta bine, moartea poetului l-a mirat. Nu era singurul; curând s-a zvonit că fusese otrăvit. Cu trei zile înainte de a fi internat la clinică, poetul scrisese ultimele pagini ale memoriilor sale, adânc dezamăgit să-şi vadă țara divizată şi supusă şi pe prietenul Salvador Allende înmormântat în secret şi urmat la groapă doar de soția lui; „…acea glorioasă personalitate a murit ciuruită şi distrusă de gloanțele soldaților chilieni, care au trădat încă o dată Chile“, a scris el. Avea dreptate, militarii se ridicaseră şi înainte vreme împotriva unui guvern legitim, însă memoria colectivă slabă spălase istoria de trădările vechi. Víctor opera un pacient în stare gravă şi nu a putut părăsi spitalul. A aflat detaliile câteva zile mai târziu de la omul cu hârtia igienică:

— N-a fost multă lume, domnule doctor. Țineți minte mulțimea de pe Stadionul Național când a fost omagiat? Ei bine, la cimitir aş zice că am fost cel mult două sute de suflete.

— Presa a dat anunțul când a fost prea târziu, aşa că au fost puțini cei care au aflat şi că a murit, şi când urma să fie înmormântat.

— Oamenilor le e frică…

— Şi mulți dintre prietenii şi admiratorii lui Neruda probabil că stau ascunşi sau au fost arestați. Spune-mi cum a fost, te rog.

— Eu mergeam în față, cam speriat, că erau soldați cu automate de-a lungul drumului spre cimitir. Sicriul era acoperit cu flori. Mergeam tăcuți, dar la un moment dat cineva a strigat: „Tovarăşe Pablo Neruda!“ şi-am răspuns cu toții: „Prezent, acum şi pururi!“

— Şi soldații ce au făcut?

— Nimic. Drept care unul mai curajos a strigat iar. „Tovarăşe preşedinte!“ Şi am răspuns din nou „Prezent, acum şi pururi!“ A fost emoționant, domnule doctor. Pe urmă am strigat că poporul unit nicicând nu va fi înfrânt şi soldații nu făceau nimic, dar erau nişte tipi care ne fotografiau pe toți din cortegiu, cine ştie la ce le-or folosi pozele alea.

Víctor a devenit bănuitor; realitatea devenise alunecoasă şi greu de priceput, se trăia printre omisiuni, minciuni şi eufemisme, într-o exaltare grotescă a patriei glorioase, a vitejilor soldați şi a moralei tradiționale. Printre şoapte circulau veşti despre lagăre de concentrare, execuții sumare, mii şi mii de deținuți, dispăruți, fugari şi expatriați, despre centre de tortură

în care se foloseau câini ca să violeze femeile. Se întreba unde fuseseră până acum torţionarii şi turnătorii, că nu-i văzuse. Apăruseră spontan în câteva ore, gata pregătiți şi organizați, ca şi cum se antrenaseră ani în şir. Un Chile profund al fasciştilor fusese tot timpul acolo, sub suprafață, gata să iasă la lumină. Era triumful dreptei şi eşecul poporului care crezuse în revoluție. A aflat că Isidro del Solar revenise cu familia la câteva zile după puci, la fel ca mulți alții, gata să-şi recupereze privilegiile şi frâiele economiei, nu şi puterea politică, pe care generalii aveau s-o dețină până aveau să facă ordine în haosul în care cufundaseră patria marxiştii, după cum declarau. Nimeni nu ştia cât avea să dureze dictatura, doar generalii.

Cea care l-a denunțat pe Víctor Dalmau a fost vecina, femeia care în urmă cu doi ani îl rugase să intervină pe lângă preşedinte pentru ca fiul ei să intre în corpul carabinierilor, femeia căreia îi pusese două valve la inimă, cea care făcea schimb de orez şi zahăr cu Roser, cea care asistase cuprinsă de tristețe la priveghiul lui Carme. A fost arestat la spital. Trei bărbați în civil, care nu s-au legitimat, au venit după el când era în sala de operație, dar au avut decența să-l lase să termine. „Veniți cu noi, domnule doctor, e o chestiune de rutină“, i-au spus pe un ton ferm. Dar pe stradă l-au împins într-o maşină neagră, l-au încătuşat şi l-au legat la ochi. Primul pumn l-a primit în stomac.

De-abia după două zile, când au oprit interogatoriile, l-au scos târâş din subsol, i-au luat legătura de pe ochi şi i-au scos cătuşele şi a putut în sfârşit să respire aer curat, a aflat Víctor Dalmau unde se afla. Asta după ce i s-au obişnuit ochii cu lumina orbitoare a amiezii şi şi-a regăsit cât de cât echilibrul ca să se țină pe picioare. Se afla pe Stadionul Național. Un recrut tinerel i-a dat o pătură, l-a luat de braț fără ostilitate şi l-a condus încet la galeria repartizată. Abia mergea, îl durea tot corpul de la bătăi şi de la electroşocuri, îl chinuia o sete de naufragiat, nu reuşea să se orienteze în timp şi nu-şi amintea exact ce se petrecuse, nici cât timp se aflase în mâinile torţionarilor. Ce îl întrebaseră? Allende, şah, planul Z. Ce era aia Planul Z? Habar n-avea. Erau şi alții, în alte celule, se auzea zgomotul unor ventilatoare enorme şi strigăte înfricoşătoare, focuri de armă. „Îi împuşcă, îi împuşcă“, a şoptit el.

În galeriile stadionului unde asistase la meciuri de fotbal şi la manifestări

culturale precum omagierea lui Pablo Neruda, Víctor a văzut mii de prizonieri păziți de soldați. Recrutul a plecat, de el s-a apropiat un prizonier care l-a dus să stea jos şi i-a întins un termos cu apă: „Stai liniştit, tovarăşe, ce-a fost mai rău a trecut“. L-a lăsat să bea toată apa, l-a ajutat să se întindă cu pătura rulată sub cap. „Odihneşte-te, că avem de stat.“ Era un metalurgist arestat la două zile după puci şi care se afla aici de săptămâni bune. Pe seară, când vipia s-a mai potolit şi Víctor s-a ridicat în capul oaselor, muncitorul l-a pus la curent cu rutina de pe stadion:

— Nu trebuie să atragi atenția. Stai calm şi nu vorbi, orice pretext e bun ca să te omoare în bătaie. Sunt nişte bestii.

— Câtă ură, câtă cruzime… Nu înțeleg, a bâiguit Víctor, cu gura uscată, cuvintele abia i se auzeau.

— Toți putem deveni sălbatici dacă ni se dă o puşcă în mână şi un ordin, a spus alt prizonier, care se apropiase de ei.

— Eu nu, tovarăşe, l-a contrazis metalurgistul. Eu am văzut cum i-au distrus mâinile lui Víctor Jara: „Ia mai cântă acum la chitară, nenorocitule!“ îi strigau. L-au bătut cumplit şi l-au ciuruit cu gloanțe.

— Cel mai important este ca cineva din afară să ştie unde eşti, a zis celălalt. Astfel, dacă dispari, îți poate lua urma. Mulți dispar şi nu se mai ştie de ei. Eşti însurat?

— Da.

— Dă-mi adresa sau telefonul soției pentru ca fiică-mea, care e toată ziua în preajma stadionului, împreună cu alte rude ale deținuților care aşteaptă veşti, s-o poată anunța.

Dar, temându-se să nu fie o iscoadă, Víctor nu i l-a dat.

O infirmieră de la spitalul San Juan de Dios, care asistase la arestarea lui, a reuşit să o localizeze pe Roser în Venezuela şi să-i spună ce se întâmplase. Roser l-a sunat imediat pe Marcel, i-a dat vestea cea rea şi i-a poruncit să rămână unde era, căci de acolo putea fi de mai mare ajutor decât din Chile, însă ea avea să se întoarcă fără întârziere. Şi-a luat bilet de avion, dar mai întâi s-a dus la Valentín Sánchez. „După ce afli unde e bărbatul tău îl vom salva“, i-a promis prietenul ei. I-a dat o scrisoare pentru ambasadorul țării sale în Chile, fost coleg din vremurile în care era şi el în diplomație, şi care primise în reşedința sa din Santiago sute de oameni care aşteptau permis de

plecare în exil; era una din puţinele ambasade care adăposteau fugarii. La Caracas începeau să ajungă astfel sute de chilieni, în curând aveau să se numere cu miile.

Roser a aterizat la finele lui octombrie şi abia în noiembrie a aflat că bărbatul ei fusese dus la Stadionul Naţional, dar când ambasadorul Venezuelei a întrebat de el i s-a spus că acest nume nu figura pe liste. Între timp prizonierii începeau să fie evacuaţi şi distribuiţi în lagăre de concentrare din toată ţara. Luni de zile l-a căutat Roser, a apelat la prieteni şi relaţii internaţionale, a bătut la uşa autorităţilor, a consultat listele dispăruţilor pe care le aveau bisericile. Parcă se topise.

Víctor Dalmau fusese dus împreună cu alţi deţinuţi politici într-o caravană de camioane care a făcut o zi şi o noapte pe drum la o fostă tabără de salpetru din nord, abandonată de decenii şi mai nou transformată în închisoare. Au fost primii două sute de oameni care au intrat în instalaţiile improvizate folosite înainte de muncitori, acum înconjurate cu garduri electrificate, cu turnuri de control, militari cu arme automate, un tanc ce făcea înconjurul perimetrului şi, uneori, avioane ale Forţelor Aeriene. Comandant era un ofiţer de carabinieri obez, care răcnea şi transpira în uniforma prea strâmtă. Era un tip autoritar şi rău, care-şi ţinea prizonierii pe jar pentru crimele comise şi cele pe care aveau de gând să le comită, cum i-a anunţat la megafon. De cum au coborât din camioane, au fost obligaţi să se dezbrace şi au fost lăsaţi aşa, sub soarele nemilos al deşertului, ore întregi, fără apă sau hrană, în timp ce el se plimba prin faţa lor insultându-i şi lovindu-i cu piciorul. Pedepsele arbitrare impuse de el pentru a distruge moralul victimelor sale erau imitate şi de subalterni. Víctor Dalmau se credea mai pregătit să reziste decât ceilalţi pentru că avusese experienţa de câteva luni de la Argelès-sur-Mer, dar de-atunci trecuseră mulţi ani, iar el nu mai era tânăr. Acum mergea pe şaizeci de ani, dar până să fie arestat n-avusese timp să se gândească la vârsta sa. În nordul cu zile fierbinţi şi nopţi îngheţate din pampasul salpetrului şi-a dorit să moară de epuizare. Evadarea era imposibilă, în jur era deşertul imens, mii de kilometri de pământ uscat, nisip, piatră şi vânt. S-a simţit bătrân.

XI
1974–1983

Acum am să-ţi spun:
pământul meu va fi al tău,
îl voi cuceri,
nu doar ca să ţi-l dau ţie,
ci şi tuturor,
pentru poporul meu tot.

PABLO NERUDA,
„Scrisoare pe drum“,
Versurile căpitanului

În cele unsprezece luni pe care le-a petrecut în lagărul de concentrare, Víctor Dalmau nu a murit de epuizare, cum se aştepta; trupul şi mintea i s-au întărit. Slab fusese dintotdeauna, dar acolo s-a redus la fibră şi muşchi, cu pielea arsă de soarele nemilos, de sare şi nisip, şi trăsăturile i-au devenit ca tăiate cu cuţitul; o sculptură de Giacometti din fier curat. Nu l-au doborât exerciţiile militare absurde – flexiuni, alergări sub soarele care dogorea, orele nemişcate în frigul nopţii –, nici loviturile şi pedepsele, nici munca obligatorie şi inutilă, flămând şi umilit în permanenţă. S-a predat condiţiei de prizonier, a renunţat la iluzia că îşi putea controla viaţa; era captiv, ale sale nu erau decât emoţiile. Îşi repeta metafora salciei bătute de furtună, care se îndoaie dar nu se rupe. Mai trăise el asta, şi în alte împrejurări. S-a apărat de sadismul şi stupizenia celor care-l ţineau captiv refugiindu-se în amintiri, convins că Roser îl căuta şi într-o bună zi avea să-l găsească, şi în tăcere. Vorbea atât de puţin, încât ceilalţi îl porecliseră Mutu. Se gândea la Marcel, care în primii săi treizeci de ani vorbise extrem de puţin pentru că n-avusese chef. Nici el nu voia să vorbească – n-avea ce spune. Tovarăşii de suferinţă îşi făceau curaj şopocăind departe de urechile paznicilor, însă el se gândea cu un dor imens la Roser, la tot ce trăiseră împreună, la cât o iubea,

iar ca să-şi păstreze mintea în funcţiune recapitula obsesiv partide faimoase de şah din istorie, pe care le ştia pe dinafară, cât şi unele pe care le jucase cu preşedintele Allende. La un moment dat i-a venit ideea să cioplească piese de şah din piatra poroasă care se găsea acolo şi să joace cu ceilalţi, dar asta nu era posibil sub paza despotică a gardienilor. Oamenii proveneau din clasa muncitoare, din familii sărace, poate că cei mai mulţi simpatizaseră cu revoluţia socialistă, însă îşi îndeplineau ordinele cu străşnicie, de parcă ce făcuseră prizonierii în trecut era o jignire personală.

În fiecare săptămână unii erau duşi în alte lagăre de concentrare sau erau executaţi şi aruncaţi în aer cu dinamită în deşert, dar şi mai mulţi erau aduşi. Víctor a socotit că se strânseseră mai bine de o mie cinci sute de oameni, din diferite regiuni şi cu diverse meserii, având în comun doar condiţia lor de urmăriţi. Erau duşmanii patriei. Ca şi el, unii nu făcuseră parte din nici un partid şi nu avuseseră funcţii politice, se aflau aici în urma unui denunţ de răzbunare sau dintr-o eroare birocratică.

Venise primăvara şi prizonierii se temeau de vara ce-avea să urmeze, când pe timp de zi totul urma să fie un iad fierbinte, când Víctor a avut parte de o schimbare neaşteptată. În timp ce îşi răcnea discursul de dimineaţă înaintea prizonierilor desculţi şi doar în chiloţi, comandantul a avut un atac. A căzut în genunchi, a căscat gura după aer şi a rămas lat înainte ca soldaţii să-l poată ajuta. Nimeni nu s-a mişcat din loc, nimeni n-a spus nimic. Pentru Víctor parcă a fost o scenă filmată cu încetinitorul, fără sonor şi în altă dimensiune, ca într-un coşmar. A văzut cum doi soldaţi încercau să-l ridice, alţii fugeau după infirmier; fără să se gândească la posibilele consecinţe, a înaintat ca un somnambul printre rânduri. Toţi erau atenţi la cel prăbuşit, când l-au observat şi i-au strigat să se oprească şi să se culce pe burtă ieşise de-acum din formaţie. „E doctor!“ a strigat un prizonier. Víctor a grăbit pasul, s-a aplecat asupra comandantului, a fost lăsat în pace de soldaţii care făcuseră un pas înapoi. A constatat că individul nu respira; i-a făcut semn unui gardian să-i desfacă haina şi i-a făcut respiraţie gură la gură în timp ce-l apăsa zdravăn pe piept cu ambele mâini. Ştia că la infirmerie se afla un defibrilator manual – era uneori folosit ca să reanimeze torturaţii. În câteva minute a venit în fugă şi infirmierul, urmat de un asistent care aducea defibrilatorul şi o butelie de oxigen, şi l-a ajutat

pe Víctor la manevrele de resuscitare. „Un elicopter! Trebuie dus imediat la spital“, a cerut el după ce a constatat că inima pornise iar să bată. Comandantul a fost dus la infirmerie supravegheat de Víctor până la venirea elicopterului, care era mereu pregătit la marginea lagărului. Până la spitalul cel mai apropiat se făceau treizeci şi cinci de minute. I s-a ordonat lui Víctor să însoţească pacientul, i s-a dat o cămaşă, nişte pantaloni şi cizme milităreşti.

Era un spital de provincie, mic dar bine echipat, care în vremuri normale ar fi avut resurse pentru o urgenţă ca aceea, însă acum avea doar doi medici. Ambii auziseră de doctorul Dalmau şi l-au primit cu respect. Printr-o ironie a vremurilor prin care treceau, şeful secţiei de chirurgie şi cardiologul fuseseră arestaţi, i-au spus ei. Nu i-a întrebat unde fuseseră duşi, în lagărul din care venea pare-se că nu. Timp de decenii, sala de operaţie fusese locul său de muncă şi, cum le spunea studenţilor, muşchiul inimii nu prezenta nici un mister; tainele atribuite inimii sunt de natură subiectivă. În doi timpi şi trei mişcări a dat instrucţiunile necesare, s-a spălat, a pregătit pacientul şi, secondat de unul dintre medici, s-a apucat de intervenţia pe care o făcuse de sute de ori. A constatat că memoria mâinilor lui era intactă, se mişcau singure.

Toată noaptea a stat de veghe lângă pacient, mai curând euforic decât obosit. La spital nimeni nu l-a păzit, a fost tratat cu deferenţă şi admiraţie, hrănit cu biftec cu piure de cartofi, un pahar cu vin negru şi îngheţată. Nu mai era un număr, redevenise pentru câteva ore doctorul Dalmau. Uitase cum era viaţa înainte de a fi arestat. Înainte de prânz, când pacientul era încă în stare gravă, dar stabil, a sosit cu avionul de la Santiago un cardiolog al armatei. A ordonat ca prizonierul să fie dus înapoi în lagăr, numai că între timp Víctor apucase să-l roage pe medicul care îl asistase să o sune pe Roser. Era un risc, putea să fie de dreapta, însă în orele acelea respectul reciproc fusese evident. Era sigur că Roser revenise în ţară şi îl căuta, şi el ar fi făcut la fel în locul ei.

Noul comandant al lagărului de concentrare s-a dovedit la fel de crud ca precedentul, însă n-a trebuit să-l suporte decât cinci zile. Dimineaţa, la apel, când o serie de deţinuţi erau scoşi, s-a auzit strigat. Era momentul cel mai greu al zilei – puteau fi mutaţi într-un centru de tortură, în alt lagăr sau duşi

la moarte. După trei ore de aşteptare, grupul a fost dus la un camion. Gardianul a controlat lista şi l-a oprit pe Víctor înainte de a urca în camion: „Tu rămâi jos, urâtule!“ A mai aşteptat o oră până a fost dus în biroul comandantului, care l-a anunţat că avea noroc şi i-a întins o hârtie: se afla în libertate condiţionată. „Dacă ar fi după mine, te-aş lăsa să pleci pe jos, comunist împuţit, dar trebuie să te duc înapoi la spital.“

La spital era aşteptat de Roser şi de un funcţionar al ambasadei Venezuelei. Şi-a îmbrăţişat soţia cu disperarea lungilor luni de nesiguranţă în care se gândise la ea cu dragostea pe care nu i-o mărturisise niciodată în mod deschis. „Vai, Roser, ce mult te iubesc, ce dor mi-a fost de tine…“ i-a şoptit înfundându-şi nasul în părul ei. Plângeau amândoi.

Libertate condiţionată însemna să se prezinte zilnic la un post de carabinieri şi să semneze într-un registru. Asta putea să dureze destul de mult, depindea de starea de spirit a ofiţerului de serviciu. A semnat de două ori până s-a decis să se refugieze la ambasada Venezuelei. A fost nevoie de cele două zile ca să priceapă că faptul de a fi fost deţinut îl condamna la ostracizare; nu mai putea lucra într-un spital, prietenii îl evitau, risca să fie arestat din nou în orice clipă. Frica de care era cuprins contrasta cu optimismul sfidător şi revanşard al susţinătorilor dictaturii. Nu se vorbea despre ce se petrecea pe ascuns, nimeni nu protesta, muncitorii îşi pierduseră drepturile, puteau fi daţi afară oricând, se mulţumeau cu orice salariu, pentru că la poartă aşteptau şiruri lungi de şomeri. Era paradisul oamenilor de afaceri. Versiunea oficială era cea a unei ţări ordonate, curate, pacificate, angajate pe drumul prosperităţii. El se gândea la morţi, la torturaţi, la chipurile deţinuţilor, la cei care dispăruseră. Lumea se schimbase, îi era greu să recunoască ţara care-l primise cu braţele deschise în urmă cu treizeci şi cinci de ani şi pe care o iubea ca pe a sa.

În cea de-a doua zi i-a mărturisit lui Roser că îi era peste putinţă să suporte dictatura: „N-am putut s-o fac în Spania, n-o pot face nici aici. Sunt prea bătrân ca să trăiesc în frică, Roser; dar un al doilea exil mi se pare la fel de intolerabil ca rămânerea în Chile, suportând consecinţele“. Ar fi o măsură temporară, a argumentat ea, regimul militar se va termina curând, pentru că Chile avea o tradiţie democratică solidă; atunci se vor întoarce. Numai că, iată, Franco era la putere de mai mult de treizeci de ani, iar

Pinochet putea să-l imite… Víctor nu a dormit în noaptea aceea, cumpănind dacă să plece sau nu, cu Roser ghemuită lângă el, ascultând zgomotele străzii. La trei dimineața, în fața casei a oprit o maşină; asta nu putea însemna decât un singur lucru: veniseră să-l ridice, în timpul interdicției de circulație nu vedeai decât vehicule militare sau ale agenților siguranței. N-avea unde fugi. A rămas nemişcat, scăldat într-o sudoare rece, cu inima bubuindu-i în piept. Roser s-a uitat prin perdea şi a văzut o a doua maşină neagră care se oprea în spatele primei maşini. „Îmbracă-te repede,Víctor“, i-a spus ea, dar pe urmă a văzut că oamenii coborau fără grabă şi fără arme; au fumat şi au stat liniştiți de vorbă, apoi s-au urcat în maşini şi duşi au fost. Tremurând, s-au luat în brațe şi au aşteptat până s-a luminat de ziuă şi, la ora cinci, stingerea s-a terminat.

Roser a aranjat ca ambasadorul Venezuelei să-l ia pe Víctor cu maşina oficială. Între timp, majoritatea azilanților din ambasade plecaseră în țările care îi primeau şi controlul nu mai era atât de strict. Víctor a ajuns la ambasadă în portbagajul automobilului. O lună mai târziu a primit permisul şi doi funcționari venezueleni l-au condus la uşa avionului, unde îl aştepta Roser. Era curat, proaspăt ras şi liniştit. În avion mai era un exilat, căruia i s-au scos cătuşele chiar pe scaun. Era murdar, jerpelit şi tremura de groază. După o vreme, Víctor a venit la el, a reuşit cu greu să-l facă să vorbească şi să-l convingă că nu era un agent al siguranței. Omului îi lipseau dinții din față şi avea mai multe degete rupte.

— Pot să vă ajut cu ceva? Sunt medic.

— O să întoarcă avionul înapoi, mă vor duce iar la… a început el să plângă.

— Liniştiți-vă, zburăm de aproape un ceas, nu ne întoarcem la Santiago, vă asigur. E o cursă directă şi fără escale până la Caracas, acolo veți fi în siguranță, veți fi ajutat. Vă aduc ceva de băut, cred că aveți nevoie.

— Mai bine ceva de mâncare, a cerut bărbatul.

Roser petrecuse lungi perioade în Venezuela cu orchestra de muzică veche; avea prieteni şi se mişca în largul ei într-o societate ale cărei reguli de conviețuire erau diferite de cele din Chile. Valentín Sánchez o prezentase cui trebuia şi îi deschisese uşile lumii culturale. Legătura ei amoroasă cu Aitor Ibarra se terminase de câțiva ani, dar prietenia continua şi ea îl vizita

uneori. Atacul îl lăsase invalid şi cu greutăți de vorbire, însă nu-i afectase mintea şi nici talentul de a mirosi afacerile bune, de care se ocupa acum fiul cel mare. Locuia în partea cea mai înaltă din Cumbres de Curumo, reşedința se bucura de o vedere panoramică asupra oraşului Caracas; cultiva orhidee şi colecționa păsări exotice şi automobile construite manual. Proprietatea era închisă cu un zid înalt ca de închisoare şi era păzită de un gardian înarmat, într-un parc luxuriant se aflau mai multe case în care locuiau şi doi dintre fiii săi căsătoriți şi mai mulți nepoți. Era convins că soția lui nu bănuia nimic despre lunga lor relație, însă Roser avea îndoieli, în anii aceia lăsaseră cam prea multe urme. Pesemne că fosta regină a frumuseții acceptase tacit faptul că bărbatul ei era afemeiat, ca atâția alții pentru care asta reprezintă o dovadă de virilitate, dar ignorase situația: ea era soția legitimă, mama copiilor, singura care conta. După ce bărbatul îi fusese doborât de paralizie, îl avea numai pentru ea; a ajuns să-l iubească chiar mai mult ca înainte, i-a descoperit uriaşele calități pe care agitația existenței lor precedente o împiedicase să le vadă. Îmbătrâneau împreună într-o armonie perfectă, înconjurați de familie. „Vezi şi tu, Roser, că tot răul spre bine, vorba proverbului. Din acest scaun cu rotile sunt un soț, un tată şi un bunic mai bun decât aş fi dacă aş putea merge. Mă crezi sau nu, sunt fericit“, i-a spus Aitor cu prilejul unei vizite. Ca să nu-i tulbure pacea interioară, ea nu i-a spus cât conta pentru ea amintirea acelor după-amiezi cu sărutări şi vin alb.

Amândoi promiseseră să nu mărturisească vreodată soților acest amor din trecut – ce rost ar fi avut să-i rănească –, doar că Roser nu s-a ținut de cuvânt. În zilele cuprinse între eliberarea lui Víctor din lagărul de concentrare şi azilul la ambasadă, cei doi s-au îndrăgostit de parcă atunci s-ar fi cunoscut. A fost o descoperire luminoasă. Le fusese atât de dor, că s-au văzut nu cum erau, ci cum fuseseră pe vremea când se prefăceau că se iubesc în barca de salvare de pe *Winnipeg*, tineri şi trişti, alinându-se reciproc cu şoapte şi mângâieri caste. Ea s-a îndrăgostit de un străin înalt şi dur, cu trăsăturile parcă sculptate într-un lemn întunecat, cu ochi blânzi şi mirosind a haine proaspăt călcate, în stare să o surprindă şi să o facă să râdă, să-i producă plăcere de parcă i-ar fi învățat pe dinafară harta trupului, să o țină în brațe toată noaptea, astfel că adormea şi se trezea pe umărul lui,

să-i spună ce nu crezuse că avea să audă vreodată, de parcă suferința i-ar fi doborât zidurile de apărare şi l-ar fi făcut sentimental. Iar Víctor s-a îndrăgostit de femeia pe care până atunci o iubise cu o tandrețe incestuoasă de frate. Timp de treizeci şi cinci de ani fusese soția sa, dar abia acum o vedea eliberată de povara trecutului, de rolul de văduvă a lui Guillem şi mamă a lui Marcel, transformată într-o apariție proaspătă şi tânără. La cincizeci de ani trecuți, Roser era senzuală, plină de entuziasm, cu o rezervă inepuizabilă de energie şi lipsită de teamă. Detesta dictatura la fel ca şi el, dar nu-i era frică. Víctor şi-a dat seama că, în definitiv, ea nu se temuse niciodată de ceva – doar de înălțime –, nici măcar în timpul Războiului Civil. Cu aceeaşi forță cu care înfruntase atunci exilul, înfrunta acum realitatea, fără să se uite înapoi, fără să plângă, privind spre viitor. Oare din ce material indestructibil era făcută? Cum de avusese el norocul imens de a o avea atâția ani? Şi cum de fusese atât de prost să n-o iubească de la bun început aşa cum merita, aşa cum o iubea acum? Nu-şi imaginase că la vârsta lui se putea îndrăgosti ca un adolescent şi simți flacăra dorinței. O privea fascinat, căci sub înfățişarea de femeie matură se afla neschimbată fetița care păzea caprele pe un munte din Catalonia, inocentă şi formidabilă. Dorea să o apere şi să o îngrijească, deşi ştia că ea era mai puternică decât el în vremuri de restrişte. I-a spus deci toate aceste lucruri şi multe altele în zilele reîntâlnirii şi avea să i le tot repete până la moartea ei. În acele seri de mărturisiri şi amintiri, în care şi-au împărtăşit splendori, mizerii şi secrete, ea i-a spus de povestea cu Aitor Ibarra. Efectul a fost de glonț în piept, lui Víctor i s-a tăiat respirația. Că povestea se sfârşise de o bună bucată de vreme a fost o consolare pe jumătate. Bănuise mereu că în deplasările ei se întâlnea cu un amant, poate cu mai mulți, dar confirmarea unei legături serioase şi de durată i-a trezit o gelozie retrospectivă care, dacă Roser ar fi permis, ar fi distrus fericirea acelor clipe. Dar, cu un tact înnăscut, i-a dat de înțeles că nu-i răpise nimic ca să-i dea lui Aitor şi că nu-l iubise mai puțin, pentru că legătura aceea ocupase un compartiment separat şi nu avea nici o interferență cu restul vieții sale. „Pe atunci noi doi eram prieteni buni, confidenți, complici şi soți, nu şi amanții care suntem acum. Dacă ți-aş fi povestit atunci, te-ar fi supărat mult mai puțin, n-ai fi luat-o ca pe o trădare. În fond, şi tu mi-ai fost infidel.“ Víctor a tresărit, pentru că în ceea ce-l

privea, fusese vorba de greşeli nesemnificative, pe care le dăduse uitării, şi s-a mirat că Roser prinsese de veste. Încă neconvins, i-a acceptat argumentele, şi-a rumegat o vreme sentimentele şi a sfârşit prin a înţelege că era inutil să se împotmolească în trecut. Ce a fost, a fost, vorba mamei lui.

Venezuela l-a primit pe Víctor cu aceeaşi generozitate neostentativă cu care primea mii de imigranţi din toată lumea, mai nou pe cei care fugeau de dictatura din Chile şi de războiul murdar[6] din Argentina şi Uruguay, plus columbienii care treceau graniţa mânaţi de sărăcie. Era una dintre puţinele democraţii rămase pe un continent dominat de regimuri nemiloase şi junte militare, una din cele mai bogate ţări din lume graţie petrolului care ţâşnea din acest pământ dăruit şi cu alte minereuri, cu o natură luxuriantă şi o poziţie privilegiată pe hartă. Erau atâtea resurse, că nimeni nu se omora cu munca, existau posibilităţi şi loc pentru oricine voia să vină. Se trăia vesel, din petrecere în petrecere, într-o mare libertate şi un egalitarism profund. Orice prilej trebuia sărbătorit cu muzică, dans şi băutură, banii păreau să curgă, corupţia ajungea pentru toţi. „Nu te lăsa păcălit, e şi multă sărăcie, mai ales în provincie. Toate guvernele au uitat de săraci, asta produce violenţă şi, mai devreme sau mai târziu, Venezuela va plăti pentru această neglijenţă“, o avertizase Valentín Sánchez pe Roser. Venit dintr-o ţară sobră, prudentă, transformată şi reprimată de dictatură, lui Víctor veselia asta debordantă i s-a părut şocantă. Oamenii i s-au părut superficiali, neluând nimic în serios, era prea multă risipă şi ostentaţie, totul părea temporar şi tranzitoriu. La vârsta lui îi va fi cu neputinţă să se adapteze, se văita el, nu i-ar ajunge o viaţă întreagă, însă Roser îl contrazicea, spunându-i că dacă la şaizeci de ani făcea dragoste ca un tinerel, mult mai uşor va fi să se adapteze la ţara asta splendidă: „Relaxează-te, Víctor, nu mai fi posac. Durerea e inevitabilă, dar suferinţa e optativă“. Prestigiul său ca medic era cunoscut pentru că o serie de chirurgi care studiaseră în Chile îi fuseseră studenţi, astfel că nu a fost silit să facă pe taximetristul ca atâţia alţi exilaţi care începeau de la zero. Şi-a echivalat diploma şi în curând opera la cel mai vechi spital din Caracas. Nu îi lipsea nimic, dar se simţea iremediabil străin, urmărea ştirile şi abia aştepta să se reîntoarcă în Chile. Roser avea orchestra şi concertele, iar Marcel îşi luase doctoratul în Colorado şi lucra la

compania de petrol din Venezuela. Le mergea bine, dar toți sperau să revină în Chile.

6. Denumire dată perioadei cuprinse între 1976 şi 1983 în Argentina şi 1973 şi 1985 în Uruguay când, în timpul dictaturilor militare, libertățile cetățeneşti au fost sistematic încălcate, iar opozanții politici au fost persecutați, închişi, asasinați. (N. red.)

În timp ce Víctor număra zilele până la întoarcere, pe 20 noiembrie 1975 a murit Franco, după o lungă agonie. Pentru prima dată după mulți ani Víctor a simțit tentația de a reveni în Spania. „Până la urmă, El Caudillo a fost muritor“ – atât a zis Marcel, care nu era defel curios să cunoască țara strămoşilor săi: în suflet era chilian. Însă Roser s-a hotărât să-l însoțească pe Víctor; orice despărțire, oricât de scurtă, o speria, o vedea ca pe o provocare a sorții, ar fi fost posibil să rămână departe unul de celălalt. Legea naturală a Universului este entropia, totul tinde spre dezordine, spre rupere şi dispersare, oamenii se rătăcesc – uite câți s-au pierdut în timpul Retragerii –, sentimentele pier şi uitarea se strecoară în viață precum ceața. E nevoie de o voință eroică pentru a ține lucrurile la locul lor. „Presimțiri de refugiați“, spunea Roser. „Presimțiri de îndrăgostiți“, o corecta el. Au urmărit înmormântarea lui Franco la televizor, sicriul escortat de un escadron de lăncieri călare de la Madrid până la Valle de los Caídos, mulțimile venite să-i aducă un ultim omagiu, femeile în genunchi şi suspinând, fastul bisericesc cu episcopi în veşminte de mare gală, politicieni şi personalități în doliu riguros – excepție făcea dictatorul chilian cu mantia sa de împărat –, defilarea interminabilă a Forțelor Armate; plus întrebarea care plutea în aer: ce va fi cu Spania după Franco? Roser l-a convins să mai aştepte un an. Timp în care au urmărit de departe tranziția spre libertate sub conducerea unui rege care s-a dovedit a nu fi marioneta franchismului, cum se credea, ci un om hotărât să conducă țara spre democrație în mod paşnic, evitând piedicile dreptei intransigente care nu voia schimbări şi se temea că fără Franco îşi va pierde privilegiile. Ceilalți spanioli erau pentru grăbirea reformelor inevitabile, pentru ca Spania să-şi ocupe locul în Europa secolului XX.

În noiembrie următor Víctor şi Roser Dalmau au păşit pentru prima dată după zilele cumplite ale Retragerii pe pământul țării în care se născuseră. Au stat puțin la Madrid, care continua să fie frumoasa capitală imperială

dintotdeauna. Víctor i-a arătat cartierele şi clădirile distruse de bombe – reconstruite – şi a dus-o în oraşul universitar să vadă urmele de gloanţe de pe ziduri. Apoi au plecat în zona fluviului Ebru, unde era de presupus că murise Guillem, dar nimic nu mai amintea de cea mai sângeroasă bătălie a războiului, care se soldase cu atâţia morţi. La Barcelona au căutat vechea casă a familiei Dalmau din cartierul Raval. Numele străzilor se modificaseră, au căutat, au rătăcit, dar până la urmă au găsit-o. Era încă în picioare, foarte dărăpănată. Părea nelocuită, dar după ce au bătut la uşă şi au sunat îndelung, a ieşit o fată cu ochii înnegriţi cu khol şi o fustă indiană jegoasă. Duhnea a marijuana şi a paciuli şi a priceput anevoie ce voiau cei doi, căci plutea într-o altă dimensiune, dar în cele din urmă i-a lăsat să intre. Casa fusese ocupată recent de o comunitate de tineri care adoptaseră cultura hippy cu oarece întârziere – pe vremea lui Franco ar fi fost imposibil. Au străbătut încăperile cu un gol în stomac. Pereţii erau coşcoviţi şi mâzgăliţi, pe jos zăceau tineri care fumau sau dormeau, era gunoi peste tot, uşile şi ferestrele abia se mai ţineau în cercevele, domnea un miros persistent de murdărie, aer închis şi marijuana. „Vezi şi tu, Víctor, trecutul nu se poate recupera“, i-a spus Roser pe când ieşeau.

Aşa cum n-au recunoscut casa Dalmau, n-au recunoscut nici Spania. Cei patruzeci de ani de franchism lăsaseră urme adânci, care erau vizibile în purtarea oamenilor şi în orice aspect cultural. Catalonia, ultimul bastion al Spaniei republicane, avusese parte de răzbunarea cea mai cruntă a învingătorilor, de represiunea cea mai nemiloasă. Au fost miraţi să constate că umbra lui Franco era încă atât de apăsătoare. Lumea se plângea de şomaj şi inflaţie, de reformele realizate şi de cele neîncepute, de puterea conservatorilor şi dezordinea socialiştilor, unii doreau separarea Cataloniei de Spania, alţii o voiau şi mai integrată. Reveneau mulţi dintre cei pe care războiul îi gonise, majoritatea erau bătrâni şi dezamăgiţi, dar pentru ei nu era loc. Nimeni nu şi-i amintea. Víctor s-a dus la cârciuma Rocinante, care se afla tot acolo şi îşi păstrase numele, şi a băut o bere în amintirea tatălui său şi a partenerilor lui de domino, bătrânii care cântaseră la înmormântare. Localul se modernizase, nu mai vedeai jamboane atârnate de tavan şi nu mai mirosea a vin stătut, acum erau ventilatoare şi mese din acril. Patronul i-a spus lui Víctor că după Franco Spania se dusese dracului, totul era haos

şi grosolănie, greve, proteste, manifestații, curve şi poponari şi comunişti, nimeni nu mai respecta valorile familiei şi ale patriei, nimeni nu-şi mai amintea de Dumnezeu, regele era un papițoi, tare mult greşise El Caudillo numindu-l succesor.

Au închiriat un mic apartament în Gracia, unde au stat şase luni interminabile. „Dezexilul“, cum au numit ei întoarcerea în patria părăsită de atâția ani, li s-a părut la fel de dur ca exilul din 1939, când trecuseră granița în Franța, dar le-a luat şase luni să admită că se simțeau străini – el, din orgoliu, ea, din stoicism. N-au găsit de lucru, pe de-o parte pentru că nu se găsea nimic pentru cei de vârsta lor, iar pe de alta pentru că nu aveau relații. Nu cunoşteau pe nimeni. Dragostea i-a salvat de deprimare: se simțeau ca în luna de miere, nu adulți fără ocupație şi singuri, care dimineața se plimbau prin oraş, iar seara se duceau la cinema să vadă filme care rulau întruna. Au tras de iluzia asta până într-o duminică la fel de trândavă ca toate celelalte zile, când n-au mai rezistat. Îşi încălzeau oasele cu o ceaşcă de ciocolată groasă şi pişcoturi într-o cafenea de pe strada Petritxol, când Roser a rostit fraza care avea să le determine viața în anii care au urmat: „Mi-a ajuns până peste cap să fim străini. Ne întoarcem în Chile. De acolo suntem“. Víctor a scos un oftat de uşurare şi s-a aplecat s-o sărute. „O vom face imediat ce se va putea, îți promit, Roser. Dar deocamdată ne întoarcem în Venezuela.“

Au mai trecut câțiva ani până să-şi țină promisiunea. În Venezuela aveau de lucru, acolo era Marcel, acolo aveau prieteni. Colonia chiliană creştea zi după zi, în afară de exilații politici veneau şi cei care căutau oportunități economice. În cartierul lor, Los Palos Grandes, auzeai mai curând accentul chilian decât cel venezuelean. Majoritatea nou-veniților rămâneau izolați în comunitatea lor, lingându-şi rănile şi dependenți de ştirile din Chile, unde nu se schimba nimic, în pofida zvonurilor care nu se confirmau niciodată. Adevărul era că dictatura se ținea tare. Roser l-a sfătuit pe Víctor să se integreze, era singura formulă sănătoasă de îmbătrânire; trebuia să trăiască clipa, să profite de ce le oferea țara asta deschisă, să fie recunoscători pentru că fuseseră bine primiți şi aveau de lucru şi să nu se cramponeze de trecut. Nu renunțau la revenirea în Chile, dar asta nu trebuia să le distrugă prezentul, căci viitorul putea întârzia destul de mult. Astfel că au lepădat nostalgii şi speranțe şi s-au simțit bine fără senzația de vină; împreună cu

generozitatea, aceasta era cea mai bună lecţie pe care le-a dat-o Venezuela. În cei zece ani Víctor s-a schimbat mai mult decât în toată viaţa sa de până atunci. A pus-o pe seama îndrăgostirii târzii, a luptei permanente a lui Roser pentru a-i domoli firea ţepoasă şi a-l binedispune, dar şi pe seama dezmăţului caraibean, cum numea el relaxarea instituţionalizată din Venezuela, care l-a scăpat de seriozitatea excesivă, dacă nu definitiv, măcar pentru câţiva ani. A învăţat să danseze salsa şi să cânte la chitara cu patru coarde.

A fost perioada în care a revăzut-o pe Ofelia del Solar. De-a lungul anilor aflase sporadic veşti despre ea, fără s-o vadă, căci făceau parte din medii diferite şi trăise în alte ţări datorită profesiei bărbatului ei. Oricum, o evitase, temându-se ca jarul amorului eşuat din tinereţe să nu se reaprindă, stricând relaţia cu Roser sau calmul existenţei sale. Nu pricepuse motivele pentru care Ofelia îl expulzase brusc din viaţa ei, fără alte explicaţii decât cuvintele scrise pe un ton de fetiţă capricioasă şi care nu se potriveau deloc cu femeia care chiulea de la cursuri ca să facă dragoste cu el într-un hotel sinistru. La început, după ce a suferit şi a blestemat, a detestat-o, atribuindu-i cele mai mari defecte ale clasei sociale din care făcea parte: egoism, inconştienţă, aroganţă, pedanterie. Treptat, supărarea a trecut, a rămas amintirea plăcută a celei mai frumoase femei pe care o cunoscuse, a râsului ei spontan, a cochetăriei. Se gândea rar la ea şi îi trecuse dorinţa de a afla veşti despre ea. În Chile, înainte de venirea dictaturii, mai afla amănunte, de regulă de la Felipe del Solar, pe care îl vedea de câteva ori pe an pentru a păstra în mod artificial o prietenie bazată doar pe gratitudinea lui Víctor. Mai văzuse şi ceva fotografii deloc măgulitoare în paginile mondene ale ziarelor, nu la rubricile de artă, picturile ei erau necunoscute în Chile. „E cazul şi cu alte talente naţionale, iar dacă e vorba de femei, chiar n-au nici o şansă“, a făcut Roser o observaţie, revenind dintr-o deplasare cu o revistă din Miami care prezenta pe patru pagini color picturile Ofeliei. Víctor s-a uitat atent la cele două poze ale artistei care însoţeau reportajul: ochii erau ai Ofeliei, restul era schimbat; şi-a zis că poate că fusese fotografiată dintr-un unghi nepotrivit.

Roser a fost cea care i-a dat vestea că la Ateneul din Caracas era o expoziţie cu lucrările recente ale Ofeliei del Solar, adăugând: „Ai văzut că

foloseşte numele de fată?“ Víctor a subliniat că era un lucru obişnuit pentru femeile din Chile, în plus, Matías Eyzaguirre murise de câţiva ani, iar dacă Ofelia nu folosise numele soţului pe când acesta era în viaţă, de ce s-o fi făcut acum, când era văduvă. „Mă rog, aşa o fi. Hai să mergem la vernisaj.“

Instinctiv, a dat să refuze, dar curiozitatea a învins. Expoziţia prezenta puţine tablouri, dar mari cât o uşă, drept care ocupau trei săli. Ofelia rămăsese fidelă influenţei lui Guayasamín, marele pictor ecuadorian cu care studiase; pânzele ei vădeau un stil asemănător, tuşe puternice, linii întunecate şi figuri abstracte, dar fără nimic din mesajul umanitar al ecuadorianului care denunţa cruzimea şi exploatarea omului, conflictele istorice sau politice ale epocii. Erau imagini senzuale, unele foarte explicite, perechi surprinse în îmbrăţişări contorsionate sau violente, femei abandonate plăcerii sau suferinţei. Víctor le-a privit nedumerit, nu se potriveau cu ce credea el despre pictoriţă.

Şi-o amintea pe Ofelia la prima tinereţe, puştoaica răsfăţată, ingenuă şi impulsivă de care se îndrăgostise şi care picta acuarele cu peisaje şi buchete de flori. Între timp fusese soţie de diplomat, acum era văduvă; o femeie de modă veche, care-şi urmase destinul. Doar că aceste tablouri vădeau un temperament ardent şi o surprinzătoare imaginaţie erotică, de parcă patima pe care o constatase în hotelul mizer unde făceau dragoste ar fi rămas captivă în sinea ei şi acum ţâşnea afară în aceste pânze.

Ultimul tablou, expus separat pe un perete, l-a impresionat adânc. Era imaginea unui bărbat gol cu o puşcă în mâini, în alb, negru şi gri. S-a uitat la el preţ de câteva minute, tulburat fără să ştie de ce. S-a apropiat să citească titlul: *Miliţian, 1973*. „Nu e de vânzare“, a auzit un glas. Era Ofelia, atât de diferită de cum şi-o amintea şi de pozele văzute, îmbătrânită şi decolorată.

— E primul dintr-o serie şi marchează sfârşitul unei etape pentru mine, de aceea nu îl vând.

— E anul loviturii militare din Chile, a spus Víctor.

— N-are nimic de-a face cu Chile. În anul acela m-am eliberat ca artistă.

Vorbise fără să privească spre Víctor, cu ochii la tablou. Când s-a întors spre el, nu l-a recunoscut. Trecuseră mai bine de patruzeci de ani şi în acest timp nu văzuse nici o fotografie de-a lui. Víctor a întins mâna şi şi-a spus

numele. Ofeliei i-au trebuit câteva secunde să se dumirească, apoi a scos o exclamaţie de surpriză atât de spontană, încât el a fost sigur că habar nu avea cine era. Ceea ce pentru el fusese o piatră pe inimă, la ea nu lăsase urmă. A invitat-o la un pahar la cafenea şi s-a dus după Roser. Văzându-le una lângă alta, a constatat că timpul trecuse peste ele în mod diferit. Ar fi fost de presupus că Ofelia, frumoasă, frivolă, bogată şi rafinată, să fi rezistat mai bine anilor, însă părea mai bătrână decât Roser. Părul încărunţit părea pârlit, mâinile erau neîngrijite, umerii i se gârboviseră din cauza meseriei, o tunică lungă şi largă, cărămizie, îi ascundea kilogramele în plus, purta sandale de călugăr franciscan şi o geantă uriaşă din pânză multicoloră din Guatemala. Dar tot frumoasă era: ochii albaştri îi străluceau ca la douăzeci de ani pe un chip excesiv de bronzat şi brăzdat de riduri. Roser, care numai vanitoasă nu era şi nici deosebit de arătoasă, îşi vopsea părul şi se ruja, îşi îngrijea mâinile de pianistă, îşi controla ţinuta şi greutatea; purta nişte pantaloni negri şi o bluză albă, cu eleganţa simplă dintotdeauna. A salutat-o cu efuziune pe Ofelia şi s-a scuzat că nu putea sta cu ei, avea repetiţie cu orchestra. Víctor a privit-o întrebător, a dedus că voia să-l lase între patru ochi cu Ofelia şi a fost străbătut de un fior de panică.

La o masă din curtea Ateneului, printre sculpturi moderne şi plante tropicale, Ofelia şi Víctor s-au pus la curent cu esenţialul din ultimii patruzeci de ani şi n-au suflat un cuvânt despre patima care îi răvăşise pe vremuri. El n-a îndrăznit să deschidă subiectul şi să-i ceară o explicaţie târzie, pentru că i s-a părut ceva umilitor. Ea nu a găsit necesar, pentru că singurul bărbat care contase în viaţa ei era Matías Eyzaguirre. În comparaţie cu iubirea extraordinară pe care i-o purtase, scurta aventură cu Víctor fusese o copilărie şi ar fi uitat-o cu totul dacă n-ar fi existat mormântul mititel dintr-un cimitir de ţară. De care nu i-a pomenit, era un secret pe care i-l mărturisise doar soţului. Îşi purtase greşeala în taină, aşa cum îi poruncise părintele Vicente Urbina.

Au stat de vorbă ca nişte vechi prieteni. Ofelia i-a spus că avea doi fii şi avusese treizeci şi trei de ani fericiţi cu Matías, care o iubise cu aceeaşi neştirbită ardoare cu care o aşteptase să se mărite cu el. O iubea atât de mult şi de exclusiv, că până şi copiii se simţeau în plus.

— Nu s-a schimbat aproape deloc, a fost mereu acelaşi om calm, generos

şi absolut credincios mie, iar cu timpul calităţile sale s-au consolidat. L-am ajutat în profesia lui cum am putut mai bine. Diplomaţia e grea. Tot la doi sau trei ani plecam în altă ţară, trebuia să ne mutăm, să ne lăsăm prietenii şi s-o luăm de la început în altă parte. Nici pentru copii nu a fost uşor. Pentru mine, partea cea mai neplăcută a fost viaţa mondenă – n-am nici o apetenţă pentru cocktailuri şi dineuri interminabile.

— Puteai să pictezi?

— Am încercat, dar n-a mers, mereu era ceva mai important sau mai urgent de făcut. Când copiii au plecat la universitate, i-am spus lui Matías că am să ies la pensie din meseria de mamă şi nevastă ca să mă apuc de pictură în mod serios. I s-a părut corect. M-a lăsat în pace, n-a mai trebuit să merg cu el la evenimentele mondene pe care nu le puteam suferi.

— Un unicat, ce mai!

— Păcat că nu l-ai cunoscut.

— L-am văzut o singură dată: el mi-a ştampilat documentele de intrare în Chile la bordul vasului *Winnipeg*, în 1939. Nu l-am uitat niciodată. Matías al tău a fost un om integru, Ofelia.

— Aprecia şi se bucura de tot ce făceam, imaginează-ţi că a făcut cursuri ca să-mi înţeleagă tablourile, fiindcă habar nu avea de artă, şi că mi-a finanţat prima expoziţie. A fost doborât de o blestemată criză de inimă acum şase ani şi mai adorm şi acum plângând că nu e lângă mine, a spus Ofelia într-o pornire sentimentală care l-a făcut pe Víctor să roşească.

De atunci, a continuat ea să-i povestească, scăpase de orice obligaţii care o împiedicau să picteze; trăia ca o ţărancă la două sute de kilometri de Santiago, unde cultiva pomi fructiferi şi creştea capre pitice cu urechi lungi pe care le vindea ca animale de companie; în rest, picta întruna. Îşi părăsea atelierul doar pentru a-şi vizita fiul şi fiica, în Brazilia şi Argentina, şi mergea o dată pe lună să-şi vadă mama.

— Ştiai că tata a murit?

— Da, am văzut în ziar. Aici ziarele din Chile ajung cu întârziere, dar ajung. A fost mare în guvernul lui Pinochet.

— Asta la început. A murit în 1975. După aia mama a înflorit. Tata era un despot.

Acum *doña* Laura mai lăsase rugăciunile obsesive şi operele de caritate şi

se ocupa mai mult cu jocul de canastă şi cu spiritismul, avea un grup de bătrâne ezoterice care comunicau cu sufletele de dincolo; astfel intra în legătură cu Leonardo, cu adoratul ei Bebe. Părintele Vicente Urbina ignora acest nou păcat care mânjea casa del Solar, căci Laura avea grijă să nu-i spună; ştia că invocarea morților e o practică diavolească foarte aspru condamnată de Biserică.

Ofelia vorbea despre acest preot pe un ton sarcastic. I-a spus că la optzeci de ani trecuți Urbina era episcop şi un apărător elocvent al metodelor dictaturii, pe deplin justificate în apărarea culturii creştine occidentale împotriva perversiunii marxismului. Cardinalul, care înființase un vicariat pentru protecția urmăriților şi numărarea dispăruților, trebuise să-l cheme la ordine când, exaltat, susținea tortura şi execuțiile sumare. Episcopul continua neobosit să salveze sufletele, mai ales printre fidelii săi din cartierul de sus, şi era şi acum consilierul familiei del Solar, unde, după moartea patriarhului, poziția sa era şi mai puternică. Laura, fiicele, ginerii, nepoții şi strănepoții depindeau de înțelepciunea sa în luarea deciziilor mari sau mici.

— Eu am scăpat de influența lui pentru că nu pot să-l sufăr, e sinistru de-a dreptul, şi pentru că am fost mult timp plecată din țară. Felipe a scăpat şi el, pentru că e cel mai inteligent dintre noi şi trăieşte mai mult în Anglia.

— Ce mai face?

— A suportat trei ani guvernul lui Allende, convins că avea să fie de scurtă durată, şi a avut dreptate, dar nu a putut înghiți mentalitatea cazonă a Juntei, căci a intuit că se putea lungi la infinit. Ştii şi tu că se dă în vânt după tot ce e englezesc şi că detestă atmosfera bigotă din Chile. Dar vine des s-o vadă pe mama şi să se ocupe de finanțele familiei, aici a trebuit să-l înlocuiască pe tata.

— Nu mai aveai un frate? Unul care măsura taifunuri şi uragane?

— S-a stabilit în Hawaii şi a mai venit o singură dată acasă, ca să-şi ceară partea de moştenire după moartea tatei. Îți aminteşti de angajata noastră, Juana, care îl adora pe Marcel? Află că e neschimbată. Nimeni, nici măcar ea nu ştie ce vârstă are, dar e şi acum chelăreasa maică-mii şi are grijă de ea; mama a depăşit nouăzeci de ani şi e cam într-o dungă. Avem mulți demenți în familie. Gata, te-am pus la curent. Acum e rândul tău.

Víctor şi-a rezumat viaţa în cinci minute, a trecut repede peste anul de detenţie şi n-a pomenit de chinuri, i se părea de prost gust să dea amănunte şi precis că Ofelia prefera să le ignore. Dacă ea a bănuit ceva, s-a abţinut să pună întrebări; a spus doar că Matías fusese conservator în ideile politice, însă slujise Chile ca diplomat în cei trei ani de socialism făcându-şi corect datoria; în schimb, îi era ruşine să reprezinte guvernul militar pentru că avea o faimă atât de rea în toată lumea. Pe ea, politica n-o interesase nicicum, ea era cu arta, cu viaţa tihnită în Chile printre arbori şi animale şi nu citea ziarele. Cu sau fără dictatură, viaţa ei era aceeaşi.

S-au despărţit promiţând să rămână în contact, deşi ştiau amândoi că era o promisiune de formă. Víctor s-a simţit uşurat: dacă trăieşti destul, cercurile se închid. Iar cercul Ofeliei del Solar s-a închis frumos în cafeneaua de la Ateneu, nelăsând în urmă pic de cenuşă. Jarul se stinsese de mult. A ajuns la concluzia că nu-i plăceau nici personalitatea, nici pictura Ofeliei, singurul element memorabil erau ochii ei de culoarea cerului. Roser îl aştepta acasă cam neliniştită, dar i-a ajuns o simplă privire ca s-o pufnească râsul. Bărbatul ei întinerise cu câţiva ani. Víctor i-a povestit şi ei ce aflase despre familia del Solar şi a sfârşit prin a spune că Ofelia mirosea a gardenii muribunde. Era convins că Roser pusese totul la cale, de aceea îl târâse la expoziţie şi îl lăsase singur cu fosta iubire. Cam riscase: ar fi fost posibil ca în loc să fie dezamăgit de Ofelia să se amorezeze din nou, dar era evident că asemenea posibilitate nu o neliniştea defel. „Problema cu noi e că ea ştie că sunt doar al ei, pe când eu mă gândesc tot timpul că se poate duce după altul“, şi-a zis el.

XII
1983–1991

Trăiesc acum într-o țară atât de suavă
precum pielița strugurilor toamna…
PABLO NERUDA,
„Țară“,
Geografie nestatornică

Ştirea că în Chile apăruse recent o listă cu o mie opt sute de nume de exilaţi care aveau dreptul să se întoarcă a fost publicată în ediţia duminicală a ziarului *El Universal*; era singura zi când cei doi Dalmau citeau publicaţia de la cap la coadă. Roser s-a dus la consulatul chilian să vadă lista – era lipită pe un geam – şi a găsit numele Víctor Dalmau. Parcă i s-a deschis pământul sub tălpi. Aşteptaseră asta timp de nouă ani şi acum nu era în stare să se bucure, căci însemna să lase tot ce aveau, inclusiv pe Marcel, şi să revină în ţara pe care o părăsiseră pentru că nu suportaseră represiunea. S-a întrebat ce rost avea să revină dacă nimic nu se schimbase, dar seara, vorbind cu Víctor, acesta i-a spus că dacă nu o făceau acum, n-aveau s-o facă nicicând. „Am luat-o de atâtea ori de la zero, putem s-o facem încă o dată, Roser. Am şaizeci şi nouă de ani şi vreau să mor în Chile.“ I se învârtea prin minte o frază a lui Neruda: „Cum pot trăi atât de departe de ce am iubit, de ce încă iubesc?“ Marcel nu s-a opus, ba chiar s-a oferit să plece în recunoaştere; n-a trecut o săptămână şi era la Santiago. I-a sunat spunându-le că, aparent, ţara era modernă şi prosperă, dar era de-ajuns să zgârii puţin pojghiţa şi vedeai problemele. Inegalitatea era copleşitoare. Trei sferturi din avuţie erau în mâinile a douăzeci de familii. Clasa mijlocie trăia pe credit; sărăcie pentru mulţi şi opulenţă pentru puţini; localităţi mizere care contrastau cu zgârie-norii de sticlă şi conacele împrejmuite de ziduri, bunăstare şi siguranţă pentru unii, şomaj şi represiune pentru alţii.

Miracolul economic din anii anteriori, bazat pe libertatea absolută a capitalului şi lipsa drepturilor fundamentale ale muncitorilor, se dezumflase ca o băşică. Le-a mai spus că în aer se simțea că situația avea să se schimbe, oamenilor le era mai puțin frică, aveau loc proteste masive împotriva guvernului, avea impresia că dictatura se putea năru sub propria greutate; era momentul să se întoarcă. A adăugat că de cum venise i se oferise un loc de muncă la aceeaşi Corporație a Cuprului unde lucrase după ce absolvise, nimeni nu-l întrebase de părerile politice, tot ce conta era doctoratul luat în Statele Unite şi experiența sa profesională. „Rămân aici, babacilor. Sunt din Chile.“ A fost argumentul hotărâtor, pentru că şi ei, în ciuda tuturor experiențelor, erau din Chile şi în nici un caz nu aveau să se despartă de băiat. În nici trei luni au lichidat tot ce aveau şi s-au despărțit de prieteni şi colegi. Valentín Sánchez a sfătuit-o pe Roser să se întoarcă triumfătoare, cu fruntea sus, pentru că nu fusese niciodată pe lista neagră sau în vizorul aparatului de siguranță, ca bărbatul ei. Să se întoarcă împreună cu orchestra de muzică veche în plen şi să dea concerte gratuite în parcuri, biserici şi licee. Cu ce bani, s-a întrebat ea, iar el i-a răspuns că avea să fie cadoul poporului venezuelean pentru cel chilian. Bugetul culturii din Venezuela era generos şi nimeni din Chile nu va îndrăzni să refuze, ar fi fost un afront de proporții internaționale. A avut dreptate.

Pentru Víctor, întoarcerea a fost mai dificilă decât pentru Roser. Îşi lăsase poziția de la spitalul din Caracas şi siguranța economică pentru incertitudinea unui loc unde exilații erau priviți cu neîncredere. Cei de stânga îi acuzau că plecaseră în loc să lupte împotriva regimului din interior, cei de dreapta îi făceau marxişti şi terorişti, că nu degeaba fuseseră expulzați.

Când s-a prezentat la spitalul San Juan de Dios, unde lucrase aproape treizeci de ani, a fost primit cu îmbrățişări şi chiar cu lacrimi de infirmierele şi cei câțiva medici de atunci, care îşi aminteau cum scăpase de epurările inițiale, când sute de medici cu idei progresiste fuseseră destituiți, arestați sau asasinați. Directorul, un militar, l-a salutat şi l-a invitat în biroul său.

— Ştiu că i-ați salvat viața comandantului Osorio. A fost un gest lăudabil din partea unuia în situația dumneavoastră.

— Adică a unui prizonier dintr-un lagăr de concentrare? Sunt medic, ajut

pe oricine are nevoie, împrejurările nu contează. Cum se simte comandantul?

— A ieşit la pensie de mult, dar se simte bine.

— Am lucrat mulți ani aici, vreau să mă întorc.

— Vă înțeleg, dar având în vedere vârsta…

— Nu am împlinit încă şaptezeci de ani, până acum două săptămâni conduceam secția de cardiologie a spitalului Vargas din Caracas.

— Din păcate, cu istoricul dumneavoastră de deținut politic şi de exilat nici un spital public nu vă poate angaja; oficial, sunteți suspendat din funcție până la noi ordine.

— Asta înseamnă că nu pot lucra în Chile?

— Regret, credeți-mă. Nu depinde de mine. Vă sfătuiesc să încercați la o clinică privată, a spus directorul, strângându-i mâna la despărțire.

Guvernul militar considera că serviciile publice trebuiau să se afle în mâini private; sănătatea nu era un drept, ci un bun de consum care se vinde şi se cumpără. În anii aceia în care se privatizase tot ce se putea privatiza, de la electricitate până la liniile aeriene, proliferaseră clinicile private, dotate cu instalații şi aparate de ultimă oră, la care apelau cei care aveau cu ce plăti. Prestigiul profesional al lui Víctor rămăsese neştirbit după anii de absență, astfel că a găsit imediat un post la cea mai faimoasă clinică din Santiago, cu un salariu mult superior celui pe care l-ar fi primit la un spital public. Acolo l-a găsit Felipe del Solar într-una din desele sale vizite în Chile. Trecuse mult de când nu se mai văzuseră, nu fuseseră niciodată prieteni apropiați şi nici n-aveau prea multe în comun, dar s-au îmbrățişat cu o bucurie autentică.

— Am aflat că te-ai întors, mă bucur. Țara asta are nevoie de oameni de valoare ca tine.

— Te-ai întors şi tu?

— De mine nu e nevoie. Trăiesc la Londra. Nu se vede?

— Ba da, parcă eşti un lord englez.

— Sunt silit să vin relativ des pentru chestiuni familiale, deşi nu-mi pot suferi rudele, doar Juana Nancucheo, care m-a crescut, mi-e dragă, dar ce să-i faci, nu îți alegi neamurile.

S-au aşezat pe o bancă în grădină, în fața unei fântâni arteziene care

arunca apa în sus răsuflând ca o balenă, şi s-au pus la curent cu ultimele noutăţi din familiile lor. Aşa a aflat Víctor că tablourile Ofeliei nu se cumpărau, că Laura del Solar suferea de demenţă senilă şi era într-un scaun cu rotile, că surorile lui Felipe deveniseră nişte cucoane nesuferite.

— În anii ăştia cumnaţii mei au făcut avere. Tata îi disprețuia, zicea că surorile mele au luat nişte tonți bine îmbrăcaţi. Dacă şi-ar vedea acum ginerii, şi-ar înghiți cuvintele.

— Asta e țara în care totul se negociază şi toți se lasă negociaţi, a spus Víctor.

— Nu e nimic rău în a face bani dacă sistemul şi legea o permit. Şi tu ce mai faci?

— Încerc să mă adaptez şi să pricep ce s-a petrecut aici. Chile e de nerecunoscut.

— Recunoaşte că acum e mult mai bine. Puciul militar a salvat țara de haosul lui Allende şi de o dictatură marxistă.

— Dar, ca să împiedice dictatura asta imaginară de stânga, a venit o dictatură implacabilă de dreapta, Felipe.

— Ştii ceva, Víctor, păstrează-ți părerile astea pentru tine, că aici nu prea pică bine. Nu poți nega că stăm mult mai bine, că avem o țară prosperă.

— Cu un cost social foarte ridicat. Tu trăieşti afară, eşti la curent cu atrocităţile care aici nu se publică…

— Nu-mi veni cu litania aia cu drepturile omului, ce să-ți spun, mare brânză: e vorba de excesele unor militari abrutizaţi, l-a întrerupt Felipe. Nimeni nu poate acuza Junta guvernamentală şi cu atât mai puțin pe preşedintele Pinochet pentru excepțiile alea. Important e că s-a instaurat calmul şi că avem o economie impecabilă. Am fost mereu o țară de mototoli, dar acum oamenii trebuie să muncească şi să pună osul la treabă. Sistemul de piață liberă favorizează competiția şi stimulează bogăția.

— Asta nu e piață liberă, pentru că forța de muncă e supusă şi drepturile fundamentale au fost suspendate. Crezi tu că regimul ăsta se potriveşte cu democrația?

— Avem o democrație autoritară şi protejată.

— Te-ai schimbat mult, Felipe…

— De ce spui asta?

— Mi te aminteam mai deschis, iconoclast, un pic cinic, critic, opunându-te la tot şi tuturor, sarcastic şi strălucitor.

— Mai sunt şi acum, în unele privințe. Dar când îmbătrâneşti e cazul să ştii cine eşti: eu am fost dintotdeauna monarhist, a zâmbit Felipe. Ai grijă ce vorbeşti, prietene.

— Am grijă, dar nu față de prieteni.

Pentru a atenua neplăcerea de a mercantiliza medicina, Víctor lucra ca voluntar într-un dispensar precar dintr-unul din cartierele sărace din Santiago, care apăruseră şi se înmulțiseră odată cu migrația din zonele rurale şi după exploatările de salpetru din urmă cu o jumătate de secol. În cel în care se ducea el trăiau înghesuite vreo şase mii de suflete. Acolo a putut lua pulsul represiunii, nemulțumirii şi curajului celor modeşti. Pacienții săi viețuiau în colibe de carton şi scânduri, pe jos cu pământ bătut, fără apă curentă, electricitate şi canalizare, în colbul verii şi noroaiele iernii, printre gunoaie, câini vagabonzi, şobolani şi muşte, majoritatea fără loc de muncă, abia asigurându-şi subzistența, făcând munci de disperare, precum adunatul plasticului, sticlelor şi hârtiei din gunoi ca să le vândă, lucrând ca zilieri la ce se nimerea, traficând sau furând. Guvernul avea planuri pentru a eradica problema, dar soluțiile întârziau şi deocamdată ridicau ziduri ca să ascundă spectacolul jalnic ce urâțea oraşul.

— Cel mai mult mă impresionează femeile, Roser. Sunt de neînfrânt, se sacrifică, sunt mai rezistente decât bărbații, au grijă de copii şi de apropiații pe care îi primesc în casa lor. Îndură alcoolismul, violența şi abandonul partenerului, dar nu se dau bătute.

— Măcar te ajută cineva?

— Da, bisericile, mai ales cele evanghelice, instituțiile de caritate şi voluntarii, dar mă îngrijorează copiii. Cresc la întâmplare, se culcă cu burta goală, merg la şcoală din când în când, iar la adolescență singurul lor orizont îl reprezintă bandele, drogurile şi strada.

— Te cunosc eu, Víctor, ştiu că acolo te simți mai mulțumit decât oriunde altundeva, a tras ea concluzia.

Nu se înşela. După doar trei zile de lucru în acea comunitate, alături de două infirmiere şi câțiva medici idealişti care făceau cu rândul, Víctor a retrăit entuziasmul din tinerețe.Venea acasă cu inima strânsă şi un noian de

poveşti tragice, ostenit ca un câine, dar abia aşteptând să se întoarcă la dispensar. Viaţa sa avea un scop la fel de limpede ca în timpul Războiului Civil, când rolul său pe lume era neîndoielnic.

— Dacă ai vedea, Roser, cum se organizează… Fiecare aduce ce poate pentru mâncarea comună, care se fierbe în căldări mari pe foc, în aer liber. Ideea e ca fiecare să aibă o mâncare caldă pe zi, deşi uneori nu ajunge pentru toţi.

— Acum ştiu ce faci cu salariul, Víctor!

— Nu au nevoie doar de mâncare, la dispensar totul lipseşte.

I-a mai spus cum făceau oamenii ca să evite intervenţia poliţiei, care năvălea cu armament de război. Visul imposibil era să ai un acoperiş deasupra capului şi un teren pe care să te stabileşti. Înainte vreme ocupau pur şi simplu un loc şi rezistau expulzării cu o tenacitate admirabilă. „Ocuparea“ începea cu câţiva inşi care apăreau discret, imediat urmau alţii, într-o procesiune tăcută şi de neoprit, veneau cu puţinul lor în căruţe şi roabe, în saci purtaţi pe umăr, târând după ei materialele găsite pentru un acoperiş, cartoane, pături, cu copiii în spinare şi câinii după ei, iar când autorităţile prindeau de veste, deja erau acolo mii de oameni gata să se apere. Acum, aşa ceva ar fi fost de o temeritate suicidară, forţele de ordine puteau intra cu tancuri şi mitraliere fără nici o problemă.

— Ajunge ca un lider comunitar să propună un protest sau altă „ocupare“ ca să dispară şi să reapară sub formă de cadavru la intrarea în cartier, pe post de învăţătură de minte pentru ceilalţi. Mi s-a povestit că acolo a fost aruncat trupul ciuruit de mai bine de patruzeci de gloanţe al cântăreţului Víctor Jara.

La dispensar se ocupa de urgenţe, arsuri, oase rupte, răniţi în bătăi cu cuţitul sau loviţi cu sticle în cap, de violenţă domestică – nimic complicat pentru el, mai ales că simpla sa prezenţă dădea oamenilor o senzaţie de siguranţă. Cazurile mai grave le trimitea la spitalul cel mai apropiat şi, în lipsa ambulanţei, adesea le ducea cu maşina proprie. Fusese prevenit în legătură cu furturile, era imprudent să vină cu maşina care putea fi demontată rapid pentru piese de schimb, dar una dintre şefele comunităţii, o bunică încă tânără, cu fire de amazoană, a dat sfoară în ţară, mai ales printre adolescenţii dezorientaţi, că cel ce se va atinge de maşina doctorului va

avea de-a face cu ea. Şi a fost de ajuns. Víctor nu a avut niciodată probleme. Acum trăiau din economii şi din ce câştiga Roser, căci salariul lui Víctor se ducea în totalitate pe cumpărăturile indispensabile dispensarului. Era atât de mulţumit, că Roser i s-a alăturat: graţie lui Valentín Sánchez, care i-a trimis un cec substanţial şi un pachet din Venezuela, a procurat instrumente; în plus, îl însoţea pe Víctor şi preda muzică. A descoperit astfel că îi unea mai mult decât dragostea fizică, dar nu i-a spus. Lui Valentín Sánchez îi trimitea fotografii şi rapoarte: „Peste un an vom avea un cor de copii şi o orchestră de tineret, va trebui să vii să vezi cu ochii tăi. Dar deocamdată am nevoie de un echipament bun de înregistrare şi de difuzoare pentru concertele în aer liber“. Ştia că prietenul ei va avea grijă să-i facă rost de banii necesari.

Víctor se gândea cu o vagă invidie la descrierea bucolică a vieţii la ţară pe care i-o făcuse Ofelia del Solar, aşa că a convins-o pe Roser să se mute în afara oraşului. Santiago devenise un adevărat coşmar de trafic, lumea era grăbită şi prost dispusă. În plus, dimineaţa era acoperit de un nor toxic. Au găsit exact ce căutau: o locuinţă rustică din piatră şi lemn, cu acoperiş de paie, un capriciu al arhitectului care dorise să o camufleze în peisajul agrest. Când o ridicase, cu trei decenii în urmă, drumul de acces şerpuia în zigzag printre cărări umblate de catâri, dar capitala se întinsese până la poalele munţilor şi, când au cumpărat-o ei, zona de parcele şi livezi făcea de-acum parte din oraş. Transportul în comun şi poşta nu ajungeau până acolo, în schimb dormeau în pacea adâncă a naturii şi se trezeau în ciripitul păsărilor. În zilele de lucru se sculau la cinci dimineaţa, plecau la treabă şi se întorceau pe întuneric, dar timpul petrecut în acea casă le dădea curaj să facă faţă provocărilor. În timpul zilei casa era goală, drept care în primii doi ani au fost jefuiţi de unsprezece ori. Furturile erau însă atât de modeste, că nu merita să te superi sau să anunţi poliţia. Li s-au furat furtunul din grădină şi găinile, vase de bucătărie, un radio cu baterii, ceasul deşteptător şi alte mărunţişuri. Apoi le-a fost furat primul televizor, după aceea şi următoarele două; atunci au hotărât să se lipsească de aparat, la care nici nu prea aveau ce să vadă. De asemenea, se gândeau să lase uşa neîncuiată, ca măcar să nu mai spargă geamul ca să intre, dar Marcel le-a adus doi dulăi salvaţi de la un adăpost – lătrau, dar erau blânzi – şi un căţel mic care muşca. Ceea ce a

rezolvat problema.

Marcel trăia şi muncea printre cei pe care Víctor îi numea generic „privilegiaţii“, în lipsa unei categorisiri mai potrivite, căci în comparaţie cu pacienţii săi din comunitate chiar erau. Pe Marcel îl deranja termenul, nu se aplica prietenilor săi, dar n-avea sens să intre într-o discuţie bizantină cu părinţii: „Sunteţi nişte relicve din trecut, babacilor, aţi rămas încremeniţi în anii ’60. E cazul să trăiţi în prezent“. Îi suna zilnic şi venea duminicile la grătarul obligatoriu, un obicei instaurat de Víctor, însoţit de fiecare dată de altă femeie, dar toate asemănătoare, foarte slabe, cu plete lungi şi drepte, lâncede şi de regulă vegetariene, total diferite de jamaicana cu sânge fierbinte care-l iniţiase în amor. Tatăl său nu reuşea să le diferenţieze şi nici să le ţină minte numele, duminica următoare apărea cu alta. Cum ajungeau, Marcel îi şoptea lui Víctor la ureche să nu vorbească de exil şi nici de dispensarul săracilor, pentru că abia o cunoscuse şi nu-i cunoştea părerile politice, dacă avea vreuna. „Dar ajunge să te uiţi la ea, Marcel, trăieşte într-o bulă, n-are idee nici de trecut, nici de prezent. Generaţiei tale îi lipseşte idealismul“, spunea Víctor. Se duceau să se certe în cămară, în timp ce Roser făcea conversaţie cu musafira. După ce bărbaţii se împăcau, Marcel frigea fripturi în sânge, iar Víctor fierbea spanac pentru juna cu plete moi. Uneori veneau şi vecinii lor, Meche şi soţul ei, Ramiro, cu un coş cu verdeţuri proaspete din grădina lor şi două borcane cu gem făcut în casă. Roser susţinea că Ramiro avea să moară curând, deşi era sănătos; aşa a fost, a dat peste el o maşină condusă de un şofer beat. De unde naiba ştia aşa ceva, a întrebat-o Víctor pe nevastă-sa, iar ea i-a spus că i-o văzuse în ochi, era însemnat de moarte. „Când ai să rămâi văduv, să te însori cu Meche, ai auzit?“ i-a şoptit la priveghi. Víctor a încuviinţat, fiind sigur că Roser avea să trăiască mult mai mult decât el.

Soţii Dalmau au apucat să lucreze trei ani ca voluntari în comunitatea aceea, bucurându-se de încrederea oamenilor, apoi guvernul a ordonat evacuarea în alte zone periferice, departe de cartierele burgheziei. La Santiago, unul dintre oraşele cele mai segregate din lume, nici un sărac nu vieţuia sub privirile celor din cartierele privilegiate. Carabinierii s-au înfiinţat, urmaţi de soldaţi, au scos oamenii sub ameninţarea armelor, i-au suit în camioanele armatei şi, escortaţi de motociclete, i-au distribuit în

diferite aşezări provizorii identice: străzi nepavate şi şiruri de locuinţe ca nişte cutii aşezate direct în praf. Într-un timp record au mutat astfel mai bine de cincisprezece mii de suflete fără ca nimeni să prindă de veste. Săracii au devenit invizibili. Fiecare familie avea acum o locuinţă modulară compusă dintr-o cameră, baie şi bucătărie, mai decentă decât coliba de unde veneau, numai că în acest fel comunitatea s-a rupt. Omenii s-au pomenit despărţiţi, dezrădăcinaţi, izolaţi şi vulnerabili, fiecare trăia acum doar pentru sine.

Operaţiunea a avut loc atât de rapid şi de organizat, încât a doua zi, când au venit la lucru, Víctor şi Roser au găsit acolo utilajele care netezeau terenul pe care urmau să se ridice blocuri de apartamente. Le-a luat o săptămână să dea de urma câtorva strămutaţi, dar pe seară au fost avertizaţi de agenţii siguranţei că fuseseră luaţi la ochi; orice contact cu strămutaţii era considerat o provocare. Pentru Víctor, a fost o lovitură sub centură. Nu voia să se pensioneze; a continuat să se ocupe de cazurile complicate de la clinică, însă nici chirurgia atât de dragă, nici banii câştigaţi nu compensau pierderea pacienţilor din comunitate.

În 1987, dictatura, sub presiunea exercitată din interior de cererea populară şi din exterior de dispreţul general, a pus capăt interdicţiei de circulaţie şi a slăbit cenzura presei – instituite în urmă cu paisprezece ani –, a autorizat partidele politice şi întoarcerea celorlalţi exilaţi. Opoziţia cerea alegeri libere, răspunsul guvernului a fost instituirea unui referendum care să decidă dacă Pinochet urma să mai rămână sau nu la putere încă opt ani. Víctor, care fără a lua parte activă la politică suferise consecinţele ca şi cum ar fi participat, şi-a zis că era momentul să joace deschis. S-a alăturat opoziţiei, a cărei misiune herculeană era să mobilizeze ţara pentru ca guvernul militar să cadă la plebiscit. I-au venit la uşă aceiaşi agenţi ai siguranţei care mai fuseseră la el, dar de data asta i-a dat afară fără menajamente. Numai că în loc să-i pună cătuşe la mâini şi o glugă pe cap, l-au ameninţat fără convingere şi s-au cărat. „Vor reveni“, a spus Roser furioasă, dar au trecut zile şi săptămâni care i-au infirmat pronosticul. Ceea ce i-a făcut să creadă că în sfârşit lucrurile erau pe cale să se schimbe în Chile, exact ce le spusese Marcel în urmă cu patru ani. Impunitatea dictaturii începea să crape pe la cusături.

Referendumul a avut loc într-un calm surprinzător, sub privirile

observatorilor internaţionali şi ale presei din toată lumea. Au votat cu toţii, chiar şi bătrânii în scaun cu rotile, chiar şi femeile pe care le apucaseră durerile naşterii, chiar şi invalizii în cârje. Iar la sfârşitul zilei, învingând manevrele celor de la putere, dictatura a fost învinsă la ea acasă şi cu propriile sale legi. În aceeaşi seară, beat de anii de putere absolută şi izolat de realitate prin îndelungata sa impunitate, Pinochet a propus încă un puci militar, însă agenţii spionajului american, care îl sprijiniseră atâta timp, şi generalii chiar de el aleşi, nu au fost de acord. Nevenindu-i să creadă, a trebuit să-şi recunoască înfrângerea. După câteva luni a predat postul unui demnitar civil pentru a începe tranziţia către o democraţie condiţionată şi prudentă, dar a păstrat conducerea Forţelor Armate şi a continuat să ţină ţara pe jar. Trecuseră şaptesprezece ani de la lovitura de stat.

Odată cu revenirea democraţiei, Víctor Dalmau a părăsit clinica privată şi s-a dedicat exclusiv spitalului San Juan de Dios, unde a fost reîncadrat pe acelaşi post pe care-l avusese până să fie arestat. Noul director, care-i fusese student, n-a suflat o vorbă despre vârsta de pensionare. Víctor s-a prezentat deci într-o zi de luni din aprilie, cu halatul alb şi geanta scorojită de patruzeci de ani de folosinţă şi s-a pomenit cu vreo cincizeci de oameni – medici, infirmiere şi personal administrativ – care îl primeau cu baloane şi un tort enorm cu frişcă. „Ce naiba, îmbătrânesc“, şi-a zis el simţind că i se umezesc ochii. De mult nu mai plânsese. Puţinii expulzaţi care reveneau la spital erau primiţi cu mult mai puţin fast, era imprudent să atragi atenţia; consemnul tacit la nivel naţional, menit a nu provoca militarii, era ca lumea să mimeze că trecutul recent era mort şi îngropat şi pe cale de a fi dat uitării, însă doctorul Dalmau lăsase o amintire durabilă subalternilor săi, care ştiau că la el aveau mereu uşa deschisă. Îl respectau chiar şi adversarii ideologici, de aceea nu-l denunţaseră; închisoarea şi exilul lui Víctor se datorau vecinei ranchiunoase care era la curent cu prietenia sa cu Salvador Allende. Curând a fost chemat la facultate să ţină cursuri şi la Ministerul Sănătăţii ca să fie subsecretar. A acceptat prima ofertă şi a refuzat-o pe cea de-a doua, căci condiţia era să se înscrie într-unul din partidele de guvernare; el ştia că nu era un animal politic şi nici n-avea să fie vreodată.

Se simţea mai tânăr cu douăzeci de ani şi era exuberant. După ce trecuse prin umiliri şi persecuţie în Chile, după ce fusese un străin timp de mai

mulţi ani, iată că soarta i se schimbase de pe o zi pe alta: era profesorul Dalmau, şeful secţiei de cardiologie, specialistul cel mai admirat din ţară, în stare să facă minuni cu bisturiul, lucruri pe care alţii nici nu îndrăzneau să le încerce, era conferenţiarul pe care îl consultau chiar şi duşmanii – nu doar o dată a operat militari cu grad înalt şi multă putere şi pe unul dintre cei mai înverşunaţi strategi ai represiunii din timpul dictaturii. Oameni care veneau cu coada între picioare şi stăteau la rând ca să fie primiţi, căci frica nu cunoaşte ruşine, cum spunea Roser. Era vremea lui, era în culmea carierei şi simţea într-un mod nedesluşit că personifica transformarea ţării; umbra se ascunsese, răsărea libertatea, prin urmare trăia şi el într-un splendid răsărit. S-a dedicat muncii şi, pentru prima dată în viaţa sa de introvertit, căuta atenţia şi se bucura de recunoaşterea publică. „Atenţie, Víctor, te îmbată triumful. Nu uita că viaţa are suişuri şi coborâşuri“, l-a avertizat Roser, care credea că devenise prea îngâmfat. Îl urmărise îngrijorată, îi constatase tonul pedant, aerul autoritar, tendinţa de a vorbi despre el – nu o făcuse niciodată –, părerile categorice, atitudinea sa de grabă şi nerăbdare, chiar şi faţă de ea. I-o reproşase, iar el replicase că avea multe responsabilităţi şi n-avea timp să umble pe vârfuri la el acasă. Îl mai văzuse şi la masă la bufetul facultăţii, înconjurat de studenţi care-l ascultau cuprinşi de venerație, şi constatase cât se bucura el de aprecierea lor, mai ales a fetelor, care îi primeau fiecare cuvânt cu o admiraţie nejustificată. Cunoscându-l aşa cum îl cunoştea, pe toate feţele, atâta vanitate târzie şi neaşteptată a luat-o prin surprindere şi i-a fost milă de bărbatul ei; vedea cât de vulnerabil la măguliri putea fi un bătrân încrezut. Nu-şi imagina că avea să fie chiar ea cea care să-i scoată fumurile din cap.

După treisprezece luni, Roser a bănuit că un rău ascuns o rodea lent, dar şi-a zis că o fi fost vârsta sau propria imaginaţie, căci Víctor nu observase nimic. El era atât de îmbătat de succesele lui, că o cam neglija, deşi, când erau împreună, era şi acum cel mai bun prieten şi iubitul care o făcea să se simtă frumoasă şi dezirabilă la şaizeci şi trei de ani. O cunoştea şi el pe toate feţele. Scăderea în greutate, gălbejeala tenului şi grețurile nu-l îngrijorau, credea că era ceva pasager. A mai trecut o lună până când Roser s-a decis să se ducă să-şi facă un control, acum se adăugase şi febra matinală. Dintr-un vag sentiment de pudoare şi ca el să n-o creadă

văicăreață, s-a dus la unul din colegii lui. După câteva zile, când a primit rezultatele analizelor, a venit acasă cu vestea cea rea: avea cancer în stadiu terminal. A trebuit să-i repete de două ori pentru ca Víctor să priceapă şi să reacţioneze.

După primirea diagnosticului, viața lor s-a transformat în mod dramatic, fiindcă tot ce îşi doreau acum era să prelungească şi să petreacă împreună timpul rămas. Vanitatea lui Víctor s-a dezumflat ca înțepată cu un ac, iar el a coborât din Olimp direct în infernul bolii. A cerut concediu nelimitat de la spital, a renunțat şi la cursuri ca să stea cu Roser. „Hai să ne bucurăm cât mai putem, Víctor. Războiul cu cancerul e pierdut, dar până atunci mai putem câştiga nişte bătălii.“ Au plecat într-un voiaj de nuntă la un lac din sudul țării, o oglindă de culoarea smaraldului în care se reflectau păduri, cascade, munți şi culmile ninse a trei vulcani. În acest peisaj fantastic, în liniştea absolută a naturii şi-au reamintit fiecare etapă a vieții, de la epoca în care ea era fata costelivă îndrăgostită de Guillem, până în prezent, când în ochii lui devenise cea mai frumoasă femeie din lume. Ea a ținut morțiş să înoate în lac, ca şi cum apa înghețată şi pură ar fi putut să o spele pe dinafară şi pe dinăuntru, să o purifice şi să o însănătoşească. A vrut să facă şi drumeții, dar nu avea putere să străbată distanțe mari, drept care s-au plimbat încet, sprijinită de brațul lui şi într-un baston. Se împuțina văzând cu ochii.

Víctor se lupta de o viață cu suferința şi cu moartea, era familiarizat cu emoțiile vulcanice prin care trec pacienții pe moarte, le predase la facultate: îşi negau soarta, îi apucau furiile, se tocmeau cu destinul şi cu divinitatea pentru a-şi prelungi existența pe acest pământ, cădeau în disperare, în fine, în cel mai bun caz, se resemnau în fața inevitabilului. Roser sărise primele etape şi îşi acceptase sfârşitul de la bun început cu un calm şi o seninătate uimitoare. A refuzat tratamentele alternative sugerate de Meche şi alte prietene bine intenționate, nici gând de homeopatie, ierburi amazoniene, tămăduitori sau exorcism. „Am să mor, şi ce? Toată lumea moare.“ Când se simțea bine asculta muzică, cânta la pian şi citea poezii cu pisica în poală. Animalul de companie, cadou de la Meche, avea aspect de felină imperială, dar era pe jumătate sălbatic, distant şi solitar, uneori dispărea cu zilele şi se întorcea cu rămăşițele însângerate ale unei rozătoare pe care le depunea ca

ofrandă pe patul stăpânilor. Acum parcă înțelesese că se schimbase ceva; de pe o zi pe alta devenise blândă şi iubitoare, nu se mai dezlipea de Roser.

La început Víctor a fost obsedat de tratamentele existente şi experimentale, citea literatura de specialitate, studia fiecare medicament şi memora statisticile, eliminându-le pe cele pesimiste şi agățându-se de cele ce ofereau o rază de speranță. Şi-a adus aminte de Lazăr, soldățelul din Gara de Nord, care s-a întors din moarte pentru că avea multă dorință să trăiască. Credea că dacă ar fi reuşit să inoculeze în sufletul şi în sistemul imunologic al lui Roser aceeaşi sete de viață, poate c-ar fi reuşit să învingă cancerul. Mai erau astfel de cazuri. Existau miracole. „Tu eşti puternică, Roser, aşa ai fost mereu, n-ai fost niciodată bolnavă, eşti de fier, o să rezişti, boala asta nu e neapărat fatală“, îi repeta ca o mantră, nereuşind să o contagieze cu un optimism pe care, ca medic, îl descurajase de fapt. De dragul lui, Roser s-a supus chimio şi radioterapiei, convinsă că astfel prelungea un chin tot mai greu de suportat. A suportat fără să se plângă, cu stoicismul ei înnăscut, oroarea medicamentelor, i-a căzut tot părul, chiar şi genele, devenise atât de slăbită şi de uşoară că Víctor o ridica fără pic de efort. În brațe o ducea din pat pe fotoliu, în brațe o ducea la baie, în brațe o scotea în grădină ca să vadă păsările colibri din tufele de fucsia şi iepurii care țopăiau fără frică sub nasul câinilor, prea bătrâni de-acum ca să fugă după ei. Şi-a pierdut pofta de mâncare, se străduia să ia câteva înghițituri din felurile pe care i le gătea după cartea de bucate. Pe urmă n-a mai suportat decât crema catalană, desertul pe care Carme i-l făcea duminica lui Marcel. „Când o să plec, vreau să mă plângi o zi sau două, din respect, să-l consolezi pe bietul Marcel, după care să te întorci la spital şi la cursuri, dar mai umil, Víctor, vezi că deveniseşi insuportabil.“

Casa de piatră şi paie a fost sanctuarul lor până la sfârşit. Trăiseră în ea şase ani fericiți, însă abia acum, când fiecare minut din zi şi din noapte avea altă valoare, au apreciat-o cum se cuvine. O cumpăraseră destul de dărăpănată şi amânaseră reparațiile necesare: trebuiau schimbate persienele deteriorate, refăcute băile cu faianță roz şi țevărie ruginită, reparate uşile care nu se închideau sau nu se deschideau, aruncate paiele pe jumătate putrezite de pe acoperiş în care se aciuaseră şoarecii, curățate ca lumea pânzele de păianjen, mucegaiul şi covoarele pline de praf. Dar ei nu vedeau

nimic din toate astea. Casa i-a învăluit ca o îmbrățișare şi i-a apărat de curiozitatea şi mila celorlalți. Singurul vizitator constant era fiul lor. Marcel făcea piața, aducea mâncare pentru câini, pisică şi papagal, care-l saluta vesel cu un „Bună, frumosule!“, înregistrări de muzică clasică pentru maică-sa, casete video, ziare şi reviste ca să-i distreze, dar nici Víctor, nici Roser nu le deschideau, căci lumea exterioară îi epuiza. Marcel se străduia să fie discret, îşi scotea încălțările în prag ca să nu facă zgomot, dar tot umplea casa cu prezența sa de bărbat în putere şi cu veselia sa falsă. Dacă trecea o zi fără să-l vadă, părinții îi duceau dorul, dacă stătea cu ei, îi lua amețeala. Vecina, Meche, venea şi ea tăcută, le lăsa produse pe verandă şi îi întreba dacă aveau nevoie de ceva. Nu zăbovea mai mult de câteva clipe, ştia că pentru soții Dalmau timpul era prețios, îşi luau rămas-bun.

Şi a venit ziua când, stând unul lângă altul pe fotoliul de răchită de pe verandă, cu pisica în poală, câinii la picioare şi imaginea câmpiei aurii şi a cerului albastru al amurgului, Roser şi-a rugat bărbatul să o lase să plece pentru că era tare obosită. „Să nu mă duci în nici un caz la spital, vreau să mor în patul nostru, să mă ții de mână.“ Prăbuşit, Víctor şi-a recunoscut neputința. Nu o putea salva şi nu-şi putea imagina viața fără ea. A înțeles înspăimântat că jumătatea de secol de când erau împreună trecuse în galop. Unde se duseseră zilele şi anii? Viitorul fără ea era încăperea uriaşă lipsită de uşi şi ferestre pe care o vedea în coşmaruri; visa că fugea de război, de sânge şi de trupurile sfârtecate, alerga, era noapte, şi deodată se pomenea în încăperea aceea ermetică unde era la adăpost de orice, în afară de sine însuşi. I s-au scurs din trup tot entuziasmul şi toată energia lunilor precedente, când se credea invulnerabil în fața vârstei. Femeia de lângă el îmbătrânise şi ea în doar câteva minute. Cu puțin timp înainte încă mai era aşa cum o văzuse mereu şi cum şi-o amintea, tânăra de douăzeci şi doi de ani cu un nou-născut în brațe, care se măritase cu el fără să-l iubească şi-apoi îl iubise mai mult ca oricine pe lume, prietena, camarada. Cu ea trăise tot ce merita trăit. În preajma morții, intensitatea dragostei sale a devenit insuportabilă, ca o arsură. A vrut s-o scuture, să-i strige să nu plece, că mai aveau ani în care să se iubească mai mult ca oricând, să fie împreună, nedespărțiți, a vrut să-i spună „Te rog, Roser, nu mă lăsa“. Dar nu a spus nimic, căci ar fi trebuit să fie orb ca să nu vadă în grădină Moartea care o

aştepta pe soția lui cu o răbdare de spectru.

Bătea un vânt rece şi o învelise cu două pături care o acopereau până la nas. Dintre ele se ițea doar o mână scheletică agățată de el cu o putere nebănuită. „Nu mi-e frică să mor, Víctor. Sunt mulțumită, vreau să ştiu ce e dincolo. Nici tu nu trebuie să te temi, voi fi cu tine mereu, în viața asta şi în celelalte. E karma noastră.“ El a început să plângă ca un copil, hohotind disperat. Roser l-a lăsat să-şi plângă toate lacrimile şi să accepte ceea ce ea acceptase de câteva luni bune. „Nu te las să mai suferi, Roser“ a fost tot ce i-a putut oferi. Ea s-a ghemuit în brațele sale, ca în fiecare noapte, şi s-a lăsat legănată până când a adormit. Se întunecase. Víctor a dat jos pisica, a ridicat-o pe Roser în brațe, cu grijă, ca să n-o trezească, şi a dus-o în pat. Era atât de uşoară! Câinii au venit după ei.

XIII
Aici se termină povestea
1994

Totuşi,
aici sunt rădăcinile visului meu,
aceasta e lumina aspră pe care o iubim…

PABLO NERUDA,
„Întoarcere“,
Călătorii pe mare şi întoarceri

La trei ani după moartea lui Roser, Víctor Dalmau împlinea optzeci de ani în casa de pe deal în care trăise cu ea după ce reveniseră în Chile în 1983. Locuinţa era ca o bătrână regină tremurătoare şi zdrenţăroasă, dar îşi păstra noblețea. Pe Víctor, care încă din copilărie fusese un singuratic, văduvia îl apăsa mai mult decât îşi imaginase. Avusese parte de cea mai grozavă căsnicie, cum ar fi spus cei care îi cunoscuseră şi habar nu aveau de amănuntele din trecutul îndepărtat, dar odată rămas singur nu s-a obişnuit cu absența ei la fel de repede cum ar fi dorit chiar ea. „După ce mor, să te însori repede, pentru că vei avea nevoie de cineva care să aibă grijă de tine când o să ajungi ramolit şi senil. Meche e tocmai bună“, îi poruncise spre sfârşit, prin masca de oxigen. În ciuda singurătăţii, îi plăcea casa pustie, care parcă crescuse în toate direcţiile, îi plăceau liniştea, mirosul odăilor închise, frigul şi curentul, împotriva căruia Roser luptase mai vârtos decât împotriva rozătoarelor din acoperiş. Vântul bătuse furios toată ziua, pe geamuri se pusese brumă, focul din cămin era o încercare ridicolă de a ţine la respect iarna cu ploi şi grindină. Văduvia i se părea ciudată după mai bine de o jumătate de secol de convieţuire matrimonială; îi era atât de dor de Roser, că uneori absența ei îl durea fizic. Nu voia să se lase pradă bătrâneţii. Vârsta înaintată reprezintă o perturbare a realităţii cunoscute, modifică

trupul şi circumstanţele, se pierde controlul şi ajungi să depinzi de bunăvoinţa altora; dar el spera să moară înainte de a atinge acest punct. Problema era că îndeobşte e greu să mori repede şi demn. Era puţin probabil să-i pună capac un infarct, căci avea inima sănătoasă. Asta i-o repeta medicul lui o dată pe an, când se ducea la control, şi de fiecare dată îşi amintea de Lazăr, soldăţelul a cărui inimă o ţinuse în mână. Aşa că nu împărtăşea cu fiul său temerea pentru viitorul imediat, iar de viitorul îndepărtat avea să se ocupe mai târziu.

— Ţi se poate întâmpla oricând ceva, tată. Poţi să cazi sau să faci o criză când sunt plecat, poţi rămâne fără ajutor câteva zile, întins pe jos. Ce te faci atunci?

— Păi atunci mor, Marcel, şi mă rog să nu apară nimeni să-mi deranjeze agonia. Iar pentru animale să nu-ţi faci griji: le las mâncare şi apă pentru mai multe zile.

— Dar dacă te îmbolnăveşti, cine te îngrijeşte?

— Asta o îngrijora pe maică-ta. Vom vedea. Sunt în vârstă, dar nu terminat. Tu ai mai multe beteşuguri decât mine.

Era adevărat. La cincizeci şi cinci de ani, fiul lui avea un genunchi operat, îşi rupsese nişte coaste şi aceeaşi claviculă de două ori. „Asta din exces de exerciţii“, era de părere Víctor; „e bine să te ţii în formă, dar la ce bun să alergi de parcă te-ar urmări cineva şi să traversezi continentul pe bicicletă? Ar trebui să te însori, ai avea mai puţin timp să pedalezi şi mai puţine beteşuguri; căsnicia e bună pentru bărbaţi, dar mai puţin bună pentru femei.“ Însă în ce-l privea, nu se grăbea să-şi urmeze propriul sfat. Sănătatea nu-l îngrijora; inventase teoria după care, ca să rămâi sănătos, cel mai bine e să ignori semnalele de alarmă pe care ţi le dă corpul şi să fii mereu ocupat. „Trebuie să ai un scop.“ Trecerea anilor lăsa urme, era inevitabil; pesemne că oasele îi erau la fel de galbene precum dinţii, organele erau uzate şi neuronii mureau pe rând în creier, numai că drama avea loc departe de ochii lui. Pe dinafară se ţinea încă bine şi cui îi pasă de starea ficatului dacă are toţi dinţii în gură. Se făcea că nu vede vânătăile spontane de pe piele, că îi era tot mai greu să urce dealul cu câinii după el şi să-şi încheie nasturii de la cămaşă, încerca să ignore slăbirea vederii, a auzului şi tremurul mâinilor, care-l silise să abandoneze sala de operaţii.

Dar degeaba nu stătea. Continua să îngrijească pacienți la spitalul San Juan de Dios şi să predea la universitate; nu-şi mai pregătea cursurile, cei şaizeci de ani de experiență, dintre care cei din timpul războiului, cei mai duri, îi erau de ajuns. Se ținea semeț, nu-i căzuse părul, mergea drept ca o lance ca să-şi disimuleze şchiopătatul şi pentru că îi era din ce în ce mai greu să se aplece şi să-şi îndoaie genunchii.

Față de fiul lui nu vorbea despre cât de mult îl apăsa văduvia, ca să nu-l tulbure. Marcel avea vocație de mamă, punea totul la suflet. Pentru Víctor, moartea nu era o despărțire iremediabilă: şi-o imagina pe Roser zburând prin spațiul sideral, acolo unde ajungeau sufletele morților, în timp ce el îşi aştepta rândul mai curând curios decât speriat. Acolo avea să fie poate cu fratele său, Guillem, cu părinții, cu Jordi Moliné şi cu prietenii morți pe front. Pentru un agnostic raționalist cu formație ştiințifică, teoria aceasta prezenta scăpări fundamentale, dar îl consola. Nu doar o dată Roser îl avertizase, mai în glumă, mai în serios, că de ea n-avea să scape nicicând, pentru că erau meniți să fie împreună în viața asta şi în altele. În trecut poate că nu fuseseră mereu soț şi soție, ci mamă şi fiu sau frați – asta ar fi explicat relația de afecțiune necondiționată care-i unea. Ideea asta de repetiție infinită cu aceeaşi persoană îl cam deranja pe Víctor, deşi, dacă trebuia să fie ceva inevitabil, mai bine cu Roser decât cu alta. Oricum, era vorba de o simplă speculație poetică: el nu credea în destin şi nici în reîncarnare, primul i se părea un truc demn de telenovele, a doua era matematic imposibilă. Roser, care se lăsa uşor captivată de practicile spirituale din locuri depărtate, precum Tibetul, pretindea că matematica nu poate explica multiplele dimensiuni ale realității, dar Víctor zicea că ăsta era un argument de şarlatan.

Posibilitatea de a se recăsători îi dădea fiori reci; animalele îi erau de ajuns. Nu vorbea singur, ci cu câinii, cu papagalul şi cu pisica. Găinile nu contau: nu purtau un nume, mergeau unde aveau ele chef şi făceau ouă prin cotloane ascunse. Seara, când venea acasă, le povestea ce făcuse peste zi, erau interlocutorii săi în rarele dăți când devenea sentimental sau când enumera cu ochii închişi obiectele din casă sau florile din grădină – era o modalitate de a-şi exersa memoria şi atenția, aşa cum alți bătrâni construiesc puzzle-uri. Când avea timp, în serile lungi, îşi recapitula lista

scurtă a femeilor pe care le iubise. Mai întâi Elisabeth Eidenbenz, pe care o cunoscuse demult, în 1936. Evocând-o, o vedea albă şi dulce, ca o prăjitură cu migdale. Pe atunci îşi promisese ca, după ce se vor fi terminat toate bătăliile, după ce se va fi aşezat praful, să o caute, dar n-a fost să fie. La sfârşitul războiului, el era departe, căsătorit şi cu un fiu. Mai târziu a căutat-o, din curiozitate, a aflat că trăia într-un sat din Elveţia, cultivându-şi florile, departe de ecourile propriului eroism. Îi scrisese, dar nu primise răspuns. Poate că era cazul să-i scrie iar, acum că era singur; ar fi fost o iniţiativă lipsită de orice risc, căci oricum n-aveau să se mai vadă, Elveţia şi Chile erau la o distanţă de mii de ani-lumină. De Ofelia del Solar, a doua iubire a sa, scurtă şi pătimaşă, prefera să nu-şi amintească. Iar celelalte, puţine, nu fuseseră chiar iubiri, ci focuri de paie; e drept, acum le înfrumuseţa ca să alunge amintirile urâte. Singura care conta era Roser…

Într-o bună zi, s-a hotărât să-şi serbeze ziua de naştere împărţind cu animalele de companie meniul pe care-l pregătea de fiecare dată, drept omagiu adus celor mai frumoase clipe din copilărie şi tinereţe. Mama lui, Carme, n-avea deloc talent de bucătăreasă, toată săptămâna era ocupată cu şcoala. Duminica şi în zilele de sărbătoare nu intra nici atunci în bucătărie, căci se ducea să danseze sardana înaintea catedralei din Cartierul Gotic, apoi mergea cu prietenele la o cârciumă să bea un vin roşu. Víctor, Guillem şi tatăl lor mâncau zilnic pâine cu roşii, sardine şi cafea cu lapte, dar din când în când mama îşi uimea familia pregătindu-le singurul fel tipic pe care-l ştia găti, *arròs negre*, a cărui aromă Víctor avea s-o asocieze mereu cu sărbătoarea.

În virtutea amintirii sentimentale, se ducea la Piaţa Mare cu o zi înainte de aniversare să cumpere ingredientele pentru *fumet* şi calamarii proaspeţi pentru orez. „Catalan până la moarte“, obişnuia să spună Roser, care nu participa la gătitul cinei festive, dar le cânta la pian în salon sau venea în bucătărie să le citească versuri de Neruda, de obicei ode cu savoare marină, cum ar fi „în marea furtunoasă din Chile trăieşte ţiparul-de-mare trandafiriu, anghila uriaşă cu carne albă ca zăpada…“, şi degeaba îi spunea Víctor că mâncarea lor nu-l conţinea pe acest rege al meselor aristocratice, ci biete capete şi cozi pentru supa proletarilor. Iar în timp ce el prăjea în ulei de măsline ceapa şi ardeiul, adăuga calamarii curăţaţi şi tăiaţi în felii, usturoiul,

roşiile tocate şi orezul, peste care turna zeama neagră în care fierseseră calamarii, adăugând legiuita frunză proaspătă de dafin, ea le spunea bancuri în catalană, ca să nu-şi uite limba maternă, care cam ruginise de când plecaseră.

Orezul fierbea la foc mic în tava pentru paella; făcuse porție dublă, chit că avea să mănânce acelaşi lucru toată săptămâna. Aroma legendară umplea casa şi sufletul, iar Víctor îşi amăgea foamea cu o farfurie cu anşoa şi măsline din Spania, care se găseau peste tot. Unul dintre avantajele capitalismului, îl provoca fiu-său. De obicei, Víctor prefera produsele naționale ca să sprijine industria locală, însă idealismul ceda când era vorba de anşoa şi măsline, produse sacre. În frigider se răcea o sticlă de vin rosé – cu care să închine cu Roser când cina avea să fie gata. Pusese fața de masă de in şi împodobise masa cu şase trandafiri de seră şi cu lumânări. Ea, mereu nerăbdătoare, ar fi deschis deja sticla, însă acum trebuia să aştepte… În frigider se afla şi o cremă catalană. Cum nu era amator de dulciuri, de desert aveau să se bucure câinii. A tresărit când a auzit telefonul.

— La mulți ani, tata, ce faci?

— Depăn amintiri şi mă căiesc.

— De ce?

— De păcatele pe care nu le-am făcut.

— Şi mai ce?

— Gătesc, fiule. Unde eşti?

— În Peru, la un congres.

— Altul? Numai asta faci.

— Găteşti ca de obicei?

— Da. Acasă miroase a Barcelona.

— Presupun că ai invitat-o pe Meche.

— Mmm.

Meche… Meche, vecina lui adorabilă, pe care fiu-său i-o băga pe gât, hotărât să-i rezolve problema văduviei prin măsuri extreme. Víctor recunoştea că vioiciunea şi sprinteneala femeii erau atrăgătoare; prin comparație, el părea un pachiderm. Meche, cu firea ei deschisă şi pozitivă, cu formele ei opulente şi fundul mare, cu grădina ei de legume, avea să fie veşnic tânără. El, în schimb, îmbătrânea rapid, cu tendința asta a lui de

închistare şi izolare. Marcel îşi adorase mama – Víctor era convins că o plângea şi acum pe ascuns –, dar era ferm convins că fără o soție, tatăl său avea să ajungă un ramolit. Ca să-l potolească, îşi anunțase fiul că avea de gând să reia legătura cu o infirmieră din tinerețe, dar Marcel se agăța de ideea cu Meche. Care locuia la trei sute de metri distanță, casele lor erau despărțite de două şiruri de plopi, iar Víctor o considera singura sa vecină, cu ceilalți abia se saluta, căci îl acuzau că era comunist pentru că fusese exilat şi lucra la un spital pentru săraci. În general, evita lumea, îi erau suficienți colegii şi pacienții, dar cu Meche nu-i mersese. Marcel susținea că era iubita ideală: era matură, văduvă, copiii şi nepoții nu aveau vicii vizibile, era cu opt ani mai tânără decât el, era veselă şi creativă; în plus, îi plăceau animalele.

— Mi-ai promis, tata. Îi datorezi multe acestei doamne.

— M-a cadorisit cu pisica pentru că se săturase să tot vină s-o ia de la noi. Şi nu ştiu de ce crezi tu că o femeie normală s-ar uita la un moş şchiop, ursuz şi prost îmbrăcat ca mine, doar dacă ar fi disperată – şi-atunci de ce-ar trebui s-o iubesc?

— Ia nu mai face pe prostu'!

Femeia perfectă mai cocea şi pişcoturi şi cultiva tomate, pe care le aducea discret şi le lăsa într-un coş agățat la intrare. Nu se supăra dacă uita să-i mulțumească. Entuziasmul ei invincibil era de-a dreptul suspect: periodic, îi aducea feluri ciudate, precum supă rece de dovlecei sau pui cu scorțişoară şi caise, ofrande pe care Víctor Dalmau le lua ca pe o formă de mită. O prudență minimă îl făcea să o țină la distanță; voia să-şi petreacă anii de bătrânețe în linişte şi tăcere.

— Îmi pare rău că eşti singur de ziua ta, tata.

— Nu sunt singur. Sunt cu maică-ta.

Tăcerea care s-a lăsat la capătul celălalt al firului l-a silit să-şi lămurească fiul că n-o luase razna, a lua cina cu răposata era un ritual metaforic anual, aşa, ca mersul la slujba de la miezul nopții de Crăciun. Nu era vorba de o fantomă, ci de a-şi aminti cu plăcere de soția cea bună care – desigur, cu nişte mici supărări – îl suportase decenii la rând.

— Noapte bună, bătrâne. Culcă-te devreme, cred că e tare frig acolo.

— Distrează-te toată noaptea şi culcă-te în zori, fiule. De asta ai tu

nevoie!

Era trecut cu puțin de ora şapte seara, se întunecase şi temperatura scăzuse cu câteva grade. La Barcelona nimeni n-ar cina cu orez negru înainte de ora nouă, în Chile era cam la fel. La ora şapte mănâncă bătrânii. Víctor s-a pregătit să aştepte în fotoliul său preferat şi hărtănit, care luase forma corpului, aspirând mirosul lemnului parfumat care ardea în cămin şi anticipând plăcerea mâncării, cu cartea pe care o citea şi un păhărel de pisco fără gheață sau alte adjuvante, singura tărie pe care şi-o permitea la sfârşitul zilei, căci era convins că singurătatea duce la alcoolism. Conținutul tăvii de paella era tentant, dar şi-a propus să reziste până la ora potrivită.

Deodată, câinii întorşi din tura prin împrejurimi au început să latre amenințător. „O fi un sconcs“, şi-a spus Víctor, dar apoi a auzit că în grădină intra o maşină: aoleu, o fi Meche! N-avea timp să stingă lumina şi să se prefacă adormit. De obicei, câinii o întâmpinau extrem de bucuroşi, dar acum continuau să latre. A auzit un claxon, ceea ce l-a mirat, vecina claxona doar când avea nevoie de ajutor ca să scoată vreun cadou impresionant, precum un purcel fript sau o operă de artă. Meche îşi făcuse un nume cu sculpturile ei de femei goale, unele la fel de mari şi grele ca un porc zdravăn. Víctor avea câteva prin casă, una şi la cabinet, bună să ia pacienții prin surprindere şi să-i facă să se relaxeze când veneau pentru prima dată la doctor.

S-a ridicat anevoie şi bombănind, s-a dus la geam ținându-se de şale în dreptul rinichilor, un punct vulnerabil. Coloana îi era afectată de şchiopătatul care îl silea să se sprijine mai mult pe piciorul drept. Tija cu patru şuruburi pe care i-o puseseră, plus obsesia de a se ține drept atenuaseră în parte problema, dar nu o rezolvaseră. Încă un motiv să-şi apere văduvia: libertatea de a vorbi singur, de a înjura şi de a se văita fără martori de nişte beteşuguri pe care nu le-ar fi admis niciodată în public. Orgoliul. De care îl acuzaseră nu numai o dată soția şi fiul, doar că încăpățânarea lui de a se prezenta demn în fața lumii nu era orgoliu, ci vanitate; un truc magic pentru a se feri de decrepitudine. În afară de a merge drept şi de a-şi ascunde oboseala, se mai ferea şi de alte simptome ale vârstei: avariție, lipsă de încredere, proastă dispoziție, ranchiună şi obiceiuri urâte precum a nu se rade zilnic, a repeta la nesfârşit aceleaşi glume, a vorbi

despre el însuşi, despre boleşniţe sau despre bani.

La lumina galbenă a becurilor de la intrare a văzut o camionetă oprită chiar în faţa uşii. Un al doilea claxon l-a făcut să creadă că şoferul se temea de câini, drept care i-a chemat cu un fluierat. Animalele l-au ascultat fără chef şi s-au întors mârâind.

— Cine-i acolo?

— Fiica dumneavoastră. Vă rog să ţineţi câinii, doctore Dalmau!

Femeia nu a aşteptat invitaţia de a intra în casă: a trecut iute prin faţa lui, ocolind câinii cu teamă. Cei doi dulăi o miroseau cam prea de aproape, cel mic şi furios continua să o mârâie. Mirat, Víctor a urmat-o în casă, a ajutat-o să-şi lepede haina groasă şi a pus-o pe banca din vestibul. Femeia s-a scuturat ca un câine ud, comentând ploaia diluviană, apoi i-a întins mâna cu timiditate.

— Bună seara, domnule. Mă numesc Ingrid Schnake. Pot să intru?

— Păi cred că aţi intrat.

La lumina slabă din salon şi a focului din şemineu, Víctor a privit intrusa: blugi decoloraţi, cizme bărbăteşti, pulover alb de lână cu guler întors. Fără bijuterii şi nemachiată. Nu era o fată, cum avusese impresia, ci o femeie cu riduri în jurul ochilor; aspectul ei înşela pentru că era slabă, cu plete lungi şi mişcări iuţi. Îi amintea de cineva.

— Scuzaţi-mă că am dat buzna fără să vă anunţ. Locuiesc departe, în sud, am rătăcit drumul, nu cunosc bine străzile din Santiago. Nu credeam să ajung atât de târziu.

— Nu face nimic. Cu ce vă pot ajuta?

— Mmm… dar ce miroase atât de bine?

Lui Víctor Dalmau i-a venit s-o dea afară pe intrusa nepoftită de la ora aceea, dar curiozitatea a fost mai mare decât enervarea.

— Orez cu calamari.

— Văd că aveţi masa pusă… V-am întrerupt, mai bine revin mâine la o oră potrivită. Aşteptaţi pe cineva, aşa-i?

— Pe dumneavoastră, presupun. Cum spuneaţi că vă cheamă?

— Ingrid Schnake. Nu mă cunoaşteţi, dar am aflat multe despre dumneavoastră, vă caut de ceva vreme.

— Vă place vinul rosé?

— Îmi place orice vin. Şi mă tem că va trebui să-mi daţi şi puţin orez, n-am mâncat nimic de la micul dejun. Aveţi destul?

— E destul şi ajunge şi pentru toţi vecinii. Să ne aşezăm la masă şi să-mi spuneţi de ce naiba mă caută o fată atât de drăguţă tocmai pe mine.

— V-am zis, sunt fiica dumneavoastră. Şi nu mai sunt fată, am cincizeci şi doi de ani bătuţi pe muchie şi…

— Singurul meu fiu se numeşte Marcel, a întrerupt-o el.

— Credeţi-mă, domnule doctor, n-am venit să vă deranjez, voiam doar să vă cunosc.

— Să ne aşezăm, Ingrid, bănuiesc că vom avea multe de povestit.

— Am un noian de întrebări. Ce-ar fi să începem cu dumneavoastră? Pe urmă vă spun despre mine…

A doua zi, Víctor l-a sunat pe Marcel trezindu-l din somn: „Află că pe neaşteptate ni s-a mărit familia, fiule. Ai o soră, un cumnat şi trei nepoţi. Soră-ta – deşi nu e cu adevărat sora ta – se numeşte Ingrid. Va sta la mine vreo două zile, că avem multe să ne spunem.“ În timp ce vorbea cu Marcel, femeia dormea îmbrăcată şi învelită cu pături pe canapeaua hodorogită din camera de zi. Víctor era obişnuit cu insomniile şi o noapte albă nu îl afecta: în dimineaţa aceea se simţea mai treaz ca niciodată de când murise Roser. Musafira, în schimb, era extenuată după cele zece ore în care ascultase povestea lui şi i-o spusese pe a sa: mama ei era Ofelia del Solar şi, din câte aflase, el era tatăl. Îi luase multe luni să afle şi, dacă n-ar fi fost vorba de cugetul neîmpăcat al unei bătrâne, n-ar fi ştiut niciodată.

Aşa a aflat Víctor după o jumătate de secol că Ofelia rămăsese însărcinată în perioada amorului lor. De aceea dispăruse din viaţa lui, de aceea patima se transformase în ranchiună şi o rupsese cu el fără nici o explicaţie raţională. „Eu cred că s-a simţit condamnată şi lipsită de viitor din cauza pasului greşit. Cel puţin aşa mi-a spus“, îi spusese Ingrid, după care îi dăduse toate amănuntele.

Nereuşind s-o scoată la capăt cu Ofelia, părintele Vicente Urbina se ocupase singur de chestiunea adopţiei. Singura la curent cu planul lui fusese Laura del Solar, care jurase să nu sufle o vorbă: era o minciună pioasă şi necesară, iertată la spovedanie şi aprobată din Cer. Moaşa, o anume Orinda Naranjo, a îndeplinit instrucţiunile preotului şi a ţinut-o pe Ofelia într-o

stare de semiconştienţă până la naştere şi bine drogată după aceea; a sustras copilul cu complicitatea bunicii, înainte să prindă de veste cineva din mănăstire. După câteva zile, când Ofelia s-a trezit, i s-a spus că născuse un băieţel care murise la câteva minute după naştere. „Dar era vorba de o fetiţă. De mine.“ Pe Ofelia o minţiseră că era băiat ca măsură de precauţie, ca să nu bănuiască nimic într-un viitor ipotetic. *Doña* Laura se pretase la înşelăciune, acceptase supusă conspiraţia, inclusiv povestea cu crucea pusă la cimitir la capul unui sicriaş gol. Căci nu era responsabilitatea ei, ci a unuia mult mai pregătit decât ea, un înţelept, un om al Domnului, părintele Urbina.

Anii trecând şi văzându-şi fiica bine măritată, cu doi copii sănătoşi şi o viaţă bună, Laura del Solar şi-a ascuns îndoielile într-un colţişor de memorie. Părintele Urbina îi spusese că fetiţa fusese adoptată de un cuplu din sud, erau catolici şi onorabili, mai multe amănunte nu îi dăduse. Mai târziu, când ea a îndrăznit să întrebe mai mult, îi reamintise sec că acea nepoată trebuia să fie considerată moartă; nu făcea parte din familie, chiar dacă aveau acelaşi sânge. Părinţii adoptivi erau ambii urmaşi ai germanilor stabiliţi acolo, erau înalţi şi solizi, blonzi cu ochi albaştri şi locuiau într-un frumos oraş situat pe malul unui fluviu, cu arbori fructiferi şi multe ploi, la mai bine de opt sute de kilometri de Santiago –, dar asta n-a mai aflat-o Laura. Soţii Schnake îşi pierduseră de-acum speranţa de a avea copii şi au primit nou-născuta adusă de Urbina. După un an, femeia a rămas gravidă, după încă unul aveau doi copii la fel de teutoni ca şi ei, între care Ingrid, mărunţică şi cu părul şi ochii negri, părea o eroare genetică. „Încă de mică m-am simţit diferită, dar părinţii m-au răsfăţat şi nu mi-au spus că am fost adoptată. Chiar şi acum, dacă deschid gura să zic ceva despre adopţie, mama începe să plângă“, i-a povestit Ingrid.

Văzând-o dormind pe canapea, a privit-o atent. Parcă se schimbase, semăna cu Ofelia în tinereţe, aceleaşi trăsături delicate, gropiţele din obraji, arcul sprâncenelor, V-ul părului din mijlocul frunţii, tenul alb cu o nuanţă aurie, care vara pesemne se bronza. Doar ochii albaştri îi lipseau ca să fie aidoma mamei ei. Când o văzuse, lui Víctor i se păruse cunoscută, dar nu făcuse legătura cu Ofelia, nu semăna izbitor. Acum, că dormea relaxată, constata asemănarea fizică, dar şi deosebirile de caracter. Ingrid n-avea

nimic din cochetăria superficială a tinerei Ofelia pe care o iubise el; era serioasă şi cuviincioasă, o femeie de provincie, dintr-un mediu conservator şi religios, cu o viaţă lipsită de fluctuaţii şi emoţii până în clipa când aflase adevărul şi pornise în căutarea tatălui ei. Nici de la el nu moştenise mai nimic, nici statura înaltă şi osoasă, nici nasul acvilin, părul aspru, expresia dură şi firea introvertită. Era o femeie blândă şi dulce, probabil o mamă bună şi generoasă. A încercat să-şi imagineze cum ar fi arătat o fiică făcută cu Roser şi a regretat că nu o avuseseră. La început nici nu se considerau soţi cu adevărat, se căsătoriseră temporar, iar când îşi dăduseră seama că se iubeau enorm trecuseră deja douăzeci de ani şi era prea târziu să se gândească la copii. Avea să-i fie greu să se obişnuiască cu Ingrid, până cu o seară în urmă existase doar Marcel. Şi mai avea şi trei nepoţi de le Ingrid! Soţul ei era tot de origine germană, ca şi părinţii ei adoptivi şi ca atâţia din provinciile sudice, colonizate de germani în secolul al XIX-lea în virtutea unei legi de imigrare selectivă. Ideea era să ocupe teritoriul cu albi de origine bună care să aducă disciplina şi spiritul de muncă printre chilieni, care aveau faimă de indolenţi. În fotografiile pe care i le arătase apăreau un tânăr şi două fete cu aer de walkirie în care Víctor nu şi-a recunoscut defel urmaşii.

— Fiul lui Ingrid e căsătorit şi nevastă-sa stă să nască. În curând voi fi străbunic, i-a spus lui Marcel la telefon.

— Iar eu sunt unchiul copiilor lui Ingrid. Şi când se va naşte copilul, ce-am să fiu?

— Păi un fel de străunchi!

— Groaznic! Mă simt bătrân. Mă gândesc la *àvia*: mai ţii minte cât îşi dorea să-i dau strănepoţi? Biata de ea, a murit fără să ştie că îi avea deja. O nepoată şi trei strănepoţi!

— Va trebui să mergem să-i cunoaştem, Marcel. Sunt din altă rasă, sunt germani cu toţii. În plus, de dreapta şi au fost şi de partea lui Pinochet, aşa că va trebui să fim atenţi ce vorbim în prezenţa lor.

— Important e că suntem rude, tata, doar n-o să ne certăm pe politică!

— Va trebui să stabilesc o modalitate de comunicare regulată cu Ingrid şi cu nepoţii… Mi-au picat în cap ca merele din pom. Ce complicaţie, când eram atât de singur şi liniştit…

— Vorbeşti prostii, tata. Mor de curiozitate să-mi cunosc sora, chiar dacă nu mi-e chiar soră.

Era inevitabil, şi-a zis Víctor, s-o reîntâlnească şi pe Ofelia când avea să-şi cunoască familia. Foarte bine: nostalgia îi trecuse de mult, dar era curios s-o revadă şi să-şi corecteze impresia proastă lăsată la Ateneul din Caracas, acum unsprezece ani. Poate că va avea ocazia să-i spună că grație ei avea acum rădăcini puternice în Chile, mai adânci decât cele pe care le avusese în Spania. I s-a părut ironic să se pomenească astfel înrudit cu familia del Solar, cea care se opusese cu tenacitate imigrării spaniolilor de pe *Winnipeg*. Ofelia îi făcuse un dar uriaş, îi deschisese viitorul, nu mai era un moş care vorbea cu animalele, acum avea urmaşi chilieni, nu doar pe Marcel, care dintotdeauna se considerase de aici. Femeia asta fusese mult mai importantă în viața lui decât îşi imaginase. N-o înțelesese niciodată pe de-a-ntregul, era mai complicată şi mai complexă decât crezuse. Şi-a amintit de tablourile ei atât de ciudate, şi-a zis că după ce se măritase şi alesese să ducă o viață convențională, pentru siguranța căsniciei şi pentru un loc în societate, Ofelia se exilase de ea însăşi, renunțase la un aspect esențial al sufletului ei; poate că acum, în singurătate, şi-l regăsise. Dar atunci şi-a amintit ce-i spusese despre bărbatul ei, Matías Eyzaguirre, şi a dedus că renunțarea nu fusese determinată de lene sau frivolitate, ci de o iubire specială.

Cu un an în urmă, Ingrid Schnake primise o scrisoare de la o necunoscută care o asigura că era mama ei. Nu fusese chiar o surpriză, mereu se simțise diferită de restul familiei. Şi-a luat la întrebări părinții adoptivi, care în cele din urmă au recunoscut adevărul, apoi s-a pregătit pentru vizita Ofeliei şi a lui Felipe del Solar, care au sosit împreună cu o bătrânică în doliu riguros, Juana Nancucheo. Cei trei au fost imediat siguri că Ingrid era fiica pierdută a Ofeliei: asemănarea era izbitoare. De atunci, Ofelia îşi mai văzuse de trei ori fata, care însă o trata cu politețea indiferentă a unei rude de departe, căci singura ei mamă era Helga Schnake; vizitatoarea cu degetele pătate de vopsea şi care se văita întruna era o străină. Ingrid era conştientă de asemănarea fizică dintre ele, dar se temea să nu-i fi moştenit şi defectele, şi la bătrânețe să nu ajungă la fel de narcisistă ca Ofelia. A aflat în etape succesive povestea naşterii sale şi de-abia la a treia întâlnire cine îi era tatăl. Ofelia îşi îngropase trecutul, evita să vorbească despre acea perioadă.

Urmase ordinul părintelui Urbina de a păstra tăcerea şi, după atâta timp în care nu pomenise de copilul mort din cimitirul rural, acest episod din tinereţe s-a topit în ceaţa omisiunii reiterate. Şi l-a amintit când şi-a înmormântat soţul şi a dorit să se ţină de promisiunea pe care o făcuseră la căsătorie, ca într-o zi pruncul acela să odihnească alături de ei în cimitirul catolic din Santiago. Ar fi fost prilejul de a muta rămăşiţele, însă fratele Felipe a făcut-o să renunţe: ar fi trebuit să dea explicaţii întregii familii.

Când starea sănătăţii Laurei del Solar s-a agravat, Ofelia trăia de nişte ani la ţară, singură şi ocupându-se cu pictura, fiul ei cel mare construia un baraj în Brazilia, iar fiică-sa lucra la un muzeu din Buenos Aires. *Doña* Laura mai avea puţin să facă suta de ani şi delira întruna de o vreme. Două infirmiere făceau cu schimbul şi o îngrijeau zi şi noapte, sub supravegherea strictă a Juanei Nancucheo, aproape la fel de bătrână, dar părând cu cincisprezece ani mai tânără. Femeia slujise familia dintotdeauna şi îşi propunea s-o facă până ce stăpâna ei avea să-şi dea ultima suflare. Laura zăcea în pat printre perne de puf şi cearşafuri de in cu broderii, în cămăşi de mătase importate din Franţa şi înconjurată de obiectele rafinate cumpărate de bărbatul ei, care nu se uitase la bani. După moartea lui Isidro del Solar, *doña* Laura lepădase corsetul de fier care fusese pentru ea căsnicia cu acel bărbat dominator şi se ocupase cu ale ei, până când vârsta şi senilitatea o împiedicaseră să comunice cu fantoma lui Leonardo, Bebe cel iubit, în şedinţele de spiritism. Îşi pierdea minţile, se rătăcea în propria casă, se vedea în oglindă şi întreba speriată ce căuta baba urâtă care o deranja în fiecare zi în baia ei. Pe urmă, picioarele deformate de artrită n-au mai ascultat-o. Închisă în dormitor, trecea de la plânsete la somnolenţă şi îşi chema copilul cu o nelinişte şi o spaimă inexplicabile, pe care doctorul încerca în zadar să le calmeze cu medicamente antidepresive. Familia în păr adunată să-i vegheze zilele de agonie credea că suferă pentru pierderea mezinului, a lui Leonardo, petrecută cu ani în urmă, crezând-o recentă.

Felipe del Solar, devenit şeful clanului după moartea tatălui, venise de la Londra să rezolve problemele, să plătească facturile şi să împartă bunurile. I se zicea că făcuse un pact cu diavolul, pentru că parcă nu îmbătrânea defel, contrazicându-şi propriile previziuni de ipohondru. Avea mii de beteşuguri vechi, în fiecare săptămână îşi descoperea încă unul, îl durea până şi părul

din cap, dar o nedreptate a vieții făcea ca nimic din toate astea să nu se vadă. Era un domn distins, ieşit parcă dintr-o comedie englezească, cu jiletcă, papion şi expresie plictisită. El spunea că asta se datora ceții londoneze, whisky-ului scoțian şi tutunului de pipă olandez. Aducea în mapă documentele pentru vânzarea casei de pe strada Mar del Plata, al cărei teren în centrul capitalei valora o avere. Trebuia să aştepte să moară mama ca să finalizeze tranzacția. Ajunsă o mână de piele şi oase, Laura del Solar a continuat să cheme copilaşul până la ultima suflare, negăsind alinare în medicamente sau rugăciuni. Juana Nancucheo i-a închis gura şi ochii, a rostit un Ave Maria şi s-a retras epuizată, târşâindu-şi paşii. A doua zi, la nouă dimineața, în timp ce firma de pompe funebre pregătea casa pentru priveghi, cu sicriul împodobit cu coroane, lumânări şi panglici negre depus în salon, Felipe şi-a anunțat frații de vânzarea proprietății, după care a chemat-o pe Juana în bibliotecă şi i-a spus şi ei.

— Casa se va demola şi se va construi un bloc de apartamente, dar ție nu-ți va lipsi nimic, Juana. Spune-mi cum şi unde vrei să trăieşti.

— Ce să zic, Felipe, puiule? Nu am rude, prieteni sau cunoscuți. Văd că am devenit o povară. O să mă duci la azil, nu?

— Există nişte case de bătrâni foarte bune, dar nu te oblig la nimic dacă nu vrei. Ți-ar plăcea să stai la Ofelia sau la alta dintre surorile mele?

— Eu am să mor peste un an şi nu-mi pasă unde. Mori şi gata. Te odihneşti.

— Biata maică-mea nu credea asta…

— *Doña* Laura suferea pentru o vină mare, de asta îi era frică să moară.

— Ce vină, Juana, pentru Dumnezeu!

— De asta plângea.

— Era dementă şi obsedată de Leonardo.

— Leonardo?

— Da, Bebe.

— Nu, Felipe, puiule, uitase de Bebe. Plângea pentru bebeluşul Ofeliei.

— Nu pricep, Juana.

— Mai ştii când a rămas grea pe când nu era măritată? Pruncul nu a murit, cum ni s-a spus.

— Imposibil! Am văzut mormântul!

— E gol. Era o fetiță. A luat-o femeia aia, am uitat cum o chema, moaşa. Asta mi-a spus *doña* Laura, de asta plângea, pentru că se luase după popa Urbina şi-o păcălise pe Ofelita. A ținut toată viața minciuna asta în ea, ca un putregai care-a mâncat-o!

Mai întâi, Felipe a pus povestea macabră pe seama delirului maică-sii sau pe senilitatea Juanei şi a considerat-o absurdă; pe urmă şi-a zis că poate era adevărată, dar era preferabil să o ignore, căci ar fi fost o dovadă inutilă de cruzime să-i spună Ofeliei, dar Juana a insistat că-i promisese Laurei del Solar să dea de urma fetiței pentru ca să poată urca la cer, altminteri ar fi rămas veşnic în purgatoriu, iar promisiunile făcute muribunzilor sunt sfinte. Felipe a priceput că nu putea scăpa de ea; trebuia să rezolve situația înainte ca Ofelia şi ceilalți să afle; i-a promis Juanei că va face cercetări şi o va ține la curent. „Să începem cu popa, Felipe, puiule. Merg şi eu.“ Nu era chip să se răzgândească; complicitatea de zeci de ani dintre ei şi convingerea că femeia îi citea şi cel mai mic gând l-au silit să acționeze.

Între timp, Vicente Urbina se retrăsese din funcție şi stătea la o rezidență pentru clerici în vârstă ținută de maici. A fost simplu să dea de el şi să obțină o întrevedere; omul era lucid şi nu-şi uitase vechii enoriaşi, mai ales pe cei din familia del Solar. I-a primit pe Felipe şi pe Juana scuzându-se că nu putuse oficia el însuşi la moartea Laurei, pentru că fusese operat la intestine şi convalescența se tot lungea. Fără multe ocoluri, Felipe i-a repetat ce ştia de la Juana. Cu experiența sa de avocat, se aştepta la un interogatoriu dificil şi era hotărât să-l facă să mărturisească, dar n-a fost nevoie.

— Am făcut ce era mai bine pentru familie. Am fost mereu foarte atent cu alegerea părinților adoptivi, cu toții erau catolici devotați.

— Adică Ofelia nu a fost singurul caz?

— Au fost multe fete ca Ofelia, însă nici una atât de încăpățânată ca ea. De obicei, erau de acord să scape de copil. Ce altceva puteau face?

— Adică n-a fost nevoie să le mințiți ca să le răpiți nou-născuții!

— Nu permit să mă jigneşti, Felipe! Erau fete de familie bună. Datoria mea era să le protejez şi să evit scandalul.

— Scandalul este că dumneata, sub oblăduirea Bisericii, ai comis un delict, adică mai multe. Asta se pedepseşte cu închisoarea. Eşti prea bătrân

ca să mai plăteşti, dar îţi cer să-mi spui cui ai dat fetiţa Ofeliei, trebuie să ştiu!

Vicente Urbina nu ţinuse un registru cu părinţii adoptivi; se ocupa personal de tranzacţii; moaşa Orinda Naranjo asista doar la naştere şi, în plus, murise de mult. Atunci Juana a spus că fetiţa ajunsese la nişte nemţi din sud; amănuntul îi scăpase odată părintelui Urbina, iar *doña* Laura nu uitase.

— Nemţi, zici? Trebuie să fie unii din Valdivia, a mormăit episcopul.

Nu-şi amintea numele lor, dar era sigur că fetiţa ajunsese într-o casă decentă şi nu dusese lipsă de nimic; oamenii trăiau îmbelşugat. De unde Felipe a dedus că în astfel de ocazii interveniseră şi banii – cu alte cuvinte, monseniorul vindea copii. A renunţat să-l mai tragă de limbă şi şi-a propus să urmeze pista donaţiilor primite în perioada aceea de Biserică prin intermediul lui Vicente Urbina. Nu era uşor să ajungi la acel gen de documente, dar nici imposibil dacă angajai persoana potrivită. Era convins că banii lasă urme, şi nu s-a înşelat. Opt luni a aşteptat până să obţină informaţia de care avea nevoie. Le-a petrecut la Londra, sâcâit de la distanţă de cărţile poştale de două rânduri şi presărate cu orori gramaticale şi ortografice ale Juanei, care îi reamintea că avea o misiune. Le scria anevoie şi le expedia pe ascuns, pentru că-i promisese să ţină secretul până la rezolvarea problemei. El îi repeta să aibă răbdare, dar bătrâna nu-şi putea permite acest lux pentru că număra zilele care-i mai rămâneau de trăit şi până atunci trebuia să dea de urma fetei pierdute şi s-o elibereze pe Laura din purgatoriu. Felipe a întrebat-o cum de-şi ştia data exactă a morţii, la care ea i-a răspuns pur şi simplu că ziua era marcată cu un cerc roşu în calendarul din bucătărie. Acum locuia la Ofelia şi, pentru prima dată în viaţă, n-avea nimic de făcut; îşi pregătea funeraliile.

Într-o zi de vineri din luna decembrie, poşta i-a adus lui Felipe lista donaţiilor primite de părintele Vicente Urbina în 1942. Singura care i-a atras atenţia a fost cea de la Walter şi Helga Schnake, proprietarii unei fabrici de mobilă care, între timp, îi scria investigatorul, prosperase mult şi avea sucursale în mai multe oraşe din sud, conduse de copiii şi de ginerele soţilor Schnake. Urbina avusese dreptate, erau bogaţi. Era cazul să revină în Chile şi să dea ochii cu Ofelia.

A găsit-o amestecând vopselele în atelier – un şopron îngheţat mirosind a terebentină şi plin de pânze de păianjen –, mai grasă şi mai neglijentă ca oricând, cu părul cărunt şi nespălat şi purtând un corset ortopedic pentru durerile de spate. Într-un colţ, încotoşmănată în palton, cu mănuşi şi căciulă de lână, Juana Nancucheo era neschimbată. „Nu s-ar zice că eşti pe moarte“, a salutat-o Felipe, sărutând-o pe frunte. Îşi pregătise un discurs plin de compasiune pentru a-i spune soră-sii că avea o fiică, care s-a dovedit inutil, căci reacţia ei a fost doar vag curioasă, de parcă ar fi fost vorba de altcineva. „Presupun că vrei s-o cunoşti“, a zis Felipe. Da, dar deocamdată avea treabă, era prinsă cu un proiect de pictură murală. Atunci merg eu, a spus Juana, pentru că trebuia s-o vadă cu ochii ei ca să poată muri în pace. Au plecat tustrei până la urmă.

Juana Nancucheo a văzut-o doar atunci pe Ingrid. Liniştită, a intrat în contact cu Laura, aşa cum făcea în fiecare seară între două rugăciuni, şi i-a spus că îşi ispăşise vina şi putea urca la ceruri. Ei îi rămâneau douăzeci şi patru de zile pe calendar. S-a întins în pat, înconjurată de icoanele cu sfinţi şi pozele celor dragi – adică familia del Solar – şi s-a pregătit să moară de inaniţie. N-a mai mâncat şi n-a mai băut, accepta doar puţină gheaţă ca să-şi umezească buzele. A plecat fără vaiet sau durere cu câteva zile înainte de data prevăzută. „Era grăbită“, a spus Felipe, nemângâiat şi simţindu-se orfan. A aruncat sicriul ieftin de brad cumpărat de Juana şi a îngropat-o cu slujbă cu cor şi într-un sicriu din lemn de nuc şi bronz în mausoleul familiei del Solar, alături de părinţii lui.

În cea de-a treia zi furtuna s-a potolit, a ieşit soarele, şi plopii care păzeau precum santinelele proprietatea lui Víctor Dalmau păreau proaspăt spălaţi. Zăpada de pe munţi reflecta vioriul cerului senin. Cei doi dulăi au ieşit să amuşine prin grădina udă şi să se tăvălească prin noroi, dar cel mic, care în ani canini era la fel de bătrân ca stăpânul lui, a rămas întins înaintea şemineului. Ingrid Schnake rămăsese la Víctor nu din cauza furtunii – era obişnuită cu ploile din sud –, ci pentru ca să-l cunoască mai bine. Plănuise acest drum cu luni de zile înainte şi insistase ca soţul şi copiii să nu vină cu ea. „Trebuia s-o fac singură, înţelegi? Nu a fost uşor, e pentru prima dată că plec de una singură şi nici nu ştiam cum mă vei primi“, i-a spus lui Víctor. Spre deosebire de mama ei, de care nu reuşise să se apropie după cincizeci

de ani de absenţă, cu el s-a împrietenit lesne, dându-i totuşi de înţeles că niciodată nu-i va putea lua iubirea pe care i-o purta lui Walter Schnake, adoratul ei tată adoptiv, singurul pe care-l recunoştea. „E tare bătrân, Víctor, îmi poate muri oricând.“

Au mai descoperit că amândoi cântau la chitară când aveau nevoie de alinare, că ţineau cu aceeaşi echipă de fotbal, că citeau romane de spionaj şi ştiau pe dinafară versuri de Neruda – ea, de dragoste, el, de sânge. Mai aveau în comun tendinţa spre melancolie, pe care el o combătea muncind până la epuizare, iar ea luând antidepresive şi refugiindu-se în siguranţa inalterabilă a familiei. Víctor a regretat această trăsătură ereditară, mai bine ar fi moştenit talentul artistic şi ochii albaştri ai Ofeliei. „Când sunt deprimată, cel mai mult mă ajută iubirea“, a spus Ingrid, iar de asta avusese parte din plin, era preferata părinţilor şi răsfăţata fraţilor mai mici şi era măritată cu un uriaş de culoarea mierii în stare s-o ridice doar cu o mână şi să-i ofere dragostea calmă a unui dulău mare şi blând. La rândul său, Víctor i-a spus că şi pe el dragostea lui Roser îl ajutase să se apere de tristeţea tainică ce-l urmărea ca un duşman şi uneori îl asalta cu amintiri multe şi rele. Fără Roser se simţea pierdut, i se stinsese focul interior, lăsând în urmă cenuşa unei dureri pe care o târa după el de trei ani. Mărturisirea rostită cu glas spart l-a mirat chiar şi pe el, niciodată nu pomenise de hăul cel rece din piept, nici măcar în prezenţa lui Marcel. Simţea cum i se stafideşte sufletul, avea manii de bătrân, se instala, într-o tăcere minerală, în singurătatea sa de văduv. Renunţase la puţinii prieteni, nu mai căuta parteneri de şah sau de cântat la chitară, pusese capăt grătarului duminical de pe vremuri. Continua să lucreze, ceea ce îl silea să fie în contact cu pacienţii şi colegii, însă cumva de la distanţă, de parcă i-ar fi privit pe un ecran. În anii petrecuţi în Venezuela crezuse că scăpase definitiv de seriozitatea sa funciară, care îl făcuse ca încă de tânăr să poarte parcă doliu pentru suferinţa, violenţa şi răutatea lumii. Când existau atâtea calamităţi, fericirea i se părea ceva obscen. Dar în Venezuela, ţara verde şi caldă, îndrăgostit de Roser, a lepădat tendinţa de a se lăsa învăluit de tristeţe ca într-o mantie; nu era una a demnităţii, ci a disprețului pentru viaţă, îi repeta ea. Dar iată că tristeţea revenise cu înverşunare; fără Roser se usca, doar Marcel şi animalele reuşeau să-l înduioşeze.

— Tristețea, duşmanca asta, câştigă teren, Ingrid, în ritmul ăsta am să mă transform într-un pustnic.

— Asta ar însemna să te îngropi de viu. Fă ca mine: n-o aştepta ca să te lupți cu ea, ieşi în calea ei. Am învățat asta în ani de terapie.

— Dar ce motive de tristețe poți să ai tu, fată dragă?

— Asta mă întreabă şi bărbatul meu. Nu ştiu, Víctor, poate că nu e nevoie de motive, îmi stă în caracter.

— Caracterul se schimbă greu. Pentru mine e prea târziu, n-am încotro, trebuie să mă accept aşa cum sunt. Am optzeci de ani, i-am împlinit când ai sosit tu. E vârsta memoriei, când îți faci inventarul vieții.

— Nu te supăra că întreb, îmi poți spune cam ce se găseşte în inventarul ăsta?

— Viața mea a fost un şir de navigări, am bătut pământul ăsta dintr-o parte în alta. Am fost un străin, neştiind că aveam rădăcini adânci… Şi cu mintea am navigat… Dar n-are sens să meditez acum la asta, trebuia s-o fac mai demult.

— Nimeni nu meditează la tinerețe, cred eu, iar cei mai mulți n-o fac niciodată. De exemplu, părinții mei, care au trecut de nouăzeci de ani: trăiesc şi atât, zi după zi, mulțumiți.

— Păcat că genul acesta de inventar se face la bătrânețe, când nu mai poți îndrepta nimic…

— Trecutul nu-l poți schimba, dar poate reuşeşti să elimini amintirile cele mai rele…

— Uite, Ingrid, evenimentele cele mai importante, cele ce determină un destin, de regulă ne scapă complet de sub control. În cazul meu, dacă trag linie, constat că viața mi-a fost marcată de Războiul Civil în tinerețe, apoi de lovitura de stat militară, de lagărele de concentrare şi de exil. Nu eu le-am ales, aşa mi-a fost scris.

— Or fi fost şi altele pe care le-ai ales tu, medicina, de pildă.

— Sigur, şi mi-a dat multe satisfacții. Dar ştii pentru ce sunt cel mai recunoscător? Pentru dragoste, care m-a marcat mai mult decât orice altceva. Am avut un noroc fantastic cu Roser, va fi mereu marea iubire a vieții mele. Mi l-a dat pe Marcel. Paternitatea a fost şi ea esențială pentru mine, m-a făcut să nu-mi pierd încrederea în partea cea mai bună a condiției

umane, fără Marcel n-aş fi reuşit. Am văzut prea multă cruzime, Ingrid, ştiu de ce suntem în stare noi, oamenii. Am iubit-o tare şi pe mama ta, deşi n-a ţinut mult.

— De ce? De fapt, ce s-a întâmplat?

— Erau alte vremuri. În ultima jumătate de secol ţara asta şi lumea s-au schimbat mult. Ofelia şi cu mine eram despărţiţi de un abis social şi economic.

— Dacă vă iubeaţi atât, ar fi trebuit să riscaţi…

— Ea mi-a propus la un moment dat să fugim într-o ţară caldă şi să ne trăim dragostea sub palmieri. Poţi să-ţi imaginezi! Pe atunci Ofelia era pătimaşă şi avea spirit de aventură, dar eu eram căsătorit cu Roser, n-aveam ce să-i ofer şi ştiam că dacă ar fi fugit cu mine, după nici o săptămână s-ar fi căit. Am fost oare laş? M-am întrebat nu numai o dată. Cred că a fost o lipsă de judecată din partea mea: nu am calculat consecinţele relaţiei mele cu Ofelia, i-am făcut rău fără să vreau. N-am ştiut niciodată că rămăsese însărcinată, ea n-a ştiut că născuse o fetiţă în viaţă. Dacă am fi ştiut, poate că povestea ar fi fost alta. Dar n-are nici un rost să scurmăm în trecut, Ingrid. Oricum, tu eşti un copil al dragostei, nu te îndoi de asta.

— Optzeci de ani e o vârstă numai bună, Victor. Ţi-ai îndeplinit cu asupra de măsură obligaţiile, acum poţi face ce doreşti.

— Adică ce, fată dragă? a zâmbit el.

— De exemplu, să porneşti într-o aventură. Eu aş vrea să plec în Africa, într-un safari, visez de ani de zile la asta, şi într-o bună zi o să-mi conving bărbatul şi vom pleca. Sau te-ai putea îndrăgosti din nou. N-ai nimic de pierdut şi-ar fi chiar amuzant, ce zici?

A avut impresia că o auzea pe Roser în ultimele ei clipe, când îi amintea că noi, oamenii, suntem fiinţe gregare, că nu suntem programaţi pentru singurătate, ci pentru a dărui şi a primi. De aceea insistase să nu se afunde în văduvie, ba chiar îi alesese o iubită. S-a gândit cu o tandreţe neaşteptată la Meche, vecina cu suflet mare care îi dăruise pisica, îi aducea roşii şi verdeţuri din grădină, femeia măruntă care sculpta nimfe grăsane. Cum avea să plece fata lui, îi va duce lui Meche ce mai rămăsese din *arròs negre* cu calamari şi din crema catalană. Deci navigăm mai departe, şi-a zis. Şi tot aşa, până la sfârşit.

Mulțumiri

Am auzit prima dată de *Winnipeg*, nava speranței, în copilărie, în casa bunicului meu. După mult timp am auzit din nou acest nume evocator pe când stăteam de vorbă cu Víctor Pey în Venezuela, unde eram exilați. Pe atunci nu eram scriitoare şi nici nu credeam că voi fi vreodată, dar povestea acestei nave şi a încărcăturii sale de refugiați mi s-a întipărit în memorie. Abia acum, după patruzeci de ani, o pot spune.

Acesta e un roman, însă faptele şi persoanele istorice sunt reale. Celelalte personaje sunt fictive şi se inspiră din oameni pe care i-am cunoscut. N-am avut nevoie de multă imaginație: documentarea exhaustivă pe care o fac pentru toate cărțile mele mi-a oferit material din belşug. Cartea aceasta s-a scris singură, de parcă mi-ar fi fost dictată. De aceea, mulțumesc din tot sufletul următorilor:

Lui Víctor Pey, care a murit la o sută trei ani şi cu care am purtat o corespondență intensă pentru a pune la punct detaliile, şi doctorului Arturo Jirón, prietenul meu din exil.

Lui Pablo Neruda, pentru că a adus spaniolii refugiați în Chile şi pentru poezia sa, care m-a însoțit mereu.

Fiului meu, Nicolás Frías, care a făcut prima lectură atentă, şi fratelui meu Juan Allende, care a corectat manuscrisul pagină cu pagină, de mai multe ori, şi m-a ajutat la cercetarea epocii cuprinse în roman, din 1936 până în 1994.

Editoarelor mele, Johanna Castillo şi Nuria Tey.

Documentaristei mele de nădejde, Sarah Hillesheim.

Agenților mei, Lluís Miquel Palomares, Gloria Gutiérrez şi Maribel Luque.

Lui Alfonso Bolado, care îmi revizuieşte cu atenție manuscrisele din pură simpatie, pentru că a ieşit la pensie, silindu-mă să mă străduiesc mai mult.

Lui Jorge Manzanilla, implacabilul şi chipeşul (asta o zice el) lector care-mi corectează scăpările, pentru că, după patruzeci de ani de când trăiesc în

limba engleză, comit orori gramaticale şi de altă natură.

Lui Adam Hochschild, pentru extraordinara sa carte *Spain in our Heart* şi altor cincizeci de autori ale căror cărți mi-au folosit la cercetarea istorică.